الأم

EL-UMM

ŞAFİÎ FIKIH KÜLLİYATI

İMAM ŞAFİÎ

İMAM ŞAFİÎ

EL-UMM

ŞAFİÎ FIKIH KÜLLİYATI

Tercüme
Musa Özdemir

BURUC YAYINLARI
Yerebatan Cad.
Salkım Söğüt Sokak. No: 6-A
Cağaloğlu/Eminönü-İstanbul
Telefon: (0212) 528 58 18
Fax:(0212) 528 68 67
info@burucyayinlari.com

Buruc Yayınları: 63 / 1

Kitabın orijinal ismi ***el-Umm***'dur.

©
Her hakkı mahfuzdur.
Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz.

Yayıncı Sertifika No : 19097
ISBN Takım : 978-605-62223-0-6
1. Cilt : 978-605-62223-1-3

Editör : Kâzım Sağlam
Redaksiyon : Kâzım Sağlam - Mustafa Yiğit
Mizanpaj : Mustafa Yiğit
Kapak : Revizyon
Baskı - Cilt : Ravza Yayın ve Matbaacılık, Davutpaşa Cad. No: 52 Topkapı/İst.
Birinci Baskı : Haziran 2011
İkinci Baskı : Aralık 2015

YAYINCIDAN

Şafiî mezhebinin kurucusu, Ebû Abdullah Muhammed b. İdris eş-Şafii (v. 204/820) son dönem çalışmalarında önemli bir yer tutuyor.

Temel İslamî değerlere, Batılı ilim adamları tarafından yapılan saldırılar artınca İmam Şafiî gibi naslara bağlı, temel İslamî değerleri delilleriyle ortaya koyan salih âlimlere ihtiyaç artar. Çünkü İmam Şafiî, fıkıh usulünün ilk mimarı, hadis usulünün ana kaidelerini ilk ortaya koyan, ehl-i rey ile ehl-i hadisin görüşlerini bir noktada birleştiren ve ümmet bütünlüğünün temellerini oluşturan âlimdir.

Hadis, fıkıh, usul, Arap dili ve Kur'ân ilimleri hususunda İslam ilim tarihinde önemli bir yeri vardır.

İmam Şafiî, Mekke havzası ilmini, Yemen fıkhını, Medine ilim ve yaşayışını, Bağdad rey'ini ve Mısır ilmini nefsinde toplayan ve kendi anlayışını tüm bu ilimlere vakıf olarak ortaya koyan ender âlimlerdendir.

O, naslara son derece bağlı ve Hz. Peygamber (s.a.v)'i, Kur'ân'ın vasıflandırdığı şekilde tanıyan ve tanıtan bir müctehiddir.

İmam Şafiî'nin, Türkiye'de yeteri kadar tanınmadığını müşahede ettik. Bu yüzden de bu eksikliği gidermek için İmam'ın ana kitabı sayılabilecek olan *el-Umm* kitabını Türkçeye çevirterek bu boşluğu kapatmak istedik.

el-Umm, Muhammed b. İdris eş-Şafiî (r.a)'ın meşhur kitabıdır. İslam'ın saf kaynağından, zengin rivayetlerinden ve doyurucu bilgilerinden istifade etmek isteyenlere, hadis ve fıkıh öğrenme arzusu içinde olanlara, hadislerini tahkik, tahric ederek ve konuları başlıklar halinde hazırlanmış bir şekilde sunacağız.

Eserin içine aldığı başlıca konular:

1- Fer'î konular; kitabın çoğunu bunlar teşkil etmektedir.

2- Usul ile ilgili olanlar; *el-Umm*'un girişi olan *er-Risale* kitabı gibi,

hadiste ihtilaflı konular, ilmin toplanması ve benzerleri.

3- Mukayeseli fıkıh; İmam Malik ile İmam Şafii arasındaki ihtilaflar, İmam Ebû Hanife ile İbn Ebû Leyla'nın arasındaki ihtilaflar ve benzerleri.

4- Ahkâm ayetleri; bu ayetlerin tefsirleri ve hükümlerinin delilleri.

5- Ahkâm hadisleri ve getirdiği hükümler; bu hadislerin hükümlerinin delillere dayandırılarak hükümlerinin tesbiti ile ilgili konular.

Eser, Mekke-i Mükerreme Ummu'l-Kura Üniversitesi Şeriat Fakültesi İslam Şeriatı öğretim görevlisi Prof. Dr. Rıfat Fevzi Abdulmuttalib tarafından, dünyadaki tüm yazma nüshalar karşılaştırılarak hazırlanmıştır. Biz de tercümeyi bu âlimin hazırladığı kitaptan yapıyoruz.

Prof. Dr. Abdulkadir Şener ve Prof. Dr. İbrahim Çalışkan tarafından tercüme edilen ve Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları tarafından basılan çeviriden çokça istifade ettik. Kendilerine teşekkür ederiz.

İslam hukuk ve kültür mirasının eşsiz eseri *el-Umm*'u Allah kısmet ederse cilt cilt yayınlayarak okuyucunun istifadesine sunuyoruz.

Gayret bizden, başarı Allah'tandır.

بسم الله الرحمن الرحيم

TAHKİK EDENİN ÖNSÖZÜ

Âlemlerin Rabbi olan Allah'a en güzel şekilde hamd u sena ederiz. Ey Rabbimiz! Seni eksik sıfatlardan tenzih ederiz. Sana gerçek manada nasıl hamd edeceğimizi kavramaktan aciziz, kendin için layık gördüğün şekilde Sana hamd ederiz. Sen mübarek ve yücesin. Sen celal ve kerem sahibisin.

Ey âlemlerin Rabbi! Sana; sonsuz -sayıların aciz kaldığı- ve Sana layık olan -bize verdiklerine bir nebzecik (!) karşılık olacak- bir şekilde hamdederiz.

Allah'ım! Hamd'in hepsi, en güzeli, en mükemmeli, en temizi Sanadır. Şükrün de hepsi Sanadır. Tüm ameller Sana dönecektir.

Allah'ım! Salât, selam ve bereket; zikredenler Seni her zikrettiklerinde ve gafiller Senin zikrinden gafil kaldıklarında, Seyyidimiz Hz. Muhammed'in üzerine olsun. Yerler, gökler ve içindekiler var oldukları sürece ve onlardan sonra da Senin var etmek istediğin şeyler var olacağı sürece ona salât ve selam olsun.

Ehline, ashabına ve ona tâbi olanlara, hidayeti üzerine olanlara, sünnetine tâbi olanlara, Allah'a kulluklarında ve ibadetlerinde onun rehberliğini takip edenlere salât ve selam olsun.

İşte bu kitap, Muhammed b. İdris eş-Şafiî (r.a)'ın *el-Umm* kitabıdır. Onu; İslâm'ın saf kaynağından, zengin rivayetlerinden ve doyurucu bilgilerinden istifade etmek isteyenlere, hadis ve fıkıh öğrenme arzusu içinde olanlara, hadislerini tahkik, tahric ve maddeler halinde hazırlanmış bir şekilde sunuyoruz.

el-Umm kitabını yeni haliyle sunmaya sevk eden sebeplerden söz etmeden önce İmam Şafiî'nin hayatına göz atmanın daha yararlı olacağı düşüncesindeyiz.

İMAM ŞAFİÎ'NİN HAYATI

Hayatını özetleyerek anlatmakla yetiniyoruz. Çünkü onun hayatını anlatmak için ciltlerce kitaba ihtiyaç vardır. Birçok âlim, onun hayatını zaten birçok kitap yazarak anlatmıştır.[1]

Biz ise imkân olduğu nisbette bu satırları İmam Şafiî'nin kendi sözleriyle sunmaya çalışacağız.

İmam Şafiî: Ebû Abdullah Muhammed b. İdris b. Abbas b. Osman b. Şafiî b. Sâib b. Ubeyd b. Abdi Yezid b. Haşim b. Muttalib b. Abdi Menaf b. Kusay...[2]

Nesebi: Resûlullah (s.a.v) ile Abdi Menaf'ta birleşir.

İmam şöyle der: Hicri 150 senesinde Gazze'de doğdum. Mekke'ye, iki yaşındayken götürülmüşüm.[3]

Yine şöyle anlatır: "Babam Gazze de yaşıyordu. Arzu edilmeyen bazı olaylar meydana gelince Askalan'a göç etmek mecburiyetinde kaldı. Orada ikamet ederken ben doğdum. Sonra babam vefat etti. Amcam Mekke'den Askalan'a gelerek beni, iki yaşımdayken Mekke'ye götürdü."[4]

İmam Şafiî ile ilgili olarak İbn Ebû Hatim şöyle der: "Askalan'da doğdu ve iki yaşına bastığında annesi onu Mekke'ye götürdü."[5]

---

1 İmam Şafiî'nin hayatını geniş bir şekilde anlatan âlimlerin ve eserlerin bir kısmı şunlardır:
İmam Şafii'nin Adabı ve Menkıbeleri: Abdurrahman b. Ebi Hatim el-Arazi
İmam Şafii'nin Menkıbeleri: Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn el-Beyhaki (384/458 h.)
İmam Şafii'nin Menkıbeleri: Fahreddin er-Razi (606 h.)
İmam Şafii'nin Menkıbeleri: İmadeddin Ebû'l-Fida İsmail b. Ömer b. Kesir ed-Dimaşki el-Şafii (*Tevali et-Te'sis:* Muhammed b. İdris. Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalanî).

2 *Tevali et-Te'sis*, s. 34.

3 *Tevali et-Te'sis*, s. 50.

4 *Tevali et-Te'sis*, s. 50-51.

5 *Âdab eş-Şafii*, s. 22-23. İmam'ın sözlerinin devamı şöyledir: "Yeteneğim iki alanda öne çıkıyordu: Bunlardan biri ilim, diğeri ise ok atmadır. Ok atma hususunda o kadar ilerlemiştim ki attığım on okun onunu da hedefe isabet ettirirdim. İlim hususunda bir şey söylemeyince

Bu iki rivayet arasında zıtlık yoktur. Çünkü eski dönemlerde merkez olan yer Askalan'dır. Askalan ile Gazze birbirlerine yakın yerlerdir. O dönemde şehir konumunda olan yer de Askalan'dır. İmam, Gazze doğumlu olduğunu söyleyince köyünü kastederek, Askalan doğumlu olduğunu söyleyince de şehir merkezini kastederek söylemiştir.

İbn Hacer dedi ki: "Bu iki rivayeti birleştiren şey, Askalan'a bağlı Gazze'de doğmuş olması, iki yaşına geldiğinde de annesiyle amcasının onu Mekke'ye götürmeleridir."[6]

İlim Tahsili

İmam şöyle der: "Annemin evinde yetimdim. Annemin malı mülkü yoktu. Öğretmenim, ilimde ona tâbi olmam halinde, maddî karşılık beklemeden -bizden razı olduğu için- yardım edeceğini söyledi. Kur'an-ı Kerim'i ezberledikten sonra mescidde âlimlerle oturmaya başladım. Mescidde âlimleri dinlerken hadisleri veya anlattıkları meseleleri ezberliyordum. Evimiz o zaman Şi'b el-Havf* bölgesindeydi. Öğrendiklerimi kemik üzerine yazıyordum. Üzerine yazı yazdığım kemikler çoğalınca onları evde bulunan kocaman bir küpün (depo) içine dolduruyordum."[7]

İmam şöyle anlatıyor: "Mescidde bulunduğum sürede öğretmenin herhangi bir öğrenciye öğrettiği bir şeyi duyduğumda onu hemen ezberlerdim." Devamla şöyle der: "Ben Mekke'den çıktım. Çölde Hüzeyl kabilesinin yaşayışını ve dilini öğrendim. Bu kabile, Arapların dil bakımından en fasihi (güzeli) idi. Onlarla birlikte gezip dolaştım ve ok atmayı öğrendim. Mekke'ye döndüğüm zaman, birçok rivayet ve edebiyat bilgisine sahip olmuştum."[8]

(Amr b. Sevvâd, ona) şöyle der: Allah'a yemin olsun ki sen ilim hususunda, ok atmadan daha maharetlisin."

6 *Tevali et-Te'sis*, s. 52.

* Mekke'de, Kureyş kabilesinin yerleşim yerinin adıdır. (Mütercim).

7 *Âdab eş-Şafii*, s. 24; *Tevali et-Te'sis*, s. 54; *Âdab eş-Şafii*'de şöyle der: "Yazı yazmada çok hızlıydım. İnsanlarla oturuyor ve onlardan duyduklarımı yazıyordum. Sonra yazdıklarımı toplama arzum oldu. Şi'b el-Havf bölgesine yakın bir evimiz vardı. Kemik ve kemikten kürekleri alıp onların üzerlerine yazı yazıyordum. Evimizin içinde çok sayıda yazılmış kemik olunca ben de onları kocaman bir küpün içine doldurdum."

8 *Tevali et-Te'sis*, s. 55.

İmam, önce Kur'an'ı ezberlemiş, ardından da şiiri, insanların yaşayışlarını inceledikten sonra edebiyatı ve lügati öğrenmiştir.

Allah (c.c) onu bu arzusunun dışına, farklı bir yöne sevk etmiştir. Allah (c.c) onu, Kur'an ve sünnete hizmet ettirerek kendisine layık gördüğü mertebeye yükseltmiştir. İmam Şafiî, bazı sebeplerden dolayı hadis ve fıkıh dersleri almaya yönelmiştir.

İki büyük âlimden ders almaya başlamıştır:

Birisi: Fıkıh dalında, Mekke müftüsü Müslim b. Halid ez-Zenci'dir.[9] Müftü şöyle der: "Ben, tâbiînden bir kısım insanla Malik b. Enes'in ders halkasına katıldım."[10]

İkincisi: Hadis dalında, İbn Uyeyne'dir.[11] İmam şöyle der: "İbn Uyeyne'den Allah (c.c)'in nasip ettiği kadarıyla hadis yazdım."[12]

İbn Hacer şöyle der: "İmam, sadece bu âlimlerden ders almamıştır. Mekke'de fakihlerin önderi olan İbn Cüreyc'in ilmini tahsil etmekte arzuluydu ve onun ilmini de talebelerinden almıştır."[13]

Keza Ata b. Ebî Rabah'tan ilim aldığını eklememiz gerekir. *el-Umm* kitabı bu kişilerin ilmiyle süslenmiştir.

İmam Şafiî, bu ilimleri Mekke'de tahsil ettikten sonra bu âlimlerden hadis ve fıkıh hususunda daha aşağı seviyede olmayan İmam Malik b.

---

9 O âlim Müslim b. Halid el-Mahzumi'dir. Çok siyah olduğu için meşhur ismi ez-Zenci'dir. Ölümü 179 yılındadır. Dendi ki: 180 yılındadır. Bu rivayet Şafiî, Ahmed, Ebû Davud ve İbn Mace'in eserlerindedir. (*Tezkire*, 3/1652, no: 6596).

10 *Tevali et-Te'sis*, s. 55.

11 O âlim Süfyan b. Ebû İmran el-Hilali'dir. O, şu kişilerden rivayet etmiştir: Amr b. Dinar, ez-Zühri, Ziyad b. Alkame, Zeyd b. Eslem, Muhammed b. el-Münkir, Ebû İshak es-Sebii, Ebû'z-Zübeyir. Daha çok kişi sayılabilir. Ondan da eş-Şafiî, Ahmed, el-Amaş, Şu'be, İbn Cüreyc, (...) Bu saydıklarımız onun şeyhleridir. İbn el-Mübarek, Hammed b. Zeyd, Ebû Muaviye ed-Dariri, Ebû İshak el-Fazeri.. Bunlar da akranlarıdır. Ondan önce ölmüşlerdir. İbn el-Medeni, İbn Rahaveyh, el-Falles, Ebû Kureb. Daha birçok kişi ondan rivayet ettiler. İbn el-Medeni şöyle der: ez-Zühri'nin ashabının içinde İbn Uyeyne'den daha çalışkanı yoktur. el-İcli şöyle der: Hadiste sabit olduğu üzere bu kişiler sikadır. Reb'i, Şafiî şöyle derken onu duydum, der: Malik ve Süfyan olmasaydı Hicaz'ın ilmi kaybolurdu. 189 yılında vefat etmiştir. Ondan sünnet kitaplarının sahipleri, Şafiî ve Ahmed rivayet ettiler. (*Tezkire*, 1/616-617, no: 2412)

12 *Tevali et-Te'sis*, s. 58

13 *Tevali et-Te'sis*, s. 72. İbn Hacer şöyle der: *Fıkıh Risalesi*, İbn Cüreyc'in yanında bitmişti. Şafiî, İbn Cüreyc'in ilmini onun öğrencilerinden aldı.

Enes'in yanına gitmiştir. İmam Malik'in yanına Medine'ye on üç yaşındayken gelmiştir. Bu buluşmadan önce İmam Malik'in *Muvatta* kitabını ezberleyerek hazırlık yapmıştı. İmam Şafiî şöyle der: "Kur'an'ı yedi yaşımdayken, *Muvatta*'yı da on yaşımdayken ezberledim."[14]

İmam Şafiî der ki: "İmam Malik'in yanına gittiğimde *Muvatta*'yı ezberlemiştim."[15]

İmam Şafiî'nin *el-Umm* kitabındaki veya başka yerdeki rivayetlerini okuyan kişi, onda *Muvatta* kitabının rivayet ve tesirini -rahatlıkla- görecektir. İmam Şafiî'nin ilim hayatındaki bu devre, özellikle hadis ve fıkıh alanında büyük kazançlar elde etmesine vesile olmuştur.

İmam Malik, derin ferasetiyle İmam Şafiî'nin taşıdığı önemli özellikleri farketmiş, ileride ne denli büyük bir âlim olacağını kavramıştı. Bu sebeple ona, Allah'a karşı takvalı olması için tavsiyede bulunuyor ve ileride kendisini bekleyen büyük mertebeyle de müjdeliyordu. Ona şöyle diyordu: "Ey Ahmed! Allah'a karşı takvalı ol. Çünkü ileride büyük bir merteben ve saygınlığın olacaktır." İmam Şafiî de şöyle demiştir: "İmam Malik'i doğruladım."[16] İmam Malik, okumasını dinleyip beğendikten sonra ona şöyle der: "Ey kardeşimin oğlu! Fıkıh'ta yol aldığında bunu göreceksin."[17]

Şüphesiz ki; büyük bir âlimden bu güzel sözleri işitmiş olması, genç İmam Şafiî'nin ilmî hayatında büyük etkisi olmuştur.

İmam Şafiî'nin tüm hocaları, kelimenin tam manasıyla onun ilme meyletmesi ve ilimde yol alması için onu titizlikle teşvik etmişlerdi. Onu, önüne büyük servetler ve büyük şöhretler kazandıracak işler çıkması halinde bile onlara iltifat etmeden ilmi tercih etmesi hususunda uyardılar.

İmam Şafiî şöyle der: "Yemen valisi Mekke'ye gelmişti. Kureyşli birileri benim Yemen'e gidip çalışmam için onunla konuşmuşlar. Gidişim belli olunca annem, yol masrafımı karşılayacak parası olmadığı için evimizi rehin ederek yol paramı temin etti. Yemen'e vardığımızda vali, memnu-

14 *Tevali et-Te'sis*, s. 54.
15 *Âdab eş-Şafii*, s. 27.
16 *Tevali et-Te'sis*, s. 55 -56.
17 *Tevali et-Te'sis*, s. 58.

niyetini kazanacak kadar iş yaptığımı görünce, bana ziyadesiyle ikramda bulundu. Recep ayında bir kısım insanlar Mekke'ye geldiğinde benden övgüyle bahsettikleri için şöhretim yayılmıştı. Daha sonra Mekke'ye geldiğim zaman İbrahim b. Ebû Yahya ile karşılaştığımda o, beni işe girişimden dolayı kınadı. Ondan sonra İbn Uyeyne ile karşılaştım. O, beni iyi bir şekilde karşılayıp şöyle dedi: 'Seninle ilgili bana güzel haberler ulaştı. Ama Allah'ın senin üzerine ilmî açıdan yüklediği her şeyi daha yerine getirmedin. Onun için sen artık oraya dönme.'"

İmam Şafiî der ki: "İbn Uyeyne'nin nasihati benim üzerimde daha çok etkiliydi."[18]

İmam Şafiî'nin iki hocası İbrahim b. Ebû Yahya ve İbn Uyeyne, onun, kendisine verdikleri ilimden başka onu meşgul edecek bir şeyle uğraşmasını istemiyorlardı.

İmam Şafiî'nin daha önceki söylediklerinden anlaşılıyor ki Yemen'e gitmiştir. Ama daha sonra da Mekke'ye dönmüştür. Sonra da Irak'a, Bağdad'a gitmiştir. Bu da onun Irak ehlinin fıkhıyla tanışmasına vesile olmuştur. Mekke ve Medine fıkhına Irak fıkhını eklemiştir. Onun dediğine göre Yemen'de ikameti yalnız bir ay olmuştur (çok kısa sürmüştür).

İmam Şafiî şöyle der: "Irak'a gittiğimde Muhammed b. el-Hasan, halifenin yanında yüksek bir mevkiye sahipti. Ben de ona tâbi oldum. Çünkü fıkıh açısından bana faydası dokunacağına inanıyordum. Sohbetlerine iştirak etmeye, sözlerini yazmaya ve görüşlerini öğrenmeye başladım. O, sohbetten ayrılınca arkadaşlarıyla münazara ederdim. Bir gün bana şöyle dedi: 'Ashabımla (arkadaşlarımla) münazara ettiğini duydum. Benimle, şahit ve yemin meseleleriyle ilgili münazara yapsana!' Ben bunu yapmaktan kaçındım. Ama o ısrar edince, onunla bu meseleleri konuştum. Bu durumdan memnun kaldığı için Halife Reşid'e bundan bahsetmiş."[19]

İmam Şafiî dedi ki: "Muhammed b. el-Hasan ile Harun er-Reşid'in huzuruna çıktık. Güzel bir şekilde karşılandık. Yanından ayrılırken bende

18 *Tevali et-Te'sis*, s. 127.
19 *Tevali et-Te'sis*, s. 127.

elli dinardan başka para yoktu. Ben bu paranın tamamını Muhammed b. el-Hasan'ın kitaplarını satın almak için harcadım."[20]

İmam Şafiî, bu şekilde Mekke, Medine ve Irak'ın fıkhıyla hadisini bir arada toplamıştır. Ayrıca Mısır'a gittiğinde, bir araya topladığı bu fıkha Mısır fıkhını da eklemiştir.

Ebû Velid b. Ebû'l-Carud şöyle der: "Mekkeli dostlarımızla şunu konuşuyorduk. İmam Şafiî, İbn Cüreyc'in kitaplarını dört kişiden öğrenmiştir: Müslim b. Halid, Said b. Sâlim (ki bunların ikisi fıkıh ehliydi.) Abdulmacid b. Abdülaziz b. Ebû Ravvâd ve sonuncusu da Abdullah b. el-Haris el-Mahzumi'dir. Bu saydıklarımızın en âlimi İbn Cüreyc'dir."

Medine'de Malik b. Enes, *Fıkıh Risalesi*'ni bitirmişti. İmam Şafiî onun yanına giderek fıkhını tahsil etti.

Irak'ta Ebû Hanife, *Fıkıh Risalesi*'ni bitirmişti. İmam Şafiî, Ebû Hanife'nin fıkhını talebesi Muhammed b. el-Hasan'dan tahsil etti. O, Muhammed b. el-Hasan'dan çok şey öğrendiğini söylerdi: "Benim Muhammed b. el-Hasan'dan bizzat işiterek öğrendiklerim bir deve yükü kadardır." Dolayısıyla o, bu vesileyle hem re'y ehlinin hem de hadis ehlinin ilmini öğrenip bünyesinde toplamış oldu.

Bu öğrendiklerinden de istifade ederek usul-i fıkıh için temel esas oluşturdu. Kaideler koyarak onları yerli yerine oturttu. Bundan dolayı onunla ittifak halinde olanlarla birlikte ona muhalefet edenler de hep beraber ona kulak verdiler. Şöhreti yayıldı. Şanı yüceldi ve değeri hak ettiği mertebeye ulaştı.[21]

İmam Şafiî, Bağdad'a hicri 195 yılında gelip iki yıl ikamet etmiştir. Sonra Mekke'ye dönmüştür. Daha sonrada birkaç ay kalmak üzere tekrar Bağdad'a gelmiştir. Ondan sonra da Mısır'a gitmiştir.[22]

İmamla Mısır'a yolculuk yapmadan (Mısır hayatını anlatmadan) önce şunu söylemem lazım: İmam, Bağdad'da yukarıda zikredilen süreden daha fazla kalmıştır. Orada "eski fıkıh" diye bilinen fıkhını oluşturmuştur. Mısır'a gidip orada kitap telif etmeden önce Bağdad'da kitaplar telif et-

20 *Tevali et-Te'sis*, s. 128.
21 *Tevali et-Te'sis*, s. 72-73.
22 *Tevali et-Te'sis*, s. 133.

miştir. Bağdad'a ikinci gelişi Muhammed b. el-Hasan'ın vefatından sonra hicri 195 yılında olmuştur.

Şeyh Muhammed Ebû ez-Zehra şöyle zikreder: "İmam Şafiî'nin Bağdad'a ilk gelişi hicri 184 yılında otuz dört yaşındayken olmuştur."[23] Bunu herhâlde Beyhaki'den nakletmiştir.[24]

Bağdad'da Kitap Tasnifi

İmam Şafiî, Bağdad'da bulunduğu sürede sadece Bağdadlıların ilmini öğrenmekle yetinmedi, bu zaman zarfında öyle ilmî çalışmalar da yaptı ki -Mısır'a gitmeden önce- ilk fıkhını (yani eski fıkhı olarak adlandırılan ilmini) burada telif etmiştir.

İmam Şafiî şöyle der: "Hadis ehli, yanımda toplanarak benden Ebû Hanife'nin kitabı üzerine kendi görüşlerimi eklememi istedi. Onlara şöyle dedim: 'Hanefilerin kitaplarını incelemeden onların görüşlerinin ne olduğu hususunda bilgim olmaz.' Bunun için, Muhammed b. el-Hasan'ın kitaplarını -okumak maksadıyla- yazdırdım. Bir sene süresince Muhammed b. el-Hasan'ın kitaplarını inceleyerek onları ezberledim. Daha sonra el-*Kitabu'l-Bağdadiye / el-Hucce* isimli kitabı yazdım."[25]

Ve şöyle der: "Muhammed b. el-Hasan'ın kitapları için altmış dinar harcadım. Yazdığı meselelere cevap olması için her meselenin karşısına bir hadis koydum."[26]

Beyhaki şöyle der: "Bağdad'da tasnif ettiği bu kitabını talebesi ez-Zaferâni rivayet etmiştir."

Yine şöyle der: "Bağdad'da tasnif ettiği kitapları rivayet eden kişi el-Hasan b. Ali el-Karabisi olmuştur."[27]

---

23 *eş-Şafiî*, s. 23.
24 *Menakıb eş-Şafiî*, 1/141.
25 *Tevali et-Te'sis*, s. 147.
26 *Tevali et-Te'sis*, s. 147.
27 Beyhaki: *Menakıb eş-Şafiî*, 1/256.

Beyhaki, ez-Zaferâni'nin rivayet ettiği kitapların bazılarını zikretmiştir.[28] Öyle tahmin ediyorum ki bu kitaplar *el-Hucce* kitabının içindedir. Bu kitapların benzerlerini de *el-Umm*, içine almıştır.

Tasnifleri arasında bulunan eski *el-Umm* (yani *el-Irakiyye*) diye adlandırılan tasnif de vardır.[29] Beyhaki'nin sözlerinden anlaşılan bu kitabı Abdurrahman b. Mehdi'ye yazmıştır.[30] Meşhur olan görüş de budur.

İmam Şafiî'nin Mısır'a Gitmesi

İmam Şafiî'nin Mısır'a gidişi -takribi olarak- hicri 199 yılında olmuştur. ez-Zaferâni hicri 198 yılında olduğunu söyler.[31]

Onun Mısır'a gidiş sebebi ilimden başka bir şey değildir. Gayesi, ilim ile en doğruya ulaşmaktır; çünkü araştırıp ictihad yapıyordu. Çünkü o, Kitap ve sünnetin delillerini ve ictihad kurallarını biliyordu.

İmam, Mısır'da mevcut olan ilmî görüşlerden haberdardı.

Reb'i şöyle der: "İmam, Mısır'a gitmeden önce onunla bir araya gelmiştik. İmam, bana Mısır ehlinin durumunu sordu. Ona şöyle dedim: 'Mısır ehli, görüş benimseme noktasında ikiye bölünerek iki ayrı görüşe tâbi oluyorlar. Bir kısmı İmam Malik'in görüşüne tâbi oluyor, bir kısmı da Ebû Hanife'nin görüşünü benimsiyorlar.' Kendisine Mısır ehliyle ilgili bilgi verdikten sonra ona, çalışmalarını ve görüşlerini takdir ettiğimi söyledim.

İmam şöyle dedi: 'Allah (c.c) izin verirse Mısır'a gelmek istiyorum. Mısır'a geldiğimde onlara öyle bir şeyle geleceğim. Mısır ehlini iki görüş arasındaki ihtilaftan çekip çıkaracak bir yöntemle geleceğim.'"

Reb'i şöyle der: "Allah'a yemin olsun ki Mısır'a geldiği zaman söylediğini yaptı."[32]

---

28 Beyhaki: *Menakıb eş-Şafii*, 1/255.
29 *Tevali et-Te'sis*, s. 150.
30 Beyhaki: *Menakıb eş-Şafii*, 1/230.
31 *Tevali et-Te'sis*, s. 59.
32 Beyhaki, *Menakıb eş-Şafii*, 1/238.

Mısır'da Kitap Tasnifi

İmam, Mısır'da ictihadının ve ilminin son halini, kitap telif ederek neticelendirmiştir. Bu gayretlerinin ve ictihadının meyvesi olan eseri, *el-Umm* olmuştur. Bu kitap, mükemmelliğe yaklaşacağını umduğumuz bir kalıp içinde sunmaya hazırlandığımız eserdir. Bu gayreti ancak Allah (c.c)'ın yardımıyla gösterebiliriz. Çünkü mükemmellik sadece Allah'a aittir.

Harmala şöyle der: "Şafiî, hicri 199 yılında Mısır'a geldi ve hicri 204 yılında da Mısır'da vefat etti."[33]

İmam Şafiî yaklaşık beş yıl Mısır'da yaşamış (yani hicri 204 yılına kadar Mısır'da ikamet etmiş) ve orada vefat etmiştir. Vefat ettiğinde yaklaşık 54 yaşındaydı. İmam'ın bu yaşı haddizatında telif ettiği kitaplar ve neşrettiği ilimle kıyas edildiğinde kısa sayılacak kadardır.

Bazı âlimlere, onun bu hâli, "İmam Şafiî'nin ömrü kısa olmasına rağmen o kadar kitabı nasıl ortaya koyabilmiştir?" diye sorulunca onlar şöyle cevap vermiştir: "Allah (c.c) onun aklını, ömrünün kısa oluşuna uygun vermiştir (çok akıllı ve zekiydi)."[34]

[İmam Şafiî'nin hocalarını ve talebeleri de önemli isimlerdir. Hocaları şunlardır:

Müslim ez-Zenci (hicri 180- m. 796/798)

Süfyan b. Uyeyne (hicri 198- m. 813/814)

Malik b. Enes (hicri 179- m. 796)

Zeydî İmam Yahya b. Abdullah

Hanefî fakihi ve İmam-ı Azam'ın öğrencisi Mauhammed b. Hasan eş-Şeybanî (hicri 188- m. 805)

İmam Şafiî'nin talebeleri de şunlardır:

Dilbilgini el-Esmaî, İmam Şafiî'den Beni Huzeyl şiirlerini ve deyişlerini almış, ayrıca Şanfara'nın divanını da dinlemiştir.

Asıl düşüncelerini nakleden talebeleri ise şunlardır:

33 Beyhaki, Menakıb eş-Şafiî, 1/237.

34 Beyhaki, Menakıb eş-Şafiî, 1/259.

ez-Zaferanî (hicri 260- m. 873/874)

Ebû Sevr (hicri 240- m. 854/855)

Ahmed b. Hanbel (hicri 241- m. 855/856)

el-Karabisi (hicri 245- m. 859/860)

el-Müzenî (hicri 264- m. 877/878)

er- Rebi' b. Süleyman el-Muradî (hicri 270- m. 883/884)

er- Rebi' b. Süleyman el-Cizî (hicri 256- m. 869/870)

el-Büveytî (hicri 231- m. 845/846)

Harmala (hicri 243- m. 857/858)

Yunus b. Abdullah el-Ala (hicri 264- m. 877/878)][35]

İmam Şafiî'nin Özellikleri

İmam Şafiî: Hayâsı, tevazuu, dilinin fasih oluşu ve diğer özellikleriyle -kendinde- imam olma sıfatlarını toplamıştır. Ümmetin dinî meselelerini hicri ikinci asırda -yeniden- kendi üslubuyla yorumlayıp "müceddidlik" makamında olma hakkına sahip olmuştur.

İmam Şafii'deki bu özelliklerden dolayı Davud b. Ali el-Asfahani şöyle der: "İmam Şafiî'de başkasında bulunmayan şu meziyetler vardı:

Bu özelliklerin ilki: Nesebi, şanı ve şerefiydi. Çünkü onun nesebi Resûlullah (s.a.v)'in nesebindendi.

Bir diğer özelliği: Bid'atlerden ve nefsin hevasından uzaktı, sahih ve sağlam akideye sahipti.

Bir diğer özelliği: Cömert bir kişiliğe sahipti.

Bir diğer özelliği: Hadisin sahih ve sahih olmayanını, ayrıca hadisin neshedilip edilmediğini de biliyordu.

Bir diğer özelliği: Allah (c.c)'ın Kitabını ve Resûlullah (s.a.v)'in hadislerini ezberlemişti. Resûlullah (s.a.v)'in ve ashabının sîretini de iyi biliyordu.

35 *İslâm Ansiklopedisi*, "Şafii" Maddesi, MEB Yayını.

Bir diğer özelliği: Görüşlerine muhalefet edenlere karşı, onların görüşlerinin üzerine örtükleri zayıf delilleri açığa çıkarabilme yeteneğine sahipti. Ayrıca kitap telif etme gayreti vardı.

Bir diğer özelliği: Başka hiçbir âlime ve hiçbir fakihe nasip olmayacak şekilde birçok âlim; onun ilmi, zühdü ve sünnet üzere sebatında ittifak etmişlerdir.

Örnek olarak bazı âlimlerin isimlerini sayacağız: Ebû Abdullah Ahmed, Süleyman b. Davud el-Haşimî, el-Hamidî, el-Karabisi, Ebû Sevr, ez-Zaferâni, el-Buti, Ebû Velid b. Ebû'l-Carud, Harmala, Rebi', el-Haris b. Süreyc ve İmam'ın mezhebi üzerinde bulunan Ebû İbrahim el-Müzeni'dir."[36]

İmam'la ilgili olarak Davud b. Ali el-Asfahani -bu sayılanların haricinde- şöyle der:

"Dinî hususta takva sahibi, nesebinde temiz, nefsen faziletli, Rabbinin Kitabına bağlı, Peygamberinin izinden giden, ehl-i bidatin toplumda bıraktıkları etkiyi yok eden, yaktıkları fitne ateşini söndüren ve yaptıkları tahribatı onarandır. Onun gelişinden sonra onlar aynen şu mübarek ayetin buyurduğu gibi oldular.[37]

"Arkasından rüzgârın savurduğu çer çöp haline gelmiştir. Allah, her şey üzerinde iktidar sahibidir." [Kehf, 18/45]

İmam Şafiî'nin kendisinden önce gelip geçen âlimlere karşı edepli ve saygılı olduğunun delilini *el-Umm* eserinde rahatlıkla görmekteyiz. Hiçbir âlimi tenkit etme noktasında haddi aşmamıştır. Özellikle hocası İmam Malik'e karşı saygıda kusur etmemiştir. Aynı şekilde İmam Ebû Hanife'ye karşı, el-Evzai'ye ve Muhammed b. el-Hasan'a karşı son derece saygılıydı. Bu kişilerin görüşlerini münazara yöntemiyle öğrenmiş ve özellikle de onların görüşlerine karşı olduğu hususlarda bile bu temel prensibi elinden bırakmamıştır.

İmamla ilgili bu söylediklerimizin hilafında bir şey rivayet edilirse, İmam'ın *el-Umm* eserinde izlediği yöntem bunu çürütür ve doğru söylenmediğini isbat eder.

---

36 *Tevali et-Te'sis*, s. 102.
37 *Tevali et-Te'sis*, s. 102.

O, telif meselesinde hususiyet sahibi olduğu gibi, onun dışında kalan diğer âlimleri de güzel tasnifiyle geride bırakır.

Beyhaki şöyle der: "Güzel tasnif üç şeyle olur:

Birincisi: Tanzim ve tertibin güzel olmasıyla.

İkincisi: Meselelerde usule riayet ederek delili zikretmekle.

Üçüncüsü: Teliflerinde meseleleri net ve özlü bir anlatım kullanmakla olur. İşte İmam Şafiî bu sayılanların hepsine sahipti."[38]

38 Beyhaki, *Menakıb eş-Şafii*, 1/260.

EL-UMM KİTABI

Elimizde bulunan kitap, *el-Umm* kitabıdır ki birçok eseri içine aldığından dolayı bu isim ona verilmiştir. İçindeki kitapların bazıları usulle ilgili, bazıları furu fıkıhla ilgilidir.

Beyhaki şöyle açıklama yapar: "İmam'ın Irak'ta telif ettiği ve eski mezhebi olarak bilinen görüşleri istisna edilmiştir. *el-Umm,* her biri kendi içinde müstakil olan bu kitapları, içine almıştır (ihtiva etmiştir)."[39]

Bunun dışında zikri geçen başka kitaplar da vardır. İmam Şafiî'nin hayatı boyunca bu muazzam yolculuğun eseri olan kitapların özeti mahiyetinde olan, *el-Mebsut* gibi büyük muhtasarlar vardır.[40] Kitabı açıklayan kişiler şöyle derler: "Bunu İmam'dan bize taşıyan el-Müzenî'dir."[41]

Öyle tahmin ediyorum ki bu muhtasar, *el-Umm* ile basılmıştır. En doğrusunu Allah bilir.

Âlimler, *el-Umm* kitabının İmam Şafiî'nin telifi olduğunu bilirler. O, kitaplarını birbirine ekleyerek insanların önüne -hızlı bir şekilde- fetvalarıyla çıkmıştır. Yersiz bir iddiaya göre, gerçekte *el-Umm,* Şafiî'nin telifinden, bizzat yazdıklarından değildir. *el-Umm,* Rebi'nin derlemesidir.[42]

Bu iddialar Ebû Talip el-Mekkî'nin bir sözüne dayandırılmıştır. el-Mekkî şöyle der: " el-Buti kendini insanlardan gizleyerek el-Buta denilen yerde Mısır'ın örtücü karanlığında inzivaya çekildi. Orada Süleyman b. Rebi'ye nisbet edilen *el-Umm* kitabını tasnif etmiştir. Gerçekte *el-Umm* kitabı, el-Buti'nin derleyip toplamasıdır. Kitapta kendini zikretmemiş-

---

39 Beyhaki, *Menakıb eş-Şafiî,* 1/246-254.

40 Beyhaki, *Menakıb eş-Şafiî,* 1/242.

41 *Tevali et-Te'sis,* s. 155.

42 İddianın sahibi Prof. Dr. Zeki Mübarek'tir. Bu hususta İslam tarihinde en kötü yanlış adını verdiği kitabı telif etmiştir.

tir. Kitabı Reb'i adına tahric etmiş, ondan duyduklarını yazarak kitaba eklemiştir."[43]

Bu iddia şunu da beraberinde getirmiş olur ki *el-Umm* kitabı, İmam Şafiî'nin vefatından sonra yazılmıştır (!) Çünkü kitabın önsözü yoktur.

Bu uydurma iddianın karşısında uzun uzadıya durmanın bir manası yoktur. Eğer bu iddianın sahibi, *el-Umm* kitabını az da olsa okumuş olsaydı bu yavan sözleri söylemeyi kendine yakıştıramazdı. Bu iddialar geçersiz iddialardır. Çünkü âlimler nezdinde *el-Umm* kitabını tasnif eden İmam Şafiî'dir. *el-Umm* kitabının içindeki görüşlerin tamamı, ilmî ve lafzî olarak İmam Şafiî'ye aittir.

Güvenilir biri olan Rebi', *el-Umm* kitabının sözlerinin İmam Şafiî'ye ait olduğunu her paragrafta söylemiştir. İmam Şafiî'den değil de bir başkasından -el-Buti gibi kişilerden- duyduğunu da birbirine karışmaması için ayrı bir kayıtla tutmuştur.

Rebi' şöyle der: "Kitabın şu bölümünü el-Buti'den duydum. Ama ben onun Şafiî'nin sözlerinden olduğunu biliyordum." (2/252)

Üç sayfa sonrasında şöyle der: "Buraya kadar, el-Buti'den duyduklarım bitmiştir." (2/255)[44]

el-Akdiyye kitabı: İkrar ve Mevahib bölümü: "Buradan ikrarın sonuna kadarki bölümü duyup duymadığımdan emin değilim. Ama bunu Şafiî'nin sözlerinden biliyorum." (7/235)

Zekât kitabında: Kitabın tamamını duyduğunu söyledi. "Ben dinlediğim bu kitaba itiraz etmiyorum." (3/158)

Bunlar Rebi'nin, İmam Şafiî'den dinlediklerinin bir bölümüdür. İşte bunlar Rebi'nin, kitabın tamamını duyduğunun ve bazen de itiraz ettiğinin bir güvencesidir. Bu sebepten dolayı -herhangi bir şüpheye yer bırakmayacak bir şekilde- *el-Umm* kitabı; Rebi'nin, İmam Şafiî'den dinleyerek rivayet ettiği bir kitaptır.

---

43 *Kut el-Kulub*, 2/439, Sadır Yayınları, Beyrut.
44 Bkz: 2/216-218.

Bu iddia ne olursa olsun bunu büyük âlimlerin reddediyor olması bizim için yeterlidir:

Şeyh Ahmed Şakir, *-Allah rahmet etsin-* ***Menakıb eş-Şafiî*** kitabının tahkikinin önsözünde (s. 31-32);

Şeyh Hüseyn Vali, ***İslam'ın Nuru*** adlı mecellede (4/657-688);

Allâme Şeyh Ahmed Şakir, ***er-Risale*** tahkikinin önsözünde (9-10);

İmam Şeyh Muhammed Ebû Zehra, ***eş-Şafiî*** adlı eserinde (s. 143-149);

Prof. Halil İbrahim Molla Hatır, İbn-i Kesir'in ***Menakıb İmam eş-Şafiî*** kitabının tahkik önsözünde (33-48) ... bu iddiayı reddetmektedirler.

Bu kadarıyla yetinelim. Bu saydığımız âlimlerin *(Allah hepsinden razı olsun)* ortak görüşleri şöyledir: "***el-Umm*** kitabı İmam Şafiî'nin telifidir. Bu gerçeğin dışında kim başka bir şey söylerse söylediği şey bâtıldır."

Benim, Ebû Talib el-Mekkî'nin ve ona bu görüşünde tâbi olanların bu görüşlerini izah edecek başka bir görüşüm vardır.[45]

İmam Şafiî'ye ait olduğu halde derlenip toparlanmayan ve iki kapak arasında kitap haline getirilmeyen eserler de vardır. Bu derlenip toparlanmayan kitaplar daha sonra talebeleri el-Buti ve er-Rebi' tarafından derlenmiştir. Bu kitapların tertip ve düzenleri, -usul açısından- ***el-Umm*** kitabının tertip ve düzenine benzemektedir. Ebû Talib işte bunu kastetmiştir. Özelliklede şu sözünde: "el-Buti'nin toplamasından..." murad da budur.[46]

Bu meselelerin delilleri de şunlardır:

1- İmam Şafiî birçok kere bu kitaptan önce başka bir kitap yazdığına dikkat çekmiştir. Örneğin "Alışveriş Bölümü"nde şöyle diyor: "***Cimai el-İlim*** de dediğimiz gibi." (3/113)

---

45 Ona, bu görüşünde el-Gazzali, ***İhya*** (2/173) kitabında tâbi olmuştur. Dar el-Kamer yayınları, Beyrut.

46 Bu görüşün ilk olarak benden çıktığını zannediyordum. Şeyh Muhammed Ebû Zehra'yı okuyunca anladım ki benden önce meğerse bu fikri o söylemiş. Şöyle diyor: "Bundan anlaşılması gereken şey el-Buti'nin, İmam Şafii'nin yazdığını topladığıdır. Yazdığını Rebi'ye vermiş, o da kendisinin rivayeti olarak -üzerine ekleyerek- neşretmiştir. Öyle anlaşılıyor ki tasniften kastedilen şey bu toplama işidir. Şeyh Ebû Zehra bu açıklamayı reddetmiştir." ***eş-Şafii***, s. 147-148

Cimai el-İlim kitabı da kitabın sonuna ya da sonuna yakın bir yere yerleştirilmiştir.

İmam, *Emzirme Kitabı*'nda şöyle der: "Bu meseleyi ve başka meseleleri *İhtilaf Kitabı*'nda zikrettik." (5/69)

İhtilaf Kitabı'ndan kastedilen İhtilafu'l-Hadis'teki ihtilaf olabilir, İmam Malik ile ihtilafı olabilir ya da bir başka ihtilaf da kastedilmiş olabilir. Ama bu ihtilafların tamamı *Emzirme Kitabı*'ndan sonra kitabın sonuna doğru zikredilmiştir.

2- *Muhtasar* kitabının tertibiyle *el-Umm* kitabının tertibi birbirlerine benzememektedir. Kastettiğim kitap, el-Müzeni'nin *Muhtasar*'ıdır. Şu anda da bu kitap piyasada bulunup *el-Umm* kitabıyla beraber basılmıştır. İmam'ın talebesi olan her kişinin, kitabı aynı düzenle tertip etmesi beklenemez.

Şu anda *el-Umm* kitabının tertibiyle el-Müzeni'nin kitabının tertibi arasında birbirlerine yakınlık vardır. Ama gerçekte şu anda basılan *el-Umm* kitabının tertibiyle Rebi'nin yanındaki *el-Umm* kitabının tertibi aynı değildir. Bu tertibi Şafiî mezhebinin âlimlerinden Siraceddin el-Balkini tarafından yapılmıştır. Bunu birazdan açıklayacağız. Bu tertibiyle el-Müzeni'nin tertibinden ilham almıştır.

Aynı şekilde el-Buti'nin *Muhtasar*'ının tertibi, *el-Umm* ile el-Müzeni'nin tertiplerinden farklıdır.[47]

Ebû Talib'in söyledikleri, muhtemelen el-Buti'nin *Muhtasar*'ı için söylenmiş şeyler olmalıdır. Ama bu sözlerinden *el-Umm* kitabı anlaşılmıştır.

Bu *Muhtasar*'ı el-Buti rivayet etmiştir. Rebi'nin onu rivayet ettiği gibi... Rebi'den de Ebû Hatim Muhammed b. İdris er-Razi rivayet etmiştir. Bu nüsha da el yazması olarak Mısır'ın Daru'l-Kütüp'te bulunmaktadır.[48]

3- *el-Umm* kitabının eski tertibinde tasarlanmadan söylenmiş birçok mesele vardır. Gerektiğinde bir mesele birçok yerde zikredilmiş olabilir. Belki de mesele bulunduğu yerle ilgisi olmadığı halde orada zikredilmiştir. el-Balkini'nin, kitabın tertibini yeni baştan yapmasına bu neden olmuştur.

---

47 *Muhtasar el-Buti*, el yazısı, sayı 308, sayfa 248, *Şafiî Fıkhı*.
48 *Muhtasar el-Buti*, el yazısı, sayı 308, sayfa 248, *Şafiî Fıkhı*.

Bu durum, Şafiî'nin seleften rivayet ettiği ve tertibi olmayan es-*Sünen* kitabını hatırlatıyor. Sanki o anda şartların el verdiği ölçüde tertibe riayet etmiştir.[49]

Neticede anlıyoruz ki, İmam, kitapların tertibine riayet etmeden, bölümleri ve meseleleri yazıyordu.

4- Beyhaki ya da bir başkası İmam Şafiî'nin tasniflerini zikrederken *el-Umm* kitabının yanında birçok kitabı da zikretmiştir. Bundan da anlaşılıyor ki İmam Şafiî, kitaplarını toplanmamış (yani bir araya getirilmemiş) bir şekilde bırakmıştır. Daha sonra el-Buti veya Rebi' onları toplayarak bir araya getirmiştir.[50]

5- *el-Umm* kitabında meseleler geniş olarak zikredildikleri gibi muhtasar (özet) olarak da zikredilmiştir. Kimsenin açıklamasına ihtiyaç duyulmayacak şekilde yazılmışlardır. Ama bunların hepsini -örneğin Rebi' gibi âlimler- derleyip toparlamıştır.

İmam Şafiî'ye ait ve *el-Umm* kitabına dâhil edilmemiş, *Büyük Oruç* gibi başka kitapları vardır. *el-Umm* kitabında mevcut olan ise *Küçük Oruç*'tur.

Büyük ihtimalle bu kitap, Rebi'nin yanında bulunmayan bir kitap olduğundan *el-Umm* kitabına dâhil edememiştir.

Bu sebep ve delillerin tamamı bize *el-Umm* kitabını derleyip toplayan hakkında doğru bilgi vermektedir. Ebû Talib el-Mekkî'nin de işaret ettiği bu kişi, Rebi' yahut el-Buti'dir. el-Mekkî'nin bunu söylerken telif veya tasnif ibaresini kullanmış olması bu gerçeği değiştirmediği gibi bilakis *el-Umm* kitabını derleyip toplayanın Rebi' veya el-Buti olduğu gerçeğini kuvvetlendirmiştir. Şöyle der: "O, el-Buti'nin toplamasıdır." Daha önce de serdettiğimiz delillere dayanarak bu ibareden anlaşılan, kitapları ve bölümleri toplamak kastedilmiştir.

---

49 *Sünen* kitabı birçok defa yayınlandı. Ama en güzeli Prof. Halil İbrahim Molla Hatır'ın iki cilt halinde hazırladığı kitaptır. Daru'l-Kıble es-Sakafetü'l-İslamiye Cidde, Kur'an İlimleri Merkezi, Şam 1409/1989.

50 Beyhaki, *Menakıb eş-Şafii*, 1/246-254.

Netice itibarıyla *el-Umm* kitabı, Rebi'nin sözleri olmadığı gibi el-Buti'nin de yazdığı bir eser değildir. *el-Umm* kitabı, söz ve yazı olarak İmam Şafiî'ye aittir; bunda bir şüphe (tereddüt) yoktur.

Bu meseleyle ilgili olarak Şeyh Muhammed Ebû Zehra şöyle der:

"Netice itibarıyla bu hususla alakalı olarak haberlerin ardı ardına ve senetlerin kesilmeden gelmiş olması şuna delildir: İmam Şafiî *rahimehullah* kitap yazıyordu. Bu kitapları Irak'tayken yazdığı gibi Mısır'a gittiğinde de yazmıştır. Yazıyor ve yazdığını talebelerine okuyordu. Talebeleri ise onun yazıp kendilerine okuduğunu çoğaltıyorlardı. Bazen de onlara, yazdıklarından değil de sözlü olarak ders veriyordu. Rebi', İmam Şafiî'nin en son tamamladığı kitaplarını ondan rivayet etmiştir. Bunun yanı sıra İmam Şafiî'nin en son görüşlerini de Rebi' tedvin etmiştir. Âlimler, Şafiî'nin kitaplarını Rebi'den nakletmek için seferler düzenliyorlardı. Çünkü bu kitapların çoğunu Rebi', İmam Şafiî'den duymuştur. Duymadığı bazı fıkıh bölümlerini kendisi rivayetlerinde zikretmiştir. Bunlara tarih kitapları da işaret etmiştir. Rebi'nin İmam Şafiî'den duymadığı fıkıh bölümlerinin bir araya getirilmesi mümkündür. *Mu'cem*'de şöyle der: "Rebi'nin İmam Şafiî *rahimehullah*'dan duymadığı kitaplar şunlardır: *Büyük Vasiyet Kitabı, Irak Ehlinin Ali ve Abdullah'la İhtilafları Kitabı, Yanlışlıkla Öldürülenin Diyeti Kitabı, Müşriklere Karşı Savaşma Kitabı, İkrar ve Zahir Kitabı, Vakıf Malları Kitabı, Resûlullah (s.a.v)'e Tâbi Olma Kitabı, Cenin Konusu Kitabı, Şafiî'nin Vasiyet Kitabı, İsrail Oğullarının Cinayetleri Kitabı, Ölüyü Yıkama Konusu Kitabı, Suya Karışan Necaset Kitabı, Cariyelerin Boşamadaki Hükümleri Kitabı.*"

"Rebi', İmam Şafiî'den bizzat duydukları ile ondan nakledilenleri birbirinden ayırarak zikretmede çok büyük titizlik göstermiştir. Eğer nakilde bir hata bulursa, önce hatayı tesbit eder, sonra da hatayı açıklardı. Duymadıkları hakkında da şöyle derdi: "Ben bunu duymadım." Mesela ölüyü yıkama konusuyla ilgili olarak şöyle diyor: "Ben bu kitabı Şafiî'den duymadım. Ben onu, onun kitabı olduğu bilgisi üzerine okuyorum." İşlenmemiş araziyi imar etme konusuyla ilgili de şöyle diyor: "Ben bu kitabı Şafiî'den duymadım. Ben bu kitabı, onun sözü olduğu bilgisi üzerine okuyorum."

"Bazen nakil üzerinde açıklama yapar, bazen de Şafiî'nin sözlerini zikrettikten sonra zikredilen meseleyle ilgili olarak kendisinin başka bir görüşü olduğunu söyler. İmam Şafiî'den bu şekilde duyduğunu söylemesine rağmen onu tedvin etmezdi. Bazen de şöyle derdi: "İmam daha sonra bu görüşünü terk etmiştir."

İbn Hacer'den naklettiklerimizde şuna dikkat çekmiştik. İmam Şafiî bazen tedvin edilmiş bazı görüşlerini terk ederdi. Bu terk ettiği görüşleri olduğu gibi -tedvin edilmiş olarak- bırakırdı. Çünkü o görüşleri terk etmesi tedvinden sonra olmuştur. O, bu görüşleri terk ettiğine dair dikkati çekmekle yetinirdi. Rebi', kitabı rivayet ederken kitabın tedvin edildiği hal üzere rivayet ederdi. Sonra kendisinin o görüşü terk ettiğini açıklar veya yeni görüşünün bu görüşlerinin sonuncusu olduğunu söylerdi."[51]

Kitabın Konusu

el-Umm kitabı, iki kapağının arasına birçok konuyu işleyen kitapları almıştır ki onları şöyle sınıflandırabiliriz:

1- Fer'i konular; kitabın çoğunu bunlar teşkil ediyor.

2- Usulle ilgili olanlar; *er-Risale* kitabı, hadiste ihtilaf edilenler, ilmin toplanması ve benzeridir.

3- Mukayeseli fıkıh; Malik ile Şafiî arasındaki ihtilaflar, Ebû Hanife ile İbn Ebû Leyla'nın arasındaki ihtilaflar ve benzerleridir.

4- Ahkâm ayetleri; bu ayetlerin tefsirleri ve hükümlerinin delilleri.

5- Ahkâm hadisleri ve getirdiği hükümler; bu hadislerin hükümlerinin delillere dayandırılarak hükümlerinin tesbitiyle ilgili konular.

Kitapta Kullanılan Yöntem

Anlatacağı konuya ayet-i kerimeyle başlar. Ayetin, konuyla alakalı olarak delil oluşunu açıklar. Daha sonra konuyla ilgili olarak hadis veya haber varsa onu zikreder. Bazen hadisin derecesini zikreder, bazen de derecesiyle alakalı olarak sessiz kalır. Hadisin derecesi zayıf ise onu açıklar.

51 Ebû Zehra, *eş-Şafiî*, s. 148-149.

Sessiz kaldığı hadislerdeki ölçüsü, Ebû Davud es-Sicistani'nin belirttiği hadisi hangi şartlarda kabul ettiğini başka yerde açıkladığı için böyle davranır. Bu şartları da (*es-Sünen)* kitabında açıklamıştır.

Sonra bölümün fikhî yönünü izah ederdi. Usul kaidesi ve delillere dayanarak hükümlerden istinbat ederdi (yani netice çıkarırdı). Bazen de bu kaidelerin bir kısmını bırakabilirdi.

Eğer anlattığı konu ihtilaflı bir meseleyse, önce muhaliflerin görüşlerini ve delilerini ortaya koyar, sonra onların görüşlerini tartışır, daha sonra da doğru gördüğü görüşü deliliyle beraber zikreder.

İhtilaflı konulara ait özel kitaplar yazmıştır. *İhtilafu Malik ve'ş-Şafiî, Ebû Hanife, İbn Ebû Leyla, el-Evzai'nin Siyeri, Muhammed b. el-Hasan'a Reddiyesi* ve *Iraklıların İhtilafı* gibi...

Onun içindir ki *el-Umm* kitabının büyük bir ehemmiyeti vardır. Bizim de *el-Umm* ile ilgili olarak gereken önemi ve titizliği göstermemiz gerekir. Çünkü *el-Umm* kitabı sadece İmam Şafiî'nin fikhını temsil etmiyor. Kendi döneminin âlimlerinin de görüşlerini temsil ediyor. Belki de bu görüşleri *el-Umm* kitabının dışında bulma imkânımız yoktur. İbn Ebû Leyla'nın görüşleri ve el-Evzai'nin Siyeri gibi... İmam, bu görüşlerle ilgili tutumu neticesinde, aslında, bu görüşleri bizim için korumuş ve sunmuş olmaktadır.

el-Umm kitabı mukayeseli fıkıhta muazzam bir eser sayılmaktadır. Çünkü *el-Umm,* İmam'ın görüşlerinin yanı sıra başka âlimlerin ve fakihlerin görüşlerini de sunmaktadır. Sadece onların görüşlerini vermekle yetinmeyip hem İmam'ın delillerini hem de diğer âlimlerin delillerini sunmaktadır.

İşin doğrusu bu mezhepler kendi eserlerinde, birbirleriyle ihtilaf ve tartışmalarını zikrederken sadece kendi delillerini ortaya koyarlar. Hâlbuki bizim sadece buna ihtiyacımız yoktur. *el-Umm* Kitabı ise bize, bir mezhebin diğer mezheplerle ittifak içinde olduğu meseleleri ve bir mezhebin diğer mezheplerle olan ittifakını da açık delillerle sunmuştur. Bizim buna, diğerinden daha fazla ihtiyacımız vardır.

el-Umm kitabı için şöyle bir şey söylersek mübalağa etmiş olmayız: *el-Umm* kitabı asrının tüm fıkhını içine aldığı gibi kendisine çarpan dalgaları da içine almıştır. Bunu da ancak İmam Şafiî gibi bir âlim yapabilirdi. Çünkü o, geniş bir ilmi, görüşlerin delillere nasıl dayandırıldığını iyi bilmesi, derin kavrayışı ve ictihad etme kudretiyle bunu gerçekleştirmiştir.

Kitabın Usulü

İmam Şafiî'nin tayin edip üzerinde yürüdüğü ve fıkhını onun üzerinde bina ettiği usulü, müstakil bir kitap halinde sunduk. Buna bizi iten sebep ise bozguncuların birinin İmam Şafiî'nin görüşleri ve usulüyle ilgili olarak doğru olmayan bir tablo çizmesi olmuştur: "Kitap; Nasır Ebû Zeyd'in kitabını kınama ve görüşlerindeki şüpheleri bertaraf etmek maksadıyla yazılmıştır."[52]

Biz, usulüyle ilgili bilgileri -ana hatlarıyla- özetleyerek sunacağız:

İmam Şafiî, *Malik'le İhtilafım* adlı kitabında şöyle diyor:

"Bir meseleyle ilgili olarak eğer kişi, Kitap ve sünnetin hükümlerini duymuşsa artık onların dışında kalan delillerle amel etme özrü ortadan kalkmıştır. Eğer o meseleyle ilgili olarak Kitap ve sünnette delil bulamazsak, o zaman Resûlullah (s.a.v)'in ashabının veya onlardan birisinin görüşüne tâbi oluruz. Ama imamlara; Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali *(Allah hepsinden razı olsun)* gibilerinin görüşlerine tâbi olmamız daha iyi olur. Eğer meseleyle ilgili olarak imamların görüşlerini bulamazsak Resûlullah (s.a.v)'in ashabının görüşlerine tâbi oluruz. Çünkü Hulefa-i Raşidînin görüşlerinin olmadığı yerde, ashabın görüşleri dinî meselelerde imamların görüşlerinin yerine geçer. Ashaba tâbi olmamız onlardan sonra gelenlere tâbi olmamızdan daha evladır."

"İlmin birçok mertebesi vardır:

Birincisi: Kitap ve sünnet, sünnetin sabit olması şartıyla.

İkincisi: Kitap ve sünnetin hükmünün bulunamadığı meselelerde icma. (âlimlerin ittifakı)

52 Kitap, Mektebetu'l-Hancı tarafından yayınlanmıştır. h. 1417/1996 m.

Üçüncüsü: Resûlullah (s.a.v)'in ashabından birinin ortaya koyduğu görüş ve ashaptan ona muhalefet edenin bulunmaması hali.

Dördüncüsü: Resûlullah (s.a.v)'in ashabının ihtilaf ettikleri.

Beşincisi: Bunların dışında kalan ilmî meselelerin, sayılan mertebelere kıyas edilmesi.

Kitap ve sünnet varken onların dışında kalan hiçbir şeye tâbi olunmaz. İlim mutlaka en yüksek kaynaktan alınmalıdır."[53]

er-Risale kitabında şöyle der:

"Sünnetin delil olduğu meselede, sünnete muhalefet edenin delilinin geçerliliği yoktur. Bazılarının ihtilaflarını hatırlıyorum ki bu ihtilaflarına; ne Kitabın metni ne sünnetin metni ne onlardan istinbat edilmiş, ne de ihtilaf ettiklerine kıyas yoluyla delil bulunmuştur."[54]

İmam Şafiî'ye şöyle denildi: "Eğer Resûlullah (s.a.v)'in ashabı bir mesele hususunda ihtilaf etmişlerse sen ne yaparsın?" Dedi ki: "Kitaba muvafık olana veya sünnete, icmaya veya kıyas için en doğru olana tâbi olurum."[55]

İmam'a birisi şöyle bir soru sordu: "Eğer ashaptan biri, bir görüş ileri sürse, ona uygun veya aykırı bir şey nakledilmezse ne dersin, Kitap veya sünnette kendine delil bulabilir misin? Böylece senin, bir habere uyarak onu benimsemen için bir sebep bulunsun."

İmam dedi ki: "Bu durumla alakalı olarak bazen Kitap ve sünnette sabit bir delil bulamadık. Yalnız, ilim ehlinin bazen bir kişinin haberini delil kabul ettiklerini, bazen de bu kabilden görüşleri terk ettiklerini gördük. Bazen de kendilerine ulaşan bir kişinin haberiyle ilgili olarak ihtilaf ettiklerini de gördük."

İmam'a tekrar şöyle sordu: "Sen bu görüşlerden hangisini alıyorsun?"

---

53 *el-Umm*,, 8/763-764.
54 *er-Risale*, 1/266.
55 *er-Risale*, 1/275.

İmam dedi ki: "Eğer meseleyle ilgili olarak; Kitapta, sünnette veya icmada bir hüküm, bu manaya gelecek bir delil, bir kıyas bulamazsam bir sahabenin haberiyle amel ederim."[56]

İmam yine şöyle der: "Resûlullah (s.a.v) Müslümanların cemaat olma gerekliliği hususunu emretmiştir. Bu emre dayanarak bu meseleye de delil olacağını kabul ederek *-inşaallah-* Müslümanların ittifakı lazımdır."[57]

İmam Şafiî yine şöyle der: "Kim Müslüman cemaatin dediği gibi derse onların cemaatine uymuş olur. Kim de Müslüman cemaatin dediğinin tersini derse o kişi Müslüman cemaatin gereklilik emrine muhalefet etmiş olur."[58]

Bunlar, İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)*'nin ilmin mertebelerinden söz ederken, icma ve sahabe sözleriyle ilgili olarak söyledikleridir.

Bu sözlerinden net olarak anladıklarımızı aşağıda sıralıyoruz:

Birincisi: Mertebe olarak icmanın mertebesi sünnetin mertebesinden daha az olup sünnete benzemediği gibi onun içinde de değildir.

İkincisi: İcma, Resûlullah (s.a.v)'in ashabının içinde bir topluluğun veya onlardan sonra gelen insan topluluğunun görüşüne denir.

Bununla ilgili olarak Şafiî şöyle der: "İnsanların üzerinde birleştikleri görüştür."

Üçüncüsü: Sünnetin tamamı bir mertebede değerlendirildiğini ve sünnetin icmadan daha ön sırada olduğunu gördük. İmam bu konuda şöyle der: "İlmi; Kitaptan bir haberle, sünnetle, icmayla yahut kıyasla biliriz."[59]

Kıyasın manasıyla ilgili şöyle diyor:

"Kıyasın delil olarak kabul edilmesi için mutlaka Kitaptan veya sünnetten gelen haberlerle muvafık olması gerekir. Çünkü onlar hak olan ilimdir. Bize düşen de onu istemektir...

Muvafıklığı iki cihetle olur:

---

56 *er-Risale*, 1/275.
57 *er-Risale*, 1/275.
58 *er-Risale*, 1/221.
59 *er-Risale*, 1/16.

Birincisi: Allah (c.c) veya Resûlullah (s.a.v)'in bir şeyi nass ile haram etmiş yahut bir şeyi manen helâl etmiş olmaları gerekir. Eğer bir şeyin haramlılığını veya helâlliğini, Kitabın yahut sünnetin nassının kat'i deliliyle bulamayacak olursak, o zaman o şeyi, manen delillere hamlederek haram ya da helâl olduğuna hükmederiz. Çünkü o şey, ya helâl ya da haram manasındadır.

İkincisi: Bir şeyin bir şeye bir kısmının benzediğini, diğer kısmının da başka bir şeye benzediğini görürüz. İki taraftan birisine onu yaklaştıracak bir neden de yoktur. Bu durumda o şeyi, kendisine uygun olacak kısma yönlendiririz."[60]

el-Umm Kitabını Tahkik Etmeye İten Sebepler

el-Umm kitabı, hicri 1321 yılında yüz yılı aşkın süre Bulak baskısı ile basılmıştır. Daha sonra da bu nüshası temel alınarak birçok kez basılmıştır. Ya da yeni bir usul ile toplanmış ve bu nüshası temel alınarak basılmıştır.

Beni, yeni bir tertip içinde bu kitabı tahkik ve tahric etmeye iten sebepleri şöyle sıralayabilirim:

Birincisi: İyi konumda olan el yazması nüshalardan kitabın metnini tahkik etme imkânı bulacağım kadarını buldum. Bunlarla rahatlıkla zorlukları aşabilir ve âlimlerin kitabın birinci baskısında gördükleri bazı sıkıntıları bertaraf edebilirim.

Bu sıkıntılardan bazıları kitabın bazı kelimelerini okuyamamış olmaları ve kitapta açık olan bazı gedikleri kapatamamış olmalarıdır.

Bu el yazması nüshayı tercih etme sebebimiz, *el-Umm* kitabının asıl nüshasının tertibi üzerinde olmasındandır. Bu nüsha, Rebi'nin tertip ettiği ve bütün kitapları bir kitapta toplayan nüshadır. Elde ettiğimiz bu nüshanın içinde kitabın tamamı vardır. Biz bu nüshanın bir örneğini Türkiye'de bulunan III. Ahmed Kütüphanesi'nden ve diğer bir örneğini de Medine'de bulunan el-Mahmudiye Kütüphanesi'nden elde ettik. Zaten yakında bunlarla ilgili açıklamaları yerlerinde yapacağız.

60 *er-Risale*, 1/16.

Nüshalardan bir tanesi de Şafiî mezhebinin imamlarından Siracuddin Ömer b. Rıslan el-Balkini tarafından tertip edilmiştir. (ö: 805 h./1402 h.)

Kitabın içinde birbirinin aynısı olan bölümleri kitabın her yerinden derleyerek bir yere toplamıştır. Kitabın yaklaşık dörtte üçünü muamelat kısmında tertip etmiştir.

Onun tertibi, *el-Müzeni*'nin *Muhtasar*'ının tertibine uygun yapılmıştır. *el-Müzeni*'nin *Muhtasar*'ının tertibi, *el-Umm* kitabının hamiş (notlar) bölümüne basılan nüshaya uygundur. el-Müzeni de onu İmam Şafiî'den nakletmiştir.

Bizi bu tertibi tercih etmeye iten sebep, *el-Umm* kitabının tertibinin etkisi altında kalmasıdır.

Elimizde el-Balkini'nin tertibinden olan bir nüsha vardır. Bu nüsha da kitabın üçte birini teşkil etmektedir. Dediğimiz gibi onu tercih etme sebebimiz *el-Umm* kitabının tertibiyle aynı olmasındandır.

el-Umm kitabını ilk basanlar bu tertip üzere basmışlardır. Biz de aynı tertip üzere kitabı bastık. Bu tertip üzere kitabı basma sebebimiz, bu tertipte çok büyük faydalar olduğunu gördüğümüz içindir. Bu tertibi de pratik olarak kitabı tahkikten geçirdiğimizde beyan edeceğiz.

Bazı araştırmacıların sözlerinden, el-Balkini'nin tertibinde kitaptan bazı yerlerinin kitaba konulmadığının anlaşılmakta olduğu söylenmektedir. Olay öyle değildir. O, sadece kitabın tertibini tekrar yapmıştır. Kitabı metinleriyle beraber tam olarak sunmuştur. Yalnız birbirlerinin aynısı olan bölümleri kitabın tek bir yerinde sunduğundan öyle bir kanaate varmışlardır.

Kitabı tahkik etmeye bizi sevk eden sebebe dikkati çekmek istiyoruz. Beyhaki, kitabı tertip ederken kitabın bazı bölümlerini ve bazı metinlerini -miktarları az da olsa- düşürmüştür.

Bu sebeple kitabı baştan tahkik ederek, düşen metin ve bölümleri kitaba tekrar koymak gerekmektedir.

Beyhaki'den düşenler: "İmamla beraber Cuma namazının nerede kılınıp nerede kılınmayacağı bölümü"[61]

61 Sayı: 100, *Namaz Kitabı*, 2/336-339

Beyhaki, başka bir şey daha yapmıştır. *el-Umm* kitabının sonunda bulunan yahut *er-Risale* kitabından yahut *İhtilafu'l-Hadis*'ten olan bölümleri alıp kitabın baş taraflarına koymuştur. Aslında o bölümleri ilgili yerlere yerleştirmiştir. Örneğin: O kitaplarda mevcut olan *Korku Namazı*'nı bölümünü alıp *Namaz Kitabı*'nın korku namazı bahsine koymuştur. Ve benzerleri...

Başka kitaplarda olanları getirip kitabın başına geçirmiştir. Bu duruma kendisi de dikkati çekmiştir.

Bu açıklama doğrultusunda birinci baskıyı yapanların bunu tekrarlamış oldukları kanaatine varıyoruz. Yaptıklarını, kitabın hamiş kısmında göstermeleri bu gerçeği değiştirmez.

Beyhaki'nin bu yaptığı, kitabın birinci baskısını yapanların şöyle bir zan içinde olmalarına sebep olmuştur: Kitabın bazı metinlerini, -kitabın aslından olmadığı kanaatiyle- hamiş kısmına koymuşlardır. Örneğin: 3/75 sahifelerde ve 3/177 sahifelerde metnin aslından bazı satırlar düşmüştür.

Kitabın sonlarına doğru (yani kitabın üçte birlik bölümüne) el-Bulakiyye baskısına güvenenler eksik bir nüshaya güvenmişlerdir. Çünkü o nüshadan düşenler kitabın metnini tamamen bozmuştur.

Hadler Kitabı'nın başında şöyle dediler: "*Hadler Kitabı*'nın başından itibaren yakinen bildiğimiz nüsha kesilmiştir. Bu nüshaya güvenip ona itimat ediyorduk. Yanımızda bu bölümü eksik ve kendisine güvenmemiz mümkün olmayan bir nüshadan başkası yoktur. Onun üzerinde çok oynama yapıldığından, onda eksiklik veya fazlalık olmuş olabilir, bu şekilde bilinmesinde yarar vardır."[62]

Bu söylediğimizin delili Malik'in ve Şafiî'nin kitabıdır. Çünkü el-Bulakiyye nüshasından altı sayfa düşmüştür. (9/213-219)

Cimai el-İlim kitabından da düşenler vardır. Hatta kitabın baş tarafında büyük bir bölüm düşmüştür. Şeyh Ahmed Şakir'in nüshası da bu durum-

62 *el-Umm*, el-Bulakiyye baskısı, 5/115.

dan kurtulamamıştır. Çünkü o da eksik el yazması nüshasına güvenmiştir. Tıpkı el-Bulakiyye nüshasının sahiplerinin o nüshaya güvendikleri gibi...[63]

Kitabın düşme ve eksilmelerden dolayı tahkike ihtiyacı vardır.

İkincisi: Kitabın tahkiki maksadıyla alıp araştırdığım bazı el yazması nüshalardan sonra *er-Risale* kitabının da *el-Umm* kitabından bir (kitap) cüz olduğunu anlamış oldum. *er-Risale* kitabı; tek başına, münferit bir kitap değildir. Türkiye'de bulunan III. Ahmed'deki el yazması nüsha ile Medine'de bulunan el-Mahmudiye'deki el yazması nüsha bu gerçeği teyit etmektedir.

Bu iki kitap da *er-Risale* kitabıyla başlamıştır. Daha sonra da ara vermeden temizlik kitabıyla devam etmektedirler. Güvendiğimiz el yazması nüshada bu durumu açıklayacağız.

Halbuki el-Bulakiyye nüshası, *el-Umm* kitabının önsözü olmadan başlamıştır. Ama *er-Risale* kitabına önsözle de başlamamıştır. O zaman *er-Risale,* kitabın tamamının önsözü mahiyetindedir.

Bu gerçeği göz önünde bulundurduğunuzda *el-Umm* kitabının önsözü olmadığını iddia edenlere cevap niteliğinde olmuş olur.[64]

el-Bulakiyye nüshasını esas alanlar, *er-Risale* kitabını, *Taharet* kitabıyla birleştirip *el-Umm* kitabıyla basmışlardır. Bu şekilde basılmasına rağmen öyle bir yöntemle ayırdılar ki sanki *er-Risale* kitabı, *el-Umm* kitabından bağımsız bir kitapmış gibi...

Bir başka önemli duruma dikkat çekmeliyiz: Rebi' b. Süleyman'dan önce *er-Risale* kitabının *el-Umm* kitabından bir kitap (bölüm) olduğunun isnadı yoktur.

Kitabı bu nüsha üzerine basanlar şöyle dediler: "Elimizde bulunan tüm nüshalar şu cümleyle başlamışlardır: "Rebi' b. Süleyman bize şöyle haber vermiştir." Muhtemeldir ki Rebi'den *el-Umm* kitabını rivayet eden kişi *er-Risale* kitabını da ondan rivayet etmiştir. Rebi'den rivayet eden ki-

63 *el-Umm*, el-Bulakiyye baskısı, 7/250.

64 Zeki Mübarek, *el-Umm* kitabının İmam Şafii'nin telifi olmadığını iddia ederek şu görüşü delil göstermiştir: İmam Şafii, *el-Umm* kitabına önsöz yazmamıştır. Dolayısıyla *el-Umm*, İmam Şafii'nin telifi değildir.

şinin Ebû'l-Hasan Ali b. Habib b. Abdulmelik yahut bir başka kişi olma ihtimali vardır.

Eğer bu kişilerin dikkatleri bu duruma çekilseydi veya ellerinde bulunan nüshaya dikkatli baksalardı; *el-Umm* kitabının başlangıç bölümünün *er-Risale* kitabı olduğunu, onun ondan bir bölüm olduğunu görebilir ve bu uyarımıza gerek kalmazdı. "Herhalde böyleydi." tarzında şüphelere düşmezlerdi. Çünkü gerçek şudur ki; *er-Risale* kitabıyla başlayan *el-Umm* kitabını Ali b. Habib rivayet etmiştir.

İhtilafu'l-Hadis adlı kitap da *el-Umm* kitabındandır. Türkiye'deki ve Medine'deki iki el yazması nüshada, *el-Umm* kitabının bir bölümü olarak geçmektedir. *el-Umm* kitabındaki yeri de *Cimai el-İlim* kitabından öncedir.

Bu iki kitabın da *el-Umm* kitabına geri konulması için bir tahkike ihtiyaç duyulmuştur.

Üçüncüsü: *el-Umm* kitabının kazandığı ehemmiyet, sadece fıkıh meselelerini, fıkıh bölümlerini ve İmam Şafiî'nin usulünü muhtevasında toplamasından ötürü değildir. Fıkıh kitapları arasından onu bariz bir şekilde ayıran muazzam bir özelliği daha vardır. Sünnet ve haberler doğrultusunda delillerini senetleriyle beraber toplamasıdır. Bu topladığı deliller o kadar çoktur ki dört binden daha fazladır.

Bu kitap: Fıkıh kitabı olmasının yanında hadis, rivayet ve haberler kitabıdır.

Kitabın ilk baskısı olan el-Bulakiyye baskısında hadislerin tahricleri ve haberler bulunmaktadır.

Ben, kitapta saklı kalan bu önemli yönü açığa çıkarmak istedim: *el-Umm* kitabının fıkıh kitabı olmasının yanı sıra, hadis ve haberleri kendinde toplayan bir kitap olduğunu açığa çıkarmak istedim. Kitaptaki hadis ve haberleri, sünnet ve hadis kitaplarındaki titizlikten taviz vermeden sunmak için gayret göstermeye çalıştım.

Bu hadis ve haberleri tahric etmek, kitabın tahkikinde dikkatli ve titiz davranılmasına vesile olmuştur. Bu vesileyle rivayet ve metinlerde birçok hataya rastlamış olduk. Çünkü hadis tahrici, *el-Umm* kitabıyla hadisleri tahric eden hadis kitapları arasında mukayese yapmayı gerektirmektedir.

Bu yöntemle bu hataları kesin ve kalben mutmain bir şekilde çıkarmış oluyoruz.

Tahkik başka bir etken daha ortaya çıkardığından el yazması nüshaların tahkikini de gerekli kılmıştır.

İmam Şafiî'nin, hadiste zayıf sayılan İbrahim b. Ebû Yahya, Müslim b. Halit ez-Zenci ve benzeri bazı hocalarından hadis rivayet etmesidir. Bu durum hadislerin derecesinden bir şey kayıp ettirir mi?

El-Cevap: Bu durum aşağıya sıralayacağımız sebeplerden dolayı *el-Umm* kitabındaki hadislerin derecelerinden bir şey kaybettirmez:

1- İmam Şafiî'nin hadis rivayetlerinin çoğu iki büyük imamdan olmuştur.

Birincisi: İmam Malik'tir. İmam Şafiî, el-*Muvatta* kitabının hadis ve haberlerini *el-Umm* kitabında toplamıştır. Bu ifademiz abartılı bir ifade olarak görülmemelidir. (Çünkü İmam Şafiî, *Muvatta*'yı ezberlemiş ve İmam Malik'e arz etmiştir.)

İkincisi: İmam Süfyan b. Uyeyne'dir. İmam Şafiî, bu imamın hadis ve haberlerini -aynı şekilde- toplamıştır. İmam Şafiî'nin dışında İbn Uyeyne'nin haberlerini bu şekilde toplayan ikinci bir kişi yoktur. Ama İbn Uyeyne'nin hadislerini toplamada İmam Şafiî'ye İbn Uyeyne'nin başka bir talebesi olan el-Hamid ortak olmuş ve *Müsned*'inde bunları toplamıştır.

İbrahim b. Yahya ve diğerlerinin hadis tenkitçilerinin yanında zayıf olarak kabul edilen rivayetlerine gelecek olursak, bu rivayetler çok azdır. İmam Şafiî, bu durumdaki hadislerin çoğunu şahitlerle ve destekleyici delillerle kuvvetlendirmiştir.

2- Eğer İbn Ebû Yahya ve diğerlerinin rivayet ettikleri hadisleri başka cihetten sınayacak olursak, onların sahih olduklarını buluruz. Bu hadislerin başka yollarla sahih veya hasen olduklarına hükmedebiliriz.

İmam Şafiî'nin elimizde bulunan kitabındaki hadisleri tahric ettiğimizde -kitabın tahkik ve tahricinden sonra- bu gerçek ortaya çıkmış olacaktır. Okuyucunun da bu gerçeği görebilmesi için Allah'a dua ediyorum.

Bu hadislerin çoğunun -destek olan deliller ve şahitlerle birlikte- sahih olduklarını buldum.

3- Bu, konunun en önemli maddelerinden birisidir. Çünkü İmam Şafiî meseleye vakıf oluşuyla, derin kavrayışıyla, zekâsı ve ilmiyle zayıf oldukları iddia edilen kişilerin rivayetlerini sınadıktan sonra güvenilir olduklarına hükmetmiştir. İbn Ebû Yahya için şöyle der: "Bize onun yalan söylediğini bildiren sağlam bir haber gelmemiştir. Güvenilir olan İbn Ebû Yahya bana şöyle der." İmam Şafiî, bu zatla ilgili bu şekilde bahsederdi.[65]

İmam şöyle derdi: "Güvenilir olan Yahya b. Hasan bana şöyle der." Bundan anlaşılıyor ki bu kişi, İmam'ın nezdinde güven ehlindendir. Bu zatla ilgili bu şahadeti yapan İmam'ın, takvasıyla ilgili hiçbir şüphe yoktur. Bu şahadeti de ancak ilmî bir delil neticesinde yapmıştır.[66]

4- Öyle anlaşılıyor ki İbn Ebû Yahya ve emsali, asrının âlimleri döneminde güvenilir kişilerdi. İmam Şafiî, ihtilaflı bir mesele hususunda İbn Ebû Yahya'nın rivayet ettiği hadisi muhaliflerine karşı delil olarak sunardı. Muhalifleri de bu kişinin rivayetinin zayıf olduğu gerekçesiyle ona itiraz etmezlerdi. Ayrıca İmam'ın rivayetlerine itiraz ettiklerinde, İmam bu rivayetleri delil gösterirdi.

Hakkı teslim etmek gerekirse, İmam Şafiî rivayetler hususunda çok aşırı titizlik gösteren bir kişiydi. Hiç zayıf olan bir rivayeti doğruymuş gerekçesiyle gösterebilir mi? Bu titizliğe ters düşen bu uygulamayı İmam yapamazdı. Çünkü bu davranış akıl dışı bir davranış olurdu.

Rivayetleri ayıklama hususunda İmam şöyle der:

"Silsilesinde kesiklik olduğu halde yazdığım her hadis; onu rivayet eden kişiden, ya silsilesi tam yahut genel bir nakil yahut ilim ehlinin genel bir nakille bildikleri şekilde onu duymuşumdur. Kitabın uzun bir kitap olmasından endişe ettiğim için ezberini iyi bilmediğim hadisleri kitaba dâhil etmedim. Kitaplarımın bir kısmını kaybetmiştim. Onun için ezberlediğimi, ilim ehlinin bildiğiyle tahkik ettim. Bu sebepten dolayı yeteri kada-

65 Bak: [1351 nolu hadis].
66 Bak: [1580 nolu hadis], 3/241.

rıyla iktifa ettim. Bu tesbiti yaparken hiçbir ilmi ayrıntıyı es geçmeden yaptım."[67]

Bu kadar titiz davranan bir İmam'ın, zayıf olan hadisleri rivayet edip sahih diye sunması ne kadar akıllıca olabilir ki?

İmam der ki: "Misliyle tesbit edilmeyen bir hadis rivayet edilir: 'Sizden biriniz etrafı çevrili bir bahçeye girdiğinde oradan yesin, ama elbisesinin içine doldurup beraberinde götürmesin.' İsbatı olmayanın delili geçerli değildir."[68]

Hadis tenkitçilerinin İbn Ebû Yahya hakkında farklı bir bakış açıları vardır. Bu durumla İmam'ın bu kişiden az sayıda rivayet etmiş olması ve bu rivayetleri kuvvetlendirerek sahih saymasında bir tezat bulunmamaktadır. Bu zatın dışında kalan ve hadis tenkitçileri tarafından aynı durumda kabul edilenler için de yukarıda izah edilen durum aynısıyla geçerlidir.

el-Umm kitabını okuduktan sonra İmam Şafiî'nin rivayet etme yöntemini öğrenmiş oldum. Bu yöntemi şöyle özetlemek mümkündür:

1- Bir rivayet hususunda sessiz kalırsa; o rivayet, onun yanında tesbit edilmiş bir rivayet olduğu anlamına gelmektedir.

2- Zayıf gördüğü rivayeti zayıf kabul eder.

3- Bazen muallâk hadisi, zayıf vasfında olmasına rağmen rivayet etmiştir. Bu rivayet, ilim ehli nezdinde meşhur bir rivayet olduğundan onun yanında tesbit edilmiş rivayet sayılmıştır. Bu söylediklerimizin delili, İmam'ın -biraz önce- kendisinden naklettiğimiz sözleridir.

Şimdiye kadar serdettiklerimizden şu kanıya varabiliriz: İmam Şafiî'nin rivayet ettiklerinin büyük bir bölümü sahih rivayetlerdir. *el-Umm* kitabı da sağlam hadis kitaplarından biridir.

4- Kitabın birinci baskısının üzerinden -Bulakiyye baskısı- yüz yıldan fazla bir zaman geçmiştir. Bunu daha önce de söylemiştik. Bu nüshayı ölçü alan, Mısır'da Daru'ş-Şab'ın bastığı nüshanın üzerinden de otuz yıl geçmiştir. Bu nüsha şu anda piyasada bulunmamaktadır. Kitabın ehemmiyeti

67 *er-Risale*, 1/185.
68 Bak: [1403 nolu hadis].

ve yeni bir sunum şekline ihtiyaç doğduğundan dolayı, yeni bir derleme/ düzenleme yöntemiyle kitap tahric edilmiştir. Yalnız yeni yöntemle tahric edilen baskılar, Bulakiyye baskısını veya nüshasını ölçü almıştır. Onun için kitabın birinci baskısında bulunan sıkıntılarını beraberinde taşımışlardır. Dahası var olan sıkıntıların üzerine birçok hatayı -yeni derlemeyle- kitaba ekleyerek basmışlardır. Bu gerçek bizim baskımız ile Daru'l-İlim baskısı arasındaki farkla ortaya çıkmıştır. Basılan şu üç bölüm bu farkı ortaya koymuştur. Bunlar (2-4'ncü) bölümleridir.

Bu eksiklik bazen de komple bir kısımda olabilmiştir: (2/418).

İlmî emanet gereği ve âlimler arasında mevcut olan sıla-yı rahim yükümlülüğüyle şunu söylemek üzerimize borçtur. el-Bulakiyye baskısının sahipleri bu uğurda büyük gayret sarf etmişlerdir. Onların ellerinde kitabın el yazması nüshası vardı. Onu okumada ve baskısını düzeltmede zorluk çekmişlerdir. Bu gayretleri neticesinde *el-Umm* kitabının iyi bir baskıyla çıkmasına ve çok uzun zamanlar içinde kitabı okuyanların istifade etmelerine vesile olmuşlardır.

Daru'l-İlim'in baskısı da fena sayılmaz. Çünkü kitap yeni bir yöntemle derlenmiş ve numaralandırma sistemi kitaba getirilmiştir. Kitabı iyi duruma getiren başka bir neden de içindeki tahriclerdir. Bu tahricler yapılırken, Beyhaki'nin *es-Süneni'l-Kübra*'sına benzetilerek yapılmıştır. Öyleki Beyhaki, bir hadis hususunda "Buhari tahric etmiştir." demişse bu baskının sahibi de onun gibi söylemiştir: "Buhari tahric etmiştir." Sanki konuşan Beyhaki'dir. Çünkü bu kalıp, *es-Süneni'l-Kübra*'dan alınmıştır.

Bu hususta dolayı bazı hatalara düşülmüştür. Sözgelimi Beyhaki, "Hadisi, Ebû Davud tahric etmiştir." dediğinde Daru'l-İlim baskısının sahibi hadisin senedinde Ebû Davud olması halinde bile şöyle demiştir: "Hadisi Ebû Davud tahric etmiştir." Belki de Beyhaki'nin senedinde kastettiği kişi Ebû Davud et-Tayalisi'dir, ama bu önemli fark göz önünde bulundurulmadan şöyle denmiştir: "Hadisi Ebû Davud tahric etmiştir."

Beyhaki, *İçecekler* adlı kitapta, Yunus b. Habib yoluyla, Ebû Davud et-Tayalisi'den, Şûbe'nin Sad b. İbrahim'in şöyle dediğini nakletti: Beni Mahzum kabilesinden bir adam, amcasını kastederek "Onun şöyle dedi-

ğini duydum." der: Muaviye, Abdullah b. Amr b. el-As'a ait Taif'te bulunan bahçeyi elinden almak isteyince; el-As, adamlarının silahlanmalarını emretti. Ona niçin öyle bir şey yaptığını soranlara şöyle dedi: Resûlullah (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu duydum: "Malını korurken ölen kişi şehiddir." (8/335)

Daru'l-İlim baskısının sahibi bu hadisle ilgili şöyle der: "Hadisi Ebû Davud, Şûbe'den rivayet etmiştir." (6/46)

Ebû Davud'un *Sünen*'inde Şûbe yoluyla rivayet edilen böyle bir hadis yoktur. Hadis, et-Tayalisi'de mevcuttur.[69]

Beyhaki'de; Ebû Davud et-Tayalisi, Şûbe, Âsım b. Ubeydullah, Abdullah b. Âmir b. Rebi', babasının, Fezare'den rivayete göre; iki çift ayakkabı mehir karşılığında evlenen bir kadın, Resûlullah (s.a.v)'e getirildi. Resûlullah (s.a.v) ona şöyle dedi: *"Bu iki çift ayakkabıyı evlenme mehri olarak kabul ettin mi?"* Kadın "Evet" cevabını verince, evlenmesine izin verdi.[70]

Daru'l-İlim baskısının sahibi bu hadisle ilgili olarak şöyle der: "Hadisi Ebû Davud, Şûbe'den rivayet etmiştir." Bu sözlerinden anlaşılıyor ki *Sünen*'de kastedilen kişi es-Sicistani olmuştur. (5/92)

Hâlbuki Ebû Davud, *Sünen*'inde bu hadisi rivayet etmemiştir. Bu hadisi Şûbe yoluyla et-Tayalisi rivayet etmiştir.[71]

Çünkü *Sünen*'in sahibi Ebû Davud, doğrudan Şûbe'den rivayet etmez.

Şöyle bir şey denebilir: Aslında o, bu sözleriyle et-Tayalisi'yi kastetmiştir. Ben de derim ki: Bu durumda buna dikkat çekmesi gerekirdi. Çünkü tahric yapanların âdeti bu hususta böyledir.

Bu meseledeki en açıklayıcı delil de Beyhaki'nin senedinde "Malik'ten" demiş olmasıdır: Daru'l-İlim baskısının sahibi, tahricinde bunu zikrederken şöyle diyor: "Malik, onu *Muvatta*'da rivayet etmiştir. Buna rağmen çoğu zaman da meseleleri doğru isabet ettirmiştir."

---

69 4/50-51, No: 2408.
70 *es-Sünenu'l-Kübra.*
71 2/461, No: 1239.

Ama tahric ettiği bu hadis, eğer Malik'in *Muvatta* kitabındaysa ve ellerimizde dolaşan meşhur bir rivayet değilse, o zaman bu meselede isabet etmiş olmaz. Çünkü yukarıda geçen rivayeti Yahya b. Yahya yahut Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybani rivayet etmiştir. Bu rivayet ellerimiz arasında dolaşan bir rivayettir: İmam Şafiî, İmam Malik'ten şöyle bir hadis rivayet etmiştir. "Sizden birinizin üzerinde sadece bir giysi varken (bedenini gösteren) başka bir elbise üzerine almadan namazını bu şekilde kılmasın."

Daru'l-İlim baskısının sahibi şöyle der: "Bu hadisi Malik, *Muvatta* kitabında rivayet etmiştir." Böyle bir şey söyleme sebebi belki de İmam Şafiî'nin, hadisin senedinde İmam Malik'i zikrettiği için yahut Beyhaki onu Malik'in yoluyla rivayet ettiği içindir.

Hadis, *Muvatta* kitabında değildir. Eğer *Muvatta* kitabını incelemiş olsaydı buna benzer şeyler söylemezdi. (Hadis No: 178)

Daru'l-İlim baskısındaki hataların ilk baskıdaki hatalara benzemesine ve hatta mevcut hataların üzerine yenilerinin eklenmesine rağmen, kendisinden istifade ettik. Çünkü bu baskı yeni bir tertip (düzen) getirdiği için ondan yararlandık.

el-Umm kitabına ait başka bir baskı da vardır. Bu baskının sahibi, *el-Umm* kitabını on bir nüsha üzerine tahkik ettiğini iddia etmiştir. Lakin bu iddiasıyla doğru söylememiştir. Bununla ilgili olarak tenkit yazımda bu konuya açıklık getirmeye çalışmıştım. Netice itibarıyla kitap, el-Bulakiyye baskısı ve Daru'l-İlim baskıları ile yeniden derlenip toplanmış sayılmaz.

Bu konuyla ilgili olarak eleştirim, önsözden sonra bu gerçek dışı iddiaya açıklık getirmek maksadıyla olacaktır. İkincisi de ilk baskının içinde bulduğumuz hata oranına örnek olması için beyan etmiş olacağız. Yardım aldığımız âlemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun.

EL-UMM KİTABININ EL YAZMASI NÜSHALARI

Allah (c.c) bize, *el-Umm* kitabının, el-Bulakiyye baskısına ilaveten el yazması nüshalarından metni tahkik edip koruyacak kadar nüshalar bulmamıza yardım etti. Bu el yazması nüshalar şunlardır.

1- Türkiye'de Bulunan III. Ahmed Kütüphanesi'ndeki Nüsha

Bu nüsha, nüshaların tam olanıdır. Bu nüsha, *el-Umm* kitabının tüm kitaplarını içine alır. Bu nüshanın içinde bulunan kitaplardan biri de *er-Risale*'dir. Ayrıca içinde *İhtilafu'l-Hadis* adlı kitap da vardır.

Güzel nesih hattıyla yazılmıştır. Bir sayfadaki satır sayısı 29 satırdır ve 6×17 cm.dir. Hattının güzelliğinin yanı sıra çok büyük bir titizlik içinde hazırlanmıştır.

Dokuzuncu asırda yazılmıştır. Yazımı cumartesi günü, mübarek haram aylardan 26. Zilhicce ayı 891 yılında tamamlanmıştır. Ali b. Muhammed el-Munzaravî, yaklaşık 1094 sayfa olarak yazmıştır. Allah (c.c) ona, annebabasına ve tüm Müslümanlara mağfiret etsin.

Yüce Allah'ın izni ve inayetiyle baştan sona kadar bu nüsha, metinleri karşılaştırmada bizim güven kaynağımız olmuştur. Bu nüshayı kaynak göstermek istediğimiz zaman ona şu harfle işaret edeceğiz.[72]

Bu nüsha *el-Umm* kitabının asıl nüshası tertibi üzerindedir. O tertip de Rebi'nin tertibidir. *Allah rahmet etsin.*

---

72 Kitabın muhakkiki, el yazması nüshaları tahkikine kaynak göstermek amacıyla her nüshanın kısaca tanınması için harf vermiştir. Okuyucu, bunları karıştırır endişesinden dolayı, biz bu simge harflerin yerine nüsha kime nisbet edilmiş ise onun ismini kısaltabildiğimiz kadar kısaltarak vermeye çalışacağız. Örneğin: III. Ahmed'in nüshasına (III. Ahmed nüshası) şeklinde vereceğiz. (Mütercim).

2- Medine'deki el-Mahmudiye Nüshası

Kitabın başından sonuna kadar bu nüsha, III. Ahmed Kütüphanesindeki nüshanın aynısıdır. Kitabın genelini kapsayarak ortalarında bazı deliklere rağmen genel hatlarıyla nüsha tamdır.

Bu nüsha da *el-Umm* kitabının asıl nüshası tertibi üzerindedir. *er-Risale* kitabı ile başlamıştır. İçinde *İhtilafu'l-Hadis* adlı kitap da mevcuttur. On cüz halinde kitaplaştırılmıştır.

Kitap 13. asırda yazılmış sayılır. Yazımı, Rebi'ul-evvel ayının 15. günü (salı) 1232 yılında tamamlanmıştır. Senetlerin tertibi ve kitabın yazımında gözlemci olarak bulunan kişi Muhammed Âbid es-Sindi'dir. Yazımını yapan da Ahmed b. Abdurrazzak er-Razzaki'dir.

Kitabın sayfa sayısı ilk tedvindeki sayfa sayısıyla aynı olup (868) sayfa olarak yazılmıştır.

Sayfadaki satır sayısı 45 satırdır ve 23×12 cm.dir ve nesih hattına yakın bir hat ile yazılmıştır.

Tertip ve düzeni çok iyi olmamakla beraber fena sayılmayacak derecededir. Kitabın genel hatlarına riayet etmiş ve kitabın aslına -tertip sırasında- işaret edildiğinden dolayı diğer nüshalara kıyasla kötü sayılmaz.

Bu nüshayı kaynak göstermek istediğimiz zaman ona şu şekilde göstereceğiz.[73]

3- İrlanda (Teşsetribiti) Kütüphanesi'ndeki Nüsha

Bu nüsha iki cüzden oluşmaktadır. Bu kütüphanedeki cüzlerin numaraları (3434-3435) şeklinde verilmiştir.

Birinci cüz: Temizlik bölümünün başından başlayıp Hac bölümüne kadar devam etmektedir.

İkinci cüz: Ticaret bölümüyle başlayıp Cihat bölümüyle son bulmaktadır. Bu iki cüz benim numaralandırmamla yaklaşık olarak 490 sayfaya, yani kitabın yaklaşık üçte birine denk gelmektedir.

---

73 el-Mahmudiye nüshası, (Mütercim)

Bu iki cüz de nesih hattıyla yazılmıştır.

Sayfadaki satır sayısı 29 satırdır ve 14×8,5 cm.dir.

Birçok kelimesinde noktalar kullanılmamış olmasına rağmen titizlikle hazırlanmış bir nüsha sayılabilir.

Bu iki cüzlük nüshanın ehemmiyeti Siraceddin tertibi üzere hazırlanmış olmasından gelmektedir. Daha önce de bunu belirtmiştik: el-Bulakiyye baskısıyla basılan kitabın takriben ilk üçte birlik bölümü bu tertip üzeredir. Biz de bu kitabı tahkik ederken bu tertip üzere tahkikimizi yaptık. Çünkü kitabın dağınık yerlerinde -kitap boyunca- zikredilen aynı konuyla ilgili olanları tek bir yerde ve tek bir konu altında toplamıştır. Örneğin meni meselesi kitabın sonuna doğru zikredilmişken onu alıp temizlik kitabına taşımıştır. Kitapta geçen birbiriyle bağlantılı konuları, kitabın birçok yerinden derleyerek konuyla ilgili bölümünde toplamıştır.

Yaptığı bu düzenleme çok hayırlı bir düzenlemedir. Bu tertip sırasında kitaptan birçok şey düşmüş olmasına rağmen, biz onları başka nüshalardan istifade ederek yerlerine koyduk. Allah'a şükürler olsun.

Kitabın aslî tertibine; hamiş (dipnot) bölümünde bulunan bazı nüsha farklarına işaret ettik. (III. Ahmed nüshası) ile (el-Mahmudiye nüshası) ve başka nüshalarla...

el-Balkini, bu yöntemin dışında, kendi hedefine uygun başka bir şey daha yaptı. Kitaptan olup dağınık yerlerde olanları konularına göre kitaplarda toplayarak kitabın sonuna yerleştirmiştir. Bunlar, Malik ile Şafiî arasındaki ihtilaflar yahut hadisteki ihtilaflar ve benzerleridir. Bunları toplarken konularına göre kitabın birinci cüzünde toplamıştır. Bu tertibe, tertibin yapılış şekliyle sayfa yapısı işaret etmektedir.

İşte bu tertibi göre el-Bulakiyye nüshasını basanlar el-Balkini'nin izinden giderek bu konuları kitabın hamiş bölümüne yerleştirmişlerdir.

Kitapta tekrardan kaçınmak maksadıyla, kitabın hamiş bölümünde bulunanları kaldırdık. Çünkü bu konular ya kitabın sonunda ya da *er-Risale* kitabında zikredilmişlerdir.

Bunun yerine isteyen kişilerin, kitabın tüm cüzlerinden istifade edebilmeleri için konuların yerlerini gösteren fihrist hazırladık. Bu nüshayı da işaret edeceğiz.[74] Bu nüsha, el-Balkini'nin nüshasının aslı gibidir.

el-Balkini'nin bu tertibini yanlış anlayan el-Bulakiyye baskısının sahipleri *er-Risale* kitabına, "Bu kitap *el-Umm* kitabından değildir." dediler. Çünkü tertibe, *Temizlik* kitabından başlanmıştır. *er-Risale* kitabının tertibe ihtiyacı olmadığından onu terk etmiştir. Bu durumu yanlış anladıklarından dolayı onlar da *er-Risale* kitabını, *el-Umm* kitabından olmadığı zanniyla terk etmişlerdir. Ancak doğrusunun onların anladıkları gibi olmadığını daha önce de açıklamıştık.

4- Teşsetribiti Kütüphanesi'ndeki İkinci Nüsha

Bu nüsha, kitabın üçüncü bölümünden ibarettir. Bu nüshada; "Menasik'ten bir bölüm, Yemek adabı, Evlenme, Boşanma ve Alışveriş bölümlerinin bir kısmı" vardır.

Bu nüsha titizlikle hazırlanıp kendi sahasında faydalı olmuştur.

Bu nüsha kitabın aslî nüshasının tertibi üzerine hazırlanmıştır.

Bu nüsha da nesih hattıyla yazılmıştır.

Sayfadaki satır sayısı 27 satırdır ve 12,5×17,5 cm.dir.

Bu nüshayı kaynak göstermek istediğimiz zaman ona şu şekilde işaret edeceğiz.[75]

5- Şam'daki Mecmua ez-Zahire Nüshası

Şam'daki Mecmua ez-Zahire kütüphanesinde *el-Umm* kitabına ait beş cüz vardır. Bu kütüphanenin şimdiki ismi el-Esed kütüphanesidir. Allah (c.c), bu beş cüzden oluşan nüshalara ulaşmayı bize nasip buyurdu. Bu cüzler aşağıya şöyle sıralanmıştır.

A-) Üçüncü cilt:

Başlıkları şöyledir:

---

74 Teşsetribiti nüshası.

75 İkinci Teşsetribiti nüshası.

"Bu cüzde Hac ve Alışveriş bahisleri vardır."

"Dördüncü ve beşinci cüzler kitabın temelindendir."

Bu nüsha kitabın asli tertibi üzere hazırlanmıştır.

Bu nüsha nesih hattıyla yazılmıştır. Sayfadaki satır sayısı 23 satırdır ve 11×15 cm.dir.

Bu nüsha 231 sayfadan oluşmakta olup son kitabı da Rehin Kitabı'dır.

B-) Beşinci cüz:

Başlığı: *el-Umm* kitabından Yemin Kitabı'dır.

İçindekiler: Zihar, Lian, Boşama, Haddi aşma, İddet, Kadınlarla muaşeret, Şafii'nin vasiyeti, Şafii'nin sadakası, Mala tedbir koyma, Bilerek yaralama, Hata ölümlerindeki diyetler, Evlenme ve düğün yemeği şeklindedir.

Bu cüz 150 sayfadan oluşmaktadır.

Bu nüshanın her bir kitabı, başlaması ve bitimi itibarıyla müstakildir.

Sayfa satır sayısı ve yazı stili önceki cildin aynısıdır.

C-) Altıncı cüz:

Konu başlığı: Davet ve Beyan'dır.

İçindekiler: Şahadetlerin ikisi, Hadler, İddia sahibinin beyan mecburiyeti, Avlanma ve hayvan kesimi, İcar meselesi, İki savaşçının çarpışması, Cihat ve cizye, el-Evzai'nin Sîreti, el-Vakidi'nin Sîreti şeklindedir.

Bu cüz 160 sayfadan oluşmaktadır.

Sayfa satır sayısı ve yazı stili önceki cildin aynısıdır.

D-) On dördüncü cüz:

İçindekiler: Kadınlarla muaşeret, İcar ve tarla kiralama meselesi, Yarışmalar, İşlenmemiş arazileri imar konusu, Sıla-yı rahmi kesme, Tarım, Ödünç meselesi, Dindeki şahitlik, Şahide yemin ettirmek, Dört kadından az sayıdaki kadınların şahitlikleri ve İffetli kadınlara iftira eden kişinin şahitliği ile ilgili ihtilaflar.

Bu cüz 247 sayfadan oluşmaktadır.

Yazı stili sülüs hattıyla yazılmış olup sayfadaki satır sayısı 19 satır dır ve 6×15 cm.dir.

E-) On beşinci cüz:

İçindeki kitaplar: Iraklıların ihtilafı, Ali ve Abdullah'ın ihtilafı, el-Vakidi'nin Siyeri şeklindedir.

Sayfadaki satır sayısı önceki cildin aynısıdır.

Bu cüz 252 sayfadan oluşmaktadır.

Bu nüshayı kaynak göstermek istediğimiz zaman bu nüshanın tüm cüzlerine şu şekilde işaret edeceğiz.[76]

6- Mekke-yi Mükerreme Nüshası

Bu nüsha 255 sayfadan oluşmaktadır.

Sayfadaki satır sayısı 15 satırdır ve 17,5×11 cm.dir.

Bu nüshanın içindekiler: Kısas hükümlerinden bir bölüm, İki savaşçının çarpışması, İki geminin çarpışması, Pay etme konusu, Çocuk sahibi cariyelere özgürlüklerini verme, Cariyelerin cinayete kurban olmalarının hükmü. Cenin meselesi, Umre, Kölenin cinayete kurban olmasının hükmü, Hata ölümlerindeki diyetler. Hadler ve sürgünün şekli, Hırsızlık suçunun haddi, Kişinin kiraladığı bineğe vurması sebebiyle ölmesi halinde hükmü. Doktor hatalarının hükmü, İmam'ın (halife) vatandaşlarından birinin terbiye edilme esnasında ölmesinin hükmü, Etrafa saldıran devenin hükmü. Küçük veya büyük yitiklerin bulunması halindeki hükümleri, Okullara gitme, İkrar ve ictihad, Zahir ile hüküm verme, İkrar, Akrabalara nafakada bulunmak, Diyeti yüklenme, Kefil olma ve Ortaklıklardır.

Bu nüshayı kaynak göstermek istediğimiz zaman ona şu şekilde işaret edeceğiz.[77]

---

76 ez-Zahire nüshası: Bu nüshanın cüzlerine de nüshanın yanı sıra hangi cüz ise o cüzün numarasını da nüshanın ismine eklemek suretiyle işaret edeceğiz. Örneğin: (ez-Zahire/3) gibi... (Mütercim).

77 Mekke nüshası. (Mütercim).

EL-UMM KİTABINA HİZMETİM

Bu kitabın tahkiki ve ona hizmet etmek için ne kadar büyük bir azimet içinde olduğumuzu değerli okuyucuya inşallah izah edebilmişimdir.

Yaptıklarımın bir özetini aşağıya sıraladım:

1- El yazması nüshaları birbirleri ile karşılaştırdım. el-Bulakiyye baskısını diğer nüshaların etrafında dolaştırarak seyyar konumda tuttum. Nüshalar arasında incelemem neticesinde doğru olanı bulduktan sonra kitabın hamiş (dipnot) kısmındaki farkı bularak doğruyu tesbit ettim. el-Bulakiyye baskısına işaretimiz şöyle olacaktır.[78]

Bilindiği üzere bir kitabın değişik nüshalarının birbirlerinden çok farklı olmaması doğal kabul edilir. Bu nüshaların arasındaki farkı da okuyucunun elinin altında bulundurmaya çalıştım. Okuyucunun, kitabı okurken sanki kitabın tüm nüshaları elinin altında bulunuyormuş gibi bir hisse kapılmasını arzu ettim.

Metinleri tesbit etmede seçicilik yöntemini kullandım. Zira *el-Umm* kitabı için bu yöntemden başka bir yöntem uygun olmazdı. Bazı el yazması nüshaların, yanlış bir meselede bazen birleştiklerini gördüm. Bu nüshalar hata üzere birleşirken başka bir nüshanın doğru olan meselede tek kaldığı da olmuştur. Ama yalnız kalan nüshayı, başka kitaplar desteklemiştir. Bu durum, farklı konular arasında doğru ve hata meselesinde değişkenlik arz etmektedir. Yani bir meselede isabet eden bir nüsha diğer bir meselede hataya düşmüştür. Onun için doğruyu tesbit etmede tek bir nüshaya bel bağlamak doğru bir yöntem değildi.

Doğru olduğuna kanaat getirdiğim meseleyi tesbit etmeye çalıştım. Benim doğru bulup tesbit ettiğim şeyi icabında başka araştırmacılar başka

78 el-Bulakiyye nüshası, (Mütercim).

yerde bulmuş olabilirler. Bu sebepten dolayı nüshalar arasındaki farklılıkları -daha önce söylediğim gibi- tesbit etmeye çalıştım. Bunu yapmaktaki kastım şudur: Benim doğru olarak gördüğüm şey hususunda okuyucu, doğru gördüğüm şeyin zıddını doğru görmüş olabilir. Okuyucu doğru olarak gördüğünü, benim doğru olarak gördüğüm nüshada değil de başka nüshalarda görmüş olabilir. Araştırmacılar da bu imkândan yararlanarak bu farklılıklar arasında tercih yapabileceklerdir.

el-Umm kitabından istifade edenlerin çoğu, fıkıhta uzmanlaşmış kişilerdir. Bu değerli İslam fıkıhçıları, nüshalar arasından inceleyip tesbit ettiğim metinler hususunda belki de hangi görüşün metne daha uygun olduğunu benden daha iyi bilebilirler.

Bazı nüshalardaki hataları yahut matbu baskının içindeki hataları uzun uzadıya anlatmayacağım. Nüshalar arasında yaptığım inceleme neticesinde doğru olana nasıl ulaştığımı ve bu hususta ne kadar gayret sarf ettiğimi de anlatmaya gerek olmadığına inanıyorum. Kanımca bu mesele üzerinde durmanın ne bana ne de okuyucuya yararı vardır. Bu meseleyle ilgili yöntemleri izah etmem, hem zaman hem de gayret sarf etmeme sebep olacaktır. Hâlbuki benim bunlara, kitaba hizmet hususunda ihtiyacım vardır. Çünkü bu sorumluluk yükü omuzlarımın üzerinde çok ağırdır. Kitabın, hataların nasıl tesbit edildiğinin anlatılmasından ve hataların üzerinde uzun uzadıya durulmasından ziyade farklı şeylere ihtiyacı vardır.

2- Kitabın tertibinde el-Balkini'nin ilk cüzlerinde kullandığı yöntemin aynısını takip ettim. Büyük ihtimalle de kitabın tamamını bu tertip üzere tamamlamamıştır. Çünkü bu ilk cüzlerdeki tertibi son cüzlerde görmemekteyiz. Bu nüsha, kitabın aslî nüshasıyla mutabık olmasına rağmen el-Balkini'nin ilk cüzlere yerleştirdiği konular bu tertibin dışında kalmıştır.

Kitap ilk aslî suretindeyken Ömer el-Balkini'nin yaptığı bu çalışmaya kitabın ihtiyacı vardı. *(Allah rahmet etsin)* Çünkü kitapta benzer konular kitabın muhtelif yerlerinde konu bütünlüğüne riayet edilmeden bulunuyorlardı. Bu dağınık yerlerde bulunan konuların konu bütünlüğü içinde toplanmaları gerekiyordu.

Bu nedenden dolayı şöyle diyoruz: Yaptığı hayırlı bir iştir. Gerçekleştirdiği bu çalışmadan da istifade etmiş bulunuyoruz.

Bu zat, kitapla ilgili olarak tertipten başka bir şey yapmamıştır. Bazı araştırmacılar, Balkinin'nin kitabın metinleriyle oynadığını ve bazı düzeltmeler yaptığını zannetmişlerdir. Tertibine delil teşkil edecek olan elimizdeki el yazması nüshaların varlığı bu iddianın doğru olmadığına işaret etmektedir.

Aslî tertibe işaret etmek maksadıyla diğer el yazması nüshaların sayfa numaralarını kitabın hamiş kısmında verdik. Balkini'nin nakil yaptığı konulara da işaret ettik. Bu yolla da matbu olan nüshayla el yazması nüshanın arasını bulmuş olduk.

Daha önce de bu mevzuya işaret etmiştik: Balkini'nin *el-Umm* kitabının dışında kalan kitaplardan, *el-Umm* kitabının içindeki konuların aynısı olan konuları -konu tekrarını engellemek maksadıyla kitabın hamiş kısmında olmalarına rağmen- kitaptan çıkardık. Çünkü bu tekrar hacmi büyük olan bu kitabın biraz daha büyümesine neden olacaktır. Biz bu tekrarların yerine, konuları fihristte aynı konuları yan yana, tek bir konuda toplayarak araştırmacıların istifadesine sunduk.

3- Hadis ve haberlere numaralar verdik. Onlar, tek başlarına (bağımsız) olmalarına rağmen -bağımsızlıklarının yanı sıra- kitaptaki hükümlere de delil oluşturmaktadırlar. Bunu yapmaktaki sebebim, kitabın doğal halini ortaya çıkarabilmektir. Bu kitap; fıkıh, hadis ve haberler kitabıdır, ondan fıkıh alındığı gibi hadis ve haberler de alınabilir.

Hadis ve haberleri, İmam Şafiî'nin kitaptaki delillerine uygun bir yöntemle tahric ettim.

İmam, kendisinin doğru olarak kabul ettiği hadis, haber ve hükümlere delil getirmiştir. Çoğu zaman bu deliller hakkında suskun kalarak sahih olduklarına işaret etmiştir. Çünkü onun yanında sahih olmayan hadis ve haberler hüküm açısından delil teşkil etmezler. Daha önce bu konuyla ilgili sözlerini nakletmiştik.

Eğer sahih olmayan bir hadis veya doğruluğu sahibi tarafından netleştirilmeyen bir haber zikretmişse, mutlaka bunların durumuyla ilgili olarak sessizliğini bozmuş, gereken uyarıyı yapmıştır.

Daha önce söylediğimiz gibi tenkit ehli, hocalarından birilerini hadis rivayetinde zayıf görmüşlerdir. Ama o, ilmi ve yeteneğiyle onları güvenilir kabul etmiştir. Kendi dönemindeki muhaliflerin görüşlerine karşı, bu rivayetler hakkında delil sunarak muhaliflerin görüşlerini çürütmeye çalışır ve muhalifler bu rivayetleri kabul ederek itiraz etmezlerdi.

Bu sebepten dolayı tenkit ehlinin zayıf gördükleri bu rivayetler üzerinde durmamayı uygun gördüm. Beni bu kanaate sevkeden neden de bu rivayetlerde yapacağım muhtemel bir oynamanın, İmam'ın delilleri ve fıkhında bazı bozulmalara neden olabileceği endişesiydi.

Araştırmacıların bu hususla ilgili mutmain olmalarını istiyorum. Çünkü İmam Şafiî'nin getirdiği delillere kaynaklık eden rivayetlerin çoğu, Malik'ten (*Muvatta*'da olan) veya Süfyan b. Uyeyne'den rivayet edilmiştir. Bu rivayetler de sahih rivayetler olup çoğu sahih hadis kitaplarında geçmektedir.

Benim şu anda başka bir çalışmam daha vardır. İmam Şafiî'nin *Müsned*'ini, *Müsned*'in rivayetleri toplanmış şekliyle tahkik ediyorum. Rivayetlerini toplayan da Ebû'l-Abbas el-Asam'dır. Orada İmam'ın rivayetlerin sıhhatini uzun bir şekilde açıklıyorum. İbn Ebû Yahya ve diğerlerinin rivayetlerini; bu rivayetlere yapılan ilmî ekleme ve getirilen şahitlerle çoğu zaman sahih olduklarını görmekteyim. Yakın bir zamanda bu kitapla ilgili çalışmayı inşallah tamamlayacağım. Bu kitabı sunabilmek için Allah (c.c)'tan yardım diliyorum.

4- Ahmed Şakir *-Allah rahmet etsin-* nüshasını *er-Risale* kitabı için güven kaynağı olarak kabul ettim. Nüshasının yanı sıra sunduğu bazı faydalı notlardan da istifade ettim. Bu nüshaya işaretimiz şöyle olacaktır.[79]

Başka el yazması nüshalara muhalefet ettiğimde onunla aynı görüşü paylaşmadığım çok anlar olmuştur. Rebi'nin aslî nüshasını tesbit et-

79 Ahmed Şakir, (Mütercim).

meye çalışması da bu kabildendir. Çünkü Rebi'nin nüshası asırlar evvel yazılmıştır. Ondan sonrada yazı hatları ve yazı teknikleri asırlar boyu çok gelişmiştir. Bunun delili de Kur'an-ı Kerim'in yazı hattını gösterebiliriz. Kur'an-ı Kerim, Hz. Osman (r.a) döneminde kitap nüshası olarak yazılmıştır. O dönemden sonra yazı hattı gelişmiş ve asırların gelip geçmesiyle ilk yazıldığı hattan çok farklı bir hatla yazılmaya başlanmıştır.

Bu söylediğimize ilaveten Rebi'nin nüshasının, âlimlerin yaptıkları araştırmalar, çalışmalar ve doğru olanı tesbit etmeleri neticesinde hatadan masum olmadığı kanaatine varılmıştır. Özellikle de âlimlerin ellerinde bulunan *er-Risale* nüshası için bunu söyleyebiliriz. Mesela, İbn Cemaa'nın nüshası Ahmed Şakir'in elinde bulunuyordu.

Muhtemeldir ki Rebi', kendi nüshasını da düzeltmiştir.

Ahmed Şakir, bir metin üzerinde tüm nüshaların birleşmeleri halinde bile Rebi'nin nüshasının aslından ayrılmamıştır. Nüshalara muhalefet eden metni tesbit etmeye çalışırdı.

Mesela sayfa 557'deki ibarenin (metnin) başında şöyle bir kelime geçmektedir: "Velev" Bu kelimeyle metin başlamıştır. Şeyh Ahmed Şakir, tüm nüshalarda ibareye "Felev" ile başlanması gerektiğini söyledi. Hâlbuki asılda mevcut olan ibare, iki kelimenin hangisiyle ibare başlanırsa başlansın, aslı (temeli) bozmayacaktır. Ama (Vav) ile başlanması okuma açısından daha uygundur.

Kitabın aslı bu ibareyi nüshalarda geçtiği üzere kabul ettiğine göre kendisi de bu nüshalarla mutabık kalsaydı ne olurdu ki?!

Yukarıda verdiğimiz örneğe benzer birçok örnek verebiliriz. Bu örneği vermemizdeki sebep, kitabı tahkikimiz sırasında ne kadar titizlik içinde olduğumuza ve hiçbir ayrıntıyı es geçmeden bu tahkiki gerçekleştirdiğimize dikkat çekmektir. Maksat hâsıl olduğuna göre, bu kabilden örnekleri uzatmadan sadece okuyucuya konuyla ilgili fikir vermesi ve kanaat oluşturması düşüncesinden yola çıkarak konuya göz atmış ve konuyu kapatmış olalım.

5- Kayıt altına alınması gereken ne varsa kayıt altına aldık. Metnin kavranmasını ağırlaştıracak lüzumsuz kayıtlardan kaçınmaya çalıştık. Zaten çoğu metin bu tür kalabalık kayıtlara ihtiyaç duymaz. Bu uzun ve metnin kavranmasını ağırlaştıracak kayıtlar, bazen de hataları görüp düzeltmemize engel teşkil etmektedir.

er-Risale kitabını bu saydıklarımızın dışında tutup Şeyh Ahmed Şakir'in nüshasında olduğu gibi tam bir kayıtla metinlerini kaydetmeye çalıştık.

6- Yabancı çok sözcük açıkladım.

Yabancı lafız çok olduğundan, bu yabancı lafızları, ilk kullanılan yerde açıklamakla yetindim. Farklı yerde veya farklı konularda tekrar geçtiklerinde bir daha onları açıklama ihtiyacı duymadım. Kitabın sonuna, yabancı sözcükleri açıklayacak bir fihrist ekledim. Bazen kitapta bulunan yabancı sözcükleri açıklama gereği duydum. *el-Umm* kitabı bu özelliğiyle yabancı sözcükleri açıklayan sözlüğe ihtiyaç duymadan kendi kendine yeten bir kitaptır.[80]

7- Kitaptan istifade etmeye yardımcı olan fihristler düzenlemek gerekir. Bu fihristlerin de tahkiki, bir şekilde yapılmalıdır. Onun ehemmiyeti metnin kaydının ehemmiyetinden az değildir. Metne hizmet etmede diğer temel esaslar kadar temel bir hizmet görmektedir. Ayrıca bunlar, hedefe ulaşma hususunda hizmet etmede farklı bir çeşitlilik arz etmektedirler.

Son olarak: Bu kutlu yolculuğu tamamlamak için tüm imkânımı kullanmaya çalıştım. Mükemmellik sadece yüce Allah'a aittir. Muvaffakiyet Allah'tandır. Hamd ve şükür O'na mahsustur. O'nu her türlü eksiklikten tenzih ederim. Senanın en güzeli ve en mükemmeli O'na aittir.

Bizden kaynaklanan bir eksiklik varsa, Rabbim bu eksikliği rahmetiyle inşaallah affeder. Bu ameli sadece kendisinin rızasına has kılmasını diliyorum.

Bu kitabın tahkikinde bizden büyük katkılarını esirgemeyen değerli kardeşlerime, bu hayırlı amellerin karşılığını Allah (c.c) en mükemmel

80 Arapça baskı için geçerlidir.

vechiyle vermeyi nasip buyursun. Bu kardeşlerimin, hem kitabın el yazması nüshalarını muhtelif yerlerden bulma hususunda hem de farklı konularda bana birçok yardımları olmuştur. Teşekkürü kendilerine borç bildiğim değerli kardeşlerim şunlardır:

Medine Melik Abdülaziz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap Dili Bölümü başkanı Prof. Abdullah b. Muhammed Demfo'ya teşekkür ederim.

Birleşik Arap Emirlikleri âlimlerinden Prof. Muhammed Abdurrahim Sultan'a teşekkür ederim.

Vefa yayınlarında çalışan kardeşlerime teşekkür ederim. Bu kitabı yayınlayacaklarına dair bana söz vermişlerdi. Gerçekten sözlerinin eri çıkarak kitabı yayınladılar. Yayın evlerinin ismi olan Vefa'dan gereken nasibi almışlar. El yazması nüshaların bazı cüzlerini karşılaştırmamda bana yardım ederek kitabın fihristini hazırlamada ve yayına hazırlamada da yardım ettiler.

Bunların dışında daha sayamadığım pek çok değerli şahsiyete, beni destekleyenlere ve bu güzel amel için güzel temenniler sunanlara teşekkür ederim.

Allah (c.c) herkesten razı olsun.

Bu meşakkatli yolun üzerinde bu değerli insanları, muazzam yolculuğa destekçi kılan âlemlerin Rabbine hamdolsun.

Allah'ın salâtı, selamı ve bereketi önderimiz Hz. Muhammed'e, ehl-i beytine, ashabına ve bu kutlu davada ona kıyamet gününe kadar tâbi olanların üzerine olsun.

Dualarımızın sonu, nimetiyle salih amellerin tamamlandığı âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd u senalar olsun.

Rıfat Fevzi Abdulmuttalib

Kahire, Kur'an ve Hadis diyarı

Tarih: Hicri 9 Rebi' sani 1422

Miladi 30 ocak 2001

İMAM ŞAFİÎ'YE KADAR OLAN SENEDİM

Şeyh Muhammed el-Hafiz b. Sâlim b. Abdullatif İcaza, Abdulhay el-Kettani'den. Şeyh Ahmed Rida Han'dan, er-Resûl el-Ahmedi'den, Abdülaziz ed-Dehlevi'den, o, babası Veliyullah'tan. Muhammed Vefdullah b. Şeyh Muhammed b. Süleyman er-Ravdani ve Ebû Tahir el-Kur'anî'den. En son iki isim de büyük babalarından rivayet etmişlerdir.

el-Kettani şöyle der: Ebû'l-Yusur el-Mehnehi el-Medenî'den. Üstat b. es-Sunusi'den, o, İbn Abdusselam en-Nasiri'den, Ebû'l-Ala el-Iraki'den, Ebû el-Hasan el-Kureyşi'den, o da er-Ravdani'den rivayet ederiz (derler).[81]

Muhammed b. Süleyman er-Ravdani, fıkhını aldığı kişilerden bahsederek şöyle dedi: Şihab el-Bari Ebû'l-Abbas Ahmed b. el-İcli, eş-Şafiî, el-Kahiri'den. O da bana silsilesini şöyle yazdı: Fıkıh ilmini eş-Şems Muhammed b. Ahmed eş-Şuberi'den aldım. O da Nur ez-Ziyedi'den (almış). Şems er-Remli onun derslerine on yıldan daha fazla katılmıştır. Bin yılında da icazet almıştır. Onların ikisi de Şihab Ahmed er-Remli'den almışlardır. Nur şunları ekledi: Şihab b. Hacer el-Heytemi, Şihab el-Balkini, Şihab Umeyrete el-Berlisi, bu kişilerin hepsi -er-Remli dâhil olmak üzere- Şeyh el-İslam Zekeriya'dan aldılar. O da Hafiz b. Hacer ve el-Celal el-Balkini ve el-Celal el-Mahalli'den aldılar. Bunların üçü Zeyne'l-Iraki Abdurrahim b. el-Hüseyn'den, o da el-Ala b. el-Attar'dan, İmam el-Muhyiddin Yahya b. Şeref en-Nevevi'den, Kemal Siler b. el-Hasan el-Erbili'den, Şeyh Muhammed b. Muhammed'den, (küçük *Şamile*'nin sahibi) Abdulgaffar el-Kuzeviyi'den, (*el-Havi*'nin sahibi) Ebû'l-Kasım er-Rafi'den, İmam Muhammed b. el-Fadıl'dan, Muhammed b. Yahya en-Nisaburi'den,

---

81 *Fihrist*, el-Feheris, 1/427.

Huccetu'l-İslam Muhammed b. Muhammed el-Gazali'den. İmam el-Haremeyn Ebû'l-Maali Abdulmelik b. Ebû Muhammed Abdullah b. Yusuf el-Cuvani'den, o da babasından, Ebû Bekir Abdullah b. Ahmed el-Kâffeli es-Sağir'den, (Horasanlılar tarikatının imamı) İmam Ebû Zeyd Muhammed b. Ahmed el-Mervezi'den, Ebû İshak İbrahim b. Ahmed b. Sureyc'ten, Ebû'l-Kasım Osman b. Said el-Anmati'den, Ebû İbrahim İsmail b. Yahya el-Müzeni'den, o da büyük İmam Ebû Abdullah Muhammed b. İdris eş-Şafiî *rahimehullah*'dan almıştır.[82]

Şeyh Abdullah b. Muhammed es-Sıddık el-Gamari, icazet sahibidir. Şeyh Muhammed Didar el-Kefravi, okuma yoluyla ve tahsil ederek icazet sahibidir. Şeyh İbrahim el-Bacuri, Ezher şeyhidir. Şeyh Muhammed el-Emir, meşhur *es-Sebt*'in sahibidir. Şeyh Abdullah b. Muhammed b. Âmir eş-Şebravi eş-Şafiî, Şeyh Şihab Ahmed el-Huleyfi eş-Şafiî, Şems el-Anneni ve Cemal Mansur et-Tuhi'den, Şihab Ahmed el-Beşbişi'den (rivayet etmişlerdir).

el-Anneni: Nur Ahmed Ali el-Halebî'den, Şems er-Remli'den, Şeyhu'l-İslam Zekeriya el-Ansari'den. Ama et-Tuhi: Şems Muhammed eş-Şubri'den, Şems er-Remli'den, Şeyhu'l-İslam Zekeriya el-Ansari'den (rivayet etmişlerdir). el-Beşbişi'de; Şeyh Sultan b. Ahmed el-Mezzeci'den, Nur Ali b. Yahya ez-Ziyedi'den, Şihab Ahmed b. Hamza er-Remli'den, Şeyhu'l-İslam Zekeriya el-Ansari'den (rivayetle gelmiştir).

Şeyhu'l-İslam Zekeriya el-Ansari'nin rivayeti: Hafız Ahmed b. Hacer'den, Muhakkik Celal el-Mahalli'den, Şeyh Celaleddin el-Balkini'den. Bu üç kişi de Hafız Ebû'l-Fadıl Abdurrahman b. el-Hüseyn el-Irakî'den, İmam Alâeddin b. el-Attar'dan, mezhebi bağımsızlaştıran Şeyh Muhyiddin en-Nevevi'den, Kemal Siler el-Erbili'den, Şeyh Muhammed b. Muhammed'den, (küçük *Şamile*'nin sahibi)[83] Abdurrahman el-Kuzeviyi'den, (*el-Havi*'nin sahibi)[84] Ebû Kasım Abdülkerim er-

82 *Halefin Selefe Bağlantı Silsilesi*, s. 458-459.

83 *Sebt el-Âleme* de Abdullah eş-Şebravi, *Halefin Selefe Bağlantı Silsilesi*'nde el-Erbili olarak geçmiştir.

84 *Sebt el-Âleme* de Abdullah eş-Şebravi, *Halefin Selefe Bağlantı Silsilesi*'nde Abdulgaffar el-Kuzeviyi olarak geçmiştir.

Rafi'i, mezhebin şeyhidir. Şeyh Ebû'l-Fadıl, Şeyh Muhammed b. Yahya, Huccetu'l-İslam Muhammed b. Muhammed el-Gazali'den. İmam el-Haremeyn Ebû'l-Maali Abdulmelik b. Abdullah'tan, o da babası Ebû Muhammed Abdullah el-Cuvani'den, Ebû Bekir el-Kâffeli el-Mervezi, es-Sağir'den, (Horasanlılar tarikatının imamı) Ebû Zeyd el-Mervezi'den, Ebû İshak el-Mervezi'den, Ebû'l-Abbas b. Sureyc'ten, Ebû Said el-Anmati'den, İbrahim b. İsmail b. Yahya el-Müzeni'den, o da Müctehid İmam Ebû Abdullah Muhammed b. İdris eş-Şafiî *rahimehullah*'dan almıştır.

eş-Şebravi şöyle der: Fıkhı başka yollardan da aldım: Şeyhimiz el-Halifi el-Mezkûr'dan, et-Tuhi'den, eş-Şubri'den, er-Remli'den, Şeyhu'l-İslam Zekeriya el-Ansari'den, Hafız İbn Hacer'den, Burhan İbrahim b. Musa el-Enbesi'den, Ala Siracuddin Ömer b. Ali b. Ahmed b. el-Mulakkan'dan. İkisi de Allâme Abdurrahim b. Ali el-Esnevi el-Kureşi'den, (*el-Muhummediyye*'nin sahibi) Takıddin Ali es-Sebki b. Abdulkefi es-Sebki'den. Babası el-Kadı Abdulkefi es-Sebki'den, en-Necim Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Ansari en-Naccari el-Mısrî ismi meşhuresi İbn er-Rifa'dır. İkisi de Şeyh Cafer b. Yahya er-Rimneti'den. O da Kadı Muhammed b. Ali b. Dakik el-İd'den. Âlimlerin Sultanı İzzuddin b. Abdusselam ed-Dimaşkî'den sonra el-Mısrî'den, Fahruddin Abdurrahman b. Muhammed b. Asakir'den, Ebû'l-Maali Mesud b. Muhammed en-Nisaburi'den, İsmail el-Amgani'den, Muhammed b. Muhammed el-Gazali'den. İmam el-Haremeyn Ebû el-Maali Abdulmelik b. Abdullah'dan, o da babası Ebû Muhammed Abdullah el-Cuvani'den. Ebû Bekir Abdullah b. Ahmed el-Kâffeli es-Sağir el-Mervezi'den. (Horasanlılar tarikatının şeyhi) Bu zat ömrünün başlarında kilit (çilingir) tamiriyle uğraşıyordu. Bu meslekte çok ilerlediğinden insanlar arasında mesleği örnek verilirdi. Otuz yaşına geldiğinde İslamî ilimlerle meşgul olmaya başladı ve bu mecrada o kadar ilerledi ki insanların şeyhi konumuna geldi. Ebû Zeyd Muhammed el-Mervezi'den, o da Ebû İshak İbrahim el-Mervezi'den, Ebû'l-Abbas Ahmed b. Ömer Sureyc'ten, Ebû'l-Kasım Osman b. Said b. Beşşar el-Ahval el-Anmati'den. Ebû İsmail b. Yahya el-Müzeni'den, Ebû Abdullah

Muhammed b. İdris eş-Şafiî *rahimehullah*'dan (bu silsileyle bize ulaştırılmıştır) almıştır.[85]

Şeyh Abdussubhan Nureddin el-Burmavi, Seyit Ulvi b. Abbas el-Malikî el-Hasani'den, Ömer Bacidi el-Mekkî'den, Muhammed Abid es-Sindi'den, Ebû Bekir el-Molla el-Ahsai el-Hanefi'den, hepsi de Seyit Ahmed Dahlan'dan, Osman ed-Dimyati'den, Emir el-Kebir'den, Nureddin Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed es-Saidi'den, [1012 H. / 1189 H.] İbn Ukayle'den, Hasan el-Üceyli'den, Arif el-Kaşşeşi'den, Şems Muhammed er-Remli'den, Hafız İbn Hacer'den, Salah b. Ömer'den, el-Fahır b. el-Bahhari'den, Ebû'l-Makerim Ahmed b. Muhammed el-Labbani'den, Ebû Cafer Muhammed b. Ahmed es-Saydalani'den, Ebû Ali b. Ahmed el-Haddad'dan, Hafız Ebû Naim Ahmed b. Abdullah el-Asbahani'den, Ebû'l-Abbas Muhammed b. Yakup el-Asam'dan, Rebi' b. Süleyman el-Muradi'den ve İmam Şafiî *rahimehullah*'dan almıştır.[86]

85 *Sebt el-Âleme*, Abdullah eş-Şebravi, s. 26-27.
86 *Ukad el-Alai ve'l-Marcan*, s. 14.

TAHKİK EDENİN ÖNSÖZÜNÜN EKİ

Tahkik Edilip Yayınlanan *el-Umm* Kitabının Baskısıyla İlgili Açıklama

Bu açıklama; Suudi Arabistan'ın *el-Medine* gazetesinin 12348-12358 sayılı ve Perşembe 21 Ramazan 1417 h. (30 Kasım 1997) ile Perşembe 6 Şevval 1417 h. (13 Şubat 1997) tarihli kültür eklerinde yayınlanmıştır.

Bu tarihlerden sonra bu açıklama, Suudi Arabistan'ın *el-Biled* gazetesinde de yayınlanmıştır.

Bu açıklamayı bazı sebeplere bağlı olarak yayınlamayı uygun görüyoruz:

Birinci sebep: Bu açıklama, tahkiki yapıldığı iddia edilen nüshanın altında saklanan sahtekârlığı gün yüzüne çıkarmıştır. Bu kitabın tahkikinin bizim tarafımızdan yapılmadan önce de zaten tahkikinin olduğu ve yapılan tahkikin sadece tekrardan ibaret olduğu iddiasının ortaya atılmaması için...

İkinci ve en önemli sebep: Kitabın ilmî bir tahkike, yani metinlerini düzeltecek bir tahkike ihtiyacı vardı. Onun dışında da kitabın tüm basılan nüshalarının ekseninde dolaştığı el-Bulakiyye nüshasından düşen bazı metinleri geri yerlerine iade etme ihtiyacı vardı.

Üçüncü sebep: Kitabın tahkikini yaparken sarf ettiğimiz çabanın oranının ortaya çıkması açısından da önemlidir. Tabiî ki her konuda olduğu gibi fazilet ve kerem Allah (c.c)'ya aittir. Yardım eden, muvaffak eden ve hidayet veren O'dur. Bu kitabın tahkiki sırasında bu zayıf kuluna destek olan Allah'ı her türlü eksiklikten tenzih ederim.

Eğer yaptığım işte eksiklik varsa mükemmellik yüce Allah (c.c)'ya aittir. Eksiklik ise benden ve şeytandandır.

el-Umm'un ilk baskısının üzerinden yüz yıl geçtikten sonra tahkikini yapmayı düşündüm. Bu ilk baskısından sonra kitaba layık olan güzel bir itina gösterilmeden aynı baskı temel alınarak tekrar basılmıştır. Bu kitap, büyük bir itinayı hak etmektedir. Özellikle de fıkıh ve hadis kitabı olması nedeniyle hadis ve haberlerine çok büyük titizlik göstermek gerekmektedir.

Kitabın, metin içindeki hatalarından arındırılması maksadıyla tahkike ihtiyaç duyacağını aklımdan geçirmemiştim. Ama madem ki kitabın hadis ve haberlerinin tahrice ihtiyaçları vardır, tahric de aynı zamanda tahkikin bir çeşididir, o zaman -Allah (c.c)'ya istiharede bulunduktan sonra- kitabın tamamının tahkikine başladım.

Bu hedefimi gerçekleştirmek için daimî bir gayretle üç yıl içinde kitabın iki buçuk cüzünün tahkikini tamamladım. Allah (c.c) muvaffakiyet nasip ettiğinden dolayı bu cüzleri tamamlayabildim. Kitabın tahkike çok ciddi manada ihtiyacı vardı. Metinlerini hatalardan arındırmaya ve tahkik neticesinde ortaya çıkan birçok hatayı bertaraf etmeye ihtiyacı vardı.

Bu çalışma içindeyken bir kısım kardeşlere *el-Umm* kitabının tahkiki yapıldığı ve piyasaya sunulduğu haberi ulaşmıştı. Bu haberi aldığımda içimi sıkıntıyla beraber bir sevinç kapladı. Sevinmemin sebebi, bu ağır sorumluluk gerektiren işin içinden çıkacağım içindi. Çünkü önümde daha uzun çalışma süresi vardı ve bu çalışmayı devam ettirmek için ciddi bir gayret ve itina göstermem gerekmekteydi. Biraz da olsa bu haberi aldığımda çektiğim sıkıntıya gelince, bu kutlu yolda nail olacağım şereften mahrum olacağım içindir. Aynı zamanda da üç yılın daimî gayreti boşa gitmiş olacağındandır.

"Tahkiki yapıldı." haberini aldığım *el-Umm* kitabının nüshasına ulaşmak için gayret sarf ettim. Kitabın nüshasını alarak önsözünü okudum. Tahkik sahibi, kitabın tahkiki sırasında sözde on el yazması nüshayı temel alarak tahkiki yaptığını iddia etmiştir. Bu iddianın izini sürmeye karar verdim. Çünkü saydığı *el-Umm* kitabının on nüshasının içindeki bazı nüshalar kitaptan sadece bir bölüm olup kitabın tümü sayılma imkânı yoktur.

El yazması nüshalar ve matbu el-Emiriyye nüshasıyla ilgili iddiası da dikkatimi çekmişti: "Bu nüshaların metinlerinde kişiyi hayrete düşürecek

boyutta müdahaleler yapılmıştır. Bu sebepten dolayı kitabı okuyan kişi kitaptan fazla istifade edemez." İmam Şafiî'nin kitaplarının metinlerinde bu denli bir oynamanın olmasının imkânı yoktur.

Derim ki: Eğer bu zat, kitabın el yazması nüshalarına gerçekten vakıf olsaydı bunu söylemezdi. Özellikle; kitabın tüm nüshaları arasında mukayese yaptığını iddia ettikten sonra...

Bu nüshalar -özellikle de el-Balkini nüshası- ona, *el-Umm* kitabının nüshaları arasındaki ihtilafı net bir şekilde açıklardı.

el-Umm kitabının nüshalarının, üçüncüsü olmayan iki temel şekli vardır:

1- İmam Şafiî'nin kitapta gerçekleştirdiği aslî tertip üzerinde olan nüshalardır.

İmam Şafiî de muhtemeldir ki kitabın bölümlerini o anda kendisine müyesser olduğu gibi kitaba dâhil etmektedir. Bu sebepten dolayı da kitabın bölümleri normalde fıkıh kitapların üzerinde bulunduğu tertip üzere değildir. Bu sebep göz önünde bulundurulduğunda kitabın tertibinin bu şekilde olması normal bir durumdur. Çünkü şüphesiz *el-Umm* kitabının telifi erken dönemin fıkıh kitabının telifini temsil etmektedir.

2- Şafiî mezhebinin büyük imamlarından olan el-Balkini, kitaptaki bu tertibi gözden geçirerek düzenlemiştir. Birbirlerine benzeyen bölümleri birleştirmiştir. Sadece aynı kitabın içindeki bölümleri değil, birbirlerine benzeyen ama farklı kitaplardaki bölümleri de birleştirmiştir. Örneğin *İhtilafu'l-Hadis* kitabı yahut *Iraklıların İhtilafı* veya benzerlerini aslî bölümlerine uygun kitaba yerleştirmiştir. Bu duruma dikkat çekerek şöyle der: "Hadis ihtilafında şöyle açıklanmıştır." Yahut bölümler arasındaki birleştirmeden dolayı aslî bölümdeki metni kastettiğinde şöyle demiştir: "*el-Umm* kitabına geri döndük."

Kitabı yayınlayan kişilerin, birleştirilen bölümleri *el-Umm* kitabının hamiş bölümünde yayınlamış olmaları çok güzel bir davranıştır. Bunun neticesinde *el-Umm* kitabı, aslî nüshasının tertibi dışında başka bir tertiple yayınlanmış oldu. Bu yeni tertip de İmam Siraceddin'e aittir.

Bu tertibi Bulakiyye nüshasını basan kişiler temel almışlardır. En azından bununla, ellerinde kitaba ait aslî bir nüshanın olduğu kesinleşmiştir.

el-Balkini bu tertibi yapmakla çok iyi bir iş yapmış oldu. Çünkü aslî nüsha düzgün bir şekilde tertip edilmemişti.

Alışveriş kitabında örneğin, alışveriş bölümü ile selem bölümü birbirleriyle karışmıştır. Bazen de birbirlerine çok uzak bölümlerin bile birbirleriyle karıştığını görürsün. el-Balkini birbiriyle karışmış bölümleri ayrıştırarak her birini ait olduğu yere yerleştirmiştir. Alışveriş bölümü veya vadeli alışverişte yaptığı gibi kitabın sonuna kadar bu tertiple kitabı düzenlemiştir.

Daha öncede söylediğimiz gibi, el-Emiriyye baskısını yayınlayanlar bu tertip üzere kitabı neşrettikleri için iyi bir iş yapmışlardır. *el-Umm* kitabının tüm nüshaları üçüncüsü olmayan bu iki tertip üzeredirler. *el-Umm* kitabının bu iki tertip dışında kalan başka bir nüshanın olduğunu iddia edene karşı bunu ispatlaması üzere meydan okuyorum.

Bu anlattığımız tertipler, metinleri birbirlerine karışmış olarak nitelendirilmezler. Onlarla ilgili olarak da "Kitabı okuyan kişi, kitaptan önemli bir yarar sağlayamaz." denemez. Hâlbuki onu okuyanın fayda sağlayacağı, el-Balkini'nin tertibinden net bir şekilde anlaşılmaktadır. Ama maalesef yeni baskının sahibinin, *el-Umm* kitabının bu iki tertibi arasındaki farka vakıf olmadığı ve aradaki inceliği kavrayamadığı için bunu anlamasının imkânı yoktur.

Hayret ettiğim bir mesele de el-Balkini'nin, İmam Şafiî'ye ait kitaplarda olan ve birbirleriyle uygun bölümleri aynı yerde birleştirmiş olmasını anlamamasıdır. Bu bölümleri yerlerinden el-Balkini'nin kaldırdığını kavrayamamış olmasıdır. Bu tertip üzere düzenlenen nüshalarda çoğu zaman şöyle denir: Sireciddin el-Balkini; söyleyeceğini bitirince de "*el-Umm* kitabına geri döndük." diyor.

Gerçek odur ki; el-Balkini'nin kitabın bazı bölümlerini bir yerden başka bir yere taşımasında bazı sıkıntıları olmuştur. Bu uygulama yapılırken -öyle anlaşılıyor ki- bazı bölümler düşmüştür. Kitabın aslî tertibine sadık kalan bazı el yazması nüshaları incelediğimizde bazı önemli bölümlerin

kitaptan düştüğünü tespit ediyoruz. Bu düştüğünü tespit ettiğimiz bölümler el-Balkini'nin nüshasında olmadığı gibi yeni baskı ile neşredilen nüshada da yoktur. Bu duruma *Cuma Namazı Kitabı* örneklik teşkil eder.

Yeni baskının muhakkiki, matbu baskının metinlerini temel alıp matbu baskının ayak izlerini takip ederek tahkiki yaptığından dolayı doğal olarak metinler onda da düşmüş olurlar.

Deriz ki: el-Bulakiyye baskısının metninin doğrusu ile eğrisi arasında temyiz yapmadan aynısını takip etmişse o zaman el yazması nüshaların arasında karşılaştırma yaparak tahkikin ne faydası vardır. Yahut ağız dolusu laflar ederek bu tahkiki on el yazması nüshasını inceleyerek yaptım demenin ne avantajı olabilir ki?

Değerli okuyucuya *el-Umm* kitabını tahkik eden bu zatın nasıl el-Emiriyye ve el-Bulakiyye nüshasının içindeki mevcut hataları tasvip ettiğine dair örnekler vermeye çalıştım. Bu nüshadaki hatalara rağmen nüshanın sahipleri nüshanın tashihi için teşekküre değer bir gayret göstermişlerdir. Bu değerli gayretlerine rağmen nüshanın ciltleri üzerinde isimlerini yazmayarak kendilerine mütevazı isimler vererek tahkik değil de tashih ehli olduklarını söylemişlerdir. Allah (c.c) onlardan razı olsun. Çünkü onlar onlardan sonra gelip *el-Umm* kitabına hizmet etmek isteyenlerin görevlerini kolaylaştırdıkları gibi tahkikini yapmak isteyene de belirli bir kolaylık sağlamışlardır.

İnsanların önüne çıkıp *el-Umm* kitabını tahkik ettiğini iddia eden bu kişinin tahkik kalitesine işaret eden bazı örnekler vereceğiz. Değerli okuyucu, örnekleri görünce bu tahkikin gerçekte tahkik olmadığı kanaatine varacaktır.

1- İbn Abbas, rivayet ettiği hadiste şöyle der: Resûlullah (s.a.v), bize Kur'an'ı öğrettiği gibi Şahadet kelimesini öğretiyordu...

Hadisin sonunda: "Şahadet ederim ki Muhammed Allah'ın Resûlüdür." der. (el-Emiriyye baskısı 1/101)

Elimde bulunan bazı el yazması nüshalarda (şahadet) kelimesinin olmadığını gördüm.

Beyhaki, *el-Marife* kitabında Rebi'nin rivayetinde (şahadet) kelimesine işaret etmemiştir. Ben de bu kelimeyi tahkikimde tesbit edemedim.[87]

Yeni nüshanın sahibi bu kelimeyi tesbit etmiş, yalnız tesbiti nasıl yaptığını söylememiştir. (2/191 sayı 1447).

2- "Evlerde cemaat oluşturma" bölümünde (el-Emiriyye baskısı, 1/140)

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle der: Bize Sakafi, Eyüp'ten, Ebû Kilabe'nin şöyle dediğini nakletti: Ebû'l-Yemame Malik b. el-Huveyris Resûlullah (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: *"Benim nasıl namaz kıldığımı gördüyseniz öyle namaz kılın."*

Şu "Ebû'l-Yemame Malik b. el-Huveyris" sözü, elimdeki bazı nüshalara göre yanlıştır. Doğrusu, "Ebû Süleyman Malik b. el-Huveyris"dir.

Müslim'in hadis tahricine bakmış olsaydı bazı rivayetlerde şunu görürdü: "Malik b. el-Huveyris Ebû Süleyman..."

Hadis, Şafiî'nin *Sünen*'inde şöyledir: "Bize Abdulvahhab b. Abdulmacid es-Sakafi, Eyub es-Sahtayani, Ebû Kilabe'nin şöyle dediğini nakletti: Malik b. el-Huveyris Ebû Süleyman'dan nakledilmiştir."

Buradaki hata Şafiî'den değildir. Kitabın nüshasını hazırlayan kişidendir.[88]

Buna rağmen kitabı tahkik eden kişi bunu şöyle tesbit etmiştir: "Ebû'l-Yemame Malik b. el-Huveyris" Çünkü tahkikinde el-Bulakiyye metnini takip etmektedir.[89]

Hiç kimse kendisi için bu künyeden başka bir künye kullanmamıştır: "Ebû Süleyman."[90]

3- İmam Şafiî, iki bayram namazında Kur'an-ı Kerim okumayla ilgili şöyle der: Bize Malik b. Enes, Damra b. Said el-Mazini'den, babası, Ubeydullah b. Abdullah'tan şöyle nakletmiştir: Ömer b. el-Hattab, Ebû

87 *Marifes-Sünen* ve *el-Ahber*, 2/3.
88 *es-Sünen*, 1/187 no 73.
89 2/255 no 1658.
90 *el-İsabe*, 3/342; *el-İstiab* 3/374; *et-Takrib*, s. 516, no 6433.

Vakide'ye şöyle sordu: Resûlullah (s.a.v) Kurban ve Ramazan bayramlarının namazlarında ne okuyordu? ..." Hadis

el-Emiriyye baskısında hadis bu silsile üzere gelmiştir. (1/210) Kitabın tahkikinin yapıldığını iddia edilen nüshada da bu şekilde gelmiştir. [91]

"Babasından" kelimesini söylemiş olması hata ve fazlalıktır. Yanımda bulunan el yazması nüshalarda bu kelime yoktur. Aynı şekilde de İmam Şafiî'nin *el-Umm* kitabından alıntı mahiyetinde olan *Müsned*'de veya başka kitapta da yoktur. (s. 77) İmam Şafiî'ye hadis hususunda kaynaklık eden *Muvatta*'da da bu hadis yoktur. (1/180, no. 8) Bu muhakkikin İmam Ahmed'in *Müsned*'inde zikrettiği sayfa ve cüzde de yoktur. Müslim'de de yoktur. Hadis, bu saydıklarımız kaynakların dışında da geçmemektedir. Eğer bu kişi *Marifet*'e müracaat etmiş olsaydı bu hatayı fark ederdi. (3/42)

Bu hadisin tahricini nasıl yaptığına bak. İlk dediğinde şöyle der: Ömer b. Said b. Sannan rivayetinde şöyle der: "Bize Ahmed b. Ebû Bekir, Malik'ten, o da Damra b. Said el-Mazini'den..."

Bunun manası ne ve niçin bunu zikretmiştir? Bu zikrettiğini Müslim ve başkaları rivayet etmişlermiş. Bunu ben bilmiyorum. "Damra b. Said" ile ilgili de şöyle der: "Damura" Hâlbuki onun adı "Damra"dır. Yani mim harfi sakin olacak.

4- Bu babtan biraz sonra, bayramlar hutbesinde, tekbir getirme bölümünde Rebi', Şafiî'den haber vererek şöyle der: Bize İbrahim b. Muhammed, Abdurrahman b. Muhammed b. Abdullah'tan, İbrahim b. Abdullah, Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe'nin şöyle dediğini nakletti: "Sünnet olan tekbir Kurban bayramında olandır..." Hadis.

el-Emiriyye baskısında: (1/211) "Abdurrahman b. Muhammed b. Abdullah," tahkiki yapıldığı iddia edilen nüshada da aynen bu şekilde gelmiştir.[92] Ayrıca Lafzatullah'ı parantez içine almıştır. Hamiş bölümünde de bunun daha önce düşmüş olduğunu söyler.

91 3/238, no 258.
92 3/244, no 2596.

Gerçekte düşmemiştir. Çünkü zaten rivayette yoktur. Eğer yanında iddia ettiği gibi nüshalar olsaydı onlarda da bunu bulamazdı.

İmam Şafiî'nin, *el-Umm* kitabındaki rivayeti sahih olan rivayettir: "Abdurrahman b. Muhammed b. Addu."

Elimdeki el yazması nüshalardan bunun öyle olduğunu anlıyoruz. Beyhaki'nin, Şafiî'nin yoluyla aldığı *el-Maarif* kitabındaki iki rivayette de böyledir. (3/49)

Tahkik yaptığını iddia eden kişi, bu haberin *Maarif*, es-*Sünen* ve *el-Asar*'da zikredildiğini söyler. İşin doğrusu bu haberleri ne tahkik ne de tetkik etmiştir. Kendisinin yanındaki nüsha benim yanındaki nüshanın aynısı da olmayabilir.

Ama buna rağmen kendisinin Şafiî'nin rivayetlerinden neyin sahih olduğunu, neyin düştüğünü bilmesi için inceleyip araştırması gerekirdi.

5- İmam Şafiî, *Küsuf Namazı Kitabı*'nda şöyle der: Bize Malik, Zeyd b. Esleme'den, Ata b. Yaser, Abdullah b. Abbas'ın şöyle dediğini nakletti: "Resûlullah (s.a.v) zamanında güneş tutulmuştu. Resûlullah (s.a.v) insanlarla beraber namaz kıldı. O namazında da Bakara Sûresi okunacak kadar kıyamda durmuştur..." Hadis.

Hadis, el-Emiriyye baskısında da böyle gelmiştir. (1/214)

Tahkiki yapıldığı iddia edilen nüshada da aynen bu şekilde gelmiştir. (3/258, no. 2641)

Benim yanımdaki el yazması nüshalarda şu ibare yoktur: "Resûlullah (s.a.v) zamanında" Ama şu içinde "okuma" kelimesi olmadan "Bakara Sûresi kadar" ibaresi vardır.

Birinci ibareyi parantez içine koyarak kitabın hamiş bölümünde şöyle der: "Daha önce düşmüştür." Mademki yanında on tane el yazması nüsha olduğunu söylüyor ve bu ibare el yazması nüshalardan değilse o zaman halen bu ibareyi metinde niçin tutma ihtiyacı duyuyor? Bu ibareyi metinden

çıkarması gerekirdi. Çünkü ne ibare ne de kelime İmam Şafiî'nin bu hadise kaynaklık eden el-*Muvatta* kitabında vardır.[93]

el-Maarif'te -İmam Şafiî yoluyla- bu rivayet bu şekilde bulunmamaktadır: (3/70)

İmam Şafiî'nin *Müsned*'inde de bu rivayet bu şekilde bulunmamaktadır.

Gerçekte metinde başka tezatlar da var, ama bu kadarıyla yetiniyoruz.

6- Hac kitabının ihramlı kişinin sağ omzunu açıkta bırakma babında Şafiî şöyle der: Bize Said, Ata'nın şöyle dediğini nakletti: "Resûlullah (s.a.v) onu hacca gönderdiği sene bu şekilde Kâbe'nin etrafında sa'y yapmıştır. Ondan sonra da Ömer, Osman ve Hülafa-i Raşidîn ile onlardan sonra gelenlerin hepsi bu şekilde sa'y yapmışlardır."

el-Emiriyye'de Şafiî yoluyla bu rivayet bu şekilde gelmiştir: (2/149)

Tahkiki yapıldığı iddia edilen nüshada da aynen bu şekilde gelmiştir. (5/259 no 615)

Hadiste "sonra da Ömer" demeden önce "sonra da Ebû Bekir" kelimesi eksik kalmıştır.

Bu kelimeler benim ve onun yanında olan el yazması nüshalarda olmasına rağmen kendisi bunları kitabın hamiş bölümünde tesbit ederek dercetmiştir.

ez-Zahire ve el-Balkini nüshalarında "Sonra Ebû Bekir" geçmektedir.

Peki, niçin bu kelimeyi kitabın hamişinde yazıyor da kitabın iç kısmında yazmıyor? Cevap: Çünkü temel alıp takip ettiği nüsha el-Emiriyye nüshası da ondan. Bu nüshaya tâbiliği hatalara sebep olsa da bırakmamıştır. Bunları diğer örneklerde de göreceğiz.

Bu ibare, el yazması nüshalarda yalnız geçmemektedir. Beyhaki'nin, Şafiî yoluyla aldığı rivayette de vardır.[94]

---

93 *Kitab-ı Küsuf Namazı*, Küsuf namazı babı, no 12, 1/186-187.

94 *Hac Menasikleri Kitabı*, Remel (Safa ve Merve arasında hafif koşma babı, 4/63.

Belki de kitabın ilk baskısını yapanlar tekrar edilen bir kelime olduğunu zannederek kaldırmış olabilirler. Gerçekte durum öyle değildir. Hadis; Ebû Bekir'in (r.a), Resûlullah (s.a.v) kendisini hacca gönderdiğinde sa'y yaptığı gibi kendi döneminde de sa'y yapmış olduğunu zikretmiştir.

Her halükarda mademki bu ibare el yazması nüshalarda ve Beyhaki'nin Şafiî yoluyla aldığı rivayette bulunuyor. Mutlaka kendisi de onu kitabın içine yazması gerekirdi. İlk basılan nüshayı aynısıyla tekrar edecek olursak o zaman el yazması nüshaları tahkik etmenin ne faydası var ki?

7- İmam Şafiî, *Hac Kitabı*'nın tavaf babında şöyle der: Bize Said, İbn Cüreyc'ten, Ebû Cafer'in şöyle dediğini nakletti: "İbn Abbas'ı terviye (Arafat'tan bir önceki gün) günü gördüm..." Haber.

el-Emiriyye baskısında ibare, "Ebû Cafer'den" şeklinde gelmiştir: (2/145)

Tahkiki yapıldığı iddia edilen nüshada da aynen bu şekilde gelmiştir. (5/242, no 6082)

Elimdeki bazı el yazması nüshalara dayanarak doğrusunun "İbn Cafer" olduğunu söyleyebiliriz. el-Emiriyye nüshasını basanlar kitabın hamiş bölümünde dikkati çekerek şöyle dediler. "Bazı nüshalarda Ebû Cafer olduğu gibi bazılarında da İbn Cafer'dir."

Bu kişi bu işaretten istifade etmemiştir. Çünkü o sadece eski baskıdaki olanları nakletmiştir.

İbn Cafer: Muhammed b. İbad b. Cafer el-Mahzumi'dir. Kendisi raviler arasında üçüncü tabaka ravilerdendir. *Kütüb-ü Sitte*'de rivayeti vardır. [95] Tahkiki on el yazması nüshayı temel alarak tahkik yaptığını iddia eden kişi, eğer Beyhaki'nin Şafiî yoluyla *el-Maarif* kitabında aldığı rivayete bakmış olsaydı bu hataya düşmezdi. O zaman da muhakkik bunu isbat ederdi. Bu rivayette Şafiî'nin şöyle dediği nakledilmiştir: Bize Müslim b. Halid, İbn Cüreyc'ten, Muhammed b. İbad b. Cafer'in şöyle dediğini nakletti: İbn Abbas'ı gördüm... Haber.

95 *el-Kâşif*, 2/184, no 4932; *et-Takrib*, s. 486, no 5992.

Beyhaki şöyle dedi: Cafer b. Abdullah el-Kureyşi'den Muhammed b. İbad b. Cafer'den rivayet ettik.[96]

Eğer bu haberi veya hadisi tahric etmiş olsaydı buna dikkat ederdi. Allah onu doğruya iletsin. Hâkim, *Müstedrek*'te (1/455), Asım en-Nebil yolundan rivayet etmiştir. Cafer b. Abdullah şöyle der: Muhammed b. İbad b. Cafer'i, Hacer-i Esved'i öpüp üzerine secde ederken gördüm. Sonra şöyle der: Halid b. Abbas'ı onu öpüp üzerine secde ettiğini gördüm. İbn Abbas (r.a) şöyle der. Ömer b. el-Hattab (r.a)'ı onu öpüp üzerine secde ettiğini gördüm. Sonra şöyle der: Resûlullah (s.a.v)'in de bu fiili işlediğini gördükten sonra ben de onun yaptığını yaptım.

Hâkim şöyle der: Senedi sahihtir. Zehebi de onun bu ifadesini doğrulamıştır.

Ebû Davud et-Tayalisi, Cafer b. Osman el-Kureşi'den, o da Mekke ehlinden rivayetinde şöyle der: "Muhammed b. Cafer'i gördüm..." diyerek geriye kalan sözleri tamamladı. (s. 7)

Cafer b. Osman; Cafer b. Abdullah b. Osman'dır. Beyhaki, *es-Sünen el-Kübra*'sında dikkat çekerek, bu zatı dedesine nisbet etmiştir. (5/74)

el-Evzai, İbn Uyeyne'den, o da İbn Cüreyc'ten tahric etmiştir.[97]

Abdurrazzak, İbn Cüreyc'ten tahric ederek şöyle dediğini nakletti: Bana Muhammed b. İbad b. Cafer haber verdi.[98]

Şaşılacak durum da *Musannif*'e ait olan Abdurrazzak el yazması nüshalarında "Muhammed b. İbad b. Cafer" geçer. Ama *Musannif*'in tasnif ettiği nüshanın tahkikini yapan kişi: "Muhammed b. İbad Ebû Cafer" şeklinde tesbit etmiştir. Bunun doğru olduğunu kabul etmiştir. Aslî el yazması nüshalardakinin de yanlış olduğunu kabul etmiştir.

Büyük ihtimalle de bu konuyla alakalı olarak günümüzde tahric yapan gibi bazı kişilerin hata yapmalarına sebep olan da budur. Onlar onu şöyle kabul etmişlerdir. Muhammed b. İbad, o da Ebû Cafer Muhammed b. Ali

96 *el-Maarif*, 4/52, no 2915, 29169.

97 *Ahbaru Mekke*, 233.

98 Hacer-i Esved üzerine secde etme babı, 5/73.

b. Hüseyn şeklindedir.[99] Yanılıp dalgınlığa düşmeyen Rabbimi tesbih ve takdis ederim. Mükemmellik yalnız O'na aittir.

8- el-Emiriyye baskısı, *Cenazeler Kitabı*'nın, İhramlı kişinin ölmesi halindeki hükmüyle ilgili bölümden: "Süfyan dedi ki: İbrahim b. Ebû Hurra, o da Said b. Cubeyr'den şeklinde eklemiştir..." Hadisin sonuna kadar. (1/239)

Muhtasar el-Hac el-Mutavassıt'ta, İhramı giyme bölümünde hadisin aynısı şöyle gelmiştir: Şafiî dedi ki: "Süfyan şöyle der: Bize İbn Ebû Hurra, o da Said b. Cubeyr'den haber verdi şeklinde eklemiştir...." Hadisin sonuna kadar. (2/172)

İlk zikredilen de tahrif olup doğrusu: "İbn Ebû Hurra" şeklindedir. Yani ikinci olarak zikredilen doğru olandır.

Benim elimde doğru olanın iki yerde nasıl geçtiğini gösteren el yazması nüshalar vardır.

O, Mekke'ye gelip yerleşen İbrahim b. Ebû Hurra en-Nasibi'dir. Said b. Cubeyr, Mucahid ve başkalarından da rivayet etmiştir. Ondan da İbn Uyeyne, Mansur ve bir topluluk rivayet etmişlerdir. İbn Uyeyne onu güvenilir addetmiştir. Ahmed şöyle der: Güvenilir ama hadisleri azdır. Onların dışında da onu zayıf addeden bir topluluk olmuştur.[100]

Tahkik ettiğini iddia eden kişi bu durumda ne yapmış oldu?

Onu el-Emiriyye baskısından, olduğu gibi, hatasıyla beraber naklet-miştir. "İbn Ebû Hurra" (3/349, no 3097) Kitabın ilk bölümünde geçtiği şekliyledir.

Ama el-Emiriyye baskısının ikinci yerinde doğru olanı tahrif ederek yanlış olanı şöyle tesbit etmiştir: "İbn Ebû Curra" şeklinde. (5/380, no 6672)

Eğer bazı el yazması nüshalara dikkatlice bakmış olsaydı her iki yerde de hataya düşmekten kurtulurdu.

Yahut *el-Marife*'ye bakmış olsaydı -Şafiî yoluyla Beyhaki'nin rivayeti- bu hataya düşmezdi. (3/129)

---

99 *el-İrvai*, 4/311.

100 *Tacil el-Manfaa*, 1/255, no. 7.

Yahut el-Hamidi'ye de bakmış olsaydı şöyle olduğunu görürdü: "İbrahim b. Ebû Hurra" (2/221)

Ağlanacak duruma güldüren şey ise bu iki kaynağı da kitabın hamiş bölümünde tesbit etmesine rağmen onlardan istifade etmemiş olmasıdır. Hadisin şurada veya burada olmasının ne gibi bir faydası olur ki eğer kitabın hadisini kuvvetlendirmede yahut tahkikinde kullanılmayacaksa!..

9- el-Emiriyye baskısında ince hatalar bulunduğundan onları ancak tahkik düzeltebilir. Yeni baskının sahibinin yaptığı pek tahkik sayılmadığından bu hataları keşfetme imkanı yoktur.

Hac Kitabı, Ummu Hubeyne babında Hz. Osman (r.a)'dan haber gelmiştir. "Ummu Hubeyne meselesiyle ilgili olarak annesinin karnından alınan (hamlân) koyun hükmü verilmiştir. İmam Şafiî şöyle der: Yani (hamlen)" (2/165)

Yeni baskıdaki ifadeyle el-Emiriyye baskısındaki ifade aynı gelmiştir. (5/346, no 6545) Bu da hatadır. Doğrusu da "Ummu Hubeyne meselesiyle ilgili olarak koyunlardan bir (Hullan) ile hüküm verdi. Yanımda bulunan birçok el yazması nüshada da böyle gelmiştir: "Hullan"

Misbah, *el-Minber*'de şöyle der: "el-Hullem ve el-Hullan" annesinin karnı yarılarak çıkarılan oğlak. Kelimedeki mim ve nun harfleri fazladır.

İmam Şafiî de bu kelimenin (Hamel) olduğunu açıklamıştır.

Şafiî yoluyla gelen *el-Marife*'deki rivayete bakmış olsaydı orada bu ifadenin "Hamlân" değil de "Hullan" şeklinde olduğunu görürdü. (4/190)

10- *Hac Kitabı*'nın Tavafı tamamlama babında, Şafiî şöyle der: "Bize Süfyan, Abdullah b. Ebû Yezid'den, o da babamın, Ömer'in beni Zehra'dan bir yaşlıya yolladı..." şeklinde gelen haberi nakletmiştir.

Bu haber el-Emiriyye baskısında da aynıdır. (2/150)

"Abdullah b. Ebû Yezid" demesi yanlıştır. Doğrusu: "Ubeydullah b. Ebû Yezid"dir. Onda: Ubeydullah b. Ebû Yezid el-Mekkî, İbn Abbas'tan rivayet edip onun rivayetlerini toplamıştır. Ondan da Şube ve İbn Uyeyne rivayet etmişlerdir. O, doğru söz sahibi olup 126 senesinde, seksen

altı yıl yaşadıktan sonra vefat etmiştir. Onun rivayeti *Kütüb-ü Sitte*'de geçmektedir.[101]

Haber, içinde Süfyan olduğu halde el-Hamidi'ye diye tahric edilmiştir. (1/15)

İbn Mace, bu senetle *Kitabu'n-Nikâh*, Çocuk doğduğu yatağa ait babında tahric etmiştir. (no 2005) Şafiî, *Müsned*'inde: "Ubeydullah'tan" (s. 130) Beyhaki, *Marife*'de Şafiî yoluyla rivayet etmiştir. (4/72) Hepsinde şöyledir: "Ubeydullah b. Ebû Yezid."

el-Umm kitabını yeniden tahkik ettiğini iddia eden kişi, kitabın temel metinlerinde şöyle tesbit etmiştir: "Abdullah b. Ebû Yezid" el-Emiriyye baskısında olan hatayı kendisi de devam ettirmiştir.

Sonra da kitabın hamiş (notlar) bölümünde şöyle işaret etmiştir: "Ubeydullah" (5/66, no 6176) Tahkik dediğin hiç bu şekilde olur mu?!

11- Haber; el-Emiriyye baskısı *Hac Kitabı*'nın Avlanma yoluyla yenmeyenler babında gelmiştir. Bize Malik, Muhammed b. el-Münkedir'den; Rebi' b. el-Hudeyr, Hz. Ömer (r.a)'ın ihramlıyken kendi devesini (Tın es-Sıkye'de) sürerken gördüğünü nakletmiştir. (2/177)

Şöyle demesi hatadır: "Deve sürüyor."

Doğrusu: "Devenin kenelerini ayıklıyor." olacaktı. Yani, devenin vücuduna yapışan keneleri devenin üzerinden alıp atıyordu. Elimde bulunan dört adet el yazması nüshada da doğru ifadenin bu şekilde geçtiğini naklediyor: "Kene ayıklıyor." Beyhaki'nin *Marife*'de Şafiî yoluyla gelen rivayeti de "Kene ayıklıyor." şeklindedir. (4/35)

İmam Şafiî'nin bu haberdeki kaynağı olan Malik'in *Muvatta*'sında da "Kene ayıklıyor." şeklindedir. (1/357 no 92) Peki, yeni tahkik edilen baskının sahibi bu durumda ne yapmıştır?

Bu haberi, el-Emiriyye baskısında olduğu gibi -hata üzerine- naklet-miştir. (1/401 no 6776)

---

101 *el-Kâşif*. 1/688, no. 3601.

Bu haberdeki "İhramlıyken" ifadesi de dört el yazması nüshanın dördünde de geçmemektedir.

Bu ifadeyi kitabın hamiş bölümünde kitaptan düştüğü gerekçesiyle parantez içinde yazmıştır.

Gerçekte bu ifade düşmemiştir. Bu rivayetin içinde geçtiği ifade, *Muvatta*'da Yahya b. Yahya el-Leysi, Malik'ten, o da Yahya b. Said'den rivayetinde geçmesine rağmen yalnız *el-Umm* kitabındaki rivayette "İhramlıyken" ifadesi yoktur. İmam Şafiî'nin rivayeti Muhammed b. el-Münkedir şeklinde gelendir.

Bu rivayetin içindeki bu ifadeyi kitapta belirtmemesi gerekirdi. Ama buna kitabın hamiş bölümünde, bu ifadenin el-Emiriyye baskısında bu şekilde geçmediğine işaret etmesinde sakınca olmazdı.

12- Arafat'tan engellenen kişinin ne yapması gerekir babı, *Hac Kitabı* (*Muhtasar el-Hac el-Mutavassıt*). Bu haber, el-Emiriyye baskısında gelmiştir: Bize Süfyan b. Uyeyne, Muhammed b. el-Münkedir'den, o da Said b. Abdurrahman b. Yerbu'nun, Ebû'l-Huveyris'ten şöyle dediğini nakletti: Ebû Bekir es-Sıddık'ı Kızh (Müzdelife'de bir dağın ismi) üzerinde dururken gördüm... Haber. (2/180)

Bunun iki yerinde de hata vardır:

Birinci hata şöyle demesindedir: "Said b. Abdurrahman'dan"

Doğrusu, atıf olmadan olanıdır: Muhammed b. el-Münkedir'in, Said b. Abdurrahman'dan rivayet etmiş olmasıdır.

Bu haberin doğru hali; yanımda bulunan üç el yazması nüshada da geçmektedir. İmam Şafiî'nin *Müsned*'inde de dediğim şekilde geçmektedir. (s. 373) İmam Şafiî yoluyla gelen *el-Marife*'deki rivayette de bu şekilde geçmektedir. (4/228)

Muhakkik ne yapmıştır? Bu rivayeti, el-Emiriyye baskısından olduğu gibi taşımıştır. (5/418, no 6829) Kitabın hamiş bölümünde de bu duruma işaret etmemiştir.

İkinci hata şu sözündedir: "Ebû'l-Huveyris'ten"

Doğrusu da "İbn el-Huveyris'ten" demesidir.

Bu şekilde gelmiş olması, el yazması nüshalardan anlaşılıyor.

Şafiî yoluyla gelen *el-Marife*'deki rivayet de bu şekildedir. (4/118)

İbn Ebû Şeybe'deki rivayette de: "Cubeyr b. Huveyris'ten" şeklindedir. (4/30-31)

Tacil el-Menfa'da İbn Hacer şöyle der: "Cubeyr b. Huveyris'ten" Ebû Bekir es-Sıddık'ın bu sözünü de ondan Said b. Abdurrahman b. Yerbu nakletmiştir. *et-Tezkere*'de, el-Hüseyni şöyle der: "Bunda farklı görüşler vardır."[102]

Tahkik ettiğini iddia eden ne yapmıştır?

Hatalı olan "Ebû'l-Huveyris'ten"i tesbit etmiş, kitabın hamiş bölümünde "İbn" olduğuna işaret etmekle yetinmiştir. Kitabın hamiş bölümünde hadisin *el-Marife*'de geçtiğini zikretmiştir. Orada "İbn el-Huveyris" olduğunu görmedi mi acaba?!

13- *Muhtasar el-Hac el-Mutavassıt*'ta, Mina'ya girişle ilgili olarak çobanların durumundan İmam şöyle bahsetti: "Bu kişiler kurban kesme günü şeytanı taşladıktan sonra Mina'da gecelemeyi terk edip develerinin yanında geceleyebilirler. Kurban kesiminin ikinci gününde de şeytan taşlamayı terk edebilirler. Sonra kurban kesim gününün ertesi günü (birinci nefir günü) Mina'dan hacıların ayrıldıkları gün gelip bu vazifelerini yerine getirirler."

Dedi ki: "Geri gelip taşlama yapacakları zaman develerle meşgul (Ayahu) günün yerine atmaktan başlarlar."

İbare, el-Emiriyye baskısında bu şekilde gelmiştir. (2/181)

Bu ibarede hata var. Çünkü şu sözünde mana yoktur: "Develerle meşgul (Ayahu) bir önceki gün içindir."

Doğrusu: "Develerle gecelediği (Ağabbahu) bir önceki gün içindir."

"Ağabbahu" kelimede "cezimli ğa" ve ondan sonraki harf müstakil "be" harfidir.

Elimdeki bazı el yazması nüshalarda bu şekilde gelmiştir.

102 *Tacil el-Menfa*, 1/379-380; *et-Tezkire*, no 888, (bizim tahkikimize göre).

Kamusta (sözlükte) "Gabba;" "geceledi" manasına gelmektedir. Bu durumda ibaredeki mana şöyle olur:

Geceledikleri günün yerine taşlarlar. Bu geceleme, Mina'da gecelemek anlamında değildir.

Tahkik yaptığını iddia eden kişi bu durumda ne yapmıştır?

İbareyi aynen, el-Emiriyye baskısında olduğu gibi, yanındaki el yazması nüshalarda mevcut olandan habersiz bir biçimde nakletmiştir. Gerçekte el yazması nüshalar yanında bulunuyorlarsa!? (5/423 no 6847)

Kitabın hamiş bölümünde de kelimeden veya manadan doğruya ulaşma ışığı aldığına dair bir işaret vermemiştir.

14- Bazen ilk bakışta kelimenin cümle içinde manaya uygun geldiğini görürüz. Tahkik yapıldıktan sonra eğer onda tahrif varsa ortaya çıkar. İşte bu sebepten dolayı kitabın nüshalarını doğruyu bulmak amacıyla bir araya getirip birbirleriye mukayese etmenin ehemmiyeti ortaya çıkmaktadır.

Zikredeceğimiz ibare, el-Emiriyye baskısı alışveriş bahsinin "teslimi sonradan olacaklar" babında geçmektedir:

"Sıkılıp safvihi (yani özü) alınan bir hurma ölçeği ile, sıkılmamış ve safvihi (özü) alınmamış bir hurma ölçeğinin takas edilmesinde hayır yoktur. Yani bu alışveriş caiz değildir. (1/70)

el-Umm kitabının bazı el yazması nüshalarında bu kelime; "Safvuhu" yerine "Sakruhu" şeklinde yazılmıştır. Bu durum karşısında şöyle dedim: Bu kelimenin cümle akışı yahut hurma kelimesiyle ilgilisi yoksa demek ki bu kelimede tahrif vardır. *Kamus*'ta bilinmeyen kelimelerin manalarını araştırdığımda "Sakruhu" kelimesinin karşılığını buldum: Hurmanın sulu pekmez halidir. Onun için *el-Umm* kitabının el yazması nüshalarında geçen bu kelimenin doğru olduğu kanaatine vardım. Baskısı yapılan nüshalardaki kelimenin doğru olmadığını ve mana bütünlüğüne uymadığını -inceleme neticesinde- gördüm.

Neticede bu kelimenin manası, "Özü çıkartılmış hurma" demektir.

Sözde tahkiki on nüsha ile yaptığını iddia eden kişinin, aradaki farkı görmesi gerekirdi. İki kelimenin arasındaki farkı da tahkik ettiği kitabının

notlar bölümünde -en azından bunu- yazarak doğrunun "Sakruhu" olduğuna kanaat getirmesi gerekirdi. Söz konusu olan İmam Şafiî olduğuna göre, başka manaya gelebilecek bu kelimeyi nasıl olur da onu netleştirmeden bu hal üzere bırakabilirdi?

Bu zat el-Emiriyye baskısında olanları, olduğu gibi, taşımaktan başka bir şey yapmamıştır. (6/256, no 8519)

Manası, tahriften veya metinden düştüğü için bozulan bir kelimenin manasını, el yazması nüshaların tamamından yahut bir kısmından yardım alarak -kaybolan manayı- nasıl tekrar kazandığımızın örneğini değerli okuyucuya böyle sunmak istiyorum.

15- Haber, el-Emiriyye baskısı, *Alışveriş Kitabı*, "Selem" babında gelmiştir: "İbn Abbas (r.a) şöyle der: Borçta herhangi bir beis görmemekteyiz. Çiçek döneminin karşılığı çiçek döneminde nakit olarak..." (3/81)

Bu cümlenin ikinci yarısı anlaşılmamakta yahut bir yanlışlık var. Gerçekte bu cümle içinde söylediğimiz her iki şey de mevcuttur. Çünkü çiçek döneminin çiçek dönemiyle ve sonradan teslimatı yapılacak mal ile alakası kavranamamaktadır. Cümlenin birinci yarısında da istifham vardır. Çiçek döneminde yapılan anlaşmanın nakit olarak borçlanması caiz değildir. İşte okuyucu bu ibaredeki bu karmaşanın olduğu yerde durmaktadır. Ama tahkik ve nüshalar arasındaki mukayese bu karmaşayı ortadan kaldırmaktadır.

Bazı el yazması nüshalarda bu cümlenin içinden düşenler olduğunu beyan eden nüshalar vardır. Cümlenin, içinden düşenlerin geri yerlerine konulduktan sonraki hali şöyledir:

Cümlenin bir yarısında "çiçek dönemi," diğer yarısında da "çiçek dönemi nakit olarak" geçmektedir.

Cümle bu hale geldiğinde mana doğru olmaktadır. Cümlenin ikinci yarısı, cümlenin birinci yarısını açıklama mahiyetindedir. Yani satın alınan ve sonradan teslimatı yapılacak malın parasının ertelenmesi caiz değildir. Çünkü nakit dendiğinde anlaşma anında para kastedildiği anlaşılıp ertelenen şeyin de mal olduğu anlaşılmaktadır.

es-Sünen el-Kübra'nın el yazmasının bir nüshasının hamiş bölümünde: "Manası -en doğrusunu Allah bilir-: Daha sonra teslimatı yapılmak üzere anlaşılan bir çiçek (ağaçların canlanma) dönemi malın nakit parası, akdin yapıldığı mecliste teslimi gerekmektedir. "Allah (c.c) en doğrusunu bilir." şeklinde geçmektedir.

Yeni baskısının sahibi ne yapmış?

Cevap: Bu haberi, -el-Emiriyye baskısındakini- olduğu hal üzere nakletmiştir. Tahkik denilen şey bu mudur?! (6/285, no. 8617)

16- el-Emiriyye baskısının *Alışveriş Kitabı*, "Meyve satış vakti" babında İmam Şafiî'nin şu sözü nakledilmiştir:

"Bir tarlada henüz kelek halinde olan ve herhangi bir tadı yokken karpuzun satılması haram olmaz. Bu hususla alakalı olarak henüz kelek bile değilken satılabileceğine dair adamın birinden rivayet nakledilmiştir." (3/85)

Allah aşkına bana söyleyebilir misin ki hangi akıl ve hangi zekayla bir kişi, bu ibaredeki manayı anlayabilir?

Öncelikli olarak Allah'ın yardımı, sonra da tahkik ve nüshalar arasında yapılacak mukayeseyle bu müşkül durum ortadan kalkacaktır. Muhakkak bu ibarede büyük tahrif vardır. Doğrusu da:

"Bir tarladaki kelek halinde olan ve herhangi bir tadı yokken ama olacağına dair işareti var olan nasıl haram olur da olacağına dair hiçbir işaret olmayanın satılması helal oluyor?"

Çıkarılması gereken mana şudur: Şafiî, olacağına dair işareti olduğu halde henüz olgunlaşmamış ve tadını almamış meyvelerin satımının haram olduğu hususunda ittifak yapılmamasını istemiştir. Halbuki olacağına dair hiçbir işareti henüz olmayanın dahi satımı caizdir. Gerçekte eğer bunlardan birinin haram olması gerekiyorsa o da henüz olacağına dair hiçbir işareti olmayandır. Bu alışveriş, meyvelerde henüz tane vermemiş halidir. Bu saydıklarımız henüz olmamış ve daha sonra olup olmayacakları belli olmayan meyvelerdir. Onun için bunlarda yanılma, meyvesi tam olgun-

laşmamış ama ağaçta buna işaret eden gözle görülenden daha fazla olur. Çünkü bu meyveler tam olgunlaşmamış meyvelerdir.

Bu hususla ilgili olarak *el-Umm* kitabının yeni baskısının sahibi ne yapmıştır?

Cevap: Her zaman adeti gereği yaptığı gibi *el-Umm* kitabında olan şeyi -olduğu gibi- en küçük ihtilafa bile işaret etmeden -bazı el yazması nüshalarda olduğu gibi- nakletmiştir. Yani bu cümlede geçen şeylerin anlaşılmadığını işaret dahi etmeden geçmiştir. (6/215 no 8383, 8384)

Bundan daha garibi de kelimelerin yerlerini değiştirip anlaşılmaz hale getirmesidir.

Ağlanması gereken yerde gülünecek şey de bunu kayıt altına almış olmasıdır. Ama bunu hangi temel esas üzere tesbit ettiğini bilmiyorum.

Şöyle der: "Adamın biri satılabilineceğini rivayet etmiştir."

17- *Alışveriş Kitabı*'nda "Sarraflık" babında Ebû Said el-Hudri (r.a), meşhur bir hadiste, Resûlullah (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu naklediyor: "Aynısıyla olmadıktan sonra altını altınla satmayın, birini diğerinin üzerine satmayın. Çiçek döneminde olanı kendi döneminde olmadıktan sonra satışını yapmayın, birini diğerinin üzerine satmayın ve bunlardan biri hazır, diğeri yokken de satmayın."

Hadis, el-Emiriyye baskısında bu şekilde gelmiştir. (3/25)

Buradaki tahrif, iki yerde açık bir şekilde bulunmaktadır: "Birini diğerinin üzerine satmayın."

El yazması nüshalarda, tahrici yapılmış kitaplarda ve Şafiî'nin *Müsned*'inde (s. 140), *el-Marife*'de (4/287) İmam Şafiî'nin kaynağı olan *Muvatta*'da (2/632-633, no 30) "Birbirleri üzerine artırma yapmayın. (Satışı kızıştırmayın)" şeklindedir. Çünkü bu şekilde birbiri üzerine arttırma yaparsanız bu faiz olur.

Bu, üzerinde ittifak edilen hadislerdendir. Zikrettiğimiz bu lafız, *Sahiheyn*'de mevcuttur.[103]

---

103 Buhari: no 6177, Müslim: no 75/1584.

Bu açık tahrif karşısında *el-Umm* kitabını tahkik ettiğini iddia eden kişi nasıl bir tutum sergilemiştir?

Cevap: Hadisi, el-Emiriyye baskısından, olduğu gibi taşımış, (6/85 no 7888) "Arttırmayın" kelimesinin yerine "satmayın" kelimesini kaydetmiştir.

18- Manası anlaşılmayan ve muhakkikin dikkatini çekerek doğru manayı bulması için onu harekete nasıl geçirdiğinin açık örneği:

"Cenaze işleriyle ilgilenme" babında İmam Şafiî şöyle der: "Cenazenin tesiri altında kalmadan, hayırdan başka bir şey söylememeleri halinde ağlamalarına izin verilmiştir. Ölüm gerçekleşmeden önce de malını pay etmeye izin verilmemiştir."

İbare, el-Emiriyye baskısında bu hal üzere gelmiştir. (1/248)

"Tesiri altında kalmadan" sözü dikkatimi çekmiştir. İmam Şafiî, -ölüm döşeğinde- ölümü bekleyen kişinin etrafında toplanan kadınlara seslenerek şöyle demiştir: Ağlamalarında ve hayırlı şeyler söylemelerinde sakınca yoktur. "Yakulne" demesinler. Fiillerin sonunda gelen "nun" harfi, kadınlara işaret eden "nundur." O zaman bu ibare nasıl anlaşılacaktır? "Bile en yeteesser / onun tesiri altında kalmadan." Eğer bu ibare doğru olsaydı şöyle demesi gerekirdi: "Bile en yeteesserne," yani kadınlara işaret eden "kadınlar nunu" fiile eklenerek söylenirdi. "Kadınlar nunu" fiile eklenmiş olsa o zaman hata manada olurdu. Cümle asıl siyakından çıkmış olurdu. Çünkü onların tesir altında kalmamaları için onlara telkinde bulunuyor. Ama tesire girmemek bu durumda mümkün olmadığı gibi ağlamak da tesirin bir neticesidir. Bu fiilin işlenmesinde dinen herhangi bir mahsur yoktur.

Gerçekte ibare tahrif edilmiştir. İbarenin doğru metni de Şafiî yoluyla gelen Beyhaki'nin *el-Marife* kitabındadır. (3/197) "tesiri altında kalmadan" ibaresi "feryat etmeden" şeklinde olacaktır.

Bu lafızla gelen elimdeki Teşsetribiti nüshasından başka bir nüsha yoktur. Bu nüshada da net değildir. Çünkü bu nüshadaki ibarelerin çoğunda harflerin noktaları kullanılmamıştır.

Tahkik yaptığını iddia eden kişi, ibarelerdeki kapalılığın üzerinde durmadığına ve kastedilen manayı kavramadığına göre o zaman ne yapmıştır?

Âdeti gereği her zamanki gibi el-Emiriyye baskısındakilerle yetinerek onları tescil etmiştir. Bunları tescil ederken hiçbir titizlik ve tahkik değeri taşımadan yapmıştır. Keşke *Marife*'ye müracaat etmiş olsaydı o zaman hem metni hem de manayı düzeltmiş olurdu. (3/422 no 3329)

19- Yukarıda verdiğimiz örneğe benzer başka bir örnek daha vardır: *Zekât Kitabı*'nda, "Birbirine karışan davar" babıyla ilgili İmam Şafiî şöyle açıklama yapmıştır: "Farklı sınıflardan olmasına rağmen aynı cinsten olan hayvanları beraber hesap ederek zekâtlarının bu şekilde verilmesinde beis yoktur." Dedi ki: "Arapların yetiştirdiği develerle Horasanlıların yetiştirdikleri develeri birbirinden ayırmadan, tüm deve sınıflarının -farklılıklarına rağmen- zekâtlarını beraber veririz. Öküzleri, ineklerden bunlar farklı yerlerin hayvanları olmalarına rağmen ve hatta bu cinsin tüm sınıflarının zekâtlarını beraber veririz. Davar cinsi de keçiden mütevellittir. Keçi cinsi ve davar cinsine girenlerin hepsi bu tür cinse girmektedir. Çünkü tüm bu cinsler, küçükbaş hayvan kapsamındadır."

Bir ibare aynen şöyle gelmiştir: "Davar cinsi de keçiden mütevellittir." (2/16)

el-Emiriyye baskısı, bu anlaşılmayan ibare üzerinde durarak ona dikkat çekmiştir. Çünkü bu ibare anlaşılmamaktadır: "Davar cinsi de keçiden mütevellittir."

Ama dikkatle hazırlanan bazı nüshalar bu müşkül durumu çözmüşler. Onların yanında ibare şöyledir: "Davar cinsi ile keçi cinsi beraberdir / bir sayılır." Yani deve cinsleri yahut büyük baş hayvan cinsleri beraber olabildiği gibi koyun ve keçi cinslerinin de zekâtı beraber verilir.

İşte bu açıklama cümle akışına, manasına ve akla uyandır.

el-Umm kitabını tahkik ettiğini iddia eden kişi ne yapmıştır?

Cevap: el-Emiriyye baskısındaki dikkat uyarısına iltifat etmeden ibareyi olduğu gibi nakletmiştir. İddia ettiği on el yazması nüshada bu ibarenin nasıl geldiğinden de söz etmemiştir. (4/66 no 383)

20- İlginç hatalardan biri de isimlerde yapılan hatalardır. Bazen söylenen sözler, sırf bu yüzden, kişi o sözü söylemediği halde kendisine nisbet edilmiştir. Bazen de sözün sahibi bulunmadığından söz sahipsiz kalmış ve meçhul üzerine kaydedilmiştir.

Haber, *Alışveriş Kitabı*'nda, "Teslimatı sonra yapılan mallar" babında gelmiştir: Bize el-Kaddeh, Muhammed b. Aben'den, Hammed b. İbrahim'in şöyle dediğini nakletmiştir: "Malın teslim alındıktan sonra parasının sonra ödenmesinde beis yoktur"

El-Emiriyye baskısında "Hammed b. İbrahim" diye gelmiştir. Bazı el yazması nüshaların açıkladığına dayanarak bunun hata olduğunu söyleyebiliriz.

Doğrusu da Hammed'in İbn Ebû Süleyman olduğu ve İbrahim'in de en-Nahaî olduğudur.

Bu doğru şekliyle verdiğimiz isimler, Şafiî yoluyla gelen Beyhaki'nin *es-Sünen el-Kübra*'sında geçmektedir. (5/287)

Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybani'ye ait haberde de aynı şekilde geçmektedir. (s.166)

Tahkik yaptığını iddia eden kişi ne yapmıştır?

Cevap: Herhangi bir tetkik ya da buna işaret eden bir fark ortaya koymadan olduğu gibi taşımıştır. (6/301, no. 867)

Şimdiye kadar vermiş olduğumuz örnekler el-Emiriyye baskısının iki buçuk cüzünden çıkarılmıştır. Gerçekte verebileceğimiz daha çok örnek arasından bu örneklerin az bir kısmını teşkil etmektedir.

Ben bu kadarıyla iktifa ederek *el-Umm* kitabını tahkik ettiğini iddia eden kardeşime şöyle seslenmek istiyorum:

Şüphesiz sen, kitabın tanzimi ve görselliği açısından *el-Umm* kitabıyla ilgili olarak meşakkatli bir adım atmışsın. Kitabın fihristi de fena sayılmaz. Sen kitabı, kitaba yaptıklarınla insanlara sunmuş olsaydın, bu fiilinden dolayı teşekkürü hak ederdin.

Ama sen, bunların hepsine iddia elbisesi giydirdin. Sanki sen, "Kitabı tahkik ettim." iddiasıyla yapmadığın şeyler hususunda teşekkür istemiş oldun.

Sen gerçekte yapmadığın, ama yapmış olarak sunduğun amel dolayısıyla doktora unvanı almışsın. Bu bilgi kendisinin önsözünden (s. 11) alınmıştır. Bu unvan, büyük ihtimalle önsözünde yapmış olduğun açıklama delil alınarak sana verilmiştir. Maalesef sen bu kitaptan hiçbir şey tahkik etmemişsin.

Bu yaptığın, kitapların asıllarını bozduğu halde tahkik ettiğini iddia eden kişinin durumuna benziyor. Değerli okuyucu bu ibaremde ne söylemek istediğimi çok iyi tahmin etmektedir. Sen bu durumunla yalancı şahitlik elbisesi giyen bir kişi gibisin. Çünkü yapmadığın şeyi yaptığını iddia ediyorsun.

Sen bu iddianın doğurduğu neticenin ne olduğunu biliyor musun? İnsanların *el-Umm* kitabına yapacakları hizmete engel olmaktır. Ben bile kitabın bazı el yazması nüshalarının tahkikinde azımsanmayacak bir mesafe almamış olsaydım, bu değerli işi terk eden birçok kişiden biri olurdum.

Ayrıca sen, yayıncıların, *el-Umm* kitabını tahkik eden kişinin tahkik etmiş olduğu kitabı yayımlama düşüncesine engel olmuş oldun. Senin yaptığın bu iş, bazı kitapçılarda -sanki zor işi başarmış kişiye mükafat babından- en pahalı şekliyle satılmaktadır.

Son olarak bu ümmetin mirasıyla ilgilenen ve ona sahip çıkılması noktasında hassas davranan asil insanlara seslenmek istiyorum: Bu değerli mirasın kaybolmaması için hiçbir hassasiyet göstermeyen yayıncı kuruluşların bu kabilden iddialarla meşgul olmasına ve mirasın kaybolmasına ne zamana kadar sessiz kalıp seyirci olacağız!

Ben daha önce mirasımızdan olan bir kitabın aynı yöntemle aslıyla oynanması neticesinde gene ilgililere seslenmiştim. Bu kitap, *İbn Salah'a ait Fetva Adabı* adlı kitaptır. Bu kitabı tahkik ettiğini iddia eden kişi, kadın doğum uzmanı bir doktordur. Ama kendini saklayarak İslamî ilimler konusunda profesör olduğunu takdim etmiştir. Tahkiki kontrol edecek bir komisyon kurulması için çağrıda bulundum. Bu vesileyle insanlar bu hususta

aldatılmamış olurlar. Ayrıca kötü ile iyi, hak ile bâtıl birbirinden ayrılarak bu türden iddiaları bu kişiler ortaya atmadan önce bunun hesabını yapmaya zorlanmış olurlar.

Allah (c.c) bizi dinî mirasa sahip çıkanlardan ve bu mirası tahrif etmek isteyenlere karşı çıkanlardan eylesin. O, duaları en iyi şekilde kabul edendir.

Prof. Dr. Rıfat Fevzi Abdulmuttalib
Şeriat Fakültesi İslam Şeriatı öğretim görevlisi
Mekke-yi Mükerreme/Umm el-Kura Üniversitesi

EL-UMM'UN GİRİŞİ

(*ER-RİSALE* / USUL)

بسم الله الرحمن الرحيم

GİRİŞ

Allah'ın salât ve selâmı; önderimiz Muhammed'e, ehl-i beytine ve ashabının üzerine olsun.

Ebû Ali el-Hasan b. Habib b. Abdulmelik, 337 senesinde Şam'da, Rebi' b. Süleyman'ın kendisine şöyle haber verdiğini nakletti:

Bize Ebû Abdullah Muhammed b. İdris b. el-Abbas b. Osman b. Şafiî b. Sâib b. Ubeyd b. Abdiyezid b. Haşim b. el-Muttalib b. Abdimenaf el-Muttalibî. Resûlullah (s.a.v)'in amcasının oğlu şöyle anlattı:

"Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'a mahsustur. (Bunca ayet ve delilden) **Sonra kâfir olanlar** (hâlâ putları) **Rableri ile denk tutuyorlar."** [En'am, 6/1]

Hamd, O'nun nimetlerinden birinin şükrünü eda etmek, ancak O'nun başka bir nimetiyle mümkün olan Allah'a mahsustur. Bu, nimetin şükrünü eda eden kişiye yeni nimetler bahşedilmesine vesile olacaktır. Bu sebepten dolayı kendisine yeni nimet bahşedilen kişinin tekrar şükretmesi gerekmektedir.

Vasfedenler, O'nun azametini -hakkıyla- vasfetmekte aciz kalırlar. O, kendisini vasfettiği gibidir; O, kullarının vasfettiklerinden de yücedir. Kerem, izzet ve celaline yakışır şekilde O'na çokça hamdederim.

O'ndan elde edilebilen güç ve kuvveti, ben de kendim için diliyorum. Hidayet vermesi neticesinde hidayet olunanların hidayeti gibi hidayet diliyorum. Çünkü O'nun hidayet ettikleri sapıtmazlar. O'nun kulu olduğunu itiraf eden; işlenen günahları O'ndan başka affetme yetkisi olmadığını kavrayan ve günahlara düşmemek için de kendini koruyandır. Yaptığım ve yapacağım tüm günahlarım için O'ndan af ve mağfiret diliyorum.

Allah'tan başka ilah olmadığına, O'nun vahdaniyetine ve şeriki olmadığına, Muhammed'in O'nun kulu ve Resûlü olduğuna şahadet ederim. Yüce Allah, Hz. Muhammed'i insanlara peygamber olarak gönderdiği zaman onlar iki sınıftı:

Birinci sınıf; ehl-i kitap idi. Kendilerine gönderilen kitabın hükümlerini değiştirmişlerdi. Allah'a şirk koşarak dilleriyle uydurdukları yalanlarla, Allah'ın kendilerine indirdiği hakkı birbirlerine karıştırmışlardı. Allah (c.c), Resûlullah (s.a.v)'e onların şirklerini zikrederek şöyle buyurdu:

"Ehl-i kitaptan bir grup, okuduklarını kitaptan sanasınız diye kitabı okurken dillerini eğip bükerler. Hâlbuki okudukları, Kitap'tan değildir. Söyledikleri Allah katından olmadığı halde 'Bu Allah katındandır.' derler. Onlar bile bile Allah'a iftira ediyorlar." [Al-i İmran, 3/78]

Başka bir ayette şöyle buyruldu:

"Elleriyle (bir) **kitap yazıp sonra onu az bir bedel karşılığında satmak için 'Bu Allah katındandır.' diyenlere yazıklar olsun! Elleriyle yazdıklarından ötürü vay haline onların! Ve kazandıklarından ötürü vay haline onların!"** [Bakara, 2/79]

Yüce Allah şöyle buyuruyor:

"Yahudiler, 'Uzeyr, Allah'ın oğludur.' dediler. Hıristiyanlar da 'Mesih (İsa), **Allah'ın oğludur.' dediler. Bu onların ağızlarıyla geveledikleri sözlerdir.** (Sözlerini) **daha önce kâfir olmuş kimselerin sözlerine benzetiyorlar. Allah onları kahretsin! Nasıl da** (haktan bâtıla) **döndürülüyorlar!** (Yahudiler) **Allah'ı bırakıp bilginlerini** (hahamlarını); (Hıristiyanlar) **da rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih'i** (İsa'yı) **rabler edindiler. Hâlbuki onlara ancak tek ilaha kulluk etmeleri emrolundu. O'ndan başka ilah yoktur. O, bunların ortak koştukları şeylerden münezzehtir."** [Tevbe, 9/30-31]

Yüce Allah şöyle buyurdu:

"Kendilerine Kitap'tan nasip verilenleri görmedin mi? Putlara ve bâtıla (tanrılara) **iman ediyorlar, sonra da kâfirler için 'Bunlar, Allah'a iman edenlerden daha doğru yoldadır' diyorlar! Bunlar, Allah'ın la-**

netlediği kimselerdir; Allah'ın, rahmetinden uzaklaştırdığı (lanetli) **kimseye gerçek bir yardımcı bulamazsın."** [Nisa, 4/51-52]

İkinci sınıf ise Araplardır. Allah'ı inkâr ettiler, Allah'ın izin vermediği şeyleri uydurdular. Kendi elleriyle taştan ve ağaçlardan -ibadete uygun gördüklerine ve hoşlarına gidenlere isimler vererek- putlar diktiler. Bu, elleriyle yapıp diktikleri ve ilahlar olarak ibadet ettikleri putlardır.

Arap olmayan bir kısım da onların yolundan gitmiş, ibadete uygun gördükleri balık, hayvan, yıldız, ateş ve başka şeylere de tapınmışlardır. Allah, Peygamberine, bu sınıftan olup Allah'ı terk ederek başkasına ibadet edenlerin durumlarını şu ayet-i celilede izah buyurmuştur:

"Senden önce de hangi kasabaya bir uyarıcı gönderdiysek, mutlaka oranın şımarık varlıklıları böylece: 'Biz atalarımızı bir din üzere bulduk ve (bunun için) **muhakkak bizler, onların izlerine uyanlarız.' demişlerdir."** [Zuhruf, 43/23]

Allah (c.c) başka ayette onların durumunu şöyle anlatır:

"Ve dediler ki: Sakın ilahlarınızı bırakmayın; hele Ved'den, Suva'dan, Yeğus'tan, Ye'uk'tan ve Nesr'den asla vazgeçmeyin! (Böylece) **onlar gerçekten birçoklarını saptırdılar!** (Rabbim) **Zâlimlerin sapıklığından başka şeylerini arttırma!"** [Nuh, 71/23-24]

Allah (c.c) başka bir ayette şöyle buyuruyor:

"Kitap'ta İbrahim'i an. Zira o, sıdkı bütün bir peygamberdi. Bir zaman o, babasına dedi ki: Babacığım! Duymayan, görmeyen ve sana hiçbir fayda sağlamayan bir şeye niçin taparsın?" [Meryem,19/41-42]

Allah (c.c) yine şöyle buyurdu:

"(Resûlüm!) Onlara İbrahim'in haberini de naklet. Hani o, babasına ve kavmine: 'Neye tapıyorsunuz?' demişti. 'Putlara tapıyoruz ve onlara tapmaya devam edeceğiz' diye cevap verdiler. İbrahim: Peki, dedi, yalvardığınızda onlar sizi işitiyorlar mı? Yahut size fayda ya da zarar verebiliyorlar mı?" [Şuara, 26/69-73]

Allah (c.c), genel manada dalalette olan bir topluluktan bahsederken, hidayet verdiği kişilere nasıl nimetini bahşettiğinden de söz ederek şöyle buyurdu:

"Hep birlikte Allah'ın ipine (İslam'a) sımsıkı yapışın; parçalanmayın. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın: Hani siz birbirinize düşman kişiler idiniz de O, gönüllerinizi birleştirmişti ve O'nun nimeti sayesinde kardeş kimseler olmuştunuz. Yine siz bir ateş çukurunun kenarındayken oradan da sizi O kurtarmıştı. İşte Allah size ayetlerini böyle açıklar ki doğru yolu bulasınız." [Al-i İmran, 3/103]

İmam Şafiî şöyle der: Allah (c.c), Hz. Muhammed (s.a.v)'i onlara peygamber olarak gönderip onları bu durumlarından kurtarmadan önce onlar, birlik olduklarında da tefrikaya düştüklerinde de inkâr ehli idiler. Onları genelde birleştiren husus, Allah'ı inkâr ve Allah'ın razı olmadığı nesnelere ibadet etme hususudur. Yüce Allah, onların dediklerinden çok yücedir. O'ndan başka ilah yoktur. O'nu, söylediklerinden tenzih ederek hamdederim. O, her şeyin Rabbi ve yaratıcısıdır.

Bu zümreden olup hayatta olanlar, Allah'ın kendilerini vasfettiği hal üzere yaşıyorlardı. Gerek amelleri ve gerekse sözleriyle Rablerinin gazabını celbederek, O'na karşı isyanı arttırıyorlardı. Onlardan ölenler de amel ve sözleri doğrultusunda Allah'ın onlara hazırladığı azaba uğrayacaklardı.

Allah'ın razı olmadığı isyan, her yeri sardıktan ve takdir edilen zaman dolduktan sonra, seçtiği dini hâkim kılması hak olmuştur. O, rahmetiyle göklerin kapılarını açtı. Geçmiş zamanlarda hükmünün tecelli ettiği gibi, -ezelî ilmine uygun olarak- O'nun hükmü baki kalacaktır.

Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"İnsanlar tek bir ümmetti. Sonra Allah, peygamberleri müjdeleyici ve uyarıcı olmak üzere gönderdi. Beraberlerinde insanların anlaşmazlığa düştükleri şeyler hakkında aralarında hükmetmek için de hak ile Kitabı indirdi. Hâlbuki kendilerine o Kitabın verildiği kimseler, ancak apaçık deliller onlara geldikten sonra (ve yalnızca) **aralarındaki kıskançlıktan dolayı ona** (o hakka) **dair anlaşmazlığa düştüler. İşte Allah böylece izniyle iman edenleri, hakkında anlaşmazlığa düştükleri hakka ulaştırdı. Allah, dilediğini doğru yola iletir."** [Bakara, 2/213]

Hz. Peygamber (s.a.v); Allah'ın vahyi için seçilen, elçilik için uygun görülen, rahmet kapılarını açmak ve peygamberlik makamının hatimesi

olmakla beraber tüm yaratılmışlardan üstün kılınandır. Kendisine verilen nübüvvetin evrenselliği kendisinden önce gelen hiçbir peygambere verilmemiştir. İşin temelinde adı Allah'ın adıyla beraber zikredilen, ahirette de şefaatçi olan ve şefaatine başvurulandır. Şahsiyet yönünden beşeriyetin en üstünü olan ve din ve dünya işlerinde Allah'ın razı olacağı meziyetleri kendinde toplayandır. Soy ve mekân (gönderilen yer) bakımından beşeriyetin en hayırlısı olan, Allah'ın kulu ve Resûlü Hz. Muhammed (s.a.v)'dir.

Onun gönderilişi Allah tarafından bir rahmet ve ikram olmuştur. Bize ve tüm beşeriyete dünya, ahiret, özel ve genel nimetlerini onunla kavratmıştır. Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"Andolsun size kendinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır gelir. O, size çok düşkün, müminlere karşı çok şefkatlidir, merhametlidir." [Tevbe, 9/128]

Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"Hem şehirlerin anasını (Ümmü'l-Kura) **ve onun etrafında bulunanları uyarıp korkutasın, hem de kendisinde şüphe bulunmayan toplanma günüyle uyarıp korkutasın diye, sana da böylece Arapça bir Kur'ân vahyettik.** (O gün insanların) **bir kısmı cennette, bir kısmı da cehennemde olacaktır."** [Şura, 42/7]

"Ümmü'l-Kura"dan kasıt Mekke'dir. Mekke'de de onun kavmi yaşamaktaydı. Şöyle buyruldu:

"En yakın akrabalarını uyar." [Şuara, 26/214]

Yine Allah (c.c) şöyle uyardı:

"Doğrusu Kur'ân, sana ve kavmine bir zikirdir (şereftir, öğüttür.) **İleride sorumlu tutulacaksınız."** [Zuhruf, 43/44]

İmam Şafiî şöyle dedi: Bize Süfyan İbn Uyeyne, İbn Ebi Necih yoluyla Mücahid'in, **"Doğrusu Kur'ân, sana ve kavmine bir öğüttür."** ayetiyle ilgili şöyle dediğini nakletti: "Bu kişi kimlerdendir?" diye sorulduğunda "Araplardandır." denildi. "Hangi Araplardan?" diye sorulduğunda da "Kureyş'tendir." denildi."[104]

104 *Taberi Tefsiri, 25/46, s. 319.*

İmam Şafiî *rahimehullah* şöyle dedi: Mücahid'in dediği zaten ayette açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Bu sebepten dolayı ayeti tefsir etmeye hacet yoktur. Allah (c.c), Peygamberine, yakın akraba ve kavmini uyarmasını özellikle emretmiştir. Özelde bunlar zikredildikten sonra, Peygamber (s.a.v)'in tüm beşeriyeti uyarması hususu da emredilmiştir. Allah (c.c), Hz. Peygamber (s.a.v)'in önce özelde kavmini uyarmasını (**"En yakın akrabalarını uyar."** [Şuara, 26/214]) emredip Kur'ân ile şanını yüceltmiştir.

Bazı ilim ehli şöyle iddia etti: Hz Peygamber, kendisine Kur'ân nazil olmaya başlayınca şöyle demiştir: "Ey Abdi Menaf oğulları! Muhakkak Allah beni en yakın akrabalarımı uyarmam için gönderdi. Siz de benim en yakın akrabalarımsınız."[105]

İmam Şafiî *rahimehullah* şöyle dedi: Bize İbn Uyeyne, İbn Ebi Necih yoluyla Mücahid'in, **"Biz senin şanını yücelttik."** [İnşirah, 94/4] ayetiyle ilgili şöyle dediğini nakletti: "Ben her anıldığımda sen de benimle anılacaksın: Şahadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur, yine şahadet ederim ki Muhammed, Allah'ın Resûlüdür."[106] En doğrusunu Allah bilir. Ama sanki bundan kasıt, Hz. Peygamber (s.a.v)'in iman (kelime-i şehadette) ve ezanda Allah ile beraber zikrinin geçmesidir. Ayrıca Kur'ân okunurken, Allah'ın herhangi bir emrini yerine getirirken yahut günahlardan sakınırken Peygamber (s.a.v)'in anılması gerektiği şeklinde de anlaşılabilir.

Zikir ehlinin O'nu her andıklarında, gafillerin de O'nu anmaktan geri kaldıkları her anda Allah (c.c), Nebimiz Muhammed (s.a.v)'e salât ve selam buyursun. Allah, Peygamber (s.a.v)'den önce ve sonra yarattığı kulları arasından, O'na salât ve selamın en üstününü ve en yücesini ihsan buyursun. Onun ümmetinden olup da ona salât ve selam getirerek en iyi şekilde anılan kişinin anılmasından daha güzel bir anılmayla Rabbim bizi de andırsın. Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi onun üzerine olsun.

Yüce Allah, Peygamberlerin O'nun risaletini ümmetlerine tebliğ etmek suretiyle elde ettikleri mükâfatın en büyüğünü Peygamberimize, tebliğin-

105 Hadis, bu mana ile Buhari ve Müslim'in *Sahih*'lerinde mevcuttur. Kendi lafzıyla yoktur.

106 *İbn Uyeyne Tefsiri*, s. 346, *Taberi Tefsiri*, 30/150-151. (Eserde geçen hadis ve haberlere numaralar verilmiştir. Okuyucunun hangi hadisi ve haberin nerede geçtiğini rahat bulabilmesi için biz de -aynı şekilde- buna riayet edeceğiz. Mütercim).

den dolayı, nasip etsin. Allah, onu bize peygamber olarak göndermekle bizi helak olmaktan kurtarmıştır. Bizi ümmetler arasında en hayırlı ümmet kılmıştır. Razı olduğu dine mensup kılarak insanlar içinde ümmetlerin en hayırlısı yapmıştır. Melekler ve kullarından nimetlendirdiği kişiler, O'nun risaleti neticesinde yüceltilmişlerdir. Din veya dünyayla ilgili, gizli veya açık olarak elde ettiğimiz her nimetin ya da bizden uzaklaştırılan her kötülüğün sebebi Hz. Muhammed (s.a.v)'dir. O, her şeyin en güzeline ve en hayırlısına götürendir. Hidayetin zıddı olan, kötü yola düşmekten ve helakimize sebep olacak durumlardan koruyandır. Helak sebebi olacak şeylere dikkat çekerek uyarandır. Ayrıca doğruyu gösteren ve tehlikeye karşı uyarandır. Allah, Hz. İbrahim'e ve âline salât ve selam ettiği gibi, Hz. Muhammed'e ve onun âline de salât ve selam etsin. Allah, yüce ve övülmeye layık olandır.

Allah, ona Kitabını indirerek şöyle buyurdu:

"Onlar kendilerine gelen Kur'ân'ı inkâr ettiler. Hâlbuki o, eşsiz bir Kitaptır. Ona önünden de, ardından da bâtıl gelmez. O, hikmet sahibi ve çok övülen Allah'tan indirilmiştir." [Fussılet, 41/41-42]

Yüce Allah, insanları inkâr ve sapıklık halinden hidayet ve aydınlık haline onunla kavuşturdu. Kullarına kolaylık olması için Kitap'ta, kendilerine helal olanları bir lütuf olarak açıklamıştır. Ahiret ve dünya mutluluğu ancak haram kıldıklarından uzak durmakla mümkündür. Allah, insanları söz ve amelle kulluk etmeye ve günahlardan sakınmaya çağırarak imtihan etmiştir. Allah'ın haram kıldığı şeylerden uzak duranları, kendisine itaat edenleri, cennetinde ebedî kılmakla ve azabından kurtarmakla mükâfatlandıracaktır. O'nun yüceliğiyle nimeti büyüyor. Allah, isyan edenlere vereceği cezanın, itaat edenlere vereceği mükâfatın zıddı olacağını kullarına bildirmiştir. Kendilerine nisbetle, mal ve çocuk yönüyle daha fazla ömür ve şükretmeleri gereken daha fazla nimet verdiği kimselerin haberlerini öğüt almak için zikretmiştir. Onlar, dünya hayatlarında bu nimetlerden kendilerine biçilen kaderleri gelinceye kadar istifade etmişlerdir. Allah, hükmü gelince onlara ölümü tattırdı. Arzu ve emellerine ulaşamadılar. Zamanı gelince de O'nun azabı onlara ulaşır. Bu durumlarından, onlar-

dan sonra gelenler ibret alsınlar. İlahî beyanı anlasınlar. Gaflete düşmemek için uyanık olsunlar. Fırsat eldeyken, günahlara mazeret kabul olmayacağı ve fidyenin kabul olunmayacağı gün gelmeden önce, iyi ameller işlesinler. Allah şöyle buyuruyor:

"O gün her nefis yaptığı her hayrı hazır bulacaktır. İşlediği her kötülükle kendi arasında uzak bir mesafe bulunmasını ister. Allah, sizi kendisinden sakındırıyor. Allah kullarına şefkatlidir." [Al-i İmran, 3/30]

Allah (c.c)'nun Kitabı'nda indirdiği her şeyde, rahmet ve delil vardır. Onu bilen, bu hakikat üzere bilir. Onu bilmeyen de bu hakikatlerden mahrum kalarak bilmez. Bu hususta cahil kalanlar onu bilmezler. Onu bu hakikatiyle bilenler de cahil olmazlar.

İnsanların, ilim elde etme hususunda dereceleri farklıdır. Onların ilmî dereceleri, Kur'ân'dan ne kadar bildiklerine bağlıdır.

İlim tahsil etmek isteyenlerin Kur'ân'ı en iyi vechiyle öğrenmeleri, bu hususta gösterecekleri çaba ve gayretlerine bağlıdır. Bu uğurda çıkacak tüm engellere karşı sabretmeleri, naslarına karşı ve onlardan hüküm çıkarmak için de Allah'a karşı ihlâslı olmaları gerekmektedir. Bu yolda ilerlerken de Allah'tan yardım istemeleri gerekir. Çünkü bu hayra ancak Allah'ın yardımıyla ulaşılır.

Allah'ın Kitabı'ndaki hükümleri nas ve istidlal yoluyla kavrayabilenler, Allah'ın kendilerini söz ve amel bakımından bildiklerine uygun olarak davranmaya muvaffak kıldığı kimselerdir. Bunlar, din ve dünya yönünden fazilet sahibi olmuş, şüpheleri son bulmuş, kalplerini hikmet aydınlatmış ve din açısından imam olmayı hak etmiş kimselerdir.

Yüce Allah'tan; bize nimetlerini hak etmeden bahşetmesini, şükrünü eda etmedeki kusurumuza rağmen onları bizim için devam ettirmesini ve bizi, insanlar arasında yaratılan en hayırlı ümmete dahil etmesini ve Kitabını ve Peygamber (s.a.v)'in sünnetini anlamayı, hakkını verecek ve daha fazla lütfunu sağlayacak olan söz ve ameli nasip etmesini diliyoruz.

İmam Şafiî (r.a) şöyle dedi: Müslümanlardan herhangi birinin karşılaşacağı bir müşkül durumun çözümü (hükmü), mutlaka doğru bir şekilde Allah'ın Kitabında verilmiştir. Allah (c.c) şöyle buyuruyor:

"Elif, Lâm, Râ. Bu, insanları Rablerinin izniyle karanlıklardan nura, yegane galip ve hamde layık olan (Allah)ın yoluna çıkarman için sana indirdiğimiz bir Kitaptır." [İbrahim, 14/1]

Başka bir ayette de şöyle buyuruyor:

"(Biz o peygamberleri) **apaçık belge** (mûcize)**lerle ve kitaplarla** (gönderdik). **İnsanlara kendilerine ne indirildiğini açıklayasın ve onlar da iyice düşünsünler diye sana da bu Zikri** (Kur'ân'ı) **indirdik."** [Nahl, 16/44]

"Bu Kitabı sana, her şey için bir açıklama, bir hidayet ve rahmet kaynağı ve Müslümanlar için bir müjde olarak indirdik." [Nahl, 16/89]

"İşte böylece sana da emrimizle Kur'ân'ı vahyettik. Sen, kitap nedir, iman nedir bilmezdin. Fakat Biz, onu, kullarımızdan dilediğimizi kendisiyle doğru yola eriştirdiğimiz bir nur kıldık. Şüphesiz ki sen doğru yolu göstermektesin. (O yol) göklerin ve yerin sahibi olan Allah'ın yoludur. Dikkat edin, bütün işler sonunda Allah'a döner." [Şura, 42/52-53]

BEYAN'IN MAHİYETİ

İmam Şafiî *rahimehullah* şöyle dedi: Temel meselelerde aynı manayı taşıyan, fer'i meselelerde ise farklı manaları içine alan bir isimdir. Beyanın aynı ve farklı manalara gelişinde, onu anlamada en az sıkıntı çekenler; Kur'ân'ın muhatabı olup onların dilleriyle indirilenlerdir (Araplardır). Onlar, bu manaların -te'kid bakımından- bazılarının diğerinden daha kuvvetli ve esasta birbirlerine yakın olduklarını bilirler. Ama Arap dilini bilmeyenlere göre bu manalar birbirlerinden farklıdır, onlarca meçhuldür.

İmam Şafiî şöyle dedi: Yüce Allah'ın, ezelî takdiri gereği olarak -Kitabı'nda beyan ettiği- insanların yapacakları kulluğu ve daha önce emrettiği hükümlerin tamamını birkaç yönden ele alabiliriz:

Bunlardan biri: Kullarına nas olarak açıkladığı; namaz, zekât, hac, oruç gibi farzları mücmel olarak bildirmesidir. Gizli ve açık tüm kötülükleri haram ettiğini nas ile beyan etmesi; zinayı, içkiyi, leşi, kanı ve domuz etinin yenmesini haram kılmasıdır. Abdestin farzlarını ve bunların dışındaki daha başka nasları beyan buyurmuştur.

Bir diğeri: Kitabı'nda mücmel olarak farz ettiği ve keyfiyetini Nebisi Hz. Muhammed (s.a.v)'in diliyle açıkladıklarıdır. Bunlar; Namazların sayısı, zekâtın miktarı ve verilme zamanı, bunların dışında Kitabı'nda belirttiği başka farzlar da bu beyan içindedir.

Bir diğeri: Allah'ın Kitabı'nda nas bulunmadığı halde Resûlullah (s.a.v)'in sünnetinde hükme bağlanan farzlardır. Çünkü Allah (c.c), Resûlüne itaati ve onun emrine uymayı Kitap'ta farz kılmıştır. Kim Hz. Peygamber (s.a.v)'den gelen bir hükmü kabul ederse Allah'ın hükmünü kabul etmiş sayılır.

Bir diğeri: Allah'ın insanlara, kendi gayretleriyle araştırıp -ictihad etmeleri yoluyla- farz kıldığı şeylerdir. Yüce Allah, kullarının itaatini bu yolla sınamıştır. Aynen farz kıldığı diğer hükümlerde onları sınadığı gibi... Allah (c.c) şöyle buyuruyor:

"Andolsun ki içinizden cihad edenlerle sabredenleri belirleyinceye ve haberlerinizi açıklayıncaya kadar sizi imtihan edeceğiz." [Muhammed, 47/31]

"...Allah, içinizdekileri yoklamak ve kalplerinizdekileri açığa çıkarmak için (böyle yaptı)**."** [Al-i İmran, 3/154]

"Umulur ki Rabbiniz düşmanlarınızı helak eder ve onların yerine sizi yeryüzüne hâkim kılar da nasıl hareket edeceğinize bakar." [A'raf, 7/129]

İmam Şafiî *rahimehullah* şöyle dedi: Allah (c.c) müminleri namazlarını eda ederken Mescid-i Haram'a yönlendirdi ve Peygamberine hitaben şöyle buyurdu:

"(Ey Muhammed!) **Biz senin yüzünün göğe doğru çevirmekte olduğunu** (yücelerden haber beklediğini) **görüyoruz. İşte şimdi, seni memnun olacağın bir kıbleye döndürüyoruz. Artık yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir."** [Bakara, 2/144]

"(Evet Resûlüm!) Nereden yola çıkarsan çık, (namazda) **yüzünü Mescid-i Haram'a doğru çevir. Nerede olursanız olunuz, yüzünüzü o yana çevirin ki, aralarından haksızlık edenler** (kuru inatçılar) **müstesna, insanların aleyhinizde** (kullanabilecekleri) **bir delili bulunmasın..."** [Bakara, 2/150]

İmam Şafiî (r.a) şöyle dedi: Allah, insanlara, Mescid-i Haram'dan uzak oldukları zaman, kendilerine vermiş olduğu ve eşya ile zıtlarını birbirlerinden ayıracakları akıllar bahşetmiştir. Mescid-i Haram'a yönelmeleri, ancak alametleri, vasıta ve ictihad yolunu kullanmakla olacaktır. Çünkü Mescid-i Haram'ın uzağında olanlar ona yönelmek suretiyle tam isabet ettiremeyecekler, onun için böyle bir ictihad, Allah'ın farz kıldığı meselelerdendir. Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"O, kara ve denizin karanlıklarında kendileri ile yol bulasınız diye sizin için yıldızları yaratandır..." [En'am, 6/97]

"Daha nice alametler (yarattı). **Onlar, yıldızlarla da yollarını doğrulturlar."** [Nahl, 16/16]

İmam Şafiî şöyle dedi: Dağlar ve gece-gündüz, bu alametlerden sayılmışlardır. Farklı yönlerden esmesine rağmen ismi rüzgâr olan ve gökyüzünde doğdukları ve battıkları yerler belli olan güneş, ay ve yıldızlar bu alametler arasındadır. Allah, bu saydıklarımızı kullanmak suretiyle Mescid-i Haram'a doğru -ictihad ederek- yönelmeyi mükelleflere farz kılmıştır. Mükellefler, bu hususta ictihad ettikleri müddetçe Allah'ın emrinin dışına çıkmış olmazlar. Mescid-i Haram'dan uzak olanlar, nasıl olsa yönelmede onu tam tutturma imkânları olmadığı için istedikleri yöne dönmek suretiyle namazlarını ve bu hususta ictihadı terk ederek serbest bırakılmamışlardır.

Allah (c.c) insanlara hükmünü açıklayarak şöyle buyurdu: **"İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı sandı!"** [Kıyamet, 75/36] "Başıboş" kelimesi; "Emre ve nehye muhatap tutulmayan kişi" anlamındadır.

İmam Şafiî şöyle dedi: Bu, Resûlullah (s.a.v) dışında kalanların, delil getirmeden bir şey söyleme haklarının olmadığını göstermektedir. ***"Adalet"*** ve ***"av cezaları"***yla ilgili meselelerde söylediğim gibi, hiç kimse kendi istihsanına (güzel ve uygun görmesine) göre bir şey söyleyemez. İstihsan ile söz söyleyen kişinin daha önce geçmiş bir örneğe dayandırma imkânı olmadığından dolayı, söyleyen kişi kendi istihsanına göre söylemiş olmaktadır.

Başka bir husus; Allah (c.c), kullarına nasıl adaletle hüküm verecekleri öğretmiştir. Biraz önce zikredilen konuda, kıbleye yönelmelerini isterken yüzlerini Mescid-i Haram'a dönmelerini istemiş ve doğruyu onlardan zahiren istemiştir. Doğruyu bulmaları için de onlara bazı alametler göstermiştir. Ayrıca adalet için iki güvenilir şahit getirmelerini emretmiştir. Adalet, Allah'a itaat etmek için amel işlemektir. Hangisinin adalet olduğunun hangisinin de adalet olmadığının yöntemleri onlara öğretilmiş olup onların da ona ulaşma gayreti göstermeleri gerekir. Bu mesele yeri geldi-

ğinde açıklanacak ama bir nebze de olsa burada kısaca temas etmiş oldum. Bu konuya temas etme sebebi, ileride gelecek benzeri konulara da işaret etmek içindir.

Birinci Beyan

İmam Şafiî (r.a) şöyle dedi: Allah (c.c), "Temettü haccı" yapanlarla ilgili olarak şöyle buyurdu:

"Umre ile haccı birlikte yapan kimse, kolayına gelen bir kurban kessin. Bulamayan kimse, hac günlerinde üç gün, memleketine dönünce de yedi gün oruç tutsun. Bu, tam on gündür. Bu, ailesi Mescid-i Haram'da oturmayan kimseler içindir." [Bakara, 2/196]

Ayete muhatap olan kişiye, hac günlerinde üç ve memleketine dönünce de yedi gün olmak üzere tam on gün oruç tutma hükmü açıktır. Allah (c.c) şöyle buyurdu: **"Bu, tam on gündür."** Bu ifade, daha fazla açıklık getirmek veya üç ile yedinin toplamının tam on edeceğini bildirmek için zikredilmiş olabilir. Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"Musa ile otuz gece için sözleştik ve ona on gün daha kattık. Böylece Rabbinin tayin ettiği vakit, kırk gece olarak tamamlandı." [A'raf, 7/142]

Bu ayete muhatap olan kişiler, otuza on ilave edildiğinde kırk gece olacağını açıkça bilirler.

İmam Şafiî *rahimehullah* şöyle dedi: Allah'ın **"kırk gece"** sözü, önceki ayette olduğu gibi, otuz ile on'un toplamının kırk edeceğini bildirmek veya ifadede daha fazla açıklık getirmek için zikredilmiş olabilir.

İmam Şafiî, *-Allah rahmet etsin-* şöyle dedi: Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"Ey inananlar! Oruç sizden önce gelip geçmiş ümmetlere farz kılındığı gibi size de farz kılındı. Umulur ki korunursunuz. Sayılı günlerde olmak üzere (oruç size farz kılındı). **Sizden her kim hasta yahut yolcu olursa** (tutamadığı günler kadar) **diğer günlerde kaza eder. Oruca** (güç) **dayananların fidye vermesi, bir yoksulu doyurması lazımdır. Bununla beraber gönül isteğiyle kim bir iyilik yapar** (oruç tutar)**sa o,**

kendisi için iyidir. Bilirseniz oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır." [Bakara, 2/183-184]

Yine şöyle buyurdu:

"Ramazan ayı, insanlara yol gösterici, hidayeti ve doğruyu eğriden ayırmanın açık delilleri olan Kur'ân'ın indirildiği aydır. Öyle ise sizden Ramazan ayını idrak edenler onda oruç tutsun. Kim o ayda hasta veya yolcu olursa (tutamadığı günler sayısınca) **başka günlerde kaza etsin..."** [Bakara, 2/185]

Allah, müminlere orucu farz kılmış ve onun bir ay olduğunu açıklamıştır. İnsanların için bir ay, iki hilal arasındaki süredir. Bu süre bazen 30, bazen 29 gün olur. Ayette geçen sayı zikri, daha önce geçen ve beyana açıklık getiren sayının aynısı olup ifadeye daha fazla açıklık kazandırmıştır.

İmam Şafiî *rahimehullah* şöyle dedi: Sayılardaki yedi ile üç ve otuz ile on sayıları toplamları, zikri birbirlerine benzerlikleri olan ve açıklığı arttıran beyanlardandır. Çünkü insanlar, sayıları ve toplamlarını bildikleri gibi, Ramazan ayının orucunu da bu şekilde bilmektedirler.

İkinci Beyan

İmam Şafiî *rahimehullah* şöyle dedi: Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalktığınız zaman yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi yıkayın; başlarınızı meshedip topuklara kadar ayaklarınızı da (yıkayın). **Eğer cünüp oldunuzsa boy abdesti alın..."** [Mâide, 5/6]

Başka ayette şöyle buyurdu:

"...Cünüpken de -yolcu olan müstesna- gusül edinceye kadar namaza yaklaşmasın..." [Nisa, 4/43]

İmam Şafiî şöyle dedi: Allah'ın Kitabı, bu ayette abdesti açıklamış, ama taş ile istincayı ve cünüplük sebebiyle gusletmeyi açıklamamıştır. Ayette, abdest uzuvlarını yıkama sayısının en az birer defa olduğu emredilmiştir. Birden fazla yıkanması da ihtimal dâhilindedir. Resûlullah (s.a.v), abdest uzuvlarını yıkama sayısının birer defa olduğunu açıklamış, ancak kendisi üç defa yıkamıştır. Bu davranışından, abdest uzuvlarını en az bir defa yı-

kamanın gerekli olduğu anlaşılıyor. Abdest alırken yıkamanın gereği en az bir defa olduğuna göre, o zaman üç defa yıkamak isteğe bağlıdır.

İstinca'da üç taş ile temizlik yapmanın kâfi geleceğine sünnet delalet etmiştir. Resûlullah (s.a.v), abdest ve guslün nasıl alınacağını öğretmiştir. Abdest alınırken topukların ve dirseklerin de yıkanması gereken uzuvlardan olduklarını açıklamıştır. Çünkü ayette abdest açıklanırken, topukların ve dirseklerin yıkanması gereken uzuvların sınırını belirlemiş olmaları ihtimal dâhilindedir. Bu sebepten dolayı da onlar yıkamaya dâhil edilmiştir.

Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: *"Ateşte yanacak olan o topuklara yazıklar olsun."*[107] Bu hadis-i şerif; ayakların meshedilmesi değil de (çıplak ayak için) yıkanması gerektiğine delalet etmektedir.

İmam Şafiî *rahimehullah* şöyle dedi: Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"Çocuklarınız hakkında Allah size şöyle emrediyor: Erkeğe iki dişinin payı kadar (veriniz). **Eğer kadınlar ikiden fazla iseler mirasın üçte ikisi onlarındır. Şayet kız bir tek ise mirasının yarısı onundur.** (Ölenin) **çocuğu varsa anne ve babanın her birine mirasın altıda biri** (verilir). **Çocuğu olmayıp da anne ve babası kendisine mirasçı olana gelince; üçte biri annesinindir.** (Gerisi de babasınındır). **Şayet** (ölenin erkek ve kız) **kardeşleri varsa o vakit altıda biri annesinindir. Bu, yapacağı vasiyet**(in yerine getirilmesin)**den veya borçları**(nın ödenmesi)**nden sonradır. Babalarınız ve oğullarınızdan size** (âhirette) **faydaca hangisinin daha yakın olduğunu bilemezsiniz. Bunlar Allah'dan bir farz olarak** (tayin edilmiştir). **Şüphesiz ki Allah her şeyi bilendir, biricik hüküm koyandır."** [Nisa, 4/11]

Yine şöyle buyurdu: **"Çocukları yoksa hanımlarınızın geriye bıraktıklarının yarısı sizindir. Şayet çocukları varsa bıraktıklarının dörtte biri sizindir. Bunlar vasiyetlerin**(in yerine getirilmesin)**den yahut borç**(larının ödenmesin)**den sonradır. Eğer çocuğunuz yoksa bıraktığınızın dörtte biri onlarındır. Şayet çocuğunuz varsa yapacağınız vasiyet ve borç**(larınızın ödenmesin)**den sonra sekizde biri onlarındır. Eğer bir erkek veya kadına, çocuğu ve babası olmadığı** (kelâle olduğu) **halde, mirasçı olunuyor ve bunların** (ana bir) **erkek veya kızkardeşi varsa bunların her birine altıda**

107 Buhari, İlim, 1/37, no: 60; Müslim, Taharet, 1/214, no: 341.

bir düşer. Şayet bundan daha çok iseler o halde hepsi yapacağı vasiyet ve borc(un ödenmesin)den sonra üçte bire ortak olurlar. Ancak zarar verici olmamalıdır. (Bunlar) **Allah'dan bir vasiyet olarak** (gelen buyruklardır). **Allah her şeyi bilendir, Halîm'dir."** [Nisa, 4/12]

İmam Şafiî şöyle dedi: Bu konuyla ilgili ayetin açıklaması geldikten sonra başka bir açıklamaya ihtiyaç kalmamıştır. Allah (c.c), miras konusunu şarta bağlayarak mirasın; ancak borç ve vasiyet yerine getirildikten sonra taksim edilebileceğini beyan buyurmuştur. Resûlullah (s.a.v)'den gelen haber de vasiyetin, malın üçte birini geçemeyeceğine delalet etmektedir.

Üçüncü Beyan

İmam Şafiî şöyle dedi: Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"... Çünkü namaz, müminler üzerine vakitleri belli bir farzdır." [Nisa, 4/103]

"Namazı kılın, zekâtı verin. Rükû edenlerle beraber rükû edin." [Bakara, 2/43]

Bu ayette geçen emrin benzeri birçok ayette geçmektedir.

Diğer bir ayette Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"Haccı ve umreyi Allah için tamlayın..." [Bakara, 2/196]

Sonra da Resûlullah (s.a.v)'in diliyle, farz kılınan namazların sayısı, vakitleri ve sünnetleri açıklanmıştır. Keza, zekâtın miktarı ve verilme zamanı, haccın ve umrenin nasıl yapılacağı, kişinin hangi durumda bu emirlerle mükellef olduğu yahut bu mükellefiyetten muaf tutulacağı da beyan edilmiştir. Hangi durumlarda sünnet, bir meselede ittifak yahut ihtilaf içinde olabilir. Bu kabilden örnekler, Kur'ân ve Sünnet'te çoktur.

Dördüncü Beyan

İmam Şafiî (r.a) şöyle dedi: Kitap'ta açık bir şekilde açıklaması olmayan hükümlerin hepsinin Hz. Peygamber (s.a.v)'in sünnetinde açıklaması vardır. Allah (c.c); kullarına Kitab'ı ve Hikmet'i, keremi neticesinde öğretmiştir. Biz de kitabımızda bu hikmetleri zikretmeye çalıştık. Allah'ın, Peygamberine itaati, kulları üzerine farz kılması da hikmetinin tecelli-

sindendir. Allah, Resûlullah (s.a.v)'in dinî mevkiini kendisi belirlemiştir. Ayrıca Allah'ın Kitabı'nda açıklanmış farzlarla ilgili hükümlerin beyanı aşağıdaki beyan çeşitlerinden bir çeşittir.

Bu beyanlardan biri; Kitap'ta indirilen ve bir başka kaynağa ihtiyaç duymayacak açıklıkta gelen beyanlardır.

Bir diğeri; Allah'ın açık bir şekilde gelen farzlarıdır. Allah da Hz. Peygamber (s.a.v)'e itaati farz kılmıştır. Peygamber de Allah'ın farzlarının nasıl olduklarını, kimlere farz kılındıklarını, bu farzların bazılarının ne zaman kalktığını ve ne zaman kalıcı olup tatbikinin gerekli olduğunu açıklamıştır.

Bir diğeri de Allah'ın Kitabı'nda nas olarak yer almayan, ancak Resûlullah (s.a.v)'in sünnetinde beyan edilenlerdir.

İmam Şafiî şöyle dedi: Allah'ın Kitabı'nda yer alan farzları, Allah'ın emri olarak kabul edenler, aynı zamanda da Resûlullah (s.a.v)'in sünnetlerini kabul etmiş olurlar. Çünkü Allah, kullarına, Peygamberine itaati farz kılmış ve hükmüne müracaat etmelerini istemiştir. Kim Resûlullah (s.a.v)'in hükmünü kabul ederse Allah'ın emrini kabul etmiş olur. Zira Allah, ona itaati farz kılmıştır. Allah'ın Kitabı'nda ve Resûlullah (s.a.v)'in Sünneti'nde olan hükümler, sebepleri farklı görünse de aslında kabul açısından ikisi de Allah'ın emridirler. Yüce Allah; helal, haram, farz ve hadleri, arzu ettiği çeşitli sebeplere bağlıyarak hükümlerini vermiştir.

"Allah, yaptıklarından sorumlu tutulmaz; onlar ise sorguya çekileceklerdir." [Enbiya, 21/23]

Beşinci Beyan

İmam Şafiî şöyle dedi: Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"Her nereden yola çıkarsan (namazda) **yüzünü Mescid-i Haram'ın şatrına** (tarafına) **döndürün. Nerede olursanız olun, yüzünüzü onun tarafına çevirin..."** [Bakara, 2/150]

Yüce Allah ayetin muhataplarına, -nerede olurlarsa olsunlar- namaz kılarken yüzlerini Mescid-i Haram yönüne çevirmelerini farz kılmıştır. Arap dilinde ***"şatr"*** kelimesi, "bir şeyin yönü" anlamına gelir. Şöyle ki: "Şunun şatrına yöneldim." demek, tam olarak o şeye doğru yönelmek ma-

nasına geldiği gibi, o şeyin tarafına yönelmek manasına da gelir. ***"Tilka"*** ve ***"cihet"*** sözcükleri de bu anlamı taşırlar. Bunların lafızları ayrı olsa da manaları aynıdır.

Hufaf b. Nüdbe şöyle dedi:

"Amr'a elçi gönderen bilsin ki,

Amr tarafına (şatr) elçi göndermek fayda vermez."

Sa'ide b. Cüeyye şöyle dedi:

"Ummu Zimba'ya derim ki:

Develerin yönünü (şatr) Beni Temim tarafına çevir."

Lakid el-İyad şöyle dedi:

"Düşmanlarınız tarafından (şatr) size doğru gelen korku,

Öyle bir korku ki sizi karanlıklarla parça parça bürüyen korkudur."

Şair (Meberred) dedi ki:

"Devede öyle bir hastalık vardır ki, her tarafını kaplamış durumda,

İnsan onun tarafına (şatrına) bakınca gözleri şaşıyor."

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Beyitte geçen gözün baktığı yön ve benzeri ile cihet ve taraf kastedilmektedir. Bu beyitlerde geçen ve bu kelimeyi ihtiva eden Arap şiirleri, "bir şeyin şatrına doğru" sözünün; gözle görünüyorsa doğrudan doğruya o şeyin kendisine yönelmek, gözle görünmüyorsa ictihad yoluyla o şeye doğru yönelmek demek olduğunu açıklamaktadır. Bu konuda bir kimse için en fazla mümkün olan şey de budur.

Allah (c.c) şöyle buyuruyor:

"Karanın ve denizin karanlıklarında, yolunuzu tayin edesiniz diye sizin için yıldızları vasıta kılan O'dur..." [En'am, 6/97]

Allah şöyle buyurmuştur:

"(Allah yeryüzünde) **birtakım işaretler de yarattı; insanlar yıldızlarla da yol bulurlar."** [Nahl, 16/16]

Allah, onlar için alametler yaratmış, Mescid-i Haram'ı onlara kıble olarak tayin etmiş ve ona yönelmelerini emretmiştir. İnsanların ona yönelmeleri, Allah'ın kendileri için yarattığı alametler, işaretler ve onlara ver-

diği akıllarla olur. Onlar bu alametleri, akıllarıyla tanırlar. Bunların hepsi, yüce Allah'ın bir beyanı ve nimetidir.

Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"O (boşanan) **kadınlar, iddetlerinin sonuna geldiklerinde ya ma'ruf ile onları tutun yahut ma'ruf ile onlardan ayrılın. Aranızdan adalet sahibi iki kişiyi de şahid tutun. Şahidliği Allah için dosdoğru yapın. İşte bu, Allah'a ve âhiret gününe iman edenlere verilen öğüttür. Kim Allah'dan korkarsa ona bir çıkış yolu ihsan eder."** [Talak, 65/2]

Yine şöyle buyurdu:

"...Rıza göstereceğiniz şahidlerden..." [Bakara, 2/282]

Adil kimse, Allah'a itaat ederek amel eden kimsedir. İnsanların, Allah'a itaat ederek amel ettiğini gördükleri kimse, adil; bunun aksine hareket eden kimse de adil değildir.

Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"Ey iman edenler, ihramlıyken avı öldürmeyin. İçinizden kim onu kasten öldürürse, ceza olarak, sizden iki adil şahidin hükmedeceği, öldürdüğü hayvanın dengi (misli) **evcil bir hayvanı, Kâbe'ye ulaşacak şekilde kurban etsin..."** [Maide, 5/95]

Zahire göre "denk / misl" olan hayvan, vücut büyüklüğü bakımından birbirine en yakın olan hayvandır. Resûlullah (s.a.v)'in sahabîlerinden av konusunda fikir beyan edenlerin görüşleri, bedence büyüklükleri birbirine en yakın olan hayvanlar olduğu şeklindedir. Buna göre, av hayvanlarından öldürülene bakılır. Ehli hayvanlardan hangisi onlara vücutça daha fazla benziyorsa onu fidye olarak keseriz. Öldürülen av hayvanına bedence denk olan ehli bir hayvanın, kıymet bakımından ona denk olması gerekmez. Burada, kıymetçe de bunların birbirine denk olması gerektiğini söylemek, uzak bir yorum olur. Av hayvanının dengi hakkında karar verecek olan hâkimin yapacağı ictihadın delilini oluşturacak olan denklik olacaktır.

İlmin bu türü, daha önce açıkladığım hususa işaret etmektedir. Yani hiç kimsenin, bir şey hakkında "Bu helaldir veya haramdır." deme yetkisi yoktur. İnsan böyle bir şeyi ancak ilme dayanarak söyleyebilir. Bu haber de ancak Kitap, Sünnet, İcma ve Kıyas'a dayandırılır. Bu bölümün manası

ile kıyasın manası aynıdır. Çünkü kıblenin tayini için istenen delil, adalet ve misl'de de istenmektedir.

Kıyas; bir şey hakkında Kitap ve Sünnet'te bulunan naslara uygun olduğunu gösteren birtakım delillere dayanarak hüküm aramaktır. Çünkü Kitap ve Sünnet, ulaşılması istenen gerçeğin esasını teşkil eder. Daha önce zikrettiğim gibi, kıblenin tayiniyle adalet ve misl'in mahiyetlerinin tesbiti de böyledir. Kıyas'ın Kitap ve Sünnet'e uygunluğu iki yönde olur:

Birincisi: Allah veya Resûlullah (s.a.v) bir şeyi nas ile haram veya helal kılmış yahut manen helal veya haram kılmış olmalıdırlar. Kitap ve Sünnet'te buna açık bir nas yahut bu manaya gelen bir delil bulduğumuz zaman onun haram veya helal olduğuna hükmederiz; çünkü bu nas yahut bu manaya gelen delil, helal veya haram hükmünün sebebidir.

İkincisi: Bir şeyin iki şeye benzediğini görürsek ve bunlardan birinin ona daha çok benzerlik gösterdiğine dair bir şey bulamazsak, -av konusunda söylediğimiz gibi- o şeyi, benzerlik yönünden en uygun olanına kıyas ederiz.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: İlimde iki husus önemli bir yer işgal eder. Bunlar da ***icma ve ihtilaf***tır ki şu anda konumuzun dışındadır.

Allah'ın Kitabı'nın ilmi kapsamına şunlar da girer: Allah'ın Kitabı'nın tamamının Arapça olarak nazil olduğunu bilmektir. Allah'ın Kitabı'nın nasih ve mensuhunu, ihtiva ettiği farzları, ahlakî esasları, irşadla ilgili emirlerini ve mubah kıldığı şeyleri bilmektir. Allah'ın, Peygamberine vermiş olduğu makamı bilmektir.

Allah, Kitabında farzlarını kesin olarak bildirmiş ve onları Peygamberinin diliyle açıklamıştır. Bütün bu farzlarla Allah neyi murad etmiştir? Allah, kimlerin bu farzları yerine getirmesini istemiştir; insanların hepsini mi, yoksa bir kısmını mı bunları yapmakla mükellef kılmıştır? İnsanlara, hangi konularda Peygamberine itaat etmelerini ve onun emrine uymalarını farz kılmıştır? İşte Allah, bütün bu hususların açıklanmasını Peygamberine bırakmıştır.

Allah'ın Kur'ân'da vermiş olduğu misalleri bilmektir; çünkü bunlar, Allah'a itaat etmeyi gösterir; O'na karşı gelmekten sakınmayı, gafleti terk edip mutluluğa ermeyi, nafile ibadetlerle daha çok fazilet kazanmayı açıklar.

Bu durumda âlimlerin üzerine vazife olan, ancak kesin olarak bildikleri meselelerde görüşlerini söylemeleridir. İlim konusunda görüşlerini açıklayan öyle kimseler vardır ki söylediklerinin bir kısmını söylememiş olsalardı, onlar için daha iyi ve selametleri için daha hayırlı olurdu.

KUR'ÂN'IN ARAPÇA OLUŞU VE FAZİLETLERİ

Biri bana şöyle dedi: Kur'ân'da Arapça ve Arapça olmayan kelimeler vardır.

İmam Şafiî şöyle dedi: Kur'ân, Allah'ın Kitabı'ndaki her şeyin Arapça olduğunu göstermektedir.

Kur'ân'da Arapça olmayan kelimeler bulunduğunu söyleyen kimsenin bu fikrine katılanlar da olmuştur. Bu fikre katılanlar, onu taklit etmişlerdir. Meselenin delilini araştıracakları yerde, işi ve ona muhalif olanların görüşlerinin takdirini ona bırakmışlardır. Bu taklit ile onlar, bazı kimseleri gaflete düşürüp yanıltmışlardır. Allah bizi de, onları da bağışlasın. Kur'ân'da Arapçadan başka kelimeler bulunduğunu söyleyen ve bu görüşü bazı kişilerce kabul edilen kimsenin, bu sonuca varması, Kur'ân'da bir kısım Arapların da bilmediği bazı özel (hass) ifadelerin yer aldığı görüşünden dolayı olabilir.

Arapça, dillerin arasında ifade bakımından en genişi, kelime hazinesi yönünden de en zenginidir. Resûlullah (s.a.v)'den başka, Arapçayı tamamıyla bilen bir başka insan olabileceğini sanmıyoruz. İnsanların tamamı göz önünde bulundurulduğunda, Arapça dilinin bilinmeyen bir yönü kalmayacağını kavramış oluruz.

Arapların Arapçayı bilmesi, fakihlerin sünneti bilmesi gibidir. Sünnetin tamamını, eksiksiz bir şekilde bilen bir kimseyi bilmiyoruz. Sünnetle ilgili âlimlerin hepsinin ilmi bir araya toplanınca, sünnetin tamamı ortaya çıkmış olur. Onların her birinin bilgisi ayrı ayrı değerlendirildiğinde Sünnetle ilgili duymadıkları olacaktır. Ama birinin bilmediği sünnetin bir başka âlim tarafından bilindiği de bir gerçektir.

Âlimlerin, ilim bakımından dereceleri farklıdır. Bazıları, ilmin çoğunu bilmesine rağmen bir kısmını bilmemektedir. Bazıları da ilmin az bir kısmını bilmesine karşın çoğunu bilmez. Sünnetin çoğunu bilen kimsenin bir kısmını bilmemesi, kendi derecesinde olmayanların yanında olan ilmi onlardan istemesi gerektiği anlamına gelmez. Aksine bilmediği sünneti, kendi derecesinde olanlardan öğrenmesi gerekir. Böylece Peygamber (s.a.v)'in *-O'na anam babam feda olsun-* sünnetinin tamamını toplamış olur. Sonuç olarak âlimlerin hepsi birlikte göz önüne alındığında sünnetin tamamını bildikleri ortaya çıkar. Âlimlerin, sünneti bilme bakımından dereceleri farklıdır.

İşte Arapça konusu da böyledir; Arapların bilginleri ve bilgin olmayanları yanında böyledir. Bu durumda Arapçanın tamamının yanında Arap dilinin bilinmeyen hiçbir tarafı yoktur. Arapça, başkalarından öğrenilmez; Arapçayı ancak Araplardan öğrenenler bilir ve onu ancak Araplardan öğrenen kimse iyi konuşur. Arap dilini Araplardan öğrenen kimse, onların dilinin ehli kabul edilir.

Arapçayı bilmeyenler, onu öğrenmedikleri için bu dilin ehli olmazlar; ancak onu öğrendikleri zaman bu dilin ehli olurlar. Arapların çoğunun Arapça bilgisi, genel manada birçok âlimin Sünnet hakkındaki bilgisinden daha umumidir.

Birisi şöyle bir şey diyebilir: Arap olmayanlar arasında da az çok Arapça konuşanların bulunduğunu görmekteyiz?

İmam Şafiî şöyle dedi: Bunların, yukarıda belirttiğim gibi, onu Araplardan öğrenmiş olmaları ihtimal dâhilindedir. Eğer bir kimse, Arapçayı Araplardan öğrenmemişse, Arapçayı pek az konuşur. Onu böyle az konuşan kimse de bu konuda Araplara tâbi olmuş demektir.

Kelime, ister öğrenilerek söylensin, ister va'zedildiği gibi konuşulsun, yabancı bir dil veya bu dilin bazı kelimelerinin Arapçaya biraz benzeyebileceğini inkâr etmiyoruz. Yabancıların farklı olan dilleri, birçok kelimeleri bakımından az da olsa birbirine benzer. Arap olmayanların dillerinde, memleketleri birbirinden uzak, lisanları farklı olmasına ve aralarında akrabalık bağları bulunmamasına rağmen kısmî bir benzerlik mevcuttur.

Birisi şöyle bir şey diyebilir: Allah'ın Kitabı'nın tamamen Arapça olduğu ve Arapça olmayan bir kelimenin ona karışmadığı konusunda delilin nedir?

Buna delil, Allah'ın Kitabı'nda vardır. Allah (c.c) şöyle buyuruyor:

"Biz, her peygamberi kendi kavminin diliyle gönderdik ki onlara açıklasın. Allah, dilediğini şaşırtır, dilediğini de doğru yola iletir. O, azizdir, hüküm ve hikmet sahibidir." [İbrahim, 14/4]

Birisi şöyle bir şey diyebilir: Muhammed (s.a.v)'den önceki peygamberler, özellikle kendi kavimlerine gönderiliyorlardı. Muhammed (s.a.v) ise bütün insanlara peygamber gönderilmiştir.

Deriz ki: Hz. Peygamber (s.a.v)'in özellikle kendi kavminin lisanıyla gönderilmiş olması ve bütün insanların güçleri yettiği kadar onun lisanını öğrenmek zorunda olması ihtimali vardır. Peygamber (s.a.v)'in, Arap olmayanların diliyle değil kendi kavminin diliyle gönderilmiş olduğuna delil vardır, diyebiliriz.

Birisi şöyle bir şey diyebilir: Hz. Peygamber (s.a.v), Arap olmayanların dilleriyle değil de sadece kendi kavminin diliyle gönderilmiş olduğuna dair bir delil var mıdır?

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Bu sorunun cevabı olarak Allah'ın Kitabı'nda açık bir şekilde delili mevcuttur. Eğer diller, insanların birbirlerini anlayamayacakları derecede farklıysa, bir kısmının diğerlerine tâbi olması ve kendisine tâbi olunan dilin, tâbi olan dilden üstün olması doğal olur. İnsanların lisan bakımından üstün olmaya en layık olanı, Peygamber (s.a.v)'in dilini konuşan kimselerdir. Allah bilir ya, Peygamber (s.a.v)'in dilini konuşanların bir harf ile bile olsa, onun dilinden başka bir dili konuşanlara tâbi olması caiz değildir. Aksine bütün diller, Peygamber (s.a.v)'in diline tâbidir. Ayrıca Resûlullah (s.a.v)'den önceki dinlere mensup olanların hepsi de onun getirdiği dine tâbi olmak zorundadır. Bu meseleyi de Allah (c.c), Kitabında birçok yerde beyan buyurmuştur. Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"Muhakkak ki bu (Kur'ân) âlemlerin Rabbinin indirdiğidir. Onu Ruhu'l-Emin (Cebrail) indirdi. Uyarıcılardan olasın diye apaçık Arapça diliyle senin kalbinin üzerine indirmiştir." [Şuara, 26/192-195]

"Ve böylece Biz onu Arapça bir hüküm olarak indirdik..." [Ra'd, 13/37]

"Hem şehirlerin anasını (Mekke) ve onun etrafında bulunanları uyarıp korkutasın, hem de kendisinde şüphe bulunmayan toplanma günüyle uyarıp korkutasın diye sana da böylece Arapça bir Kur'ân vahyettik. (O gün insanların) bir kısmı cennette, bir kısmı da cehennemde olacaktır." [Şura, 42/7]

"Ha, Mim. Apaçık Kitab'a and olsun ki Biz, anlayıp düşünesiniz diye onu Arapça bir Kur'ân kıldık." [Zuhruf, 43/1-3]

"Biz onu, sakınasınız diye pürüzsüz, dosdoğru Arapça bir Kur'ân olarak indirdik." [Zümer, 39/28]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Delil olarak zikri geçen ayetlerin her birinde Allah, Kur'ân'ın Arapça olduğunu açıkça belirtmiştir. Sonra Allah (c.c), Kitabı'ndaki şu iki ayette de, Kur'ân'da Arap dilinin dışında hiçbir dilin bulunmadığını tekid etmiştir. Allah (c.c) şöyle buyuruyor:

"Şüphesiz Biz onların: 'Kur'ân'ı ona bir insan öğretiyor.' dediklerini biliyoruz. Kendisine nisbet ettikleri şahsın dili acemi (yabancı)**dır. Hâlbuki bu** (Kur'ân) **apaçık bir Arapçadır."** [Nahl, 16/103]

"Eğer Biz onu, yabancı dilden bir Kur'ân kılsaydık, diyeceklerdi ki: Ayetleri tafsilatlı şekilde açıklanmalı değil miydi? Arab'a yabancı dilden (Kitab) **olur mu?"** [Fussılet, 41/44]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Allah, Peygamberine bahşettiği makamı bildirerek, bize onunla has nimetlerini tanıttı ve şöyle buyurdu:

"Andolsun ki içinizden size öyle bir Peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona pek ağır gelir. Size çok düşkündür. (Bütün) **müminlere oldukça şefkatli ve merhametlidir."** [Tevbe, 9/128]

"O, ümmîler arasında kendilerinden, onlara karşı O'nun ayetlerini okuyan, onları arındıran, onlara Kitab'ı ve Hikmet'i öğreten bir peygamber gönderendir. Halbuki daha önceden apaçık bir sapıklık içindeydiler." [Cum'a, 62/2]

Allah (c.c), Resûlullah (s.a.v)'e bahşettiği nimetlerden dolayı şöyle beyan buyurmuştur:

"Doğrusu bu Kur'ân, senin ve kavmin için bir şereftir, yakında sorguya çekileceksiniz." [Zuhruf, 43/44]

Allah, Kitabın bir öğüt, bir şeref olduğunu Peygamber ile birlikte kavmine de şeref olduğunu belirtmiştir:

"En yakın akrabalarını uyar." [Şuara, 26/214]

"Şehirlerin anasını (Mekke) **ve çevresindekileri uyarman için..."** [Şura, 42/7]

"Şehirlerin anası" (Ümmü'l-Kura), Mekke'dir. Mekke, Peygamber (s.a.v)'in ve kavminin beldesidir. Allah, Kitabında onları özel olarak zikretmiş ve genel olarak da uyarılması gereken insanlara katmıştır. Allah, Peygamber (s.a.v)'in kavminin uyarılmasını, Arap diliyle olmasını emretmiştir.

Her Müslümanın, gücü yettiğince Arapça öğrenmesi gerekir; ta ki ***"Eşhedü en la ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammed'en abduhu ve Resûluh."*** (Allah'tan başka ilah olmadığına şahadet ederim. Ve yine şahadet ederim ki, Muhammed O'nun kulu ve elçisidir.) diyebilsin, Allah'ın Kitabı'nı okuyabilsin, üzerine farz olan lafızları zikredip tekbir getirebilsin ve kendisine emredilen tesbih, teşehhüd ve benzerlerini okuyabilsin.

Kim dil bilgisini arttırmak için gayret ederse; Allah'ın, son Peygamberinin dilini ve kitaplarının sonuncusunu indirdiği dili, daha fazla öğrenmesi, onun için daha iyi olur. Ayrıca her Müslümanın, namazı ve namazda okunan sûre ve duaları öğrenmesi, haccetmesi ve hacla ilgili ibadetleri yerine getirmesi ve yöneltildiği şeye yönelmesi gerekir. Kendisine farz kılınanları bilen ve bu hususta tâbi olmayan ve kendisine tâbi olunan kişi olması gerekir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Açıklamalarıma, Kur'ân'ın Arapça dışında başka bir dille indirilmediğini söylemekle başladım. Çünkü, Arapçanın genişliğini, ifade tarzlarının çokluğunu, birleştiği ve ayrıldığı noktaları bilmeyen kimse, kitapta yer alan cümle izahını bilemez. Arapçayı bilenler, Arapçayı bu genişlikte bilmeyen kimselerin düşecekleri şüphelere düşmekten kurtulmuş olurlar. Kur'ân'ın Arapça nazil olduğuna dikkat çekmek, genel bir uyarı mahiyeti taşımakla beraber, Müslümanlara bir nasihattir. Müslümanlara nasihat etmek de terk edilmemesi gereken bir farzdır. Bu, sevap kazanmaya vesile olan amel olup onu, ancak kendini aldatan ve nasipleneceği yeri bilmeyen kişi terk eder. Bu nasihat görevi yanında, Müslümanların gerçeği izah etmeleri de gerekir. Hakkı yerine getirmek ve Müslümanlara nasihatte bulunmak da Allah'a itaattir. Allah'a itaat etmek de bütün hayırları içine alan bir fiildir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Bize, Süfyan b. Uyeyne, Ziyad b. Alaka'nın, "Cerice b. Abdullah'ın, 'Ben, her Müslümana nasihat etmek üzere Resûlullah (s.a.v)'e bey'at ettim.'[108] dediğini duydum." dediğini söyledi.

Temim ed-Dari, Resûlullah (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Din nasihattir, din nasihattir: Allah için, Allah'ın Kitabı için, O'nun Peygamberi için, Müslümanların imamları (önderleri) için ve bütün Müslümanlar için nasihattir."[109]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Allah, Kitabında, Araplara kendi lisanlarıyla ve bu dilin manalarını bildikleri şekliyle hitap etti. Onların bu dilin manalarını bilmeleri, lisanlarının genişliğini gösterir. Allah'ın sünneti gereği, bir şey, âmm (genel) ve zahir (açık) bir hitap ile bildirilir. Bununla da genel ve açık olan mana murad edilir. Bu durumda başka bir açıklamaya ihtiyaç olmaz. Bazen de Allah'ın, bir şeyi genel ve açık bir hitap ile bildirmekle geneli murad etmiş olmasıyla beraber özel de ona dâhil olur. Bundan da ifade edilen şeyin bir kısmının murad edildiği anlaşılır.

108 Buhari, Şartlar 2/274 no: 2714; Müslim, İman, 1/75, no: 98/56.
109 Müslim, İman 1/74 no: 95/55.

Bazı hallerde ise genel ve açık bir hitap ile hass/özel istenmiş olur. Bazı hallerde de zahir ile hitap edilmesine rağmen onunla başka bir şeyin murad edildiği onun siyakından anlaşılır. Bu anlatılanların bilgisi sözün başında, ortasında yahut sonunda da olabilir.

Araplar, söze başladıklarında, ifadelerinin baş tarafı sonunu açıklar mahiyette başlar. Bazen de onlar, öyle bir şekilde söze başlarlar ki, ifadelerinin son kısmı, baş tarafını açıklar. Bazen de bir şey söylerken lafızla izah etmelerine gerek olmadan manayı anlatırlar. Yani işaretle anlatmak gibidir. Bu anlatım şekli, Araplara göre anlatımların zirvesidir. Çünkü bu anlatımı ancak bu dili iyi bilenler anlar, onun derinliğine vakıf olmayanlar bunu anlayamaz. Onlar, bir şey için birçok kelime kullandıkları gibi, birçok manaya gelen bir şey için de bir tek kelime kullanırlar. Bu anlattıklarım ancak bu konuda ilim sahibi olanların bileceği değişik ifade tarzlarıdır. Bunları bilmede sebepler farklı olsa da Arap dilinin derinliğine vakıf olanlara göre açıkça bilinmektedir. Arapçanın bu özelliğini bilmeyenlere (yabancılara) göre ise bu ifade tarzları garip (kapalı) olabilir.

Arap dilinin inceliğine vakıf olmayanlara, -Kitab'ın Arapça nazil olması ve Sünnet'in de Arapça gelmiş olmasıyla- bu dilin özelliğini öğrenmek bir mükellefiyet haline dönüşmüştür. Arap dilinden bilmediği üzerine yükümlülük olduğuna göre, bilmediğinin yükümlülüğünü üstlenen kişinin de bilgisini isbat etme imkânı yoktur. Kişinin, bilmediği ve bilgisine tam olarak vakıf olmadığı halde doğruyu bulması -en doğrusunu Allah bilir- makbul bir şey değildir. Yanlış ile doğru arasındaki farkı tam olarak bilmediği bir konuda bir şey söyleyen kimse yanılırsa bu onun mazereti olmaz.

ZAHİRİ GENEL OLAN VE KAPSAMINA ÖZEL DE GİREN AYETLER

Rebi', İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)*'nin şöyle dediğini nakletti: Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"O, her şeyin yaratıcısıdır. Öyle ise O'na kulluk edin. O, her şeye vekildir." [Zümer, 39/62]

"O, gökleri ve yeri yaratmıştır." [İbrahim, 14/32]

"Yeryüzündeki her canlının rızkı Allah'a aittir." [Hud, 11/6]

Bunlar, içine hass (özel) girmeyen genel (âmm) olan ayetlerdir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Allah, gök, yeryüzü, canlı, ağaç ve diğer varlıkların hepsini yaratandır. Her canlının rızkı da Allah'a aittir. O, bunların duracakları ve korunacakları yerleri de bilir.

Allah (c.c) şöyle buyuruyor:

"Medine halkına ve onların çevrelerinde bulunan bedevi Araplara, Resûlünden geri kalmaları ve onun canından önce kendi canlarını düşünmeleri yakışmaz." [Tevbe, 9/120]

Bu ayet de önceki ayetler gibi, aynı hükmü paylaşıyor. Ancak bununla cihada gücü yeten erkekler kastedilmiştir. Ama ister cihada gücü yetsin ister yetmesin, onların hiçbirinin, kendi nefsini Resûlullah (s.a.v)'den daha fazla düşünme durumu yoktur. Onun için bu ayette, genel ve özelin ikisi mevcuttur.

Allah (c.c) şöyle buyuruyor:

"Erkeklerden, kadınlardan ve çocuklardan aciz olanlar, 'Rabbimiz, bizi, halkı zâlim olan bu kasabadan çıkar.' derler..." [Nisa, 4/75]

İmam Şafiî şöyle dedi: Allah'ın sözü de böyledir:

"Nihayet bir köy halkına varıp onlardan yiyecek istediler. Ancak köy halkı onları misafir etmekten kaçındılar." [Kehf, 18/77]

Bu ayette, köy halkının hepsinden yiyecek istemediklerine delalet vardır. Bu ayet de husus ifade etme bakımından önceki iki ayet gibidir. Bu ayette olduğu gibi, "...**halkı zâlim olan kasaba**..." ayetinde de husus söz konusudur; çünkü bütün kasaba halkı zâlim değildir; orada Müslümanlar da vardır; fakat onlar azınlıkta ve zâlimler çoğunluktadır.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Kur'ân'da bunların benzeri çoktur. Biz sadece bunlarla -Allah'ın izniyle- yetineceğiz. Sünnet'te de bunların benzeri vardır; yeri gelince onlardan da söz edilecektir.

Zahiri Genel Olan, Hem Geneli Hem de Özeli Aynı Manada Toplayan Ayetler

İmam Şafiî şöyle dedi: Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"Doğrusu Biz, sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Şüphesiz Allah katında en değerli olanınız, O'ndan en çok korkanınızdır." [Hucurat, 49/13]

"Ey iman edenler, oruç sizden önceki ümmetlere farz kılındığı gibi size de farz kılındı. Umulur ki korunursunuz. Oruç belli günlerde farz kılınmıştır. Biriniz hasta veya yolcu olursa, tutamadığı günler kadar başka günlerde tutsun. Ona güç yetiremeyenler de bir fakir doyumu fidye versin... " [Bakara, 2/183-184]

" ... Çünkü namaz, müminlere belli vakitlerde farz kılınmıştır." [Nisa, 4/103]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Kur'ân'ın bu ayetlerinden umum ve hususun beraber zikredildiği açıkça anlaşılmaktadır.

Bu ayetlerde de zikri geçen umum şudur:

"Doğrusu Biz, sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık..." [Hucurat, 49/13]

Hz. Peygamber (s.a.v) zamanında olsun, ondan önce veya sonra da olsun, bu söze muhatap olanların hepsi bir erkek ve dişiden yaratılmış ve hepsi de kavim ve kabilelere ayrılmışlardır.

Bu ayetlerde zikri geçen has da şudur:

"...Şüphesiz Allah katında en değerli olanınız, O'ndan en çok korkanınızdır." [Hucurat, 49/13]

Çünkü takva, ancak onu idrak eden ve ergen insanlardan ona ehil olan kimseler için söz konusudur. İnsanların dışında kalan canlı yaratıklar, aklı yerinde olmayan kimseler, ergenlik çağına gelmeyen ve takvanın ne olduğunu kavrayamayan çocuklar burada söz konusu değildir. Buna göre ***"takva"*** sıfatı, ancak onu idrak eden ve ona ehil olanları; zıddı da takvaya ters davranışlarda bulunup ona ehil olmayanları bu kapsamına almaktadır.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Kur'ân bu söylediklerime delalet eder ve sünnette de buna delalet eden hususlar vardır.

Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu:

"Üç sınıf insanın yaptığı günah olarak yazılmaz: uyanıncaya kadar uyuyan kimse, ergenlik çağına erinceye kadar çocuk ve iyileşinceye kadar deli."[110]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Oruç ve namaz konusundaki ayetler de böyledir. Bu ibadetler akıl ve baliğ olanlara farz kılınmıştır; ergenlik çağına ulaşmayan, ergenlik çağına ulaşanlardan aklı yerinde olmayan ve ay hali gören kadınlara (ay hali süresince) namaz ve oruç farz değildir.

Zahiri Genel Olduğu Halde Özel Kastedilen Ayetler

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"Bir kısım insanlar, müminlere: 'Düşmanlarınız olan insanlar, size karşı asker topladılar; aman sakının onlardan!' dediklerinde bu, onların imanlarını bir kat daha arttırdı ve 'Allah bize yeter. O ne güzel vekildir!' dediler." [Al-i İmran, 3/173]

110 Ebû Davud, Hudud, 4/558-561, bab 16; Buhari, Talak, 11.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Hz. Peygamber (s.a.v)'in yanındaki insanlar, onlara karşı asker toplayan insanlardan başka olduklarına, durumu kendilerine haber verenlerin de her iki gruptan ayrı olduklarına ve **"insanlar"** kelimesinin de onların hepsini içine aldığına göre, belirttiğim hususa açıkça işaret vardır: Yani insanların bir kısmı Müslümanlara karşı asker toplamış, bir kısmı da böyle bir işe katılmamıştır.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Bütün insanların Müslümanlara karşı asker toplamadığı, yine bütün insanların bu durumu onlara haber vermediği ve kendilerine haber verilenlerin de bütün insanlardan ibaret olmadığı bilinen bir gerçektir. Fakat **"insanlar"** sözü; üç kişiyi, bütün insanları ve üç kişiyle bütün insanlar arasındaki şahısları da içine aldığına göre, Arapçada, **"onlara insanlar haber verdi"** demek doğru olur. Ancak Müslümanlara, **"insanlar size karşı asker topladı"** diyenler dört kişidir ve onlarla da Uhud'dan dönenler kastedilmiştir. Buna göre Müslümanlara karşı asker toplayanlar, insanların çoğunu teşkil etmeyen bir topluluktan ibaretti. Asker toplayanlar, kendilerine karşı asker toplananlardan ayrıydılar. Durumu onlara haber verenler de her iki tarafın içinde olan kimselerden değildi. İnsanların çoğu da memleketlerinde kalan ve asker toplayanların, kendilerine karşı asker toplananların ve durumu gelip onlara haber verenlerin dışında kalan kimselerdir.

Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"Ey insanlar! (size) bir misal verildi; şimdi onu dinleyin: Allah'ı bırakıp da yalvardıklarınız var ya bunun için bir araya gelseler bile bir sineği dahi yaratamazlar. Sinek onlardan bir şey kapsa, bunu ondan geri de alamazlar. İsteyen de aciz, kendisinden istenen de!" [Hac, 22/73]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Bu ayetteki **"insanlar"** sözü, bütün insanları içine alacak genel bir lafızla gelmiştir. Arapça dili uzmanı olanlara göre de bu genel lafızla insanların bir kısmının kastedildiği, bir kısmının kastedilmediği açıktır; çünkü bu ayetle Allah'tan başka bir tanrıya tapanlara hitap edilmektedir. -Allah ise onların söylediklerinden çok münezzehtir.- Onların arasında, Allah'ın yanında başka bir tanrıya

tapmayanlar, aklı yerinde olmayanlar, ergenlik çağına gelmemiş olanlar ve müminler de vardır. Arap dilinde bilgin olanlara göre bu ayet, önceki ayet gibidir. Ancak önceki ayet, bir kısım delaletleri daha çok ihtiva ettiği için ilim sahibi olmayanlara göre daha açıktır.

İmam Şafiî şöyle dedi: Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"Sonra insanların (sel gibi) **aktığı yerden sizde akıp gidin ve Allah'tan mağfiret dileyin. Şüphesiz Allah, bağışlayandır, esirgeyendir."** [Bakara, 2/199]

Allah'ın izniyle şu rahat kavranacak bir gerçektir; insanların hepsi Resûlullah (s.a.v) zamanında Arafat'ta hazır bulunmuyorlardı. Bu ayete muhatap olan, Resûlullah (s.a.v) ve yanındakilerdi. Fakat Arapçada **"insanların aktığı yerden siz de akıp gidin"** demek ve bununla insanların bir kısmını kastetmek doğru bir ifade şeklidir.

İmam Şafiî şöyle dedi: Bu ayet, önceki iki ayet gibidir. Bunlar, mahiyet olarak Araplara göre eşittirler. Ancak Arap dilini bilmeyenlere göre, birinci ayet ikincisinden, ikincisi de üçüncüsünden daha açıktır. Ama bunlar, Araplara açıklık bakımından farklı değildir; çünkü Araplara göre beyanın azı, çoğundan daha fazla kâfi gelmektedir. Konuşanı dinleyen kişi, konuşanın ne söylediğini anlamak ister, onun için, duyduğundan anladığı en az mana, ona kâfi gelir.

Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"...Onun yakıtı insanlar ve taştır..." [Bakara, 2/24; Tahrim, 66/6]

Allah'ın, **"Tarafımızdan kendilerine güzel akıbet takdir edilmiş olanlara gelince, işte bunlar cehennemden uzak tutulurlar."** [Enbiya, 21/101] sözüyle Kur'ân, cehennemin yakıtının insanların bir kısmından ibaret olduğunu göstermektedir. (Burada insanlardan kasıt, tüm insanlar değil bir kısım insanlardır.)

SİYAKI, MANASINI AÇIKLAYAN AYETLER

İmam Şafiî şöyle dedi: Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"Onlara, deniz kıyısındaki kasabanın durumunu sor. Hani onlar cumartesi gününe saygısızlık gösterip haddi aşıyorlardı. Çünkü cumartesi tatili yaptıkları gün, balıklar meydana çıkarak akın akın onlara gelirdi, cumartesi tatili yapmadıkları gün de gelmezlerdi. İşte böylece Biz, yoldan çıkmalarından dolayı onları imtihan ediyorduk." [Araf, 7/163]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Allah (c.c) bu ayette, önce onlara deniz kıyısındaki kasabanın durumunu sormalarını emrettiğini bildirmiş; sonra da, **"Hani onlar cumartesi gününe saygısızlık gösterip haddi aşıyorlardı."** buyurmuştur. Bu ayet gösteriyor ki Allah, kasaba halkının durumunu sormalarını emretmiştir; çünkü kasaba halkı, cumartesi veya başka bir gün yasakları çiğner ve yoldan çıkar. Allah bununla, yoldan çıkmaları sebebiyle denediği kasaba halkının yasakları çiğnediklerini kastetmiştir. (Kasaba'dan kasıt kasaba halkıdır, şehir değildir) Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"Zâlim olan nice beldeyi kırıp geçirdik; arkasından da nice başka topluluklar vücuda getirdik. Azabımızı hissettiklerinde bir de bakarsın ki oralardan (azap bölgesinden) **kaçıyorlar."** [Enbiya, 21/11-12]

İmam Şafiî şöyle dedi: Bu ayet de mana bakımından önceki ayet gibidir. Allah nice kasabaları kırıp geçirdiğini zikretmiştir. Ancak **"zâlim olan"** beyanını zikredince, -dinleyenler için- zâlim olanın, kasabaların zulmetme imkânı olmayan evleri değil de halkı olduğu anlaşılmıştır. Allah, o kasabalardan sonra var ettiği milletleri ve onların helak sırasında ilahî azabı hissetmelerini zikredince de, kesinlikle kavranılmıştır ki azab, ancak azabı bilen insanoğulları içindir.

LAFZI, ZAHİRİNE DEĞİL DE BATININA DELALET EDEN AYETLER

Allah (c.c), Yusuf'un kardeşlerinin, babalarına söyledikleri sözü naklederken şöyle buyurdu:

"Babanıza dönün ve deyin ki: 'Ey babamız, oğlun hırsızlık etti. Biz, bildiğimizden başkasına şahitlik etmedik. Biz gaybın bekçileri değiliz. (İstersen) **içinde bulunduğumuz şehre ve aralarında geldiğimiz kervana sor. Biz gerçekten doğru söylüyoruz."** [Yusuf, 12/81-82]

İmam Şafiî şöyle dedi: Bu ayet, önceki ayetler gibidir. Arap dili bilginlerinin yanında bu, rahatlıkla bilinen bir durumdur; Hz. Yusuf'un kardeşlerinin; babalarına, durumu kasaba halkına ve kervanda bulunan öteki insanlara sor demek istedikleri hususunda ihtilaf etmezler; çünkü kasaba ve kervan (daki hayvanlar vs.) onların doğru söylediklerinin haberini veremez.

GENEL OLARAK İNEN, SÜNNETİN ONUNLA ÖZEL İSTENDİĞİNİ GÖSTEREN AYETLER

Allah (c.c.) şöyle buyurdu:

"Ölenin çocuğu varsa, terekesinin altıda biri ananındır; çocuğu yoksa ve ona ana-babası mirasçı olursa, üçte bir ananındır. Kardeşleri varsa altıda bir ananındır..." [Nisa, 4/11]

"Yapacakları vasiyetten ve borçtan; eşlerinizin, eğer çocukları yoksa bıraktıklarının yarısı sizindir. Çocukları varsa, bıraktıklarının dörtte biri sizindir. Çocuğunuz yoksa sizin de yapacağınız vasiyet ve borçtan sonra, bıraktığınızın dörtte biri onlarındır (zevcelerinizindir). **Çocuğunuz varsa, bıraktığınızın sekizde biri onlarındır. Eğer bir erkek veya kadının, ana-babası ve çocukları yoksa** (kelale şeklinde) **malı mirasçılara kalırsa ve bir erkek yahut bir kız kardeşi varsa, her birine altıda bir hisse düşer. Bundan fazla iseler üçte bire ortaktırlar.** (Bu taksim) **yapılacak vasiyetten ve borçtan sonra, kimse zarara uğramaksızın** (yapılacak)**tır. Bunlar Allah'tan size vasiyettir. Allah her şeyi hakkıyla bilendir, hâlimdir."** [Nisa, 4/12]

Allah (c.c.) bu ayetlerde, ana-baba ile eşlerin durumlarına göre mirastaki hisselerini belirtmiştir. Ayetlerin ifade tarzları da umumidir. Resûlullah (s.a.v)'in sünneti, bununla ana-baba ile eşlerin, bir kısmının kastedildiğini, bir kısmının ise bu hükümlerden yararlanamayacağını göstermiştir. Ana-baba ile çocukların, karı ile kocanın aynı dinden olması gerekmektedir. Mirasçının, mirası bırakanı kasten öldüren bir kimse yahut köle olmaması gerekir. Allah, **"yapacağınız vasiyet ve borçtan sonra"** [Nisa, 4/12] buyurmuştur. Resûlullah (s.a.v) de vasiyetin bırakılanın üçte biriyle sınırlı olduğunu, bu miktarı geçemeyeceğini, terekenin üçte ikisinin mirasçılara kalacağını açıklamıştır. Yine, borcun vasiyetten ve mirastan önce verileceğini

bildirmiştir. Yani alacaklılar, tamamıyla alacaklarını almadıkça vasiyet ve miras taksimi yapılamaz. Sünnetin delaleti ve insanların icmaı olmasaydı, miras, ancak vasiyet veya borçtan sonra yer alırdı. Bu durumda vasiyet, borçtan önce yerine getirilir veya vasiyet ile borç eşit derecede olurlardı.

Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"Ey iman edenler, namaza kalktığınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi yıkayın, başlarınızı meshedin ve topuklara kadar ayaklarınızı da (yıkayın)..." [Maide, 5/6]

Yüce Allah bu ayette, yüz ve eller gibi ayakların da yıkanmasını kastetmiştir. Bu ayetin zahirine göre ayaklar yüz gibi yıkanmadıkça yahut baş gibi meshedilmedikçe abdest alınmış olmaz. Buna göre, bazı abdest alan kimselerin ayaklarını yıkaması veya meshetmesi, bazılarının da onlar gibi yapmaları gerekir anlamına gelmeyebilir.

Resûlullah (s.a.v), mestlerinin üzerine meshedip abdestli olarak mest giyen kimselere de böyle yapmalarını emredince, Resûlullah (s.a.v)'in sünneti göstermiştir ki, ayakların yıkanması veya meshedilmesi ile herkes değil, bazı kimseler kastedilmiştir.

Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"Hırsızlık yapan erkek veya kadının, yaptıklarına karşılık bir ceza ve Allah'tan bir ibret olmak üzere ellerini kesin. Allah daima üstündür, hüküm ve hikmet sahibidir." [Maide, 5/38]

Bu konuda Resûlullah (s.a.v)'in sünneti şöyledir:

"Ağaçtaki meyvelerde ve hurma göbeğinde el kesme yoktur."[111]

Bununla, korunaklı bir yerden çalmayanın eli ve çeyrek dinar veya daha fazlasını çalmayan kimsenin -bu çaldığından dolayı- elinin kesilmeyeceği açıklanmış olur.

Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"Zina eden erkek ve zina eden kadının her birine yüz sopa vurun..." [Nur, 24/2]

111 Ebû Davud, Hudud 4/549; Tirmizi, Hudud 4/52-53, bab 19.

Yüce Allah, cariyeler hakkında da, "**...Onlar, evlendikten sonra fuhuş yaparlarsa, hür kadınlara verilen cezanın yarısıyla cezalandırılırlar...**" [Nisa, 4/25] buyurmuştur. Kur'ân, yüz sopa vurularak cezalandırılacak olanların cariyeler olmadığına, burada kastedilenlerin hür olanlar olduğuna delalet etmiştir. Resûlullah (s.a.v) de zina eden evlileri, sopa ile cezalandırmayıp recmedince, Resûlullah (s.a.v)'in sünneti göstermiştir ki zina edenlerden yüz sopa ile cezalandırılması gerekenler hür olan bekârlardır. Yine sünnet göstermiştir ki muhafaza altında olan ve değeri çeyrek dinara ulaşan bir malı çalan kimsenin eli kesilir; hırsızlık ve zina suçunu işleyen diğer kimselerin durumları bu hüküm karşısında böyle değildir.

Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"**...Biliniz ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a, Resûlüne, onun akrabalarına, yetimlere, yoksullara ve yolcuya aittir.**" [Enfal, 8/41]

Allah'ın Resûlü, akrabaları olan Haşim oğullarıyla Muttalib oğullarına ganimet payı verince sünnet göstermiştir ki; Allah'ın, ganimetin beşte birinden hisse ayırdığı kimseler, Resûlullah (s.a.v)'in akrabaları olan Haşim oğullarıyla Muttalib oğullarıdır, başkaları değildir. Halbuki Kureyşlilerin hepsi onun akrabalarıdır, Abduşems oğulları da yakınlık bakımından Muttalib oğullarına denktir. Hepsi aynı ana-babanın çocuklarıdır. Gerçi Muttalib oğullarının bazısı, soy itibarıyla, diğerlerine göre, Haşim oğullarıyla özel bir yakınlığa sahiptir. Soy itibarıyla Muttalib oğullarından ayrılan kimselere pay verilmediği gibi, onlardan soyca Haşim oğullarıyla birleşmeyenlere de pay verilmemiştir. Bu da gösteriyor ki bu pay, onlara bir yakınlıktan dolayı verilmiştir. Soy kütüğü bakımından Hz. Peygamber (s.a.v)'in yakını olan diğer kimselere bu paydan verilmemiştir. Onlar, Şi'b'de (ablukasında) (Ebû Talib'in oturduğu yerin adı), bundan önce ve sonra da Hz Peygamber (s.a.v)'e birlikte yardım etmişlerdi. Allah (c.c) onların zikrini ayette yalnız anmak istememiştir.

Beni Nevfel ve Abduşems oğulları da Kureyş kabilesine mensupturlar. Fakat Haşim oğulları ve Muttalib oğulları gibi ganimetten pay alamamışlardır.

Halbuki Nevfel oğulları, anaları ayrı olmasına rağmen, soy kütüğü bakımından Haşim oğullarına denktir.

Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"...Biliniz ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a, Resûlüne..." [Enfal, 8/41]

İmam Şafiî şöyle dedi: Resûlullah (s.a.v), "selebi" (kendisine saldıran düşmanlardan birini öldüren kimseye öldürdüğü kişinin üzerinde bulunanları ve değerli olan eşyaları) ona vermiştir. Buna göre Resûlullah (s.a.v)'in sünnetine göre; Allah'ın Kitabı'nda beşe bölünen ganimet, selebin dışındakilerdir; çünkü seleb de saldırı halinde öldürülen düşmandan alınan bir ganimettir. Kaçarken düşmandan alınan mallar seleb sayılmaz; onlar, ganimet olup sünnete göre öteki ganimetlerle birlikte beşe bölünür.

Bu hususta sünnet delil olarak alınmamış olsaydı ve hükmümüz zahire göre olsaydı, hırsızlık denilebilecek olan bir fiili işleyen herkesin elini keserdik; hür ve evli bile olsa zina eden herkese yüz sopa vururduk ve Hz. Peygamber'le aralarında akrabalık bağı olan herkese ganimetin beşte birinden hisse verirdik. Sonra bu, Araplardan birçok zümreye kadar uzanır giderdi; çünkü Hz. Peygamber (s.a.v)'in onlarla da kan bağı vardır. Selebin de humusunu (beşte birini) alırdık; çünkü o da diğer ganimetler gibi bir ganimettir.

ALLAH'IN KİTABI'NDA PEYGAMBERİNİN SÜNNETİNE UYMANIN FARZ KILINIŞININ BEYANI

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Allah (c.c); dininde, farzı ve kitabı hususunda Peygamberine verdiği mevkii, dinine bayrak yaptığını bildirmiş; ona itaati farz kılmış ve ona karşı gelmeyi yasaklamıştır. Peygamberine imanı, kendisine iman ile birleştirerek onun üstünlüğünü açıklamıştır. Bu hususla ilgili olarak, Allah (c.c) şöyle buyurmuştur:

"Ey Kitap Ehli! Dininizde aşırı gitmeyin, Allah'a karşı hak olandan başkasını söylemeyin. Meryem oğlu İsa Mesih, yalnız Allah'ın Peygamberi, Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ve kendinden bir ruhtur. Artık Allah'a ve peygamberlerine iman edin de '(Allah) üçtür.' demeyin. Kendi faydanız için (bundan) **vazgeçin. Allah, ancak bir tek ilahtır. Çocuğu olmaktan münezzehtir. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. Vekil olarak Allah yeter."** [Nisa, 4/171]

Yine Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"Müminler, ancak Allah'a ve Resûlüne gönülden inanmış kimselerdir. Onlar, o Peygamber ile ortak bir iş üzerindeyken ondan izin almadıkça ayrılmazlar..." [Nur, 24/62]

İmanın kemale ulaşma şartı, O'na imandan sonra Peygamberine iman etmektir. Bir kul eğer, Allah'a iman eder ama Peygamberine iman etmezse, kesinlikle iman etmiş kabul edilmez. Onun için imanın kemali için, Allah'a imanın Peygamberine imanla birleşmesi gerekir. Resûlullah (s.a.v) de iman edecek herkes hakkında bu esası temel kural olarak koymuştur.

Bize Malik b. Enes, Hilal b. Usame'den, o da Ata b. Yaser'den Amr b. el-Hakem'in şöyle dediğini haber verdi: "Resûlullah (s.a.v)'e bir cariye getirdim ve 'Ey Allah'ın elçisi, bir köle azad etme yükümlülüğüm var,

bunu azad edebilir miyim?' dedim. Resûlullah (s.a.v), cariyeye, *"Allah nerededir?"* diye sordu. Cariye: 'Göktedir' dedi. *"Ben kimim?"* deyince cariye dedi ki: 'Sen Allah'ın elçisisin.' Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v), bana, *'Onu azad et."* buyurdu."[112]

İmam Şafiî dedi ki: Buradaki ravi, (Amr b. Hakem değil) Muaviye b. Hakem'dir. Malik'in dışındakiler de bu hadisi, Muaviye b. Hakem'den rivayet etmişlerdir. Öyle zannediyorum ki Malik onun adını ezberlememiştir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Allah, insanlara, gönderdiği vahye ve Peygamberinin sünnetine uymayı farz kılmıştır. Allah (c.c), Kitabında şöyle buyurdu:

"Ey Rabbimiz! Onlara, içlerinden Senin ayetlerini kendilerine okuyan, onlara Kitap ve hikmeti öğreten, onları temizleyen bir peygamber gönder. Çünkü üstün gelen, her şeyi yerli yerince yapan Sensin." [Bakara, 2/129]

"Nitekim Biz, içinizden size ayetlerimizi okuyan, sizi kötülüklerden arındıran, size Kitab'ı ve hikmet öğreten, bilmediklerinizi bildiren bir resûl gönderdik." [Bakara, 2/151]

"Andolsun ki içlerinden, kendilerine Allah'ın ayetlerini okuyan, (kötülüklerden ve inkârdan) kendilerini temizleyen, kendilerine Kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle Allah, müminlere büyük bir lütufta bulunmuştur. Hâlbuki daha önce onlar apaçık bir sapıklık içerisindeydiler." [Al-i İmran, 3/164]

"O'dur ki ümmîler içinde, kendilerinden olan ve onlara Allah'ın ayetlerini okuyan, onları yücelten, onlara Kitab'ı ve hikmeti öğretenbir elçi gönderdi. Oysa onlar, önceden açık bir sapıklık içindeydiler." [Cum'a, 62/2]

"...Allah'ın size verdiği nimeti, Kitap ve hikmetten indirdiği şeyleri anın. Allah, onunla size öğüt verir..." [Bakara, 2/231]

---

112 *el-Muvatta*, Azat etme, 2/776-777, bab 6; Müslim, Mescidler, 1/382, bab 7; Ebû Davud, 1/349-351.

"...Allah sana Kitab'ı ve hikmeti indirdi. Bilmediğini öğretti. Allah'ın sana olan lütfu büyüktür." [Nisa, 4/113]

"Evlerinizde okunan Allah'ın ayetlerini ve hikmeti hatırlayın. Şüphesiz Allah, her şeyin iç yüzünü bilendir ve her şeyden haberi olandır." [Ahzab, 33/34]

İmam Şafiî şöyle dedi: Allah, Kur'ân olan Kitab'ı ve hikmeti zikretmiştir. Kur'ân ehli olan ve ilmini Kur'ân'dan alan bir zatın şöyle dediğini duydum: **"Hikmet,** Resûlullah (s.a.v)'in sünnetidir."

İmam Şafiî dedi ki: Allah en iyisini bilendir. Ama hikmet, onun söylediği gibidir. Çünkü Kur'ân'ın zikri geçtikten sonra, hikmet de ona tâbi kılınmıştır. Allah, Kitabın ve hikmetin insanlara öğretilmesinin kendi lütfu olduğunu zikretmiştir. Bu sebepten dolayı -Allah en doğrusunu bilendir- şöyle demek gerekir: Hikmetten kasıt, ancak Resûlullah (s.a.v)'in sünneti ve Allah (c.c)'ın, Resûl'e itaati farz kılmasıdır. İnsanlara da Peygamber (s.a.v)'in emrine tâbi olmalarını katiyetle emretmiştir. Onun için bir farza eğer, Allah'ın Kitabı'nda veya Resûlünün sünnetinde geçmemişse farz demek caiz değildir. Daha önce de söylediğimiz gibi, Allah, kendisine imanla birlikte Peygamber (s.a.v)'e iman etmeyi birbirine bağlamıştır. Resûlullah (s.a.v)'in sünnetini de Allah'ın murad ettiği manayı açıklayıcı kılmıştır. Kur'ân'ın âmm/genel ve hassını gösteren bir delildir. Sonra hikmeti, Kitabıyla birlikte zikretmiş ve onu Kitabına tâbi kılmıştır. Allah, böyle bir hayrı Resûlullah (s.a.v)'in dışında hiçbir kuluna nasip etmemiştir.

Allah, Kendisine İtaatle Birlikte Peygamber (s.a.v)'e İtaati de Farz Kılmıştır

Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"Allah ve Resûlü bir işe hüküm verdiği zaman, inanmış bir erkek ve kadına o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur. Her kim Allah ve Resûlüne karşı gelirse, apaçık bir sapıklığa düşmüş olur." [Ahzab, 33/36]

"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Peygamber (s.a.v)'e ve sizden olan ulu'l-emre (idarecilere) **itaat edin. Eğer bir hususta anlaş-**

mazlığa düşerseniz -Allah'a ve ahirete gerçekten inanıyorsanız- onu Allah'a ve Resûl'e götürün. (onların tâlimatına göre halledin); **bu, hem hayırlı hem de netice bakımından daha güzeldir."** [Nisa, 4/59]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Bazı ilim ehli şöyle dedi: **"Ulu'l-emr;"** -doğrusunu Allah bilir- Hz. Peygamber (s.a.v)'in gönderdiği askerî birliklerin komutanlarıdır. Bu görüşü birçok müfessir paylaşmıştır. Allah en doğrusunu bilir. Ama sanki bu görüş doğru görünüyor; çünkü Mekke çevresindeki Araplar, birinin emîr olmasını tanımıyorlardı ve birbirine emîr sıfatıyla boyun eğmekten hoşlanmıyorlardı. Onlar, Hz. Peygamber (s.a.v)'e itaat edip boyun eğince, artık O'ndan başkasına böyle boyun eğmenin uygun olacağına kanaat ettiler. Bu sebepten dolayı Hz. Peygamber (s.a.v)'in tayin ettiği emîrlere itaatle emredilmişlerdir. Fakat bu itaat mutlak bir itaat değildir; istisnai olup leh ve aleyhlerindeki duruma bağlı bir itaattir. Bunun içindir ki Allah (c.c) şöyle buyurmuştur:

"...Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve ahirete gerçekten inanıyorsanız- onu Allah'a ve Resûl'e götürün." [Nisa, 4/59]

Bu hususta müminler, ihtilaf ederlerse onlara yakışan, ayete uygun bir şekilde davranmaktır.

İmam Şafiî şöyle dedi: Bu, -İnşallah- ulu'l-emr ile ilgili söylenen görüşler doğrudur. **"...Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz..."** Yani -Allah en doğrusunu bilir- onlar ve kendilerine boyun eğilmesi emredilen kimseler anlaşmazlığa düştüklerinde, demektir. **"Onu Allah'a ve Resûl'e götürün."** Yani -Allah en doğrusunu bilir- eğer konuyla ilgili Allah ve Resûlünün buyruklarını biliyorsanız o zaman Allah'ın ve Peygamber (s.a.v)'in buyruğuna uyun. Eğer bilmiyorsanız, Peygamber (s.a.v)'e ulaştığınızda veya sizden Peygamber (s.a.v)'e ulaşan kimseye sorun demektir. Çünkü bu farz, tartışma götürmeyen bir farzdır. Allah'ın bu ayeti bu söylediğimizi desteklemektedir:

"Allah ve Resûlü bir işe hüküm verdiği zaman, inanmış bir erkek ve kadına o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur. Kim Allah'a ve Resûlüne karşı gelirse, apaçık bir sapıklığa düşmüş olur." [Ahzab, 33/36]

Kim, Resûlullah (s.a.v.)'den sonra anlaşmazlığa düşerse, ihtilaf edilen meseleyi, Allah'ın hükmüne, sonra da Peygamber (s.a.v)'in hükmüne götürür. Eğer üzerinde tartıştıkları konuyla ilgili Kitap ve sünnette açık bir hüküm bulamazlarsa, onu bunlardan birine kıyas yoluyla çözümlerler. Tıpkı "Kıble," "Adalet" ve "Misl" konularında anlattığım gibi... Allah (c.c)'nun bu manaya gelen başka ayetleri de vardır. Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"Kim Allah'a ve Resûl'e itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerine lütuflarda bulunduğu peygamberler, sıddıklar, şehitler ve salih kişilerle beraberdir. Bunlar ne güzel arkadaştırlar!" [Nisa, 4/69]

"Ey inananlar, Allah'a ve Peygamberine itaat edin, işittiğiniz halde ondan dönmeyin."[Enfal, 8/20]

Peygamber (s.a.v)'e İtaati Emreden Ayetler

Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"Muhakkak ki sana biat edenler ancak Allah'a biat etmektedirler. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir. Kim ahdini bozarsa, ancak kendi aleyhine bozmuş olur. Kim de Allah ile olan ahdine vefa gösterirse Allah ona büyük bir mükâfat verecektir." [Fetih, 48/20]

"Kim Peygamber (s.a.v)'e itaat ederse, Allah'a itaat etmiştir..." [Nisa, 4/80]

Allah, insanlara, Hz. Peygamber (s.a.v)'e biat etmenin kendisine biat etmek olduğunu, yine Hz. Peygamber (s.a.v)'e itaat etmenin de kendisine itaat etmek olduğunu bildirmiştir. Allah (c.c) şöyle buyurmuştur:

"Hayır, Rabbine andolsun ki aralarında çıkan anlaşmazlık hususunda seni hakem kılıp sonra da verdiğin hükümden içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın (onu) **tam manasıyla kabullenmedikçe iman etmiş olmazlar."** [Nisa, 4/65]

İmam Şafiî şöyle dedi: Bize -Allah en doğrusunu bilendir- ulaşan habere göre bu ayet, tarla meselesiyle alakalı olarak, Zübeyr ile muhakeme olan bir şahıs hakkında nazil olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v)'in kararı neticesinde tarla Zübeyr'e verildi. Bu karar, Hz. Peygamber (s.a.v)'in sün-

netine dayanmakta olup hakkında Kur'ân nassı bulunmayan bir karardır. Kur'ân, bu açıkladığıma işaret etmektedir. Çünkü karar, açık bir Kur'ân nassına dayansaydı, onlar Kitap'ta açıkça mevcut olan bir hükme boyun eğmedikleri için, mümin olamazlar ve tam bir teslimiyetle onu kabul etmedikleri için Kur'ân'ın hükmünü reddetmiş olurlardı.

Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"(Ey müminler!) **Peygamber'i, kendi aranızda birbirinizi çağırır gibi çağırmayın. İçinizden, birini siper edinerek sıvışıp gidenleri muhakkak ki Allah bilmektedir. Bu sebeple onun emrine aykırı davrananlar, başlarına bir bela gelmesinden veya kendilerine çok elemli bir azap isabet etmesinden sakınsınlar.**" [Nur, 24/63]

İmam Şafiî şöyle dedi: Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"Onlar, aralarında hüküm vermesi için Allah'a ve Peygamber (s.a.v)'e çağrıldıklarında, bakarsın ki bir kısmı yüz çevirip dönerler. Ama eğer (Allah ve Resûlünün hükmettiği) **hak kendi lehlerine ise, ona boyun eğip gelirler. Kalplerinde hastalık mı var; yoksa şüphe içinde midirler, Allah ve Resûlünün kendilerine zulüm ve haksızlık edeceğinden mi korkuyorlar? Hayır, asıl zâlimler kendileridir! Aralarında hüküm vermesi için Allah'a ve Resûlüne davet edildiklerinde, müminlerin sözü ancak 'İşittik ve itaat ettik.' demeleridir. Her kim Allah'a ve Resûlüne itaat eder, Allah'a saygı duyar ve O'ndan sakınırsa, işte asıl bunlar mutluluğa erenlerdir.**" [Nur, 24/48-52]

Allah (c.c), bu ayet-i celilelerle insanlara, Resûlullah (s.a.v)'in aralarında hükmetmesi için çağrılmaları, Allah'ın hükmüne çağrılmaları manasına geldiğini bildirmiştir. Çünkü aralarında hüküm veren Hz. Peygamber'dir. Eğer onlar, Hz Peygamber (s.a.v)'in hükmünü kabul eder ve teslimiyet gösterirlerse Allah'ın farzını kabul etmiş olurlar. Ayrıca Allah, onlara Peygamber (s.a.v)'in hükmünün O'nun hükmü olduğunu bildirmiştir. Allah'ın farzını manen hükme bağlamış ve ezelî ilminde geçtiği üzere, O'nu masum ve muvaffak kılmakla nimetine mazhar kılmıştır. O'nun hidayetine ve emrine ne denli bağlı olduğuna şahitlik yapmıştır. Böylece Allah, kullarını Peygamber (s.a.v)'e itaat etmeye mecbur edip ona itaatin kendisine itaat

olduğunu bildirerek farzını hâkim kılmıştır. Neticede Allah, insanlara hem kendi emrine, hem de Peygamberinin emrine uymalarını farz kıldığını, Peygamberine itaatin kendisine itaat olduğunu bildirmiştir. Sonra da yüce Allah, Peygamberinin de kendi emrine uymasının farz olduğunu bildirmiştir.

Peygamber (s.a.v)'in Kendisine Vahyedilene Uymasının Farz Kılınışı ve Hidayet Rehberi Oluşu

İmam Şafiî şöyle dedi: Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"Ey Peygamber, Allah'tan kork, kâfirlere ve münafıklara boyun eğme. Şüphesiz Allah ilim ve hikmet sahibidir. Sana Rabbinden vahyedilenlere uy. Allah, elbette yaptıklarınızdan haberdardır." [Ahzab, 33/1-2]

"Rabbinden sana vahyolunana uy. O'ndan başka tanrı yoktur. Müşriklerden de yüz çevir." [Enam, 6/106]

"Sonra Biz seni din konusunda bir şeriat sahibi kıldık. Sen ona uy; bilmeyenlerin isteklerine uyma." [Casiye, 45/18]

İmam Şafiî şöyle dedi: Allah, ezelî ilminde geçtiği üzere, Peygamberine, insanlara karşı onu koruyarak lütufta bulunduğunu bildirmiş ve şöyle buyurmuştur:

"Ey Resûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah, seni insanlardan koruyacaktır." [Maide, 5/67]

İmam Şafiî (r.a) şöyle dedi: Allah (c.c), Peygamber (s.a.v)'in O'nun emrine tam olarak sarıldığına, hem nefsi hem de kendisine uyanlar için hidayet rehberi olduğuna şehadet etmiştir:

"İşte böylece sana da emrimizle Kur'ân'ı vahyettik. Sen, Kitap nedir, iman nedir bilmezdin. Fakat Biz onu kullarımızdan dilediklerimizi kendisiyle doğru yola eriştirdiğimiz bir nur kıldık. Şüphesiz ki sen doğru yolu göstermektesin." [Şura, 42/52]

Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"Allah'ın sana lütfu ve esirgemesi olmasaydı, onlardan bir güruh seni saptırmaya yeltenmişti. Onlar yalnızca kendilerini saptırırlar, sana hiçbir zarar veremezler. Allah, sana Kitab'ı ve hikmeti indirmiş ve sana bilmediğini öğretmiştir. Allah'ın lütfu sana gerçekten büyük olmuştur." [Nisa, 4/113]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Allah (c.c), Peygamberinin de kendi emrine uymasını farz kıldığını bildirmiş ve O'ndan aldığı vahyi tebliğ ettiğine ve bizzat onlara uyduğuna şehadet etmiştir. Biz de Allah'a iman ederek, O'na yakın olmaya çalışmak ve kelamını tasdik ederek O'na kulluğumuzu arz etmek için Hz. Peygamber (s.a.v)'in tebliğ görevini yerine getirdiğine şehadet ederiz.

Bize Abdülaziz, Muttalib'in azatlısı Amr b. Ebi Amr vasıtasıyla Muttalib b. Hantab'ın, Resûlullah (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu nakletti:

"Allah'ın emrettiği ve size emretmemi, yasakladığı ve size yasaklamamı istediği hiçbir emrini es geçmeden tamamını size tebliğ ettim."[113]

İmam Şafiî dedi ki: Allah ezelî ilminde geçtiği üzere ve geri çevrilmez olan hükmüne göre, Hz. Peygamber (s.a.v)'e lütuf ve ihsanda bulunarak, onu saptırmak isteyenlere karşı koruduğunu ve onların hiçbir şekilde kendisine zarar veremeyeceklerini bildirmiştir. Allah, Hz. Peygamber (s.a.v)'in ***Allah'ın yolu*** olan doğru yola hidayet ettiğine, elçilik görevini yerine getirdiğine ve emirlerine uyduğuna şehadet etmiştir. Ben de zikrettiğim ayetlerde Peygamber (s.a.v)'e itaati Allah'ın farz kıldığını ve onu desteklediğini anlattım. İşte bütün bunlarda, Hz. Peygamber (s.a.v)'in hükmüne teslim olma ve emrine uyma konusunda Allah'ın insanlara karşı hucceti mevcuttur.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Eğer bir konuda Allah'ın hükmü bulunmuyorsa, Resûlullah (s.a.v), Allah'tan aldığı yetkiyle konuyla ilgili olarak kendisi hüküm koymuştur. Yüce Allah, bunu bize şöyle bildirmiştir.

113 Beyhaki, *Sünen el-Kübra*, 7/76.

"Sana da böylece emrimizden bir rûh vahyettik. Kitabın da, imanın da ne olduğunu bilmezdin. Fakat Biz onu, kendisiyle kullarımızdan dilediğimizi hidayete ilettiğimiz bir nur kıldık. Ve muhakkak ki sen dosdoğru yola iletirsin; göklerde ne var, yerde ne varsa, kendisinin olan Allah'ın yoluna (iletirsin). Şunu bilin ki bütün işler Allah'a döner." [Şura, 42/52-53]

İmam Şafiî şöyle dedi: Resûlullah (s.a.v), Allah'ın Kitabı'nda hüküm bulunan konularda olduğu gibi, hakkında kesin bir nas bulunmayan konularla ilgili olarak sünnet (kanun) koymuştur.

Allah, Resûlünün koyduğu her sünnete (hükme) uymaya bizi mecbur kılmıştır. Peygamber (s.a.v)'in sünnetine uymanın kendisine itaat olduğunu, ona uymaktan imtina eden kullarından da ileri sürecekleri hiçbir mazereti kabul etmeyeceğini bildirmiştir. Açıkladığıma ve Resûlullah (s.a.v)'in buyurduğuna göre Allah, onun sünnetine uyma hususunda kullara seçme hakkı tanımamıştır.

Bize, İbn Uyeyne haber vererek şöyle dedi: Bize Ömer b. Ubeydullah'ın azatlısı Sâlim Ebû Nadr, Ubeydullah b. Ebi Rafi, babasından, Resûlullah (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu haber verdi:

"Koltuğuna yan gelip oturan ve kendisine benim bir emir veya yasağım gelindiğinde, 'Biz bunu bilmiyoruz, Allah'ın Kitabı'nda ne bulursak ona uyarız.' diyen birinizle asla karşılaşmayayım."[114]

Süfyan şöyle dedi: "Bana bu hadisi, Muhammed b. el-Münkedir, Nebi (s.a.v)'den mürsel olarak rivayet etti."

İmam Şafiî şöyle dedi: Hadiste geçen "Erike" kelimesi (divan/koltuk) anlamına gelir.

İmam Şafiî şöyle dedi: Allah'ın Kitabı ile birlikte Resûlullah (s.a.v)'in sünnetinin iki kısmı vardır.

Birincisi: Kitabın açık hükmü bulunan bir konuda Resûlullah (s.a.v), o hükme Allah'ın indirdiği şekilde uymuştur.

İkincisi: Kitabın mücmel olan hükümleridir. Allah (c.c)'nun bu hükümlerle ne murad ettiğini Hz. Peygamber (s.a.v), Allah adına hükmün farz

114 Ebû Davud, *Sünen*, 5/12, no: 4605; Tirmizi, İlim, 5/37; *el-Müstedrek*, İlim, 1/108-109.

oluşunun mahiyetini beyan etmiştir: "Bu hüküm genel mi, yoksa özel mi?" kullar hükmü nasıl eda edecekler? Resûlullah (s.a.v) bunları açıklığa kavuşturmuş ve her iki durumda da Allah'ın Kitabı'na uymuş sayılmaktadır.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Resûlullah (s.a.v)'in sünnetinin üç kısım olduğu hususunda ilim ehlinin ihtilaf ettiklerini bilmiyorum. Bu sünnet çeşitlerinden ikisi üzerinde icma etmişlerdir. İcma edilen bu iki kısım, bazen birleştiği gibi bazen de ayrılır.

Birinci kısım: Allah (c.c)'nun Kur'ân'da açıkça bildirdiği hükümlerin aynısını Resûlullah (s.a.v) de beyan buyurmuştur.

İkinci kısım: Allah'ın Kur'ân'da mücmel olarak indirdiği bir hükmü Hz. Peygamber (s.a.v), O'nun muradına uygun olarak açıklamıştır. Aynı zamanda da sünnetin bu iki kısmı üzerinde âlimler ihtilaf etmemişlerdir.

Üçüncü kısım: Kur'ân'da onunla ilgili hiçbir hüküm bulunmayan konularla ilgili Resûlullah (s.a.v)'in sünnetiyle açıklanan hükümlerdir.

Bu kısım sünnetle ilgili olarak kimisi şöyle demiştir: Allah (c.c), Resûlullah (s.a.v)'e itaati farz kıldığına ve ezelî ilminde geçtiği üzere, O'nun rızasına uygun işlerde muvaffak eylediğine göre, hakkında Kur'ân hükmü bulunmayan konularda da ona sünnet (hüküm) koyma yetkisi vermiştir. Kimisi de şöyle demiştir: Hz. Peygamber (s.a.v), ancak Kitap'ta aslı olan konularda sünnet (hüküm) koymuştur. Nitekim namazların sayılarını ve nasıl kılınacağını, mücmel olan farzın aslına dayanarak açıklamıştır. Alım satım işleri ve diğer hukukî konularla ilgili sünnetler de böyledir; çünkü Allah (c.c) şöyle buyurmuştur:

"Ey iman edenler, mallarınızı aranızda haksız yollarla yemeyin..." [Nisa, 4/29]

"...Allah, alım satımı helal ve ribayı (faizi) **haram kılmıştır..."** [Bakara, 2/275]

Allah'ın neyi helal, neyi haram kıldığını, Hz. Peygamber (s.a.v), Allah'ın adına -tıpkı namazı açıkladığı gibi- açıklamıştır. Kimisi de şöyle demiştir: Hz Peygamber (s.a.v)'e Allah'tan bir risalet gelmiştir. Bu itibarla Peygamber (s.a.v)'in sünneti, Allah'ın farzıyla sabit olmuştur. Kimisi de şöyle demiştir: Hz Peygamber (s.a.v)'in koyduğu her sünnet, onun kalbi-

ne ilham edilmiştir. Onun sünneti, Allah tarafından kalbine ilham edilen ***"hikmet"***tir. Dolayısıyla kalbine ilham edilen, onun sünnetini teşkil etmektir.

Bize, Abdülaziz b. Muhammed, Muttalib'in azatlısı olan Amr b. Ebi Amr'dan, Muttalib'in Resûlullah (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu nakletti:

"Allah'ın size emretmemi istediği her şeyi size emrettim. Allah'ın size yasaklamamı istediği her şeyi de size yasakladım. Ayrıca Emin Ruh (Cebrail), *benim kalbime, hiç kimsenin rızkını tamamlamadıkça asla ölmeyeceğini ilham etti. Buna göre güzel rızık isteyin."*[115]

İmam Şafiî, *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Hz. Peygamber (s.a.v)'in kalbine Allah'ın ilham ettiği şey, sünneti ihtiva etmektedir. Allah'ın zikrettiği hikmet de Kur'ân'da zikri geçen hikmetle aynıdır. Hz. Peygamber (s.a.v)'e Kur'ân olarak indirilen şey ise Allah'ın nimetlerinin birer parçası olarak ve diğer nimetler gibi gelmiştir. Öyle ki bu nimetler bir nimette birleşir veya birbirinin aynı olmayan bazı işlerde de farklılıklar gösterir. Allah'tan, bizi günahtan koruması ve muvaffakiyet vermesini dileriz.

İmam Şafiî (r.a) şöyle dedi: Bu saydıklarımızın hangisi olursa olsun Allah (c.c), Kitabında, Resûlullah (s.a.v)'e itaati farz kıldığını beyan etmiştir. İnsanlardan hiç kimseye, bilerek Resûlullah (s.a.v)'e muhalefet etme hususunda mazeret tanımamıştır. Ayrıca Allah, dinî meselelerle ilgili olarak bütün insanları Resûlullah (s.a.v)'e muhtaç kıldığını belirtmiştir. Kitab'da bildirilen farzlarla murad ettiği manaları Hz. Peygamber (s.a.v)'in sünnetiyle kendilerine göstererek, onlara huccetini ikame etmiştir. Böylece söylediklerimizi anlayanlar bilsinler ki; Hz. Peygamber (s.a.v)'in sünneti, ister Kur'ân'da okuduğumuz bir ayetle farz kılınmış bir hükmü açıklasın, isterse Kur'ân'da yer almayan bir hükümle ilgili olsun, Allah'ın hükmüyle Peygamber (s.a.v)'in hükmü farklı şeyler değildir. Aksine her halükarda bağlayıcı özelliğiyle gelmiştir.

Daha önce zikrettiğimiz, Ebû Rafi' hadisinde de Resûlullah (s.a.v) böyle buyurmuştur.

---

115 Hadisin tahrici ve bir bölümü daha önceki dipnottakiyle [10] aynıdır.

İmam Şafiî şöyle dedi: Hakkında Allah'ın Kitabı'nda hüküm bulunan konularla ilgili olan sünnetle, hakkında Kitap nassı bulunmayan bir hükmü ifade eden sünnet hususunda söylediklerimizi gösteren bazı örnekler zikredeceğiz. İnşaallah.

İlk zikredeceğimiz, hakkında Allah'ın Kitabı'nda hüküm bulunan konularla ilgili olan sünnettir ki Kur'ân'daki nasih ve mensuhun sünnetle ispatını ele alacağız. Sonra hakkında hem Kur'ân nassı, hem de Hz. Peygamber (s.a.v)'in sünneti bulunan farzları zikredeceğiz. Daha sonra nasıl olduğu ve vakitleri Hz Peygamber tarafından açıklanan mücmel farzları anlatacağız. Sonra da Allah'ın genel olan ve onunla geneli murad ettiği emriyle, genel olduğu halde onunla hassı murad ettiği emrini zikredeceğiz. Sonunda da hakkında nas bulunmayan konulardaki sünnet üzerinde duracağız.

NASİH VE MENSUH

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Şüphesiz Allah, insanları niye ve niçin yarattığının muradını ezelî ilmiyle daha önceden bilmektedir. O'nun hükmünü değiştirecek biri yoktur ve O, hesabı çabuk görendir.

Allah, her şey açıklansın, hidayet ve rahmet olsun diye onlara Kitab'ı indirmiştir. Onda bir kısım farzları kesin olarak sabit kılmış ve bir kısmını da neshetmiştir. Bunu da onların yüklerini hafifletmek, onlara kolaylık sağlamak ve verdiği nimetleri arttırmak için yapmıştır. Değiştirmeyip sabitleştirdiği farzlara uyanları cennetiyle ve azabından kurtulmakla ödüllendirmiştir. Böylece sabitleştirdiği ve neshettiği şeylerin hepsinde Allah'ın rahmeti insanları kaplamıştır. Nimetlerinden dolayı hamd O'nadır.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Allah, insanlara, Kitabın bir hükmünü ancak Kitap'la neshettiğini, sünnetin Kitabı neshetmeyeceğini, onun nas bulunan konularda Kitab'a tâbi olduğunu ve Allah'ın mücmel olarak indirdiği şeylerin manalarını açıkladığını beyan buyurmuştur. Allah (c.c) şöyle buyurmuştur:

"Onlara ayetlerimiz açık açık okunduğu zaman (öldükten sonra) **Bize kavuşmayı beklemeyenler: 'Ya bundan başka bir Kur'ân getir veya bunu değiştir!' dediler. De ki: Onu kendiliğimden değiştirmem benim için olacak bir şey değildir. Ben, bana vahyolunandan başkasına uymam. Çünkü Rabbime isyan edersem elbette büyük günün azabından korkarım."** [Yunus, 10/15]

Allah (c.c) bize, Peygamberine vahyettiği şeylere uymayı farz kıldığını ve onun kendiliğinden bunu değiştirme yetkisinin olmadığını bildirmiştir. **"Ben bunu kendiliğimden değiştiremem."** ayetinde, anlattığım husus beyan edilmektedir. Yani Allah'ın Kitabı'nı ancak O'nun Kitabı nesheder.

Aynen ilk farz kılanın O olduğu gibi, yine farzlarından dilediğini kaldıran da, sabitleştiren de O'dur. Bu hakkı hiçbir kuluna vermemiştir. Allah (c.c) bu gerçeği şöyle beyan buyurmuştur:

"Allah dilediğini siler, (dilediğini de) **sabit bırakır. Ana Kitap O'nun yanındadır."** [Ra'd, 13/39]

İlim ehlinin bazısı şöyle demiştir: Bu ayette -Allah en doğrusunu bilir- Kur'ân'da hükmü bildirilmemiş olan konularda Allah'ın Hz. Peygamber (s.a.v)'e hüküm koyma yetkisini verdiğine dair bir delalet vardır.

Allah'ın şu sözüyle ilgili olarak şöyle dendi: **"Allah dilediğini siler."** lafzının Allah dilediği farzı kaldırır, dilediği farzı da sabit kılar anlamına geldiği söylenmiştir. Allah'ın Kitabı'nda buna delalet vardır: Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"Biz, bir ayetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak (ertelersek) **mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz. Bilmez misin ki Allah her şeye kadirdir."** [Bakara, 2/106]

Allah, Kur'ân'ın neshedilmesinin ve indirilmesinin geciktirilmesinin, ancak onun cinsinden olan Kur'ân ile mümkün olacağını bildirmiştir. Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"Biz bir ayetin yerine başka bir ayeti getirdiğimiz zaman -ki Allah, neyi indirdiğini çok iyi bilir- 'Sen ancak bir iftiracısın.' dediler. Hayır, onların çoğu bimez." [Nahl, 16/101]

Resûlullah (s.a.v)'in sünneti de böyledir. Hz. Peygamber (s.a.v)'in sünnetini ancak onun sünneti nesheder. Hz. Peygamber (s.a.v)'in sünnetiyle belirlediği bir hüküm konusunda Allah, ona başka bir şey bildirirse, Peygamber (s.a.v), Allah'ın bildirdiği o şey konusunda bir sünnet koyar. Böylece o, farklı olan önceki sünnetini nesheden bir sünneti bulunduğunu insanlara belirtmiş olur. Bu durum Resûlullah (s.a.v)'in sünnetinde zikredilmiştir.

Birisi şöyle diyebilir: Kur'ân'ın Kur'ân'ı neshettiğine dair delalet bulunduğunu biliyoruz; çünkü Kur'ân'ın benzeri yoktur. Ama sünnet konusunda buna benzer bir delalet mevcut mudur?

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Allah'ın Resûlullah (s.a.v)'in emrine uymayı farz kılması konusunda söylediklerim göstermektedir ki, Resûlullah'ın sünneti, Allah'ın buyruğu ile kabul edilmiştir. Sünnete uyan kimse, Allah'ın Kitabı'na uymuştur. Allah'ın insanları uymaya mecbur kıldığı Kitabından ve Peygamberinin sünnetinden başka hayırlı ve açık nas mahiyeti taşıyan bir bilgi kaynağı yoktur. Sünnet, açıkladığım gibi olunca; insanlardan hiçbirinin sözü ona denk değildir. Bu sebepten dolayıdır ki onu, ancak benzeri bir şey nesheder. Onun benzeri de yine ancak Hz. Peygamber (s.a.v)'in sünnetidir; çünkü Allah, Hz. Peygamber (s.a.v)'e verdiği yetkiyi hiçbir beşere vermemiştir. Aksine, ona uymayı insanlar üzerine farz kılmıştır. Allah, tüm insanlara onun emrine uymayı bir gereklilik kılmıştır. Bütün yaratılmışlar ona tâbi olmakla yükümlü olduklarından dolayı, tâbi olan birinin uymakla mükellef bulunduğu şeye muhalefet etmesi söz konusu değildir. Hz. Peygamber (s.a.v)'in sünnetine uyması üzerine vacip olan kimsenin ona muhalefet etmesi mümkün değildir. Bu durumda olan birisi de onun sünnetine dâhil olan bir meseleyi neshetme yetkisine sahip değildir.

Biri şöyle sorabilir: Hz. Peygamber (s.a.v)'in neshedilmiş bir sünneti rivayet edildiği halde, onu nesheden sünnetin rivayet edilmemiş olma ihtimali var mıdır?

Böyle bir ihtimal yoktur. Farziyeti kaldıran bir şeyin rivayet edilmesi ve farziyeti kesinleşmiş olan bir şeyin de terk edilmesi nasıl mümkün olur? Eğer böyle bir şey caiz olacak olursa, sünnetin çoğu: ***"Belki bu nesh edilmiştir!"*** düşüncesiyle insanların ellerinden çıkıp gider. Eğer bir farz neshedilmişse, mutlaka yerine başka bir farz konulmuştur. Bu durum aynen, Beytu'l-Makdis'in (Kudüs) kıble oluşunun neshedilip yerine kıble olarak Kâbe'nin tayin edilmesi gibidir. Allah'ın Kitabı'ndaki ve Resûlullah (s.a.v)'in sünnetindeki bütün neshler bu usul üzeredir.

Birisi "Sünnet, Kur'ân ile neshedilir mi?" diye bir soru sorarsa;

Ona şöyle denir: Sünnet, Kur'ân ile neshedilecek olursa, Hz. Peygamber (s.a.v)'in ilk sünnetinin sonraki sünnetiyle neshedildiğini bildiren bir

sünneti bulunurdu ki, böylece bir şeyin ancak kendi benzeriyle neshedileceğine dair insanlar için bir delil mevcut olsun.

"Bu söylediğinin delili nedir?" diyecek olursa;

Şöyle denilir: Açıkladığım gibi, Hz. Peygamber (s.a.v), Allah'ın farzlarıyla genel ve hass olma bakımından ne murad ettiğini açıklama mevkiine sahiptir. Yine bu kitabımda anlattım; Hz. Peygamber (s.a.v), bir şeyi daima Allah'ın hükmüne dayanarak söyler. Allah onun söylediği bir hükmü neshedecek olursa, Hz. Peygamber (s.a.v)'in de Allah'ın neshettiği konuda bir sünneti mevcut olurdu. Hz. Peygamber (s.a.v)'in sünnetini Kur'ân'ın neshettiğini ve Hz. Peygamber (s.a.v)'den de onu nesheden bir sünnetin rivayet edilmediğini söylemek caiz olsaydı, Resûlullah'ın alım satımla ilgili yasakladığı şeylerin hepsi hakkında, Hz. Peygamber (s.a.v)'in, "... **Hâlbuki Allah, alım satımı helal, ribayı** (faizi) **haram kılmıştır...**" [Bakara, 2/275] ayeti gelmeden önce onları haram kıldığını söylemek caiz olurdu. Zina edenlerden recmettirdiği kimseler için de **"Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüz değnek vurun..."** [Nur, 24/2] ayetine dayanarak recim cezası neshedilmiştir, denilebilirdi. Mest üzerine meshetmek konusunda da abdest almayı emreden ayet, meshi neshetmiştir, demek mümkün olurdu. Aynı şekilde, koruma altında olmayan ve değeri çeyrek dinardan az olan şeyi çalan hırsız hakkında da, **"Hırsızlık eden erkek ve kadının, yaptıklarına karşılık bir ceza ve Allah'tan bir ibret olmak üzere ellerini kesin. Allah daima üstündür, hüküm ve hikmet sahibidir."** [Maide, 5/38] ayetine dayanarak had cezası kaldırılmaz, demek caiz olurdu; çünkü ***"hırsızlık"*** deyimi, az olsun çok olsun, koruma altında bulunsun veya bulunmasın, herhangi bir şeyi çalmak anlamına gelir.

Ayrıca da Hz. Peygamber (s.a.v)'in her hadisi hakkında Kur'ân'da benzeri bulunmayınca o, böyle bir şey söylememiştir, diye reddetmek caiz olurdu. Bu iki durumda da bütün sünnetleri reddetmek mümkün olur. Bu suretle Kitap'ta mücmel olarak bildirilen konularla ilgili her sünnet, Kitab'a muvafık olsa bile -zaten temelde sünnet daima Kitab'a muvafıktır- şu ihtimallerden dolayı terk edilir: Hadisin lafzı bir yönüyle Kur'ân'daki lafza uymayabilir ya da hadisin lafzında Kur'ân'da bulunandan fazla hü-

kümler ve ibareler olabilir. İsterse hadisin bir yönüyle lafız bakımından Kur'ân lafzına muhalif olma ihtimali bulunsun, fark etmez.

Allah'ın Kitab'ı ve Peygamberinin sünneti, bu ihtimaller dışında olup bizim söylediklerimizle mutabıklık arz etmektedir.

Allah'ın Kitab'ı öyle bir beyandır ki insan onun sayesinde cehalet körlüğünden kurtulur. Kur'ân, Resûlullah (s.a.v)'in, Allah'ın Kitabı ve dini bakımından konumunu, O'nun Kitabı'na ne ölçüde uyduğunu ve Allah'ın, Kitap'ta ne murad ettiğini hakkıyla açıklayandır.

Bir Kısmı Kitabın, Bir Kısmı da Sünnetin Delaletiyle Anlaşılan Nasih ve Mensuh

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Bazı ilim ehlinin nakledilen rivayetini şöyle duydum: Şüphesiz Allah (c.c) beş vakit namazı farz kılmadan önce namazı farz kılarak şöyle buyurmuştur: **"Ey örtüsüne bürünen** (Resûlüm)! **Birazı hariç, geceleri kalk namaz kıl.** (Gecenin) **yarısını** (kıl). **Yahut bunu birazını azalt ya da çoğalt ve Kur'ân'ı da tane tane** (anlaşılır şekilde) **oku."** [Müzzemmil, 73/1-4]

Sonra da bunu aynı sûrede yer alan bir ayetle neshetmiş ve şöyle buyurmuştur.

"(Resûlüm!) **Senin, gecenin üçte ikisine yakın kısmını,** (bazen) **yarısını** (bazen de) **üçte birini yatmadan** (ibadetle) **geçirdiğini ve beraberinde bulunanlardan bir topluluğun da** (böyle yaptığını) **Rabbin elbette biliyor. Gece ve gündüzü** (içinde olup bitenleri iyiden iyiye) **ölçüp tartan ancak Allah'tır. O sizin, bunu sayamayacağınızı bildiği için, sizi bağışladı. Artık, Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyun. Allah bilmektedir ki içinizde hastalar bulunacak, bir kısmınız Allah'ın lütfundan** (rızık) **aramak üzere yeryüzünde yol tepecek, diğer bir kısmınız da Allah yolunda çarpışacaklardır. O halde Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyun. Namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a gönül hoşluğuyla ödünç verin..."** [Müzzemmil, 73/20]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Allah, geceleyin gecenin yarısı kadar, ondan az veya fazla bir süre kalkıp namaz kılınmasını emre-

dip "**...gecenin üçte ikisinden biraz eksik, yarısı ve üçte biri kadar...**" buyurduktan sonra, gece namazını hafifletmiş ve "**Allah bilmektedir ki içinizde hastalar bulunacak, bir kısmınız Allah'ın lütfundan** (rızık) **aramak üzere yeryüzünde yol tepecek, diğer bir kısmınız da Allah yolunda çarpışacaklardır. O halde Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyun...**" [Müzzemmil, 73/20]

Allah'ın Kitabı'nda geceleri, gecenin yarısı, yarısından azı ve fazlası kadar bir süre kalkılıp namaz kılınması emrinin, "...**Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyun...**" ayetiyle neshedildiği açıkça belli olmuştur.

İmam Şafiî şöyle dedi: Ancak muhtemeldir ki "...**Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyun**..." ayetinin iki anlamı vardır:

Birincisi: Gece namazının sabit bir farz olmasıdır; çünkü onunla başka bir farz kaldırılmıştır.

İkincisi: Bu farzın kendisiyle başka bir emir kaldırıldığı gibi, başka bir emirle kendisi de neshedilmiş bir farz olmasıdır. Allah (c.c) bu durumu şöyle beyan buyurmaktadır:

"**Gecenin bir kısmında uyanarak, sana mahsus bir nafile olmak üzere namaz kıl.** (Böylece) **Rabbinin, seni övgüye değer bir makama göndereceği umulur.**" [İsra, 17/79]

Muhtemeldir ki Allah (c.c), "**Gecenin bir kısmında uyanarak, sana mahsus bir nafile olmak üzere namaz kıl**..." sözünde farz kılınanın dışında ve güç yettiği kadar okunacak farz namazdan başka bir gece namazını da ifade ediyor olabilir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Bu iki anlamın birine sünnetten delil getirerek bu manalardan hangisinin murad edildiğini araştırmak gerekmektedir. Resûlullah (s.a.v)'in sünneti, beş vaktin dışında farz olan bir namazın bulunmadığına delil teşkil etmektedir. Buna göre biz de farz olan namazların beş vakit olduğunu kabul ediyoruz. Daha önce farz edilen namazlar, beş vakit namazın farziyetiyle neshedilmiştir, diyoruz. Allah (c.c)'nun şu ayetini delil gösterebiliriz: "**Sana mahsus olmak üzere, fazladan teheccüd namazı kıl.**" [İsra, 17/79] Bu ayet; gece, gecenin yarısı, üçte biri ve mümkün olan miktarda Kur'ân okuyarak namaz kılınmasının

farziyetini neshetmiştir. Bununla birlikte biz, kimsenin Allah'ın müyesser kıldığı kadar Kur'ân okuyarak teheccüd namazı kılmayı terk etmesini hoş görmeyiz. Bu namaz, ne kadar çok kılınırsa, o nisbette biz de hoşnut ve memnun oluruz.

Bize, Malik b. Enes, amcası Ebû Süheyl b. Malik'ten, o da babasından Talha b. Ubeydullah'ı şöyle söylerken duyduğunu haber verdi: "Necid halkından saçı başı dağınık halde bir bedevi geldi. Sesinin uğultusunu işitiyor ve ne söylediğini anlamıyorduk. Nihayet yaklaşıp 'İslam nedir?' diye sordu. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: *'İslam, bir gün ve gecesinde beş vakit namazdır.'* Dedi ki: 'Bundan başka yapacağım şey var mıdır?' Hz. Peygamber buyurdu ki: *'Hayır, ancak nafile olarak onun dışında kılarsan o başkadır.'* Ravi dedi ki: Hz. Peygamber (s.a.v), ona, Ramazan orucunu da tutması gerektiğini söyledi. Adam, 'Üzerime düşen başka bir şey var mı?' dedi. Hz. Peygamber buyurdu ki: *'Hayır, ancak nafile olarak onun dışında tutarsan o başkadır.'* Bunun üzerine adam, kalkıp 'Ben bunun üzerine ne bir şey ekler ne de ondan bir şey eksiltirim.' diyerek huzurdan ayrıldı. Bunun üzerine Nebi (s.a.v) şöyle buyurdu: *'Eğer sözünü tutarsa kurtuluşa ermiştir.'*"[116]

İmam Şafiî şöyle dedi: Ubade b. es-Sâmit, Resûlullah (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Allah (c.c)'nun, kulları üzerine bir gün ve gecesinde farz kıldığı namaz beş vakittir. Kim bu namazlardan birinin önemini küçümsemeyip geçirmezse, kendisini cennete girdirmesi için Allah'tan söz almış olur."[117]

116 *el-Muvatta*, Namaz, 1/175; Buhari, Oruç, 4/102, no: 1891; Müslim, İman, 1/40-41 no: 11.

117 *el-Muvatta*, Gece namazı, 1/123, no: 14; Ebû Davud, Namaz, 2/130-131, no: 1420; Nesefi, Namaz, 1/230 no: 461.

ÖZÜR İLE SAKIT OLACAĞI VE MASİYET ÜZERE EDA EDİLİRSE KABUL OLMAYACAĞI KİTAP VE SÜNNETLE BİLDİRİLEN FARZ NAMAZLAR

Bize, Rebi' şöyle haber verdi: İmam Şafiî (r.a) şöyle dedi: Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"Sana kadınların ay halini sorarlar. De ki: O, bir rahatsızlıktır. Bu sebeple ay halinde olan kadınlardan uzak durun. Temizlenınceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri vakit, Allah'ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın. Şunu iyi bilin ki Allah tevbe edenleri de sever, temizlenenleri de sever." [Bakara, 2/222]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Allah, namaz kılan kimse için abdest alarak ve cünüplük dolayısıyla gusül yaparak temizlenmeyi farz kılmıştır. Böylece temiz olmayan kimsenin namazı sahih olmaz. Allah, ay halini zikredip temizlenınceye kadar kadınlara yaklaşmayı yasaklamıştır. Kadınlar iyice temizlendikleri vakit cinsî ilişkide bulunma imkânları olduğunu bildirmiştir. Bundan anlıyoruz ki kadınların su ile temizlenmeleri, ay halinin gitmesinden sonra mümkün olur; çünkü su, ay halleri durumları varken de daima mevcuttu. Ay hali görmekte olan bir kadın (ay hali geçmeden) sadece su ile temizlenemez; çünkü Allah, temizlendikten sonra iyice temizlenmelerini bildirmiştir. İyice temizlenmeleri ise Allah'ın Kitab'ı ve Hz. Peygamber (s.a.v)'in sünnetinde ay halinin geçmesine bağlanmıştır.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* dedi ki: Bize Malik, Abdurrahman b. Kasım'dan, o da babasından şöyle haber verdi: Hz. Aişe (r.anha), Resûlullah (s.a.v) ile beraber ihrama girdiğini, kendisinin bu sırada ay hali olduğunu, Hz. Peygamber (s.a.v)'in de ona, hacılar ne yapıyorsa onu yap-

masını, "*Ancak temizleninceye kadar Kâbe'yi tavaf etmemesi ve namaz kılmaması gerektiğini emrettiğini*" zikretmiştir.[118]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Bundan çıkardığımız hükme göre Allah (c.c), abdest ve gusül yoluyla temizlenme imkânı olanlara namazını farz kılmıştır. Ay hali, kadının yaradılışında olan bir durum olduğu için bu yollarla bu halinden temizlenme imkânı yoktur. Kadın, buna kendisi sebep olmadığından ay hali dönemi içinde bu ibadetleri terk etmesi halinde asi olmaz. Dolayısıyla ay hali gördüğü günlerde kadından namazın farziyeti kalkmıştır. Bu itibarla onun farziyeti kalktığı sürede terk ettiği namazları kaza etmesi de gerekmez.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Baygın yahut kendi etkisi olmaksızın Allah'ın bir takdiri neticesinde aklı başında olmayıp temyiz kabiliyetini kaybeden kişilerin durumu da ay hali görmekte olan kadına kıyas edilir. Bu durumda oldukları süre içinde kendilerine gelinceye kadar namaz onların üzerlerinden kalkar. Çünkü bunlar, bu halde oldukları sürece namazın ne olduğunu düşünemezler.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Âlimlerin geneli, Resûlullah (s.a.v)'in, ay hali gören kadının namazlarını kaza etmesine dair emri bulunmadığına ve böyle bir durumda olan kadının orucunu kaza etmesi gerektiği emri bulunduğuna dair görüş birliğine varmışlardır. Biz de ilim ehlinin rivayet ve ittifaklarına dayanarak, her iki farzı birbirinden ayrı tuttuk.

Oruç, uygulamada namazdan farklıdır. Şöyle ki yolcu, Ramazan orucunu erteleyebilir. Fakat yolcunun seferde namazı bir gün bile terk etme hakkı yoktur. Oruç, senenin bir ayına mahsustur. Diğer on bir ayda oruç tutmak farz değildir. Buna karşılık, temyiz kabiliyeti yerinde olan erkeklerin bir gün bile namazı terk etmesi caiz değildir.

Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"Ey iman edenler! Siz sarhoşken -ne söylediğinizi bilinceye kadar- cünüpken de -yolcu olan müstesna- gusledinceye kadar namaza yaklaşmayın..." [Nisa, 4/43]

118 *el-Muvatta*, Hac, 1/411, no: 224; Buhari, Hac, 3/588; Müslim, Hac, 2/873-874.

İlim ehliden bazıları şöyle dedi: Bu ayet, şarap içmek haram kılınmadan önce indirilmiştir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Kur'ân -Allah en doğrusunu bilir- şuna delalet etmiştir; söylediğini bilene kadar sarhoş kişinin namaz kılması caiz değildir. Çünkü Kur'ân, önce sarhoşu namazdan menetmiş, sonra da cünübü onunla birlikte zikretmiştir. İlim ehli, temizleninceye kadar cünübün namaz kılamayacağı konusunda ihtilafa düşmemişlerdir. Sarhoşun namazdan menedilmesi, şarabın yasaklanmasından önce olduğuna göre, şarap içmek yasaklanınca onun namazdan menedilmiş olması daha da evla bir durumdur. Çünkü bu durum sarhoş açısından iki cihetten mahzurludur: Birisi, menedildiği halde namaz kılması, ötekisi de haram olan şarabı içmesidir.

Namaz: Söz, amel ve kaçınması gerekenlerden kaçınmaktır. Kişi namazda ne söylediğini, ne yaptığını ve neden haram işlerden uzak kaldığını bilmezse, namazı emredildiği şekilde eda etmiş olmaz. Bunları idrak etmekten uzak olan kişinin namaz kılması yeterli olmayacağından, aklı başına gelince onu kaza etmesi gerekir.

Kendi elinde olmaksızın, Allah'tan gelen bir kader sebebiyle aklı başında bulunmayan kimse, sarhoştan farklıdır; çünkü sarhoş, kendi kendini sarhoş etmiştir. Dolayısıyla sarhoşun namazını kaza etmesi gerekir, kendi elinde olmayan bir arıza ile aklı başında bulunmayan kimse böyle değildir ki bu yüzden günahkâr olsun.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Allah, Resûlünü, namazda Beytu'l-Makdis'e (Kudüs'e) döndürmüştür. Bu husus neshedilmeden önce, namazda başka bir tarafa dönmek caiz değildi. Sonra Allah, namazda Beytu'l-Makdis'e dönmeyi neshetmiş ve Kâbe'ye dönülmesini emretmiştir. Artık bir kimsenin, namazını kılarken Beytu'l-Haram'dan başka bir yere dönmesi caiz olmaz. Bunların her biri kendi vaktinde hak olan olaylardır. Beytu'l-Makdis'e dönmek, Allah'ın Peygamberini ona döndürdüğü zamanlarda hak idi. Sonra bunu Allah neshetti ve artık Beytu'l-Haram'a dönmek hak oldu. Namaz kılınırken başka tarafa dönmek caiz olmaz; ancak

bazı korku hallerinde veya yolculuk sırasında nafile bir namazda mümkün olan yere dönülür. Bunu, Kitap ve sünnete dayanarak söyleyebiliriz.

Allah'ın neshettiği bütün hükümler böyledir. "Neshetti" demenin manası ise "farziyetini kaldırdı" demektir. Her hüküm kendi zamanında haktır. Allah onu neshedince terk edilmesi hak olur. Farz olduğu döneme yetişen kimse ona uymakla ve sonra da onu terk etmekle Allah'a itaat etmiş olur. Farz olduğu döneme yetişmeyen kimse ise, sadece onu nesheden hükme uyarak Allah'a itaat eder. Allah (c.c), Nebi (s.a.v)'e şöyle buyurdu:

"Biz, senin yüzünü göğe doğru çevirmekte olduğunu (yücelerden haber beklediğini) **görüyoruz. İşte şimdi, seni memnun olacağın bir kıbleye döndürüyoruz. Artık yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir.** (Ey Müslümanlar!) **Siz nerede olursanız olun,** (namazda) **yüzlerinizi o tarafa çevirin..."** [Bakara, 2/144]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Birisi şöyle bir soru sorabilir: Müslümanların bir kıbleye doğru namaz kılarken başka bir kıbleye çevrildiklerine dair delil var mıdır?

Buna delil Allah'ın şu ayetindedir:

"İnsanlardan bir kısım beyinsizler: 'Yönelmekte oldukları kıblelerinden onları çeviren nedir?' diyecekler. De ki: Doğu da, batı da Allah'ındır. O, dilediğini doğru yola iletir." [Bakara, 2/142]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* dedi ki: Bize Malik, Abdullah b. Dînar'dan, Abdullah b. Ömer'in şöyle dediğini nakletti: "İnsanlar Kuba Mescidi'nde sabah namazı kılarken biri gelerek şöyle dedi: 'Bu gece Hz. Peygamber (s.a.v)'e Kur'ân ayetleri indi ve kıble olarak Kâbe'ye dönmesi emredildi; siz de ona dönün.' Onların yüzleri Şam'a dönüktü. Bunun üzerine Kâbe'ye döndüler."[119]

Bize Malik, Yahya b. Said'den, Said b. el-Müseyyib'in şöyle dediğini nakletmiştir: "Resûlullah (s.a.v) yaklaşık on altı ay Beytu'l-Makdis'e doğru yönelerek namaz kıldı. Sonra Bedir savaşından iki ay önce kıble değiştirildi."[120]

---

119 *el-Muvatta*, Kıble, 1/195, no: 6; Buhari, Tefsir, 8/24, no: 4494; Müslim, Mesacit, 1/375, no: 526.

120 *el-Muvatta*, Kıble, 1/196, no: 7; Buhari, Tefsir, 8/20; Müslim, Mesacit, 1/374.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Korku namazı konusunda Kitap'tan getirilen delil, **"Eğer** (herhangi bir şeyden) **korkarsanız** (namazlarınızı) **yürüyerek yahut binmiş olarak** (kılın)..." [Bakara, 2/239] ayetidir. Farz namazı kılan kimse, ancak korku halinde binek üzerinde namazını kılar. Allah, korku namazı kılan kimsenin kıbleye yönelmesi gerektiğinden söz etmemiştir.

İbn Ömer, korku namazıyla ilgili olarak Resûlullah (s.a.v)'den şöyle rivayet etmiştir:

"Eğer bundan daha şiddetli bir korku olursa, namazı yaya ve binek üzerinde kılarlar; ister kıbleye doğru, isterse başka tarafa doğru dönmüş olsunlar."[121]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Resûlullah (s.a.v) yolculuk sırasında nafile namazı, bineği üzerinde ne tarafa dönerse dönsün kılmıştır. Bunu Cabir b. Abdullah, Malik b. Enes ve diğerleri nakletmişlerdir. Ancak farz namazını, yolculuk esnasında yerde ve kıbleye dönerek kılardı.[122]

Bize İbn Ebi Fudeyk, İbn Ebi Zi'b'den, o Osman b. Abdullah b. Sureka'dan, o da Cabir b. Abdullah'tan şöyle rivayet etmiştir: "Resûlullah (s.a.v), Beni Enmar savaşında biniti üzerinde doğuya dönmüş haldeyken namaz kılıyordu."[123]

İmam Şafiî şöyle dedi: Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"Ey Peygamber! Müminleri savaşa teşvik et. Eğer sizden sabırlı yirmi kişi bulunursa, iki yüz (kâfir)e galip gelirler. Eğer sizden yüz kişi olursa, kâfir olanlardan bin kişiye galip gelirler. Çünkü onlar anlamayan bir topluluktur." [Enfal, 8/65]

Sonra Allah, Kitabında müminlerden bir kişinin on kâfirle savaşması hükmünü kaldırdığını, bir müminin iki kâfirle savaşması gerektiğini bildirerek bu hükmü ayetinde şöyle belirtmiştir:

"Şimdi Allah, yükünüzü hafifletti; sizde zayıflık olduğunu bildi. O halde sizden sabırlı yüz kişi bulunursa, (onlardan) **iki yüz kişiye galip**

121 *el-Muvatta*, Korku namazı, 1/184; Buhari, Tefsir, 8/46

122 Buhari, Namazı kısaltma, 2/671, no: 1100; Müslim, Yolcu namazı, 1/488.

123 Buhari, Gazveler, 7/494.

gelir. Ve eğer sizden bin kişi olursa, Allah'ın izniyle (onlardan) **iki bin kişiye galip gelirler. Allah sabredenlerle beraberdir."** [Enfal, 8/66]

Bize Süfyan b. Uyeyne, Amr b. Dinar'dan, İbn Abbas'ın şöyle dediğini nakletti: **"Sizden sabırlı yirmi kişi, onlardan iki yüz kişiyi yener."** ayeti inince, yirmi müminin iki yüz kâfir karşısında kaçmaması farz kılınmıştır. Sonra Allah, **"Şimdi Allah yükünüzü hafifletti; çünkü içinizde zaaf bulunduğunu biliyordu. Sizden yüz kişi, iki yüz kişiyi yener..."** ayetini indirerek, yüz müminin iki yüz kâfir karşısında kaçmaması emredilmiştir.[124]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* dedi ki: İbn Abbas'ın bu görüşü -inşaallah- doğrudur; çünkü Allah, bunu ayetinde açıkça belirtmiştir. Bu meselede tefsire bile ihtiyaç yoktur.

Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"Kadınlarınızdan fuhuş yapanlara karşı dört şahit getirin. Eğer şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürünceye yahut Allah onlara bir yol açıncaya kadar evlerde hapsedin. İçinizden fuhuş yapan her iki tarafa da eziyet edin. Eğer tevbe eder, uslanırlarsa artık onları bırakın, çünkü Allah tevbeleri çok kabul eden ve çok esirgeyendir." [Nisa, 4/15-16]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* dedi ki: Sonra Allah (c.c), Kitabında hapis ve eza cezasını neshederek şöyle buyurdu:

"Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun..." [Nur, 24/2]

Sünnet de yüz sopa vurma cezasının bekâr olup da zina eden erkek ve kadına tatbik edileceğine delil teşkil etmiştir.

Bize Abdulvahhab b. Abdulmacid es-Sakafi, Yunus b. Ubeyd'den, o el-Hasan'dan, Ubade b. es-Samit yoluyla Resûlullah (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu nakletti:

"Benden öğrenin, benden öğrenin; Allah, o kadınlar için bir yol gösterdi: Bekâr bir erkek, bekâr bir kadınla zina ederse, yüz sopa ve bir yıl

124 Buhari, Tefsir, 8/161-162, no: 4652.

sürgün cezası gerekir. Evli olan bir erkek, evli olan bir kadınla zina ederse, yüz sopa ve recim cezası uygulanır."[125]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Bize güvenilir ilim ehlinden, Yunus b. Ubeyd, el-Hasan, Hıttân er-Rakaşi, Ubade b. es-Samit yoluyla Hz. Peygamber (s.a.v)'den hadisin benzerini rivayet ettiler.[126]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Böylece Resûlullah (s.a.v)'in sünneti göstermiştir ki yüz sopa cezası, bekâr ve hür olduğu halde zina edenler hakkında sabittir. Evli olanlar hakkında yüz sopa ise neshedilmiştir. Recim cezası da evlenmiş ve hür olanlar için sabittir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v) hadiste şöyle buyurdu:

"Benden öğrenin; Allah, o kadınlar için bir yol gösterdi: bekâr bir erkek, bekâr bir kadınla zina ederse, yüz sopa ve bir yıl sürgün cezası gerekir. Evli olan bir erkek, evli olan bir kadınla zina ederse, yüz sopa ve recim cezası uygulanır."

Öncelikli olarak zina edenler hakkındaki hapis ve eziyet cezaları neshedilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v), Maiz'e sopa cezası uygulamayıp recmetmiştir. Resûlullah (s.a.v), Üneys'e de el-Eslemi'nin karısına gidip sormasını, eğer itiraf ederse recmetmesini buyurmuştur. Bu uygulamalar göstermektedir ki hür ve evlenmiş oldukları halde zina eden kadın ve erkek hakkındaki sopa cezası neshedilmiş; onlar hakkındaki recim cezası sabit olmuştur. Çünkü daha önce gelen bir hükmü kaldıran son hüküm, geçerliliğinin devam ettiğini ifade eder.

Önce Allah'ın Kitabı, sonra da Peygamber (s.a.v)'in sünneti, zina eden köle ve cariyelerin bu hükümlerin dışında olduklarını göstermektedir.

Allah (c.c) cariyeler hakkında şöyle buyurmuştur: **"Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa, onlara hür kadınların cezasının yarısı uygulanır..."** [Nisa, 4/25] ***"cezanın yarısı,"*** ancak ikiye bölünme imkânı olanlarda, yani sopa cezasında söz konusu olur. Ama -ölümden ibaret olan- recim cezasının yarısı yoktur. Çünkü recmedilen kişi, belki de kendisine atılan

125 Hasan ile Ubade arasında kesinti vardır. *el-Müsned*, 5/327, Tahrici bir sonra ki hadisle aynıdır.

126 Müslim, Hudud, 3/1316.

ilk taşla ölür. Bu durumda ona artık daha fazla taş atılmaz. Belki de bin ve daha fazla taş atılır da ölmez ve ölünceye kadar taş atmaya devam edilir. Dolayısıyla recim cezasının yarısı kesinlikle olmaz.

Had cezaları, ölümle sınırlıdır. Ölüm de vuruş sayısıyla veya organı meşru şekilde kesmekle sınırlıdır. Bütün bunlar bilinen şeylerdir. Onun için recim cezasının bilinen yarısı yoktur.

İmam Şafiî şöyle dedi: Bize Malik, İbn Şihab'dan, Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe'den, Ebû Hureyre'den, Zeyd b. Halid el-Ceheni'den şöyle rivayet etmiştir: Resûlullah (s.a.v), evli olmayan bir cariyenin zina hükmü sorulduğunda şöyle buyurdu:

"Eğer zina ederse ona sopa vurun, sonra bir daha zina ederse ona bir daha sopa vurun, sonra bir daha zina ederse onu bir hayvan yuları karşılığında satın."[127]

Resûlullah (s.a.v) *"Birinizin cariyesi zina eder ve onun bu fiili kesinleşirse, ona sopa cezası tatbik etsin."* buyurmuş "Onu recmetsin."[128] dememiştir. Müslümanlar, kölenin recmedilmemesi gerektiği konusunda ihtilaf etmişlerdir. Cariyenin evli olma hükmünün tatbiki, ancak Müslüman olmasıyla mümkündür. Ben bunu, sünnetin delaletine ve ilim ehlinin çoğunun icmasına dayanarak söyledim. Resûlullah (s.a.v); *"Birinizin cariyesi zina ederse ve onun bu fiili kesinleşirse, ona sopa cezası tatbik etsin."* buyurmuş, "Onu recmetsin" buyurmamıştır. Evli olup olmadığını zikretmemiştir. Bundan anlıyoruz ki Allah'ın cariyeler hakkında, **"Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa onlara, hür kadınlara verilen cezanın yarısı uygulanır."** [Nisa, 4/25] sözü, Müslüman olduktan sonra demektir; evlenip zifafa girdikten sonra demek değildir. Bu, zifafa girmeseler bile, azad edildikten sonra anlamına da gelmez.

Birisi şöyle sorabilir: Gördüğüm kadarıyla sen, evli (muhsan) olmayı farklı manalarda kullanıyorsun?

Derim ki: Evet; çünkü gerçek manada korunmanın şartları yerine gelmiyorsa, yasaklanmış olan şeyleri yapmaya da engel teşkil etmektedir.

127 Buhari, Hudud, 4/260, no: 6837-6838; Müslim, Hudud, no: 33/1704.

128 Buhari, Bir önceki konuyla aynıdır. No: 6839; Müslim, 3/1328, no: 30/1703.

Bunlara şöyle örnekler verilebilir: Müslüman olmak, hür olmak, evlilik ve zifaf, evlere hapsetmek bu koruma engellerindendir. Böylece yasakları yapmaya engel teşkil eden her şey, muhsan olma niteliğini kazandırır. Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"Ona, savaşta sizi koruması için zırh yapma sanatını öğrettik..." [Enbiya, 21/80]

Yine şöyle buyurdu:

"Onlar sizinle ancak müstahkem şehirlerde veya siperler arkasında toplu halde savaşırlar..." [Haşr, 59/14]

[Her iki ayette de aynı kökten gelen "muhsan/ koruma" kelimesi kullanılmıştır ve engelleyici anlamına gelmektedir.]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Sözün evveli ve sonu, burada muhsan (koruma) kelimesinin manasının genel bir anlam taşıdığını ve her yerde farklı kullanıldığını göstermiştir: Evlenmek, hür olmak, hapis ve iffet ile korunmak anlamı olmasına rağmen, buradaki koruma kelimesinin manası hepsini kapsar.

Sünnet ve İcmanın Delalet Ettiği Nasih ve Mensuh

Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"Birinize ölüm geldiği zaman, eğer bir mal bırakacaksa anaya, babaya, yakınlara uygun bir biçimde vasiyet etmek Allah'tan korkanlar üzerine bir borçtur." [Bakara, 2/180]

Yine Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"Sizden ölüp de (dul) **eşler bırakan kimseler, zevcelerinin, evlerinden çıkarılmadan, bir yıla kadar bıraktıkları maldan faydalanmaları hususunda** (sağlıklarında) **vasiyet etsinler. Eğer o kadınlar,** (kendiliklerinden) **çıkıp giderlerse, kendileri hakkında yaptıkları meşru şeylerden size bir günah yoktur. Allah azizdir, hâkimdir."** [Bakara, 2/240]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Allah, ana-babanın miras durumlarını, onlarla birlikte ve onlardan sonra mirasçı durumunda olanların hallerini, karı-koca arasındaki mirasçılık esaslarını bildiren ayetleri de indirmiştir.

Bu ayetler, farklı hükümleri kapsarlar. Ana-babaya vasiyeti, yakınlara vasiyeti, karıya vasiyeti emretmiş olabilir. Ayrıca hem miras hem de vasiyeti emretmiş olabilir. Buna göre onlar, mirasla birlikte vasiyet edilen malı da alabilirler yahut miras ayetleri, vasiyetle ilgili ayetleri neshetmiş olabilir.

Ayetlerin söylediğimiz manalara gelme ihtimali olunca, ilim ehlinin, Allah'ın Kitabı'nda murad edilen manayı tesbit etmek için bir delil aramaları gerekmiştir. Eğer Allah'ın Kitabı'nda bir konuda nas bulamazlarsa, onu Peygamber (s.a.v)'in sünnetinde ararlar. Sünnette konuyla alakalı buldukları nassı, Allah'ın bir hükmü olarak kabul ederler. Çünkü Allah, Peygamberine itaati farz kılmıştır.

Fetva ehliyle megaziyle ilgili bilgiye sahip olan Kureyşli ve Kureyşli olmayanlar fetih yılında Resûlullah (s.a.v)'in şöyle buyurduğu hususunda ihtilaf etmemişlerdir: *"Mirasçıya vasiyet yoktur, kâfire karşılık mümin öldürülmez."*[129] Bunu, karşılaştıkları ve fetihle ilgili bilgileri olan kimselerden ezberleyip rivayet etmişlerdir. Bu, bir topluluğun bir topluluktan yaptığı bir rivayet mahiyetini taşımaktadır. Bu yönüyle de bir kişinin bir kişiden yaptığı rivayetten daha kuvvetlidir. Aynı zamanda da ilim ehlini bu hadis üzerinde icma halinde gördük.

Bazı Şamlılar, hadis âlimlerinin yanında sübutu kesin olmayan bir hadis rivayet etmişlerdir. Ravileri arasında meçhul (bilinmeyen) kimseler bulunduğu için onu munkati (senedinde kopukluk) olarak Resûlullah (s.a.v)'den rivayet ettik. Biz onu, izah ettiğimiz durum üzere, megazi hakkında bilgisi olan ve genelin onun üzerinde ittifak etmesiyle kabul ettik. Söylediğim gibi biz onu, fetihle ilgili bilgisi olanların ve insanların icmaına dayanarak rivayet ettik.

Bize Süfyan b. Uyeyne, Süleyman el-Ahval'den; Mücahid yoluyla Resûlullah (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu nakletti: *"Mirasçıya vasiyet yoktur."*[130]

129 Tirmizi, Vasiyet, 4/433, no: 2120.
130 Tirmizi, Vasiyet, 4/433, no: 2120.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Söylediğim şeylere delilim, megazi ilgili bilgili olanlarının genelinden Resûlullah (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu nakletmiş olmalarıdır: "*Mirasçıya vasiyet yoktur.*" Resûlullah (s.a.v)'den munkati bir haber olan ve onunla ameli uygun gören genel bir kabule dayanarak, mirasçı olmak, ana-babaya ve karıya vasiyeti emreden hükmü neshetmiştir. Aynı şekilde ilim ehlinin çoğu şöyle der: Şüphesiz, yakınlara yapılan vasiyetin hükmü neshedilerek farziyeti kalkmıştır. Buna göre yakınlar, mirasçı iseler, miras yoluyla haklarını alırlar. Ama mirasçı değillerse, onlar için vasiyette bulunmak bir farziyet değildir. Ancak Tavus ve onunla birlikte birkaç kişi şöyle dedi: Ana-babaya vasiyet emri neshedilmiş, ama mirasçı olmayan yakınlara vasiyette bulunma emri ise aynen kalmıştır. Kim, akrabalık bağı bulunmayanlara mal vasiyet ederse caiz değildir.

İmam Şafiî şöyle dedi: Ayet, Tavus'un anladığı manaya da gelebileceğinden ve megazi hakkında bilgisi olan kişilerin rivayetinde de Hz. Peygamber (s.a.v)'in sadece "*Mirasçıya vasiyet yoktur.*" buyurduğundan dolayı mirasçı olmayan yakına vasiyette bulunma emri yerinde duruyor olabilir. Burada, -bize göre- ilim ehlinin, Tavus'a muhalefet veya muvafakat etme konusunda delil aramaları gerekir.

Resûlullah (s.a.v)'in şu uygulamasını biliyoruz: Sadece altı kölesi olan ve başka malı bulunmayan bir kimsenin ölüm anında onları azad etmesiyle ilgili Hz. Peygamber (s.a.v): Köleleri üçe bölmüş, ikisinin hür, dördünün de köle olarak mirasçılara bırakılacağına dair hüküm vermiştir.[131]

Bunu bize, Abdulvahhab es-Sakafi, Eyyub'ten, Ebû Kılabe'den, Ebû Mühelleb'den; İmran b. Husayn yoluyla Resûlullah (s.a.v)'den rivayet etmiştir.

İmam Şafiî şöyle dedi: İmran b. Husayn'ın rivayet ettiği bu hadis dolayısıyla Resûlullah (s.a.v)'in bu sünneti; kişi hastalığı sırasında köle azad eder ve daha sonra azad eden kişi ölürse, bu uygulamanın vasiyet hükmüne tâbi tutulduğuna açıkça delil teşkil eder.

131 Müslim, İman, 3/288, no: 1668.

Söz konusu köleleri azad eden kişi Arablardan biriydi. Bir Arab, ancak kendisiyle akrabalığı olmayan yabancı birini köle edinir. Onun için Hz. Peygamber de, vasiyet ehli olmalarına cevaz vermiştir.

Bu durum, akraba olmayan birine yapılan vasiyet bâtıl olsaydı, azad edilen iki köle için yapılan vasiyet de bâtıl delil olurdu. Çünkü onlarla azad eden kişi arasında akrabalık bağı bulunmamaktadır. Bu, yine göstermektedir ki, ölen kimse ancak malının üçte birini vasiyet edebilir, üçte biri geçen kısım geçerli olmaz. Bu durumdaki kölelerin bedellerini kazanıp sahiplerine ödemeleri gerekmediğini ve taksim ile kur'anın meşru olduğuna delildir.

Ana-babanın mirasçı olmalarıyla onlara vasiyet geçersiz olmuştur.

Akrabalık bağı olsun veya olmasın, bir kimse mirasçı değilse ona vasiyet caizdir. Kişinin akrabası olanlara vasiyet etmesi bana göre daha iyidir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Kur'ân'da bunlardan başka nasih ve mensuhlar da vardır. Onları, *Ahkamu 'l-Kur 'ân* adlı kitapta yeri geldiğinde zikredeceğiz. Ben burada birkaç örneği aynı durumda olan diğer meselelerde emsal teşkil etmesi için verdim. Bunlar kafi geldiğinden zikretmediklerime hacet kalmamıştır. Allah bizi hataya düşmekten koruyup yardım etsin.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Allah'ın, hakkında açık ve kapalı indirdiği delillerin bulunduğu feraiz (miras) ilmine giren bazı konuları da ele aldım. Bu ayetlerin yanında Hz. Peygamber (s.a.v)'in miras konusunda sünneti de mevcuttur. Bunları zikrettim ki Kur'ân ilmine vakıf olanlar, Allah'ın; Kitabı, dini ve Müslümanlar açısından Peygamberine verdiği mevkii bilsinler. Yine onlar, Peygamber (s.a.v)'e itaatin Allah'a itaat olduğunu, onun sünnetinin nas bulunan konularda Allah'ın Kitabı'na tâbi olduğunu ve onun Allah'ın Kitabı'na asla ters düşmediğini bilsinler. Kur'ân'ı anlayanlar, beyanın tek şekilde olmadığını, birkaç çeşidi bulunduğunu bilsinler. Kur'ân ilmine sahip olanlar için bu beyan şekilleri açık ve birbirine yakındır. Kur'ân ilminden yoksun olanlara göre ise bu beyanlar farklıdır.

ALLAH'IN NAS HALİNDE İNDİRDİĞİ FARZLAR

Allah (c.c) şöyle buyuruyor:

"Namuslu kadınlara (muhsanlara) **zina isnadında bulunup, sonra** (bunu ispat için) **dört şahit getirmeyenlere seksener sopa vurun ve artık onların şahitliğini hiçbir zaman kabul etmeyin. Onlar fasıkların ta kendileridir."** [Nur, 24/4]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Buradaki ***"muhsan kadınlar"***dan maksat, buluğ çağına ermiş hür kadınlardır. İşte bu, ***"muhsan olma"*** sözünün birçok farklı manaya geldiğini göstermektedir.

Yine Allah (c.c) şöyle buyurmuştur:

"Eşlerine zina isnad edip kendilerinden başka şahidleri olmayanların her birinin şahidliği, dört defa 'Kendisi muhakkak doğru söyleyenlerdendir.' diye Allah adına (billahi diyerek) **şehâdet etmesidir. Beşincisinde de: 'Eğer yalancılardan ise Allah'ın laneti üzerine olsun.' diye şehâdet eder. Kadının: 'Billahi o, muhakkak yalancılardandır.' diye dört defa şâhidlik etmesi o zevceden cezayı savar. Beşincisinde de: 'Eğer o, doğru söyleyenlerden ise Allah'ın gazabı benim üzerime olsun.' der."** [Nur, 24/6-9]

Allah, bir kadına zina iftirasında bulunan koca ile yabancıyı hüküm bakımından ayrı tutmuştur. Buna göre kadına zina isnadında bulunan yabancıyı, söylediğini ispat için dört şahit getirmezse had cezasına mahkum etmiştir. Karısına zina isnad eden kocayı da "Lian" (lanetleşme) sonucu had cezasından muaf tutmuştur. İşte bu göstermektedir ki muhsan (namuslu) kadınlara zina iftirasında bulundukları için sopa cezasına mahkum olanlar, kocalar değil hür ve buluğ çağına gelmiş kadınlara zina isnad eden yabancılardır. Burada, daha önce anlattığım hususa, yani Kur'ân'ın Arapça olması itibarıyla zahiri genel olduğu halde onunla özel kastedilmiş olabileceğine delildir. Bu ayetlerden biri diğerini neshetmiş manasına gelmez.

Fakat burada hüküm bakımından birbirinden ayırdığı şeyleri ayırmış, birleştirdiği şeyleri de birleştirmiştir.

Zina isnadında yabancılar şahit getirmeyle had cezasından nasıl kurtuluyorsa, koca da "lian" yapmak suretiyle aynı cezadan kurtuluyor. Ama zina isnad eden kocanın karısı hür ve buluğ çağında olmasına rağmen koca "lian"dan kaçınırsa had cezasına çarptırılır.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Lian ayeti, el-Aclani (Uveymir) ve karısı hakkında nazil olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v) de onlara lian yaptırmıştır. Bunlar arasındaki lian olayını Sehl b. es-Saidi naklet-miştir. Aynı olayı İbn Abbas da rivayet etmiştir. İbn Ömer de lian sırasında Hz. Peygamber (s.a.v)'in yanında bulunduğunu söylemiştir. Bunlardan hiçbiri, Hz. Peygamber (s.a.v)'in hangi kelimelerle lian yaptırdığını söylememiştir. Ama onlar, Kur'ân nassı olmayıp Hz. Peygamber (s.a.v)'e ait bazı hükümleri hep birlikte rivayet etmişlerdir. Şöyle ki: Hz. Peygamber (s.a.v)'in, lian yapan karı-kocayı birbirinden ayırması ve böyle bir kadının doğurduğu çocuğun nesep bakımından kocaya ait olmadığını bildirmesidir. Hz. Peygamber (s.a.v) konuyla ilgili şöyle buyurmuştur: *"Eğer kadın, çocuğu iddia edilen yolla dünyaya getirmişse çocuk, kocanın itham ettiği kişiye aittir."* Ama kadın, çocuğu normal olarak doğurmuşsa, bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: *"Eğer, Allah'ın söyledikleri olmasaydı, bu adamın işi apaçık ortadadır."* İbn Abbas, adam beşinci yemini edeceği sırada, Hz. Peygamber (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu naklet-ti. *"Onu durdurun, çünkü beşinci yemin ateşe götürücü yemindir."* Yani: Beşinci yemin eğer yalansa ateşi hak ettirir yahut beşinci yemini etmeden önce itiraf ederse had cezasını gerekli kılacaktır.[132]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Bu olaydan, sahabîlerin hadisten ihtiyaç duyulan bazı hususları rivayet ettiklerini ve bazı şeyleri bıraktıklarını çıkarabiliriz. Şöyle denebilir: Hz. Peygamber (s.a.v)'in onlara nasıl bir lian yaptırdığını rivayet etmek daha iyi olurdu. Ancak onlar, bir kimse Kur'ân'ı okuyunca, Hz. Peygamber (s.a.v)'in, Allah'ın indirdiği şekilde lian yaptığını bilir diye ihtimal vermişlerdir. Buna göre onlar, lia-

132 Müslim, Lian, 2/1129-1138; Buhari, Talak 3/413-417; Ebû Davud, Talak, 2/679-694.

nı taraflardan her birinin belli sayıda ve and içerek yapmaları hususunda Allah'ın beyanıyla yetinmişler. Hz. Peygamber (s.a.v)'in onlara hangi kelimelerle lian yaptırdığını rivayet etmemişler.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Zaten, Allah'ın Kitabı'nda lianın şekli ve sayısı konusunda yeteri kadar açıklık vardır. Belirttiğim gibi bazı sahabîler, Hz. Peygamber (s.a.v)'in liandan sonra karı-kocayı birbirinden ayırdığını nakletmiştir. Daha önce de Kur'ân'ın yanı sıra Hz. Peygamber (s.a.v)'in sünnetinin durumunu açıklamıştık.

Allah şöyle (c.c) buyurdu:

"Oruç sizden önce gelip geçmiş ümmetlere farz kılındığı gibi size de farz kılındı. Umulur ki korunursunuz. Sayılı günlerde olmak üzere (oruç size farz kılındı)..." [Bakara, 2/183-184]

"...Sizden her kim bu aya erişirse orucunu tutsun. Kim de hastalanır veya yolculukta olursa, o günler sayısınca diğer günlerde (tutsun). **Allah size kolaylık diler, güçlük istemez. Ta ki böylelikle o sayılı günleri tamamlayasınız, sizi hidayete erdirdiğine karşılık Allah'ı yüceltesiniz ve şükredesiniz."** [Bakara,12/185]

Sonra da Allah, o ayın hangi ay olduğunu açıklayarak şöyle buyurmuştur:

"Ramazan ayı, insanlara yol gösterici, doğrunun ve doğruyu eğriden ayırmanın açık delilleri olarak Kur'ân'ın indirildiği aydır. Öyle ise sizden Ramazan ayını idrak edenler, onda oruç tutsun. Kim o anda hasta veya yolcu olursa (tutamadığı günler sayısınca) **başka günlerde kaza etsin. Allah sizin için kolaylık ister, zorluk istemez. Bütün bunlar, sayıyı tamamlamanız ve size doğru yolu göstermesine karşılık Allah'ı tazim etmeniz, şükretmeniz içindir."** [Bakara, 2/185]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Bizden önceki hadis bilginlerinden, oruç tutulması farz olan ayın Şaban ile Şevval arasında yer alan Ramazan ayı olduğunu beyan etmek için Hz. Peygamber (s.a.v)'den rivayette bulunma mükellefiyetine giren bir kimseyi bilmiyoruz. Çünkü onlar, Ramazanın aylardan hangisi olduğunu biliyorlar ve Allah'ın o ayda oruç tutmayı farz kılmasını bilmekle yetiniyorlardı. Onlar, o ayda orucun

mükellefiyetini yüklendiklerini ve yolculuk esnasında nasıl orucun bozulacağını, nasıl kaza edileceğini de biliyorlardı.

Kur'ân'da yer alan benzeri hususlar da bu kabildendir. İlim ehlinin dışında kalan kişiler dahi "Ramazan ayı hangi aydır? Onda oruç tutmak farz mıdır?" diye sorma ihtiyacı duymuyorlardı. İnsanların namaz kılmaları, zekât vermeleri ve gücü yetenlerin haccetmelerinin farz kılındığı, zinanın ve adam öldürmenin yasaklanışı vb. Allah'ın Kur'ân'da bu kabilden bildirdiği diğer farzlar da bu kapsama girer.

İmam Şafiî şöyle dedi: Bu konuyla ilgili Kur'ân'da nas olarak açıkça belirtilmeyen ama Resûlullah (s.a.v)'e ait olan sünnetler vardır. Hz. Peygamber (s.a.v), bunlarla Allah'ın ne murad ettiğini açıklamıştır. Müslümanlar da hakkında Hz. Peygamber (s.a.v)'in sünneti bulunmayan ayrıntılarla ilgili konularda görüşlerini beyan ettiler. (ictihad ettiler.)

Kur'ân'da -mücmel olan- üç talakla eşini boşayan kişi hakkında Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"Eğer erkek, kadını boşarsa ondan sonra kadın başka bir erkekle evlenmedikçe onu nikanlaması kendisine helal olmaz. Eğer bu kişi de onu boşarsa (her iki taraf da) **Allah'ın sınırlarını muhafaza edeceklerine inandıkları takdirde yeniden evlenmelerinde beis yoktur."** [Bakara, 2/230]

Allah'ın sözü **"başka bir erkekle evlenmedikçe"** kadınla başka bir kocanın evlenmesi anlamına gelebilir. Bu söze muhatap olan kimsenin anlayacağı ilk manaya göre böyle bir kadınla bir kimse nikâh akdi yaptığı zaman, o kadın evlenmiş olur. Bu ayet, başka bir koca ile kadın cinsî ilişkide bulununcaya kadar anlamına da gelebilir; çünkü evlenmek (nikâh) sözü; hem cinsî ilişkide bulunmak, hem de evlenme akdi yapmak anlamına gelir.

Resûlullah (s.a.v), kocası tarafından üç talakla boşanan ve daha sonra başka biriyle nikâhlanan kadına karşı şöyle buyurdu: "*Sen onun balından, o da senin balından tatmadıkça ilk kocana helal olmazsın*" Yani, boşayan kocanın haricinde olan ikinci koca ile cinsî ilişkide bulunması kastedilmiştir.

Birisi şöyle derse: Bu hususta Hz. Peygamber (s.a.v)'den bir hadis zikret...

Bize; Süfyan, İbn Şihab ve Urve yoluyla Hz. Aişe (r.a)'dan şöyle nakletti: "Rifa'a'nın karısı Hz. Peygamber (s.a.v)'e gelerek şöyle dedi: 'Rifa'a beni boşadı ve talakımı kesinleştirdi. Abdurrahman b. ez-Zübeyir de benimle evlendi; fakat onun cinsel organı elbise kenarı (cinsî iktidarsızlığa işaret etmek için bu tabiri kullanmıştır) gibidir. Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu:

"*Sen Rifa'a'ya tekrar dönmek mi istiyorsun? Hayır, sen onun balından, o da senin balından tatmadıkça olmaz.*"[133]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Resûlullah (s.a.v) bu meseleyi şöyle beyan buyurmuştur: Allah, karısını üç talakla boşayan kocaya o kadını birinci kocaya başka birisiyle evlendikten sonra helal kılması için, nikâhla birlikte cinsî ilişkiyi de şart koşmuştur.

133 Buhari, Şahadet, 5/295- 296, no: 2639; Müslim, Nikâh, 2/1055-1056, no: 1433.

HAKKINDA KUR'ÂN NASSI VE HZ. PEYGAMBER'İN SÜNNETİ DE BULUNAN FARZLAR

Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalktığınız zaman yüzlerinizi, dirseklerinize kadar ellerinizi yıkayın; başlarınızı meshedip topuklara kadar ayaklarınızı da (yıkayın). **Eğer cünüp oldunuzsa yıkanıp temizlenin..."** [Maide, 5/6]

Başka bir ayette de Allah, **"...cünüpken de -yolcu olan müstesna- gusledinceye kadar namaza yaklaşmayın..."** [Nisa, 4/43] buyurmuştur. Allah (c.c) cünüp olan kimsenin temizliğinin abdest almakla değil gusül ile olacağını beyan buyurmuştur.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Hz. Peygamber de abdesti Allah'ın indirdiği gibi uygulamıştır; yüzünü, dirseklere kadar ellerini yıkamış; başını meshetmiş ve topuklara kadar ayaklarını yıkamıştır.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Bize Abdülaziz b. Muhammed, Zeyd b. Esleme'den, Ata b. Yesar'dan, İbn Abbas yoluyla Nebi (s.a.v)'den şöyle rivayet etmiştir:

"Her uzvunu birer kere yıkayarak abdest aldı."[134]

İmam Şafiî şöyle dedi: Bize Malik, Amr b. Yahya'nın, babası Amr b. Yahya'nın, dedesi olan Abdullah b. Zeyd'e şöyle dediğini nakletti: "Bana Hz. Peygamber (s.a.v)'in nasıl abdest aldığını gösterir misin?" Bunun üzerine Abdullah "Evet" dedi ve abdest suyu getirmesini rica etti. Suyu iki eline dökerek, onları ikişer kere yıkadı, sonra üçer kere ağız ve burnuna su verdi, sonra da üç kere yüzünü yıkadı. Daha sonra dirseklere kadar kollarını ikişer kere yıkadı, bundan sonra da iki eliyle başını meshetti, ellerini başında götürüp getirdi; yani elleriyle başının ön kısmından başladı, sonra

134 Buhari, Abdest, 1/311, no: 157.

ensesine kadar götürdü ve başladığı yere kadar geri getirdi. En sonunda da ayaklarını yıkadı.[135]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Allah'ın **"Yüzünüzü yıkayın..."** ayetinin zahiri, ***"yıkama"*** sözünün ifade ettiği en az fiili gösterir ki bu da bir kere yıkamaktır. Bu ayetin zahiri, birden fazla yıkama anlamına da gelebilir.

Hz. Peygamber (s.a.v) de abdest alırken uzuvlarını birer kere yıkamış ve böylece Kur'ân'ın zahiriyle mutabık kalmıştır. Bu ise ***"yıkama"*** sözünün ifade ettiği en az fiildir. Kur'ân'ın zahiri bundan daha fazlasına da delalet edebilir. Hz. Peygamber (s.a.v), abdest uzuvlarını ikişer ve üçer kere yıkamıştır. Hz. Peygamber abdest alırken uzuvlarını birer kere yıkayınca anladık ki birer kere yıkamak yeterli olmasaydı o, uzuvlarını birer kere yıkayarak abdest alıp namaz kılmazdı. Abdest alırken uzuvları birer kereden fazla yıkamak, ihtiyarîdir. Bir kere yıkamak ihtiyarî olarak caiz olup bundan azı yeterli olmaz anlamındadır.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Bu farz da daha önce anlattığım farzlar gibidir: Bu konudaki hadisin terk edilmesi halinde Kitab'ın hükmü yeterli gelir. Bu konuyla ilgili hadis rivayet edilmiş olması da o hadisin Allah'ın Kitabı'na tâbi olduğunu gösterir. Muhtemeldir ki sahabîlerin bu konuda hadis rivayet etmeleri, Hz. Peygamber abdest alırken çoğunlukla abdest uzuvlarını üçer kere yıkamış olmasındandır. Abdest alırken üç kere abdest uzuvlarını yıkamanın ihtiyarî bir durum olduğunu anlatmak içindir. Üçten az yıkamanın yeterli gelmeyeceğini ve üç kere yıkamanın farz olduğunu söylemek için değildir.

Buyruldu ki: *"Kim bu şekilde -uzuvlarını üçer kere yıkayarak- abdest alır, sonra da nefsini kötülükten alıkoymuş bir şekilde iki rekât namaz kılarsa, Allah günahlarını bağışlar."* Abdest alırken uzuvları birden fazla yıkamanın daha faziletli olduğunu ve abdestteki bu fazla yıkamanın nafile bir iş olduğunu ifade etmek içindir.[136]

---

135 *el-Muvatta*, Taharet, 1/347, no: 1; Buhari, Abdest, 1/347, no: 158; Müslim, Taharet, 1/210, no: 235.

136 Müslim, Taharet, 1/208, no: 227; Buhari, Abdest, 1/311-312, no: 159.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Hz. Peygamber abdest alırken dirseklerini ve topuklarını yıkamıştır. Ayet ise bu uzuvların yıkanmaları gerektiğine delil teşkil ettiği gibi, yıkama işinin bu uzuvlara kadar olacağına da delil olabilir. Muhtemeldir ki sahabîler, bu konuda hadis rivayet ederken, bu hususa da açıklık getirmek istemişlerdir. Ayetin zahirine uygun olan da bu uzuvların yıkama işlemi içine dahil edilmeleridir.

İşte bu, Kur'ân'ın beyanıyla birlikte sünnetin beyanıdır. Bu ve bundan önceki beyan, -ilim ehlinin yanında- Kur'ân'ın farz kılması sebebiyle başka bir şeye ihtiyaç duymayan beyanlardandır. Ama başkalarına göre ise bu iki beyan birbirinden farklıdır.

Resûlullah (s.a.v) cünüplükten dolayı gusül yapılırken; cinsel organın yıkanmasını, namaz için abdest alır gibi abdest alınmasını, sonra da gusül yapılmasını sünnetiyle beyan buyurmuştur. Biz de böyle yapmayı severiz.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi:

Bir kimse tam olarak gusül abdesti aldıktan sonra, nasıl olursa olsun, bu guslün onun için yeterli olduğu konusunda; kendilerinden hadis öğrendiğim ilim ehlinden bir kimsenin muhalif olduğunu bilmiyorum.

Farz olan cünüplükten dolayı gusletmektir. Gusülde -bu söylediğimizden- farklı yöntem tercih etmiş olabilirler. Ancak gusülün, abdestte olduğu gibi bütün ayrıntıları üzerinde durulmamıştır.

Resûlullah (s.a.v), nelerden dolayı abdest almanın gerekli olduğunu ve gusülü gerektiren cünüplüğün ne olduğunu beyan etmiştir. Çünkü bunların bir kısmı Kur'ân'da nas olarak gelmemiştir.

KUR'ÂN'DA YER ALAN VE ÖZEL OLDUĞU SÜNNET TARAFINDAN BEYAN EDİLEN FARZLAR

Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"Senden fetva isterler. De ki: Allah, babası ve çocuğu olmayan kimsenin mirası hakkındaki hükmü şöyle açıklıyor: Eğer çocuğu olmayan bir kimse ölür de onun bir kız kardeşi bulunursa, bıraktığının yarısı o kız kardeşinindir..." [Nisa, 4/176]

Yine Allah şöyle buyuruyor:

"Ana-babanın ve yakın akrabaların bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır; ana-babanın ve yakın akrabaların bıraktıklarından kadınlara da bir pay vardır. Gerek azından, gerek çoğundan belli bir hisse ayrılmıştır." [Nisa, 4/7]

Başka ayette de **"Ölenin çocuğu varsa, ana-babasından her birinin mirastan altıda bir hissesi vardır. Eğer çocuğu yok da ana-babası ona varis olmuşsa, anasına üçte bir** (düşer). **Eğer ölenin kardeşleri varsa, anasına altıda bir** (düşer. Bütün bu paylar ölenin) **yapacağı vasiyetten ve borçtan sonradır. Babalarınız ve oğullarınızdan hangisinin size fayda bakımından daha yakın olduğunu bilemezsiniz. Bunlar Allah tarafından konmuş farzlardır** (paylardır). **Şüphesiz Allah ilim ve hikmet sahibidir. Yapacakları vasiyetten ve borçtan sonra eşlerinizin, eğer çocukları yoksa bıraktıklarının yarısı sizindir. Çocukları varsa bıraktıklarının dörtte biri sizindir. Çocuğunuz yoksa sizin de yapacağınız vasiyetten ve borçtan sonra, bıraktığınızın dörtte biri onlarındır** (zevcelerinizindir)..." [Nisa, 4/11-12] buyurmaktadır.

Allah, **"bıraktığınızın dörtte biri onlarındır** (zevcelerinizindir)..." [Nisa, 4/12] buyurmuş ve miras ayetlerinin tamamını işaret etmiştir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Resûlullah (s.a.v)'in sünneti de Allah'ın mirasçı olarak erkek kardeşler, kız kardeşler, çocuk ve akrabalar, ana-baba ve eşler için beyan ettiğini göstermiştir. Allah'ın Kitabı'nda mirasçı olacak kişiler özel olarak zikredilmişlerdir. Mirasçıyla miras bırakan kişiler, aralarında din ayrılığı olmayan (aynı dine mensup) kişiler olmalıdır. Her ikisi de İslam ülkesinde bulunan veya onların eman (güvence) akdiyle mal ve can güvenliklerini sağlayan Müslümanlardan birileriyle aralarında akit bulunma mecburiyeti vardır. Ya da ikisi de müşriktirler ve birbirlerine şirk bağıyla mirasçı olurlar.

Bize Süfyan, ez-Zühri'den, Ali b. Huseyn'den, Amr b. Osman'dan; Usame b. Zeyd'in, Resûlullah (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu nakletti:

"Müslüman kâfire, kâfir de Müslümana mirasçı olmaz."[137]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Mirasçı ve miras bırakanın Müslüman olmalarıyla beraber hür olmaları da gerekir.

Bize Süfyan b. Uyeyne, İbn Şihab'tan, Sâlim'den, o da babasından, Resûlullah (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu haber vermiştir:

"Kim malı olan bir köleyi sattıysa ve satım esnasında da alıcı, kölenin malını da şart koşmadıysa kölenin malı satıcıya aittir."[138]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Resûlullah (s.a.v)'in sünnetinde kölenin mal sahibi olmayacağı açıkça belirtilmiştir. Köle, ancak bir mala, sahibi adına sahip olur. Kölenin sahip olduğu mal, sadece isimle kendisine izafe edilmiştir. Ona malın izafe edilme sebebi de elinde bulunduğu içindir, ona sahip olduğu için değildir. Köle bu durumda mala sahip değildir. Çünkü o, kendisine bile sahip değildir. Kendisi birinin malıdır, satılır, hibe edilir ve miras olarak bırakılır. Allah, ölenlerin mallarını hayatta kalanlara intikal ettirmiştir. Hayattakiler, ölenlerin sahip oldukları şeylerin hepsine malik olurlar. Bir köle, baba veya kendisine mirastan belirli hisse verilen kimselerden biri olsa bile, ona miras verildiği zaman efendisi ona da sahip olur. Hâlbuki efendisi, kölenin babası yahut bu mirasta belirli payı

137 el-*Muvatta*, Feraiz, 2/519, no: 10; Buhari, Feraiz, 12/51, no: 6764; Müslim, Feraiz, 3/1233, no: 1614.

138 Müslim, Alışveriş, 3/1173; Buhari, Yemek ve İçmek, 5/60.

bulunanlardan birisi de değildir. Buna göre köleye baba sıfatıyla mirastan bir pay verdiğimiz zaman onu, mirasta pay sahibi olmayan efendiye vermiş oluruz. Böylece Allah'ın mirasçı kılmadığı kimseye miras verilmiş olur. Zikrettiğim sebeplerden dolayı köleyi mirasçı saymıyoruz. Aynı şekilde hürriyet ve İslam sıfatını taşımayan ve miras bırakanı öldürme suçundan aklanmayan kimseyi mirasçı olarak saymıyoruz. Bu, mirasçı olmayı düşünen kişilerin katil olmalarını engellemek içindir.

Bununla ilgili bize Malik, Yahya b. Said'ten; Amr b. Şuayb'in Resûlullah (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"*Katile mirastan bir şey yoktur.*"[139]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Resûlullah (s.a.v)'in "*Katile mirastan bir şey yoktur. Katili, katlettiği kişiye mirasçı yapmıyoruz.*" sözü bize ulaşınca... Ceza olarak mirastan mahrum edilmek, miras bırakanı bilerek öldürenin durumu için en hafif olan müeyyidedir. Allah'ın gazabına uğramasıyla beraber, Allah'a isyan ederek adam öldüren birini, öldürdüğü kimsenin mirasından mahrum bırakmak çok hafif bir durumdur.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Müslümana, ancak hür ve miras bırakanı kasten öldürmemiş bir Müslümanın mirasçı olmasıyla ilgili açıklamam üzerine, ilim ehlinden öğrendiğim kadarıyla, gerek memleketimizde ve gerek diğer yerlerde ihtilaf etmemişlerdir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Bu konuda ilim ehlinin icma halinde olmaları nasıl delil teşkil ettiyse aynı zamanda, Hz. Peygamber (s.a.v)'in sünnetlerinde hiçbir şekilde ayrılığa düşmemeleri gerektiğine de bağlayıcı bir huccet olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v)'in sünnetleri, hakkında Allah'ın nassı olan bir meselede böyle bir işlev gördüğüne göre (yani mirasın herkese değil, belli niteliklere sahip olan kimselere intikal edeceğine) buna benzer konularda bağlayıcı olduğunu göstermiştir. Ayrıca hakkında Allah'ın açık bir hükmü bulunmayan konularda da Hz. Peygamber (s.a.v)'in sünneti, aynı şekilde bağlayıcıdır. O zaman evla olan, hiçbir âlimin sünnetin gerekliliği hususunda şüpheye düşmemesidir. Allah'ın hü-

139 Tirmizi, Feraiz, 4/325; İbn Mace, Diyet, 2/883.

kümleriyle, O'nun elçisinin hükümleri arasında zıtlık olmadığını ve onların aynı istikamette yürüdüğünü bilmek gerekli bir erdemdir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"Ey iman edenler, mallarınızı aranızda bâtıl yollarla yemeyin. Aranızda karşılıklı bir anlaşmayla gerçekleştirdiğiniz bir ticaret olması müstesnâ. Kendinizi öldürmeyin. Şüphe yok ki Allah, size çok rahmet edendir." [Nisa, 4/29]

"...Bu hal onların -alışveriş de tıpkı faiz gibidir- demeleri yüzündendir. Halbuki Allah, alışverişi helal, faizi haram kılmıştır..." [Bakara, 2/275]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Resûlullah (s.a.v), tarafların rızalarıyla yaptıkları bir kısım alım satımı yasaklamıştır. Mesela altını altınla ancak aynı miktarda ise helal saymıştır. Altının parayla alım satımı, biri peşin, öteki vadeli olabilir. Bunlar gibi olan ve alım satımlarında harama düşme şüphesi olmayan, alıcı ve satıcı için muğlaklık söz konusu olmayan şeylere izin verilmiştir. Bunlar gibi olan ve alım satımlarında, riba ihtimali, alıcı ve satıcı için bilinmeyen durumlar söz konusu olmayan hallerde izin verilir.

Hz. Peygamber (s.a.v)'in alım satım konusunda bunlardan başka sünnetleri de vardır: Mesela, bir köle satılsa ve -müşteriden- kusurlu olduğu gizlense, müşterinin onu iade etme hakkı vardır. Sattığı kişiye karşı sorumluluk taşıdığı için kölenin geliri de müşterinindir. Diğer bir örnek: Bir kimse, bir mala sahip olan bir köleyi satsa, kölenin malı alıcıya aittir, ancak alıcı, o malın da kendisinin olmasını şart koşarsa durum değişir. Başka bir örnek de şöyledir: Bir kimse aşılanmış bir hurma ağacını satsa, alıcı şart koşmamışsa bu ağacın meyvesi satıcıya aittir. Allah, insanlara kendi emrine uymayı mecbur ettiği gibi, Hz. Peygamber (s.a.v)'in emrine uymalarını da gerekli kılmıştır.

Mücmel Olan Farzlar

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"Namazı kılınca, gerek ayakta, gerek otururken ve gerek yan yatarken hep Allah'ı anın. Güvene kavuşunca da namazı tam olarak kı-

lın. Çünkü namaz, müminlere belirli vakitlere bağlı olarak farz kılınmıştır." [Nisa, 4/103]

"...Namazı kılın, zekâtı verin.." [Bakara, 2/34, 83, 110]

Allah, Peygamberine hitaben şöyle buyurdu:

"Onların mallarından sadaka al; bununla onları (günahlardan) **temizlersin, onları arıtıp yüceltirsin..."** [Tevbe, 9/103]

Yine O; **"Onda apaçık deliller, Makam-ı İbrahim vardır. Oraya kim girerse, güven içinde olur. Yol bulabilenlerin haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse** (bu hakkı tanınmazsa), **şüphesiz Allah bütün âlemlerden müstağnidir."** [Al-i İmran, 3/97] buyurmuştur.

İmam Şafiî şöyle dedi: Allah, Kitabında namaz, zekât ve hac konularındaki farzını kesin olarak emretmiştir. Bu farzların nasıl yerine getirileceğini de Peygamberinin beyanıyla açıklamıştır. Hz. Peygamber (s.a.v) de farz namazların sayısının beş olduğunu, seferîlik dışındaki hallerde öğle, ikindi ve yatsı namazlarının dörder rekât olduğunu, akşam namazının üç ve sabah namazının iki rekât olduğunu bildirmiştir. Bu namazlardan; akşam, yatsı ve sabah namazlarında kıraatin açık, öğle ve ikindi namazlarında ise gizli okunacağını -sünnetiyle- beyan buyurmuştur. Her namaza başlarken tekbir getirileceğini, bütün namazlardan çıkarken selam verileceğini, her rekâtta sırasıyla tekbirin, kıraatin, rükûnun, rükûdan sonra iki kere secdeye varmanın farz olduğunu ve namazın diğer rükünlerinin nelerden ibaret olduğunu da Hz. Peygamber açıklamıştır. Yolcunun istemesi halinde, dört rekâtlı namazları iki rekât olarak kılabileceğini, akşam ve sabah namazlarının seferîlik hallerinde de rekatlarının değişmeyeceğini belirtmiştir. Yolcu olsun, mukim olsun Müslümanların korku hali dışında bütün namazlarda kıbleye dönmesi gerektiğini açıklamıştır.

Ayrıca nafile namazların da tıpkı farz namazlar gibi taharet üzere eda edilmesi gerekir. Nafile namazlarda da kıraat, rükû ve mukim için kıbleye yönelme şartı vardır. Ancak binek üzerinde giden kişi, bineği hangi tarafa dönerse o yöne doğru nafile namazını eda edebilir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Bize İbn Ebi Fudeyk, İbn Ebi Zi'b'ten, Osman b. Abdullah b. Sureka'dan, Cabir b. Abdullah'tan şöyle rivayet etmiştir: "Hz. Peygamber (s.a.v), Beni Enmar gazvesinde biniti üzerinde doğuya doğru yönelerek namaz kılıyordu."[140]

Bize Müslim, İbn Cüreyc'ten, ez-Zübeyir'den, Cabir, Hz. Peygamber (s.a.v)'den bunun benzeri bir haber verdi; ancak "Beni Enmar" diye belirtip belirtmediğini hatırlamamakla beraber şöyle dedi: "...seferde namazı böyle kıldı."[141]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Hz. Peygamber (s.a.v), bayram namazlarında ve istiska (yağmur duası) namazında da rükû ve secde sayılarının öteki namazlardaki gibi olduğunu söylemiştir; fakat küsuf (güneş tutulması) namazının her rekâtında iki kere rükû olduğunu bildirmiş ve bu namazın her rekâtında iki kere rükû yapılacağını beyan etmiştir.

Bize; Malik, Yahya b. Said'ten; o Amre binti Abdurrahman'dan; Hz. Aişe (r.anha) da bunun benzerini Resûlullah (s.a.v)'den nakletmiştir.[142]

Bize Malik, Hişam'dan, o da babasından, Hz. Aişe de Resûlullah (s.a.v)'den benzerini rivayet etmiştir.[143]

Bize, Malik, Zeyd b. Esleme'den, Ata b. Yesar'den, İbn Abbas da Nebi (s.a.v)'den benzerini rivayet etmiştir. Hz. Aişe ve İbn Abbas'tan bu hadisler de Hz. Peygamber (s.a.v)'in namazıyla ilgili muhtelif lafızlarla nakledilmiştir. Ancak her ikisinin hadisinde de müşterek olan husus, Hz. Peygamber (s.a.v)'in küsuf namazını, her rekâtta iki kere rükû ederek kılmış olmasıdır.[144]

Allah (c.c), namazla ilgili şöyle buyurdu: **"...Namaz, müminler üzerine vakitleri belli bir farzdır..."** [Nisa, 4/103] Hz. Peygamber de Allah'ın emrettiği bu vakitleri belirlemiş ve namazları vakitleri gelince kılmıştır.

140 Bu hadisin tahrici [20] rakamında zikredilen hadisle aynıdır.

141 Bu hadisin tahrici [20] rakamında zikredilen hadisle aynıdır.

142 Hz. Aişe hadisi: *el-Muvatta*, Küsuf namazı, 1/187, no: 3; Buhari, Küsuf, 2/538; Müslim, Küsuf, 2/621, no: 8; İbn Abbas hadisi: el-*Muvatta*, Küsuf, 1/186-187, bab 1.

143 Hz. Aişe hadisi: *el-Muvatta*, Küsuf namazı, 1/187, no: 3; Buhari, Küsuf, 2/538; Müslim, Küsuf, 2/621, no: 8; İbn Abbas hadisi: el-*Muvatta*, Küsuf, 1/186-187, bab 1.

144 Hz. Aişe hadisi: *el-Muvatta*, Küsuf namazı, 1/187, no: 3; Buhari, Küsuf, 2/538; Müslim, Küsuf, 2/621, no: 8; İbn Abbas hadisi: el-*Muvatta*, Küsuf, 1/186-187, bab 1.

Ahzab savaşında kuşatılmış olduğu için, namazı vaktinde kılamamış ve özründen dolayı geciktirmiş, fırsat bulunca da öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını bir vakitte eda etmiştir.

Bize Muhammed b. İsmail b. Ebi Fudeyk, İbn Ebi Zi'b'ten, el-Makburi'den; Abdurrahman b. Ebi Said, babasının şöyle dediğini nakletmiştir: "Hendek (Ahzab) gününde namaz kılmak için vakit bulamadık. Öyle ki akşam oldu ve gece hayli ilerledi. Nihayet düşmandan kurtulduk. Buna Allah'ın şu ayeti işarettir: **"Allah, kâfirleri hiçbir hayır elde etmeksizin öfkeleriyle geri çevirdi. Allah**(ın yardımı) **savaşta müminlere yetti. Allah güçlüdür, mutlak galiptir."** [Ahzab, 33/25] Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v), Bilal'i çağırıp emir buyurdu. O da öğle namazı için kamet getirdi. Hz. Peygamber de onu vaktinde kılıyormuş gibi güzelce eda etti. Sonra Bilal ikindi namazı için kamet getirdi. Onu da öylece kıldı. Sonra akşam namazı için kamet getirdi. Hz. Peygamber onu da aynı şekilde kıldı. Sonra yatsı namazı için kamet getirdi. Hz. Peygamber onu da aynı şekilde kıldı. Bu, korku namazı hakkındaki ayet nazil olmadan önceydi: **"Eğer** (herhangi bir şeyden) **korkarsanız** (namazlarınızı) **yürüyerek yahut binek üzerinde** (kılın)..." [Bakara, 2/239] Ebû Said, bunun, korku namazını kapsayan yukarıdaki ayet indirilmeden önce olduğunu beyan etmiştir.[145]

İçinde korku namazının zikredildiği ayette Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman, kâfirlerin size kötülük etmelerinden endişe ederseniz, namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur. Şüphesiz kâfirler, sizin apaçık düşmanınızdır. Sen de içlerinde bulunup onlara namaz kıldırdığın zaman, onlardan bir kısmı seninle beraber namaza dursunlar, silahlarını (yanlarına) **alsınlar, böylece** (namazı kılıp) **secde ettiklerinde** (diğerleri) **arkanızda olsunlar. Sonra henüz namazını kılmamış olan diğer grup seninle beraber namazlarını kılsınlar ve onlar da ihtiyat tedbirlerini ve silahlarını alsınlar..."** [Nisa, 4/101-102]

145 *es-Sünen*, Ezan, 2/17, no: 661; İbn Hıbban, Namaz, 4/241; İbn Huzeyme, Namaz, 2/99.

Bize Malik, Yezid b. Ruman'dan, Salih b. Havvat yoluyla Zatu'r-Rika savaşında Hz. Peygamber'le korku namazı kılanlardan şöyle nakletti: "Müminlerin bir kısmı Hz. Peygamber'le birlikte saf tuttular; bir kısmı da düşmana karşı durdular. Hz. Peygamber (s.a.v), kendisiyle saf tutanlarla beraber bir rekât namaz kıldı. Sonra ayakta bekledi ve onlar namazlarını kendi kendilerine tamamladılar ve düşmanın karşısına saf olup durdular. Öteki kısım geldi; Hz. Peygamber (s.a.v), namazın kalan rekâtını da onlarla beraber kıldı. Sonra oturup bekledi ve onlar da namazlarını kendi kendilerine tamamladılar. Bundan sonra Hz. Peygamber (s.a.v) onlarla birlikte selam vererek namazdan çıktı.[146]

Bana, Yezid b. Ruman'ın rivayet ettiği bu hadisin benzerini, Abdullah b. Ömer, Kasım b. Muhammed, Salih b. Havvat, o da babası Havvat b. Cubeyr vasıtasıyla Hz. Peygamber (s.a.v)'den naklettiğini işiten biri haber verdi.[147]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Bunda, benim daha önce izah ettiğim şu hususa işaret var: Hz. Peygamber (s.a.v), bir sünnet koyduktan sonra, Allah ona bu sünneti neshetmesini veya daha geniş, kolay bir yol göstermesini ilham edince, insanlara karşı delil olacak başka bir sünnet va'z eder. Böylece insanlar, onun önceki sünnetinden sonraki sünnetine tâbi olurlar. Buna göre Allah, korku halinde namazın vaktinden sonra kılınması hükmünü neshetmiş kendisinin Kur'ân'da indirdiği ve Peygamberinin sünnetinde bildirdiği gibi, vaktinde kılınmasını emretmiştir. Hz. Peygamber de Allah'ın Kitabı'nda yer alan farz ve kendi sünnetiyle namazın tehir edilmesi hakkındaki ilk sünnetini neshederek, izah ettiğim gibi namazı vaktinde kılmıştır.

Bize Malik, Nafi ve İbn Ömer'in Nebi (s.a.v)'in korku namazını anlatıp şöyle buyurduğunu rivayet ettiler:

"Eğer ondan daha fazla bir korku olursa, namazlarını kıbleye veya başka yöne dönerek, yaya veya binekleri üzerinde kılarlar."[148]

---

146 *el-Muvatta*, Korku namazı, 1/183; Buhari, Magazi, 7/486, no: 4129; Müslim, 1/575, no: 842.

147 *el-Muvatta*, Korku namazı, 1/183; Buhari, Magazi, 7/486, no: 4129; Müslim, 1/575, no: 842.

148 *el-Muvatta*, Korku namazı, 1/184; Buhari, Tefsir, 8/46; Müslim, Sefer namazı, 1/574.

Bize bir adam, İbn Ebi Zi'b'den, Zühri'den, Sâlim'den; o da babasından Nebi (s.a.v)'in aynı manaya gelen bir hadisini nakletti. Bu hadisin, babası tarafından rivayet edilmiş olmasında ve Nebi (s.a.v)'e ulaşan merfu bir hadis olmasında şüphe yoktur.[149]

Resûlullah (s.a.v)'in sünneti, anlattığım şu hususa delalet etmektedir: farz namazlarda kıbleye dönmek daima farzdır. Kıbleye dönerek namaz kılmanın mümkün olmadığı yerde ancak bu farz terk edilebilir. Bu kılıç sallarken yahut savaş sırasında ve buna benzer durumlarda kıbleye dönerek namaz kılmanın imkânsız olduğu yerlerde olur. Bu konuda sünnet şu hususu netleştirmiştir: Namaz, kılınması nasıl mümkün ise öyle kılınır ve asla terk edilmez.

[149] *el-Umm*, 1/197; Malik'in rivayetinden sonra -daha önce zikredilen- "Muhammed b. İsmail veya Abdullah b. Nafi haber verdi" şeklinde hadisin isnadı gelmiştir. Bundan anlaşılıyor ki bilinmeyen kişi bunlardan biri demektir. Her şeye rağmen isnad iyidir.

ZEKÂT

Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"...**Namazı kılın, zekâtı verin...**" [Bakara, 2/43, 83, 110]

"...**Namazı kılanlar, zekâtı verenler...**" [Nisa, 4/162]

"**Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki onlar namazlarını ciddiye almazlar. Onlar gösteriş yapanlardır; hayra da mani olurlar.**" [Maun, 107/4-7]

İlim ehlinden bazısına göre ***maun;*** Ali, İbn Abbas, ed-Dahhak ve daha başkaları: "Farz olan zekât anlamına gelir." şeklinde tefsir etmişlerdir.[150]

Allah şöyle buyurmuştur:

"**Onların mallarından sadaka al; bununla onları** (günahlardan) **temizlersin, onları arıtıp yüceltirsin...**" [Tevbe, 9/103]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Bu ayetin işlediği konunun kapsamına mallar girmektedir. Ama bu ayetin; bütün malları mı yoksa bir kısmını mı kapsadığı ihtimali üzerinde durulabilir. İşte sünnet, bazı mallarda zekât gerektiğini, bazı mallarda da zekât gerekmediğini delillerle açıklamıştır.

Mal, birçok kısma ayrılır: Hayvanlar maldan bir kısımdır. Resûlullah (s.a.v) deve, koyundan ve -bize ulaştığına göre- sığırdan zekât almış ve bunların dışında kalan diğer hayvanları zekât kapsamına dâhil etmemiştir. Zekâtı alınan hayvanlardan da muhtelif şekilde zekâtlarını almıştır. Allah, bu hükmünü Peygamber (s.a.v)'in lisanıyla uygulamaya koymuştur. Bu hayvanların dışında insanlara ait; at, eşek ve katır gibi hayvanlar da vardı. Ama Hz. Peygamber (s.a.v) bunlardan zekât almamış ve at için zekât

150 *ed-Dürrü'l-Mensur*, 6/401.

olmadığını bildirmiştir. Bütün bunlardan anlaşılıyor ki Hz. Peygamber (s.a.v)'in zekât aldığı ve alınmasını emrettiği mallar zekâta tâbidir, diğer mallar bu kapsam dâhilinde değildir.

İnsanlara ait ekin ve ağaçlar da vardır. Resûlullah (s.a.v) ağaçtaki hurma ve üzümden tahminî olarak zekât almıştır. Bunlardan aldığı zekâtın oranında çeşitlilik yoktur. Bunlar yağmur ve akarsu ile sulanmışlarsa öşür (1/10), kovayla (taşıma su vb. şeylerle) sulanmışlarsa öşrün yarısını (1/20) almıştır. Bazı ilim ehli, hurma ve üzüme kıyas ederek zeytinden de zekât alınacağını söylemişlerdir.

İnsanların hurma, üzüm ve zeytinin dışında ceviz, badem, incir vb. gibi birçok ağacı vardır. Hz. Peygamber (s.a.v), bunlardan zekât almamış ve alınmasını da emretmemiştir. Bu deliller gösteriyor ki Allah, ağaçtan elde edilen şeylerin zekâtını farz kılarken bazı ağaçların mahsullerini zekâta tâbi tutarken bazılarını da muaf tutmuştur.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: İnsanlar buğday, arpa, yulaf ve başka çeşitli şeyler de ekmişler. Biz de biliyoruz ki Hz. Peygamber (s.a.v), buğday, arpa ve yulaftan zekât almıştır. Bizden öncekilerin de karaca darı, yulaf ve pirinç (insanların gıda maddesi olan ekmek, un ve yağla pişirilen yiyecek, buğday veya arpa ile yapılan yemek ve katık olmak üzere) ekip yetiştirdikleri ürünlerdir. Nohut ve diğer baklagiller gibi ekmek pişirilmeye ve katık olmaya elverişli olan (yukarıda sayılan) şeylerdir. Eskiye ve hükmü sabit olana kıyasla Hz. Peygamber (s.a.v) bunlardan zekât almıştır. Çünkü insanların bunları yetiştirmelerindeki sebep beslenmektir.

İnsanlar bunlardan başka bitkiler de yetiştirmişlerdir. Ancak Hz. Peygamber (s.a.v) ve bildiğimiz kadarıyla ondan sonrakiler, bu bitkilerden zekât almamışlardır. Hz. Peygamber (s.a.v)'in zekât aldığı ürünler niteliğinde olmayan bu tür bitkilere dereotu (veya hardal), pire otu, kişniş ve aspur tohumu gibi şeyleri örnek olarak zikredebiliriz. Bunlardan zekât alınmamış olması, zekâtın bazı ürünlerden alınırken bazılarından alınmadığına delil teşkil eder.

Hz. Peygamber (s.a.v), gümüşten zekât alınmasını emretmiştir. Kendisinden sonra Müslümanlar, altından da zekât almışlardır. Onlar, bunu ya

Hz. Peygamber (s.a.v)'den bize ulaşmamış olan bir habere dayanarak ya da altını gümüşe kıyas ederek yapmışlardır; çünkü onlar, altın ve gümüşü halkın nakit olarak biriktirdiklerini görmüşler, hem İslam'dan önce hem de İslam'dan sonra bütün memleketlerde bunlar alışverişlerde para olarak kullanılmışlardır.

İmam Şafiî şöyle dedi: İnsanların bakır, demir ve kurşun gibi gümüşten başka metalleri de vardır. Hz. Peygamber (s.a.v) ve ondan sonrakiler bu metallerden zekât almadığına göre biz de Hz. Peygamber (s.a.v)'in uygulamasını göz önüne alarak bunları zekâta tâbi tutmadık. Bunlar, altın ve gümüşe kıyas da edilemezler. Çünkü altın ve gümüş genelde bütün memleketlerde para olarak kullanılırlar. Altın ve gümüşün dışındakiler, nitelik bakımından farklı oldukları için zekâta tâbi değildir. Altın ve gümüş karşılığında diğer metaller, vadeli olarak ve belli bir tartıyla satın alınabilirler.

Yakut ve zümrüt, altın ve gümüşten daha pahalıdır. Hz. Peygamber (s.a.v), bunlardan zekât almamış ve zekât alınmasını da emretmemiştir. Bildiğimiz kadarıyla kendisinden sonrakiler de bu konuda böyle bir şey yapmamışlardır. Yakut ve zümrüt, kişiye özel bir mal sayılmıştır. İnsanların tükettikleri şeyler için bedel olarak da verilmemektedirler. Çünkü bunlar nakit değildir. Dolayısıyla bunlardan zekât alınmamıştır.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Sonra genelin naklettiğine göre Resûlullah (s.a.v); hayvan ve nakitten yılda bir defa zekât almıştır. Allah (c.c) şöyle buyurdu: "...**Devşirip toplandığı gün de hakkını** (zekât ve sadakasını) **verin...**" [En'am, 6/141] Hz. Peygamber de toprak mahsullerinden, meyve ve diğerlerinden Allah'ın hükmüne uyarak sadece hasat vakti zekât alınmasını emretmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.v), yer altından çıkarılan define ve madenlerden (1/5) zekât alınmasını da emretmiştir. Bu da define ve madenin sadece bulunduğu gün alınacağını, başka vakitlerde alınmayacağını göstermektedir.

Bize Süfyan b. Uyeyne, ez-Zühri'den, Said b. el-Müseyyib'ten, Ebû Seleme'den, Ebû Hureyre'nin Resûlullah (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"*Yer altından çıkarılan define ve madenlerin zekâtı beşte birdir.*"[151]

İmam Şafiî şöyle dedi: Sünnetin delaleti olmasaydı Kur'ân'ın zahirinden, bütün malların eşit olduğu, bir kısmının yerine hepsinden zekât alınması gerektiği anlaşılırdı.

151 *el-Muvatta*, Zekât, 1/249, no: 9; Buhari, Zekât, 3/426, no: 1499.

HAC

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Allah, gücü yetenlere haccı farz kılmıştır. Nebi (s.a.v) gücü yetene demenin; binek ve yol azığı olduğunu zikretmiştir. Resûlullah (s.a.v), haccın mikatlarını, telbiyenin nasıl yapılacağı haber vermiştir. İhramlı kişinin elbise giyinme, koku sürünme konusunda nelerden sakınacağını; Arafat, Müzdelife, şeytan taşlama, tıraş olma ve tavaf gibi konularda neler yapacağını sünneti gereği bildirmiştir. Kişi, Hz. Peygamber (s.a.v)'in sünnetinin Allah'ın Kitabı yanındaki mevkiini, Allah'ın mücmel olarak indirdiği hükümlerin manasını Hz. Peygamber (s.a.v)'in sünnetleriyle açıklayacağını bilirse; -anlattığım şekilde- Allah'ın farz kıldığı işlerin, neyi haram neyi helal kıldığını kavramış olacaktır. Bunlara nelerin dahil olduğunu, nelerin dahil olmadığını ve uygulama vakitlerini bilecektir. Hz. Peygamber (s.a.v)'in bunları açıkladığını ve bazı işler hakkında sessiz kaldığını iyice kavrarsa, Hz. Peygamber (s.a.v)'in sünnetinin, Allah'ın Kitabı'nda yer alan farzın yanında defalarca böyle yer alacağını idrak edecektir.

Hz. Peygamber (s.a.v)'in hiçbir sünnetinin Allah'ın Kitabı'na muhalif olmadığı delillerle ispatlanmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v)'in sünneti, ilgili konuda Kitap nassı bulunmasa bile bağlayıcıdır; çünkü burada ve başka yerlerde anlattığım gibi, Allah, Peygamberine itaati farz kılmıştır. Gene bilmek lazım ki Allah, bu hakkı Peygamberinden başka hiç kimseye tanımamıştır. Bu idrake haiz kişi, herkesin söz ve fiilini; önce Allah'ın Kitabı'na, sonra da Peygamberinin sünnetine tâbi kılması gerektiğini bilir. Yine o kişi şunu da bilmelidir; bir âlimden Hz. Peygamber (s.a.v)'in sünnetine aykırı bir söz rivayet edilmişse, o âlim, o konuda Hz. Peygamber (s.a.v)'in sünneti bulunduğunu bilseydi ona muhalefet etmez ve kendi sözünü bırakıp Resûlullah'ın sünnetine dönerdi. Böyle yapmazsa bağnaz

bir kişi olurdu; hâlbuki Allah, yarattığı kullarına bu hususta pek çok delil göstermiştir. Çünkü Allah, Peygamber (s.a.v)'e itaati farz kılmıştır. Ayrıca Allah, Peygamberine vahiy, din ve dini insanlara tebliğ konusunda makamını açıkça beyan buyurmuştur.

KADINLARIN İDDETLERİ

Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"Sizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri, kendiliklerinden (evlenmeden) **dört ay on gün beklerler..."** [Bakara, 2/234]

"Boşanmış kadınlar, kendi başlarına (evlenmeden) **üç ay** (kur) **hali** (hayız veya temizlik müddeti) **beklerler..."** [Bakara, 2/228]

"Kadınlarınız içinden adetten kesilmiş olanlarla, adet görmeyenler hususunda tereddüt ederseniz, onların bekleme süresi (iddet müddeti) **üç aydır. Gebe olanların bekleme süresi ise, yüklerini bırakmaları**(doğum yapmaları)**dır..."** [Talak, 65/4]

İlim ehlinden bazıları şöyle dedi: Allah, kocası ölen kadının dört ay on gün iddet beklemesini emretmiş, hamile kadının iddetinin de doğumuna kadar olduğunu bildirmiştir. Bu durumda kocası ölen kadın, hamile ise her iki iddeti birlikte bekleyecek. Nasıl üzerine iki farz kılındığı zaman her ikisini de birlikte yerine getiriyorsa, bunu da öylece eda edecektir.

İmam Şafiî şöyle dedi: Resûlullah (s.a.v) kocasının ölümünden sonra doğum yapan Subay'a binti el-Haris'e, "*Artık serbestsin, evlen.*" dediğine göre, ölüm iddetiyle boşanma iddeti de aylara ve ay hallerine göredir. Burada hamile olmayan kadınlar kastedilmiştir. Hamilelik söz konusu ise öteki iddet düşer.[152]

---

152 *el-Muvatta*, Talak 2/590 no: 85; Buhari, Talak 9/379, 380 no: 5320.

EVLENİLMESİ HARAM OLAN KADINLAR

Allah (c.c) şöyle buyurdu: **"Anneleriniz, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, kardeş kızları, kız kardeş kızları, sizi emziren analarınız, süt bacılarınız, eşlerinizin anneleri, kendileriyle birleştiğiniz eşlerinizden olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız size haram kılındı. Eğer onlarla** (nikâhlanıp da) **henüz birleşmemişseniz kızlarını almanızda size bir mahzur yoktur. Kendi sulbünüzden olan oğullarınızın eşleri ve iki kız kardeşi birden almak da size haram kılındı; ancak geçen geçmiştir. Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.** (Harp esiri olarak) **sahip olduğunuz cariyeler müstesna, evli kadınlar da size haram kılındı. Allah'ın size emri budur. Bunlardan başkasını, namuslu olmak ve zina etmemek üzere mallarınızla** (mehirlerini vererek) **istemeniz size helal kılındı. Onlardan faydalanmanıza karşılık olan mehirlerini verin. Mehir kesiminden sonra** (bir miktar indirim için) **karşılıklı anlaşmanızda size günah yoktur. Şüphesiz Allah ilim ve hikmet sahibidir."** [Nisa, 4/23-24]

Bu ayetlerin iki manaya gelme ihtimali vardır:

Birincisi: Kadınlardan Allah'ın mahrem olarak belirledikleriyle evlenmek yasaklanmıştır.

İkincisi: Allah'ın bu ayetlerde belirtmedikleri ile evlenmek caizdir. Bu husus, Allah'ın "...**Bunlardan başkasını, namuslu olmak ve zina etmemek üzere mallarınızla** (mehirlerini vererek) **istemeniz size helal kılındı...**" [Nisa, 4/24] sözünden de anlaşılmaktadır ki zaten ayetin zahir manası da budur.

Yine bu ayetten açıkça anlaşılmaktadır ki, kız kardeşlerden ikisiyle birden evlenmenin yasaklanışı, annelerle evlenmenin yasaklanışından

farklıdır. Buna göre Allah'ın, evlenmeyi helal kıldığı kadınlar helal, haram kıldığı kadınlar haramdır. İki kız kardeşle birden evlenmesini, Allah yasakladığı için haramdır. Allah'ın iki kız kardeşle birden evlenmeyi yasaklayışı, bunların aynı anda bir nikâhta birleştirilmesini haram kıldığını, bunlardan birisiyle tek başına evlenmenin aslında helal olduğunu; anneler, kızlar, halalar ve teyzeler ve diğer mahremlerle evlenmenin ise esastan haram olduğunu göstermektedir.

Allah'ın bu ayetteki: "...**Bunlardan başkasını, namuslu olmak ve zina etmemek üzere mallarınızla** (mehirlerini vererek) **istemeniz size helal kılındı...**" [Nisa, 4/24] sözünün manası, Allah'ın esastan evlenilmesini haram kıldığı kadınların ve süt emme sonucunda kendileriyle evlenmesi yasaklananların dışında kalanlarla insanların meşru şekilde nikâh yapmalarının caiz olduğu anlamına gelir.

Birisi "Buna delil teşkil eden şey nedir?" derse denir ki:

Nikâhlanması caiz olan kadınlardan dörtten fazlasıyla evlenmek helal olmaz. Bir kimse beşinci kadınla evlense nikâhı feshedilir. Onlardan biriyle ancak sahih bir nikâhla evlenilir. Beşinci kadınla evlenmek (dört hanımından birisi ölür veya boşanırsa o zaman) helal dairesinde olur...

"...**Bunlardan başkasını, namuslu olmak ve zina etmemek üzere mallarınızla** (mehirlerini vererek) **istemeniz size helal kılındı...**" Yani nikâhla helal ve nikâhın getirdiği şartlar dahilinde olma zorunluluğu vardır. Şartsız ve mutlakıyet dairesi içinde nikâh olmaz.

Böylece bir erkeğin bir kadınla evlenmiş olması, o kadının halası ve teyzesiyle evlenmesini ebedî olarak haram kılmaz. Bu kadınla evlenme yasağı, kişinin karısının annesiyle evlenmesi gibi ebedî bir yasak değildir. Buradaki hala ve teyze ile evlenme işi, meşru kılındığı şekilde evlenen kimsenin davranışlarına girmektedir. Nasıl ki bir kimseye dördüncü karısından ayrılınca başka bir kadınla evlenmesi caiz oluyorsa, bir kadının kardeşinin kızı kocasından ayrılınca, onun kocasına bu kızın halası artık helal olur.

YENİLMESİ HARAM OLAN ŞEYLER

Allah (c.c), Nebisi (s.a.v)'e hitaben şöyle buyurmuştur:

"De ki: 'Bana vahyolunan Kur'an'da bir kimsenin yiyecekleri arasında leş, akıtılmış kan, domuz eti -ki o şüphesiz necistir- ya da Allah'tan başkası adına kesilmiş bir (murdar) **hayvandan başka, haram kılınmış bir şey bulamıyorum. Fakat istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın kim bunlardan yemek zorunda kalırsa yiyebilir.' Şüphesiz Rabbin çok bağışlayandır, çok merhametlidir."** [En'am, 6/145]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Bu ayet iki mana taşıyabilir.

Birincisi: Bir kimseye yiyecek olarak Allah'ın burada istisna ettiği şeylerden başkası asla haram olmaz. İşte bu manaya gelen hitapla muhatap olan kişi, Allah'ın burada haram kıldığını bildirdiği şeylerden başkasının kendisine haram kılınmadığını hemen anlar. Dolayısıyla kişi, "Ayetin en zahir, en umumî ve en galip manası budur." der.

İkincisi: Ayet, bundan başka bir manaya geliyorsa, ilim ehlinin o manaya göre hüküm vermesi gerekir. Ancak ayetin gelebileceği başka bir manaya delalet eden Hz. Peygamber (s.a.v)'in bir sünneti olursa, bu kez de ilim ehli, "İşte Allah Teâlâ'nın murad ettiği mana budur." der.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Kur'ân'da, sünnette veya bunlardan birinde bir delil bulunmadıkça bir ayetin hass olduğu söylenemez. Ayetin manaları arasında o hassın murad edilmiş olması ihtimali bulunmadıkça yine onun hass olduğu ileri sürülemez. Ayetin delalet etme ihtimali olmayan özel bir manaya gelmediği sürece ona özel bir mana yüklenmez.

Muhtemeldir ki Allah'ın şu ayeti **"De ki: 'Bana vahyolunan Kur'an'da bir kimsenin yiyecekleri arasında leş, akıtılmış kan, do-**

muz eti -ki o şüphesiz necistir- ya da Allah'tan başkası adına kesilmiş bir (murdar) hayvandan başka, haram kılınmış bir şey bulamıyorum. Fakat istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın kim bunlardan yemek zorunda kalırsa yiyebilir.' Şüphesiz Rabbin çok bağışlayandır, çok merhametlidir." [En'am, 6/145]

Hz. Peygamber (s.a.v)'e sorulan özel bir şeyin cevabı olabilir. Ayet, ***"yediğiniz şeylerden bazıları"*** anlamına da gelebilir. Sünnetten yararlanarak, bu mananın diğer manalara nazaran daha evla olduğu söylenebilir.

Bize; Rebi' haber vererek şöyle dedi: Bize İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* haber vererek şöyle dedi: Bize Süfyan, İbn Şihab'tan, Ebû İdris el-Havlani, Ebû Salebe'den şöyle rivayet etmiştir: "Nebi (s.a.v) bütün yırtıcı hayvanların etinin yenmesini yasakladı."[153]

Bize; Malik, İsmail b. Ebi Hakim'den, Abide b. Süfyan el-Hadrami'den, Ebû Hureyre, Nebi (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu nakletti:

"Bütün yırtıcı hayvanların yenilmesi haramdır."[154]

153 Buhari, Hayvan kesimi 9/573 no: 5530; el-*Muvatta*, Av 2/496 no: 13; Müslim, Av hayvanın kesimi 3/1533

154 Müslim, Av hayvanını kesme, 3/1534, no: 1933; *el-Muvatta*, Av, 2/496, no: 14.

KOCASININ ÖLÜMÜ DOLAYISIYLA İDDET BEKLEYEN KADININ SAKINMASI GEREKEN HALLER

Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri, kendi kendilerine dört ay on gün (iddet) **beklerler. Sürelerini bitirince artık kendileri için meşru olanı yapmalarında size bir günah yoktur. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır."** [Bakara, 2/ 234]

Allah, kocası ölen kadınların, bekleyeceği iddeti (süreyi) bitirdiklerinde, kendileri hakkında, iyilikle ne isterlerse yapabileceklerini zikretmiştir. Ama iddet bekleme sürecinde sakınmaları gereken bir şey olduğunu zikretmemiştir.

Ayetin zahirine göre, iddet bekleyen kadının evinde oturarak evlenmemesi gerektiğini zikretmiştir. Bu Kitap ile sabittir.

Ayet, iddet bekleyen kadının hem evlenemeyeceğini, hem de iddet öncesi kendisi için mubah olan koku sürünme ve süslenme gibi başka şeylerden de sakınması gerektiğini ifade edebilir.

Resûlullah (s.a.v) kocasının ölümü dolayısıyla iddet bekleyen kadının koku sürünme gibi şeylerden kaçınmasını emredince, bu durumda sünnetin emri gereği koku ve benzeri şeylerden uzak durulması gerekmiş oldu. Evlenmemesi ve kocasının evinde oturması, Kitap ve -sonra da- sünnetle sabit olmuş oldu. Burada sünnet, kadının iddet beklerken nelerden ve nasıl kaçınacağını açıklamasıdır ki başka yerde yüklendiği misyonu yüklenmiştir: Tıpkı namazı, zekâtı ve haccı açıkladığı gibi... Aynı zamanda bu, hakkında Kur'ân nassı bulunmayan konularda Hz. Peygamber (s.a.v)'in hüküm koyduğunu ifade eder.

HADİSLERDEKİ İLLETLER

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi:

Birisi bana şöyle dedi: Resûlullah (s.a.v)'in hadisleri arasından bazılarının benzerleri Kur'ân'da nas olarak vardır. Bir kısım hadislerin benzeri Kur'ân'da mücmel olarak yer almıştır. Bir kısım hadisler, Kur'an'daki hükmü daha fazla açıklamaktadır. Bir kısım hadislerin ifade ettiği hüküm, Kur'ân'da hiç yoktur. Kimi hadisler, birbiriyle uyum halinde, bazıları birbiriyle çelişkilidir: bunlarda nasih ve mensuh söz konusudur. Bazı hadisler ise çelişkili olduğu halde hangisinin nasih, hangisinin mensuh olduğuna dair bir delil yoktur. Bir kısım hadislerde Hz. Peygamber (s.a.v), bir şeyin yapılmasını yasaklamıştır. Bunlarla ilgili siz de Hz. Peygamber (s.a.v)'in yasakladığı şeyin haram olduğunu söylüyorsunuz. Yine Hz. Peygamber (s.a.v), bazı şeyleri yasaklamıştır. Bu sefer siz bunlarla ilgili olarak "Onun bu tür emir ve nehiyleri haram kılmak için değil, ihtiyarî bir durum ifade etmek içindir." diyorsunuz. Sonra birbiriyle çelişkili olan hadislerden bir kısmını benimsiyor, bir kısmını benimsemiyorsunuz. Sizi bazı hadise kıyas yaparken, sonra da kıyasınız o hadisle çelişirken buluyoruz. Bazı hadisleri terk ediyor ve ona kıyas yapmıyorsunuz. Bu şekilde bir hadise kıyas yapma ve ona kıyas yapmayı terk etme hususunda deliliniz nedir? Sonra birbirinizden ayrılıyorsunuz: Sizden biri, bir hadisi nasıl terk edip daha sonra da terk ettiği hadisin -isnad yönünden- daha zayıf olanıyla nasıl amel ediyor?

İmam Şafiî şöyle dedi: Ona şöyle cevap verdim:

Resûlullah (s.a.v)'in, Allah'ın Kitabı'nda yer alan konular hususunda koyduğu her sünnet, mutlaka, Kitap'ta benzeri bir nas ile muvafıktır. Ayrıca mücmel olanı Allah adına açıklamamıştır. Hz. Peygamber tarafından yapılan bu açıklama da mücmel olanın daha fazla tefsir edilmesi manasına

gelmektedir. Hakkında Kur'ân nassı bulunmayan konularda sünnetin koyduğu emirlere gelince; Allah'ın ona her bakımdan itaati farz kılmış olması sebebiyle biz de ona uyuyoruz.

Hadislerdeki nasih ve mensuh'a gelince, bunlar da Allah'ın, Kitabıyla koyduğu bir hükmü Kitab'ında yer alan başka bir hükümle neshetmesi gibidir. İşte bu şekilde Hz. Peygamber (s.a.v)'in sünneti de yine onun sünnetiyle neshedilir. Ona, daha önce yazdığım bu konuyla ilgili bazı açıklamaları hatırlattım.

Hangisi nasih, hangisi mensuh olduğuna herhangi bir delil bulunmayan çelişkili hadislere gelince, aslında Hz. Peygamber (s.a.v)'in her işi, uyum halinde ve doğrudur; onda çelişki yoktur.

Hz. Peygamber (s.a.v)'in diliyle yaşadığı yerin insanının dili Arapçadır. Bazen Araplar, genel bir ifade kullanır, bununla geneli kasteder; bazen de genel bir ifade kullanır, bununla da özeli kasteder. Nitekim daha önce, Allah'ın Kitabı ve Hz. Peygamber (s.a.v)'in, sünnetinden bahsederken bunları anlatmıştım.

Hz. Peygamber (s.a.v)'e bir şey sorulunca, o, soruya cevap olacak kadar açıklama yapardı. Hadisi rivayet eden kimse de bu sebebe bağlı olarak, aslında haber geniş olmasına rağmen onu özet olarak aktarır. Hadisin ihtiva ettiği mananın hepsini değil de bir kısmını nakletmiş olur. Kişi, Hz. Peygamber (s.a.v)'den hadisi, sorusuna cevap bulmuş, ama konunun tamamını idrak etmeden rivayet eder. İşte duyduğu bu hadis, onun, cevabın dayandığı sebep dolayısıyla doğru cevaba ulaşmasını sağlar.

Hz. Peygamber (s.a.v) bazen bir konu hakkında bir sünnet ve aynı sünnette ona zıt gelecek başka bir sünnet koymuştur. Bu muhalif durumu duyan kimileri bu hususlaki sünneti birbirinden ayırmada zorluk çekerler veya bir nasla ilgili mana olarak bir sünnet koyar ve bunu da biri hıfzeder. Buna da mana olarak muhalefet eden ve mana olarak ittifak eden başka bir sünnet koyar. Bunu da iki farklı durumdan dolayı yapar ve başka biri bu hadisi hıfzeder. İşte hadisleri her ravi kendine göre rivayet edince, onları işiten bazı kimseler, hadisler arasında çelişki olduğunu sanırlar; oysa burada çelişkili bir durum yoktur.

Hz. Peygamber (s.a.v), bir şeyi haram veya helal kılmakla ilgili lafzî genel ifadeli bir sünnet koyar. Başka bir konuda da bunun hilafında bir sünnet koyar. Bundan anlaşılır ki o, haram kıldığı şeyle helal kıldığı şeyi, helal kıldığı şeyle de haram kıldığı şeyi kastetmemiştir. Yukarıda da işaret ettiğim gibi, bunların benzerleri, Allah'ın hükümlerini ihtiva eden mücmel hükümler bölümünde mevcuttur.

Hz. Peygamber (s.a.v), koyduğu bir sünneti, başka bir sünnetiyle nesheder. O, bir sünnetini başka bir sünnetiyle neshedince, bunu açıklamayı ihmal etmez. Fakat hadis işiten kimse, nasih ve mensuhla ilgili bazı bilgilerden habersiz olabilir. Böylece hadislerden birini hıfzederken, öteki hadisi hıfzetmemiş olabilir. Ancak sahabîlerin hepsi bu nasih ve mensuhla ilgili bilgilerden, haberlerden yoksun olmaz; çünkü o zaman bununla ilgili bilgi istendiğinde bilgi verecek kimse bulunmaz.

Anlattığım gibi mevcut olan her şey, Peygamber (s.a.v)'in sünnetine uygun olarak yürütülmüştür. Onun arasını ayırdığı şeyler, ayrılması gerektiği gibi ayrılmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v)'in, sünnetini ayrı ayrı uygulamasında da ona itaat etmek vaciptir.

Şöyle denemez: "Bunları birbirinden ayıran nedir?" Çünkü "Bunları birbirinden ayıran nedir?" demek, -Hz. Peygamber (s.a.v)'in birbirinden ayırdığı şeyler hakkında- bunu söyleyenin cehaletinden ya da cehaletten de öte şüphesindendir. Bu durumda yapılması gereken şey, Allah'a itaatin ancak Peygamberine uymakla mümkün olduğunu kavramaktır.

Tamamıyla ihtilaflı olan sünnete gelince: Bundan önce de belirttiğim gibi, öyle anlaşılıyor ki bu tür sünnet, kapsamlı hıfzedilmediğinden ihtilaflı sayılmıştır. Diğer sünnetlerde gördüğümüz açıklama bunda bize ulaşmadığı için yahut muhaddisin vehminden dolayı sünnet ihtilaflı olarak kalmıştır.

Hz. Peygamber (s.a.v)'in hadislerinde ihtilaflı görünen her şey açıklanabilir: Mutlaka onun, ihtilaflı olmadığını gösteren bir izahı olduğu ve yukarıda sana anlattığım şekillerden birine dâhil bulunduğunu görürsün. Ya da bu hadislerden birinin sabit olduğunu, ötekinin aynı derecede sabit olmadığını gösteren bir delil buluruz. Böylece ihtilaflı sayılan iki hadis bir-

birine denk olmaktan çıkar. Biz de bu iki hadisten sübut bakımından kuvvetli olanını tercih ederiz. Ya da bu iki hadisten birinin sübut bakımından daha kuvvetli olduğunu gösteren Kur'ân'dan veya sünnetten yahut bundan önce anlattığım sebeplerden bir sebep delil teşkil eder. Biz de bu delillere göre sübutu daha kuvvetli ve daha üstün olanını benimseriz.

Hz. Peygamber (s.a.v)'in ihtilaflı bulunan iki hadisinin mutlaka bu ihtilaftan onları çıkaracak bir izahları vardır. Bunlardan birinin Kur'an'a, başka bir sünnete yahut açıkladığım bazı delillere uygun düştüğünü gösteren bir yol mevcuttur.

Hz. Peygamber bir şeyi yasaklamışsa, o şey haramdır. Ta ki bu yasaklamadan başka bir şey kastettiğini gösteren başka bir delil bulunana kadar...

İmam Şafiî şöyle dedi: Resûlullah (s.a.v)'in sünnetine kıyas yapmak. Aslında ikiye ayrılır. Sonra bunlardan her biri çeşitli kısımlara ayrılır.

Şöyle soruldu: "Bu iki kısım nedir?"

Dedim ki: Birinci kısım: Allah, Kitabında, Peygamber (s.a.v)'in diliyle, ezelî hükmüne göre ve dilediği gibi, kullarını ibadet etmeleri için emretmiştir. O'nun ibadeti emretmesiyle ilgili hükmünü kimse bozamaz. Hz. Peygamber de insanlara Allah'ın ibadet emriyle ilgili manayı açıklamıştır. Ya da insanlar, bunu Hz. Peygamber (s.a.v)'den nakledilen haberlerde bulmuşlardır. Allah'ın, kullarına ibadeti emrettiğini ve böyle bir manaya gelen emrin günümüze intikal etmediğini söyleme imkânı yoktur ki zaten bize intikal etmiştir. İlim ehline düşen de aynı manada sünnet varsa, bu yolda onu ele almasıdır. İşte bu tür sünnet de birçok kola ayrılır.

İkinci kısım: Hz. Peygamber (s.a.v), bazı şeyleri insanlara mücmel olarak helal kılmış; bunlardan belirli bir şeyi de haram kılmıştır. İnsanlar da helal kılınmış olan şeyleri öylece helal kastedilerek haram kılınmış olan şeyi de haram sayarlar. Bu kastedilerek haram kılınmış olan az şeye kıyas yapmazlar; çünkü onun çoğu helaldir ve çoğa kıyas etmek, aza kıyas etmekten daha evladır. Keza, bazı şeyleri mücmel olarak haram kılmış ve bunlardan birini helal kılmışsa durum yine aynıdır. Allah, bir şeyi farz

kılıp Resûlullah (s.a.v)'i de onu kısmen hafifletmek için yetkili kılsa, yine durum böyledir.

Ama kıyasla, biz; Kitap, sünnet ve haberlere dayanması halinde onunla amel ederiz.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Eğer Resûlullah (s.a.v)'den geldiği sabit olan bir hadise muhalefet edersek umarım ki -inşaallah- hadise muhalif bu fetvamıza kimse tâbi olmaz. Bunu da kimsenin talep etme hakkı yoktur. Fakat kişi, bazen sünnetten haberdar olmadığı durumlarda sünnete muhalefet etmiş olabilir. Bunu sünnete rağmen kastederek yapmaz. Kişi bazen de gaflet sebebiyle yorumda hata edebilir.

Biri bana şöyle dedi: Bana açıkladığın her kısım için bir misal ver. Fazla da uzun olmasın, yoksa unuturum; sorduğum meseleleri tam olarak anlamamı sağlasın. Resûlullah (s.a.v)'in sünnetinde nasih ve mensuhundan başlayıp -söylediklerinin bazısını tekrar ediyor da olsan- hakkında Kur'ân nassı bulunan konuların bir kısmını zikreder misin?

Ona şöyle dedim: Allah'ın kıble konusunda Peygamberine ilk farzı, namaz kılarken Beytu'l-Makdis'e yönelmesiydi. Dolayısıyla Hz. Peygamber (s.a.v), Beytu'l-Makdis'e yönelerek namaz kılarken hiç kimsenin başka bir tarafa dönerek namaz kılması caiz olmamıştır. Ne zaman ki Allah, Beytu'l-Makdis'e yönelme emrini neshetmiş ve Hz. Peygamber'le birlikte insanları Kâbe'ye döndürmüştür; artık korkulu haller dışında bir Müslümanın farz namazı kılarken Kâbe'den başka bir tarafa dönmesi caiz olmadığı gibi, Beytu'l-Makdis'e dönmesi de ebediyen yasaklanmıştır. Bu emirlerden her biri kendi zamanı için haktı. Hz. Peygamber (s.a.v)'in kıble değiştirilinceye kadar Beytu'l-Makdis'e yönelmesi doğruydu. Sonra kıble olması bakımından Beytu'l-Haram'a yönelmek kıyamete kadar hak olarak devam edecektir. Gerek Allah'ın Kitabı'ndan olsun, gerek Nebisi (s.a.v)'in sünnetinden olsun, mensuh her hükmün durumu böyledir.

Bu, Kitap ve sünnetin nasih ve mensuhunu sana açıklamakla birlikte şu hususta da senin için delildir: Hz. Peygamber (s.a.v)'in koyduğu bir sünneti Allah, başkasıyla değiştirirse Hz. Peygamber de insanların ona göre amel etmeleri için başka bir sünnet va'z eder ki böylece, insanların tamamı

nasihten habersiz olup da mensuha göre hareket etmesinler. Ayrıca sünnetin Kitab'ın yanındaki mevkiini ya da sünnetin Kitab'ın manalarını açıkladığını bilmeyenlerin dışında hiç kimse, Kitap'ta hükmü bulunan bir konuda sünnetin beyanına bakarak Kitab'ın sünneti neshettiği şüphesine kapılmasın.

Soru soran dedi ki: Bu konuda sünnetin Kitab'a muhalif olması mümkün müdür?

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* ben de şöyle dedim, dedi: Hayır, çünkü Allah (c.c) insanlara iki cihetten huccet ikame etmiştir. Bunların her ikisinin aslı da Kitap'tadır: Bunlar önce Kur'ân, sonra Nebisinin sünnetidir. Çünkü Allah, Kitabında Hz. Peygamber (s.a.v)'in sünnetine uymayı farz kılmıştır.

Resûlullah (s.a.v) kalıcı bir sünnet koyduktan sonra, bu sünnet neshedilirse, yerine onu nesheden başka bir sünnet koyarak onu beyan eder. Nasih, ancak iki emirden sonuncusu vasıtasıyla bilinir. Allah'ın Kitabı'ndaki nasihin çoğu da ancak Hz. Peygamber (s.a.v)'in sünnetinin delaletiyle bilinir. Sünnet, Kur'ân'ın nasihine delalet edip nasih ve mensuhunu birbirinden ayırdığına göre, o zaman sünnet yalnızca Kur'an'la neshedilmez. Ancak Hz. Peygamber (s.a.v), Kur'an'la birlikte önceki sünnetini neshedecek yeni bir sünnet koyar ki böylece Allah'ın kendilerine huccet ikame ettiği konusunda insanlardan şüphe kalkmış olsun.

Şöyle dedi: Birisi, bir konuda Kur'ân'ı zahir ve genel olarak gördüğümde ve hem Kur'ân'ı açıklama hem de Kur'ân'ın zahirine muhalif olma ihtimali olan bir sünnetle karşılaştığımda, bundan sünnetin Kur'an'la neshedildiğini söyleyebilirim, derse ne söylersiniz.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Ona şöyle dedim: Bu söylediğini âlim olan bir kişi demez.

"Niçin?" dedi.

Şöyle dedim: Allah, Peygamberine kendisine indirilene uymayı farz kılmış, onun hidayet rehberi olduğuna tanıklık etmiş ve insanların ona itaat etmelerini emretmiştir. Bundan önce de anlattığım gibi, Arapçanın lafızları birçok manaya gelebilir. Allah'ın Kitabı genel manada gelir ve onunla özel murad edilebilir; özel olarak gelir ve onunla genel kastedile-

bilir. Kur'ân, bir farzı mücmel olarak bildirir, onu Hz. Peygamber açıklar. Allah'ın Kitabı'nın yanında sünnet böyle bir mevkiye sahip olunca, sünnetin Allah'ın Kitabı'na muhalif olması mümkün değildir. Sünnet, vahiy mertebesinde bulunması veya Allah'ın murad ettiği manayı açıklayıcı olması itibarıyla ancak Kur'an'a tâbidir. Sünnet, her halükarda Allah'ın Kitabı'na tâbidir.

Dedi ki: Bana bu söylediğine dair Kur'ân'dan delil bulabilir misin?

Ona, Kur'ân'ın yanında sünnetin mevkisini, bazı şeyleri zikrederek açıkladım. Mesela, Allah namazı, zekâtı ve haccı farz kılmıştır. Hz. Peygamber de namazın keyfiyetini, rekâtlarının sayısını, vakitlerini ve sünnetlerini, zekâtın farz olması için malın nisap miktarını, hangi mallardan zekât alınmayacağını, hangi malların zekâta tâbi olacağını, zekâtın verilme vaktini, haccın nasıl yapılacağını, hac esnasında nelerin serbest olduğunu ve nelerden kaçınılacağını açıklamıştır.

Ona Allah'ın şu ayetlerini zikrettim:

"Hırsızlık yapan erkek ve kadının elini kesin..." [Maide, 5/38]

"Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüz sopa vurun..." [Nur, 24/2]

Resûlullah (s.a.v) dinarın dörtte biri ve daha fazlasını çalan kimsenin elinin kesilmesini, zina edenlerden evlenmiş olan hürlerle kölelere değil, onlardan sadece hür bekârlara (yüz) sopa vurulmasını emretmiştir. Allah'ın bu ayetlerle hırsızlık yapanların ve zina edenlerin bir bölümünü kastettiği sünnetin delaletiyle anlaşılmıştır. Ama zahirde ayetin manası bütün hırsız ve zina edenleri içine almaktadır.

Dedi ki: Bu anlattığına ben de katılıyorum, Sen, Nebi (s.a.v)'den şu hadisi rivayet eden kişiye karşı bir huccet bulabilir missin?

"Benden size bir şey ulaşınca, onu Allah'ın Kitabı ile karşılaştırın. Ona uyuyorsa ben onu söylemişim, ona ters düşüyorsa ben onu söylememişimdir."[155]

155 *et-Taberi fi'l-Kebir*: 12/316) no: 13224

Ona şöyle dedim: Bu hadisi, hiçbir meselede, hadisi sahih olan hiç kimse rivayet etmemiştir. Böyle bir hadis konusunda "Delil bulun!" denilemez. Ayrıca bu, meçhul (bilinmeyen) bir kişiden, munkati (kesik) olarak rivayet edilmiştir. Biz, böyle bir rivayeti hiçbir konuda kabul etmeyiz.

O dedi ki: "Nebi (s.a.v)'den, söylediğiniz konuyla ilgili hadis rivayet edilmiş midir?"

Ona "Evet, edilmiştir." dedim.

Bize Süfyan b. Uyeyne şöyle haber verdi: Bize Sâlim Ebû en-Nadr, Ubeydullah b. Ebi Rafi, babasından, Nebi (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu haber verdi:

"Koltuğuna yan gelip oturan ve kendisine benim bir emir veya yasağım ulaştığında, 'Biz bunu bilmiyoruz, Allah'ın Kitabı'nda ne bulursak ona uyarız.' diyen birinizle asla karşılaşmayayım."[156]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Resûlullah (s.a.v), insanları, emrini reddetmeleri konusunda serbest bırakmamıştır; çünkü Allah, onun emrine itaati insanlara farz kılmıştır.

İmam'a itiraz eden kişi şöyle dedi: Öyleyse bana ilim ehlinin veya onlardan çoğunun seninle ittifak halinde olduklarına dair örnek hükümler ver; o hükümlerde Allah'ın Kitabı'yla birlikte bir sünnet bulunsun ve bu sünnet, Allah'ın Kitabı'nda açık genel olan bir ayetin özel olduğuna delil teşkil etsin.

Ona, "Tamam" dedim. Sen zaten bunları kitabımda anlattığımı duymuştun.

O da şöyle dedi: Onların bir kısmını tekrar et.

Ona dedim ki: Allah (c.c) şöyle buyurmuştur:

"Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, kardeş kızları, kız kardeş kızları, sizi emziren analarınız, süt bacılarınız, eşlerinizin anaları, kendileriyle birleştiğiniz eşlerinizden olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız size haram kılındı. Eğer onlarla (nikâhlanıp da) **henüz birleşmemişseniz kızlarını almanızda size bir**

156 Hadis daha önce aynı isnad ile geçmişti.

mahzur yoktur. Kendi sulbünüzden olan oğullarınızın eşleri ve iki kız kardeşi birden almak da size haram kılındı; ancak geçen geçmiştir. Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir. (Harp esiri olarak) **sahip olduğunuz cariyeler müstesna, evli kadınlar da size haram kılındı. Allah'ın size emri budur. Bunlardan başkasını, namuslu olmak ve zina etmemek üzere mallarınızla** (mehirlerini vererek) **istemeniz size helal kılındı."** [Nisa, 4/23-24]

İmam Şafiî şöyle dedi: Bu ayetlerde Allah, evlenilmesini haram kıldığı kadınları zikretmiş ve **"Bunlardan başkasını, namuslu olmak ve zina etmemek üzere mallarınızla** (mehirlerini vererek) **istemeniz size helal kılındı..."** [Nisa, 4/24] buyurmuştur.

Resûlullah (s.a.v) de şöyle buyurmuştur:

"Kadın ve halası aynı nikâhta, kadın ve teyzesi aynı nikâhta birleştirilmez."

Ben bu konuda Hz. Peygamber (s.a.v)'e muhalefet eden birini bilmiyorum.[157]

Dolayısıyla bu husus, iki şeye delalet eder:

Birincisi: Hz. Peygamber (s.a.v)'in sünneti, hiçbir zaman Allah'ın Kitabı'na muhalif olmaz; fakat onun genel ve özelinin beyan eder.

İkincisi: İlim ehli, burada haber-i vâhidi kabul etmiştir. Çünkü bu hadisi, Ebû Hureyre'den başka hiç kimse, sahih bir yolla Hz. Peygamber (s.a.v)'den rivayet etmemiştir.

Muhalifim şöyle sordu: Sana göre bu hadisin, Kitabın zahirinden bir şeye muhalif olma ihtimali var mıdır?

Dedim ki: Hayır, ne burada ne de başka yerde böyle bir şey söz konusu değildir.

Dedi ki: Allah'ın **"Size analarınız haram kılındı..."** dedikten ve nikâhı haram olan kadınları belirttikten sonra, **"...Bunlardan başkasını, istemeniz size helal kılındı..."** [Nisa, 4/24] buyurmasının manası nedir?

157 Buhari, Nikâh 9/64 no: 5109; Müslim, Nikâh 2/1028 no: 1408.

Dedim ki: Allah, nikâhı ebedî olarak haram olanları zikretmiştir. Bunlar ana, kız, kız kardeş, hala, teyze, erkek kardeşin kızları, kız kardeşin kızlarıdır. Allah, böylece nesep ve süt kardeşliği nedeniyle nikâhı ebedî olarak haram olmaları zikrederken, bir nikâh altında birleştirilmesi haram olan kadınları da anlatmıştır. Aslında bir nikâh altında birleştirilmesi haram olan kadınlardan her birinin tek başına nikâhı mubahtır; haram değildir. Allah'ın, **"...Bunlardan başkasını, istemeniz size helal kılındı..."** [Nisa, 4/24] Yani: Allah'ın size helal kıldığı yolladır. Şunu görmüyor musun? **"Bunların dışındakiler size helal kılındı."** ifadesinde, Allah'ın helal kıldığı kadınlar anlamı mevcuttur. Sahih bir nikâh yoksa hiçbir kadın helal değildir. Bir kimse dört kadınla evliyse beşinci kadının nikâhı caiz olmaz. İki kız kardeşi bir nikâh altında birleştirmek caiz olmadığı gibi, birleştirilmesini yasakladığı diğer kadınların nikâhı da sahih olmaz.

Ona Allah'ın abdestle ilgili farzlarını, Hz. Peygamber (s.a.v)'in mest üzerine meshetmesini ve ilim ehlinin çoğunun da meshetme konusunu benimsediklerini anlattım.

Dedi ki: Meshetme, Kur'an'a ters düşer mi?

Dedim ki: Sünnet asla Kur'an'a ters düşmez.

"Bunu nasıl açıklarsın?" dedi.

Ona şöyle dedim: Allah (c.c) şöyle buyurmuştur:

"Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve -başlarınıza meshedip- her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın. Eğer cünüp iseniz, iyice yıkanarak temizlenin. Hasta olursanız veya seferde bulunursanız veya biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) **gelir veya kadınlara dokunur da su bulamazsanız, o zaman temiz bir toprağa yönelin. Onunla yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin** (Teyemmüm edin). **Allah, size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez. Fakat O, sizi tertemiz yapmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz."** [Maide, 5/6]

Sünnet de abdestli olan kimsenin, abdestini bozmadıkça, namaza kalktığı zaman yeniden abdest almasının farz olmadığını göstermiştir. Aynı şekilde sünnet, abdestliyken ayaklarına mest giyen kimse için değil, normal

olarak abdest alan kimsenin ayaklarını yıkamasının farz olduğunu bildirmiştir.

Ona, Hz. Peygamber (s.a.v)'in her yırtıcı hayvanın etini haram kıldığını hatırlattım.

Allah (c.c) şöyle buyurmuştu:

"De ki: Bana vahyolunanda, leş veya akıtılmış kan yahut domuz eti -ki pisliğin kendisidir- ya da günah işleyerek Allah'tan başkası adına kesilmiş bir hayvandan başka, yiyecek kimseye haram kılınmış bir şey bulamıyorum. Başkasına zarar vermemek ve sınırı aşmamak üzere kim (bunlardan) **yemek zorunda kalırsa bilsin ki Rabbin bağışlayan ve esirgeyendir."** [En'am, 6/145]

İşte bu şekilde Allah, haram kıldığı şeyleri belirtmiştir.

Muarızım dedi ki: Bunun manası nedir?

Dedim ki: Manası şudur: "De ki: Bana vahyolunan Kur'ân'da, murdar et ve bunun ardından zikredilenlerden başka, yediğiniz şeyler içinde haram kılınmış bir şey bulamıyorum." Sizin helal saydığınız şeylerden temiz olmadığı için yemediğiniz bir kısım maddeler size haram kılınmamıştır; ancak sizin haram saydığınız şeylerden Allah'ın belirlediği ve sünnetin delaletiyle size haram kıldığını gösterdiği maddeler müstesnadır; çünkü Allah şöyle buyuruyor:

"...O, kendilerine temiz şeyleri helal, pis şeyleri haram kılar..." [A'raf, 7/157]

İmam Şafiî şöyle dedi: Ona Allah'ın şu ayetlerini de zikrettim:

"...Halbuki Allah, alım satımı helal, faizi haram kılmıştır..." [Bakara, 2/ 275]

Sonra Hz. Peygamber (s.a.v), bazı alım satımları haram kılmıştır. Dinarın dirhem karşılığında vadeli olarak değiştirilmesi ve diğer faizli satışlar bunlardandır. Hz. Peygamber (s.a.v) bunları haram kılmış ve Müslümanlar da onun haram kılmasına uymuşlardır. İşte bu zikredilenlerden hiçbirisi Allah'ın Kitabı'na zıtlık teşkil etmemektedir.

Dedi ki: Bunun ne manaya geldiğini bana derli toplu ve daha da özet olarak anlat.

Ona şöyle dedim: Kur'ân gösteriyor ki Allah, Hz. Peygamber (s.a.v)'e, kendi emirlerini açıklama yetkisi vermiştir. İnsanlara da onun emrine uymalarını farz kılmıştır. Sonra da, **"...Halbûki Allah alım satımı helal, faizi haram kılmıştır..."** [Bakara, 2/275] buyurmuştur. Yani Allah, Kitabında Hz. Peygamber vasıtasıyla yasakladığı şeylerin dışındaki alım satımları helal kılmıştır.

Yine, **"Bunlardan başkasını, namuslu olmak ve zina etmemek üzere mallarınızla** (mehirlerini vererek) **istemeniz size helal kılındı..."** [Nisa, 4/24] ayetiyle de Allah, Kitabında, nikâhını helal kıldığı kadınlarla cariyeleri kastetmiştir. Allah, sayılanların dışındaki kadınlar, -her ne suretle olursa olsun- helaldir dememiştir. Bu ibare, Araplar tarafından rahatlıkla anlaşılabilir, Arapça bir ifadedir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Ona bir de şöyle dedim:

Kitabın yanında sünnetin mevkiini kavramayan ve onların görüşleri gereği sünneti terk etmek caiz olsaydı; mest üzerine meshedilmezdi, her türlü alım satım helal olurdu, yırtıcı hayvanların eti yenirdi, iki kız kardeş yahut kadınla halası veya kadınla teyzesi aynı nikâh altında tutulurlardı ve bunlara benzer birçok şey mubah sayılırdı.

Yine sünneti terk etmek caiz olsaydı; Hz. Peygamber (s.a.v), bir dinarın dörtte biri kadar bir şey çalan kimsenin elinin kesileceğini, bu konuyla ilgili ayet indirilmeden önce emretmişti. Daha sonra **"Hırsızlık eden erkek ve kadının yaptıklarına karşılık bir ceza ve Allah'tan bir ibret olmak üzere ellerini kesin..."** [Maide, 5/38] ayeti gelince "Hırsızlık sayılabilecek her iş dolayısıyla el kesilir." denilebilirdi.

Sünneti terk etmek caiz olsaydı; Hz. Peygamber (s.a.v), evli bir kimseyi, zina ettiği zaman recmetmiştir. Nihayet **"Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun. Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dini**(nin koymuş olduğu hükmü uygulama) **konusunda onlara acıyacağınız tutmasın. Mü'minlerden bir topluluk da onların cezalandırılmasına şahit olsun."** [Nur, 24/2] ayeti nazil olunca; "Biz, bekâr olan kimseye de, evli olan kimseye de sopa vururuz, onları recmetmeyiz." denilebilirdi.

Yine öyle olsaydı; Hz. Peygamber (s.a.v), bazı alım satımları ayet indirilmeden önce yasaklamıştır. **"Faiz yiyenler, ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu, onların 'Alışveriş de faiz gibidir.' demelerinden dolayıdır. Oysa Allah, alışverişi helâl, faizi haram kılmıştır. Bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt gelir de** (o öğüte uyarak) **faizden vazgeçerse, artık önceden aldığı onun olur. Durumu da Allah'a kalmıştır.** (Allah, onu affeder.) **Kim tekrar** (faize) **dönerse, işte onlar cehennemliklerdir. Orada ebedî kalacaklardır."** [Bakara, 2/275] ayeti nazil olunca, "Her türlü alım satım caiz olmuştur." denilebilirdi.

Faiz: Bir kimsenin birindeki alacağı paranın vadesi gelince, ona "Borcunu ödeyecek misin, yoksa arttıracak mısın?" demesi; ödemeyi geciktirip paranın miktarını arttırması şeklinde olurdu. Bunların örnekleri çoktur.

Kim bunu söyleyip sünnet hususunda böyle düşünürse, Hz. Peygamber (s.a.v)'in sünnetlerinin çoğunu hükümsüz bırakmış olur. Böyle bir düşünce ise, onu ileri sürenin cehaletinden kaynaklanmıştır.

Bunları duyduktan sonra o, şöyle dedi: Doğrudur.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Resûlullah (s.a.v)'in sünneti anlattığım gibidir. Kim, benim söylediklerime muhalefet ederse, hem sünnet konusunda bir şey bilmediğini, hem de bilmediği bir konuda söz söylerken yanıldığını ortaya koymuş olur.

Dedi ki: Bu söylediğinin dışında, başka bir sünnetle neshedilen bir sünnet, bana zikret.

Ona dedim ki: Nasih ve mensuh olan sünnetler yerleri geldikçe anlatılmıştır. Onlar tekrar edilirse uzatmış olurum.

Dedi ki: Bazılarını kısaca ve açıkça zikredersen yeterli gelir.

Ona şöyle dedim: Bize Malik b. Enes, Abdullah b. Ebi Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm'den, Abdullah b. Vakıd b. Abdullah b. Ömer'in şöyle dediğini haber verdi: "Resûlullah üç günden sonra kurban etlerinin yenmesini yasakladı." Abdullah b. Ebi Bekr şöyle dedi: Bunu Amra binti Abdurrahman'a anlattım. O da "Doğru söylemiş." dedi ve ilave etti: Hz. Aişe'nin şöyle söylediğini işittim: "Hz. Peygamber zamanında, kurban bayramına çöl halkından bazı kimseler gelmişlerdi. Bunun üzerine Hz.

Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu: *"Kurban etinden üç gün yetecek kadarını alıkoyun ve artan kısmını sadaka olarak dağıtın."* Bir zaman sonra Hz. Peygamber (s.a.v)'e: "Ya Resûlallah, insanlar kurbanlarından yararlanır oldular, onların yağlarını eritiyorlar, derilerinden saka yapıyorlar." denildi. Hz. Peygamber (s.a.v) de: *"Bunda ne var?"* veya buna benzer bir şey söyledi. Onlar da: "Ya Resûlallah, sen kurban etlerinin üç günden fazla alıkonmasını yasaklamıştın." dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v): *"Ben, kurban bayramında gelen fakir gezginlerden dolayı yasaklamıştım. Şimdi kurban etinden yiyin, sadaka verin ve saklayın."* buyurdu.[158]

Bize İbn Uyeyne, ez-Zühri'den, İbn Ezher'in azatlısı Ebû Ubeyd şöyle haber verdi: Ali b. Ebi Talib (r.a) ile beraber kurban bayramını idrak ettim ve onun şöyle dediğini duydum: Hz. Peygamber (s.a.v) buyurdu ki:

"Sizden hiç kimse üç günden sonra kurbanının etinden yemesin."[159]

Bize güvenilir raviler, Mamer, ez-Zühri'den, Ebû Ubeyd'den, Ali (r.a)'dan Resûlullah (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu nakletti:

"Sizden hiç kimse üç günden sonra kurbanının etinden yemesin."[160]

Bize İbn Uyeyne, İbrahim b. Meysere'nin şöyle dediğini haber verdi: Enes b. Malik'in şöyle dediğini duydum:

"Allah'ın izniyle kurbanlarımızı kesiyor ve sonra artan etleriyle de Basra'ya giderken azık yapıyorduk."[161]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Bu hadisler birkaç sonucu içerir. Bunlardan biri: Ali'nin *(Allah ondan razı olsun)*, Nebi (s.a.v)'den üç günden sonra kurban etlerini alıkoymayı yasaklama konusunda naklettiği hadisle Abdullah b. Vakıd'ın naklettiği hadis aynı manada ittifak etmektedirler. Bu iki hadis, Ali'nin Hz. Peygamber (s.a.v)'den bu konudaki yasaklamayı işittiğini ve bu yasağın Abdullah b. Vakıd'a ulaştığını gösterir.

Yine bu iki hadis gösteriyor ki Hz. Peygamber (s.a.v)'in kurban etlerinin alıkonmasıyla ilgili ruhsatı Ali'ye ve Abdullah b. Vakıd'a ulaşmamış-

---

[158] *el-Muvatta*, Kurban, 2/484 no: 4; Müslim, Kurban 3/1561 no: 1971.

[159] Buhari, Kurban 10/26 no: 5573; Müslim, Kurban 3/1560.

[160] Buhari, Kurban 10/26 no: 5573; Müslim, Kurban 3/1560.

[161] İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, Hac 4/58.

tır. Eğer bu ruhsat, onlara ulaşsaydı, Hz. Peygamber (s.a.v)'in bu konuyla ilgili yasaklamasını rivayet etmezler ve söz konusu ruhsatı da terk etmezlerdi.

Buna göre yasaklama hükmü mensuh ve ruhsat ise nasihtir. Böyle mensuh bir hükmü işiten kimsenin onu nesheden hükmü de bilmesi gerekir.

Enes b. Malik'in: "Biz kurban etlerini azık yaparak Basra'ya giderdik." sözüne göre, Enes ya bu konudaki ruhsatı işitmiş ve daha önceki yasağı işitmediği için ruhsata dayanarak kurban etini azık yapmıştır. Ya da hem ruhsatla, hem de yasaklama ile ilgili hadisleri işitmiştir; fakat yasaklama ile ilgili hükmün mensuh olduğunu bildiği için zikretmemiştir. Buna göre taraflardan her biri, kendi bildiği hadisle amel etmiştir.

İşte bu şekilde Hz. Peygamber (s.a.v)'den bir şey işiten veya ondan nakledilen bir hadisin sahih olduğuna kanaat getiren kimsenin, başkasının da öğrenmesi için işittiği hadisi nakletmesi gerekir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Hz. Aişe (r.a), Nebi (s.a.v)'den kurban etlerinin üç günden fazla alıkonmasını yasakladığını, sonra da bu yasağın ardından ruhsat verdiğini ve Hz. Peygamber (s.a.v)'in kurban etlerinin üç günden fazla alıkonmasını gezgin fakirler dolayısıyla yasakladığını bildirdiğini rivayet edince: Hadisin başı ve sonuyla tam olduğu, yasaklama ve helal kılma sebepleri aynı hadis içinde beraber zikredildiği için Hz. Aişe'nin Nebi (s.a.v)'den naklettiği bu hadisi öğrenenlerin de ona göre amel etmeleri gerekir.

Hz. Aişe'nin rivayet ettiği bu hadis, sünnetlerin nasih ve mensuhu konusunda en fazla açıklayıcı beyan olmuştur. Bu durum gösteriyor ki bazı hadisler özet olarak rivayet edilmiştir; bir kısmı hıfzediliyor, bir kısmı hıfzedilmiyor; bazen baş tarafı hıfzediliyor, son kısmı hıfzedilmiyor, bazen son kısmı hıfzediliyor, baş tarafı hıfzedilmiyor; ravilerden her biri de hıfzettiği kısmı rivayet ediyor.

Kurban etlerinin alıkonulması, yenilmesi ve sadaka olarak verilmesi konusunda sonradan ruhsat verilmesi, farklı durumlar dolayısıyla iki sebepten birine dayanmaktadır: Gezgin fakirler gelince; kurban etlerinin üç

günden fazla alıkonulması yasağı gündeme gelir. Ama gezgin fakirlerin gelmemesi halinde, kurban etlerinin yenilmesi, azık olarak kullanılması, alıkonulması ve sadaka olarak verilmesiyle ilgili ruhsatın geçerliliği devam eder.

Kurban etlerinin üç günden fazla alıkonulmasıyla ilgili yasak, genel olarak neshedilmiş de olabilir. Bu durumda insan, kurban etinden istediği kadarını alıkoyar ve istediği kadarını da sadaka olarak dağıtır.

NASİH VE MENSUH'UN BİR DİĞER ÇEŞİDİ

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Bize Muhammed b. İsmail b. Ebi Fudeyk, İbn Ebi Zi'b'den, el-Makburi'den, Abdurrahman b. Ebi Said de Ebi Said el-Hudri'nin şöyle dediğini nakletmiştir: "Hendek (Ahzab) gününde namaz kılmak için vakit bulamadık. Öyle ki akşam oldu ve gece hayli ilerledi. Nihayet düşmandan kurtulduk. Buna Allah'ın şu ayeti işaret ediyor:

"Allah, inkâr edenleri, hiçbir hayra ulaşmaksızın kin ve öfkeleriyle geri çevirdi. Allah, savaşta müminlere kâfi geldi. Allah kuvvetlidir, mutlak güç sahibidir." [Ahzab, 33/25]

Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v), Bilal'i çağırıp emir buyurdu. O da öğle namazı için kamet getirdi. Hz. Peygamber de onu vaktinde kılıyormuş gibi güzelce eda etti. Sonra Bilal ikindi namazı için kamet getirdi. Onu da öylece kıldı. Sonra akşam namazı için kamet getirdi. Hz. Peygamber onu da aynı şekilde kıldı. Sonra yatsı namazı için kamet getirdi. Hz. Peygamber onu da aynı şekilde kıldı. Bu, korku namazı hakkındaki: **"... Eğer** (herhangi bir şeyden) **korkarsanız** (namazlarınızı) **yürüyerek yahut binmiş olarak** (kılın)..." [Bakara, 2/239] ayeti nazil olmadan önceydi.[162]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Ebû Said el-Hudri, Hz. Peygamber (s.a.v)'in namazları bu şekilde kılmasının Hendek savaşı yılında olduğunu nakledince anlaşıldı ki Hz. Peygamber (s.a.v)'e korku namazıyla ilgili: **"Eğer** (herhangi bir şeyden) **korkarsanız** (namazlarınızı) **yürüyerek yahut binmiş olarak** (kılın)." ayeti o savaştan sonra nazil olmuştur. Hz. Peygamber de korku namazını ancak Hendek savaşından sonra kılmıştır. Çünkü Ebû Said bu savaşa katılmıştır. Ayrıca namazların

162 Bu hadis daha önce geçti.

vakti geçmiş olduğunu ve korku namazıyla ilgili ayet nazil olmadan önce bu olayın vuku bulduğunu da anlatmıştır.

İmam Şafiî şöyle dedi: Korku namazı, hiçbir surette hazarda vaktinden başka bir vakte ve seferde ise cemetme vaktinden sonraya yahut başka bir sebebe dayanarak geciktirilemez.

Namaz, ancak Resûlullah (s.a.v)'ın kıldığı gibi kılınır.

Korku namazıyla ilgili olarak bizim delilimiz şudur: Bize Malik, Yezid b. Ruman'dan, Salih b. Havvat da Zatu'r-Rika savaşında Hz. Peygamber (s.a.v) ile korku namazı kılanlardan şöyle nakletti: "Müminlerin bir kısmı Hz. Peygamber (s.a.v)'le birlikte saf tuttular; bir kısmı da düşmana karşı durdular. Hz. Peygamber (s.a.v), kendisiyle saf tutanlarla beraber bir rekât namaz kıldı. Sonra ayakta bekledi ve onlar namazlarını kendi kendilerine tamamladılar ve düşmanın karşısına saf olup durdular. Öteki kısım geldi; Hz. Peygamber (s.a.v), namazın kalan rekâtını da onlara beraber kıldı. Sonra oturup bekledi ve onlar da namazlarını kendi kendilerine tamamladılar. Bundan sonra Hz. Peygamber (s.a.v) onlarla birlikte selam vererek namazdan çıktı.[163]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Bize, Abdullah b. Ömer b. Hafs'tan işiten kişi, kardeşi Ubeydullah b. Ömer'den, Kasım b. Muhammed'ten, Salih b. Havvat b. Cubeyr ile babası aynı hadisi veya aynı manaya gelen benzerini Nebi (s.a.v)'den rivayet etmişlerdir.[164]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Nebi (s.a.v)'in korku namazını Malik'in naklettiğinden farklı şekilde kıldığı rivayet edilmiştir. Biz, Malik'in rivayetinin dışındakileri değil de Malik'in rivayetini kabul ettik. Çünkü o, Kur'an'a daha çok benziyor ve düşmana karşı taktik bakımından daha kuvvetlidir. Biz, bu konuyu ihtilaflarıyla birlikte ve delilini belirterek *Namaz Kitabı*'nda yazdık. Bu ve diğer konularda bize muhalefet edenleri ve ileri sürdükleri hadisleri burada zikretmedik. Çünkü bize muhalif olanların ileri sürdükleri hadisler, ilgili kitaplarda ayrıca yer almıştır.

163 Bu hadis daha önce geçti.
164 Bu hadis daha önce geçti.

Nasih ve Mensuha Bir Başka Örnek

Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"Kadınlarınızdan fuhuş (zina) **yapanlara karşı içinizden dört şahit getirin. Eğer onlar şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürünceye veya Allah onlar hakkında bir yol açıncaya kadar kendilerini evlerde tutun** (dışarı çıkarmayın). **Sizlerden fuhuş** (zina) **yapanların her ikisini de eza edip kınayın. Eğer onlar tevbe edip ıslah olurlarsa, onları eza edip kınamaktan vazgeçin. Çünkü Allah, tevbeleri çok kabul edendir, çok merhamet edendir."** [Nisa, 4/15-16]

Bu ayete göre zinanın cezası, hapis ve eziyetti. Ta ki Allah, Peygamberine, zinanın cezasını şöyle bildirinceye kadar:

"Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun. Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dini(nin koymuş olduğu hükmü uygulama) **konusunda onlara acıyacağınız tutmasın. Müminlerden bir topluluk da onların cezalandırılmasına şahit olsun."** [Nur, 24/2]

Cariyeler hakkında şöyle buyurmuştur:

"...Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa onlara, hür kadınların cezasının yarısı (uygulanır)..." [Nisa, 4/25]

Bu emirle zina edenlerden hapis cezası kaldırmış ve onlara had cezası uygulanması sabit olmuştur. Cariyelerle ilgili Allah'ın buyruğu şudur: **"... onlara, hür kadınların cezasının yarısı** (uygulanır)..." Allah, zinanın cezası konusunda hür kadınlarla cariyeleri birbirinden ayırmıştır. Zinanın cezası sopa olursa ikiye bölünür; çünkü sopa, sayı ile olur; recimle olmaz. Recim ise sayı ile değil, kişinin canı çıkana kadar uygulanan bir cezadır. Bu cezada bazen suçlu bir taşla ölür; bazen de bin ve daha fazla taşla ölür. Yani recimde belli bir sayı olmadığı gibi kişinin canı da ikiye bölünmez; dolayısıyla recim, canın yarısında uygulanmaz.

Nur sûresindeki **"...Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüz sopa vurun..."** ayeti, zina eden bütün hür kimselere delalet edeceği gibi, onların bir kısmına da delalet eder. Biz, yüz sopanın kime

vurulacağını, Hz. Peygamber (s.a.v)'in -babam-anam ona feda olsun- sünnetinin delaletiyle ancak anlayabildik.

Bize Abdulvahhab, Yunus b. Ubeyd, el-Hasan'dan, Ubade b. es-Samit yoluyla Resûlullah (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu nakletti:

"Benden öğrenin, benden öğrenin; Allah o kadınlar için bir yol gösterdi: bekâr bir erkek, bekâr bir kadınla zina ederse yüz sopa ve bir yıl sürgün cezası gerekir. Evlenmiş olan bir erkek, evlenmiş olan bir kadınla zina ederse yüz sopa ve recim cezası uygulanır."[165]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Hz. Peygamber (s.a.v)'in, *"Allah o kadınlar için bir yol gösterdi."* sözü, zina edenlere önce bu cezanın uygulandığına işaret etmektedir; çünkü Allah şöyle buyurmuştur:

"...O kadınları ölüm alıp götürünceye yahut Allah onlara bir yol açıncaya kadar evlerde hapsedin..." [Nisa, 2/15]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Sonra Resûlullah (s.a.v), Maiz'e sopa vurulmadan recmedilmesini emretti. Aynı şekilde el-Eslemi'nin karısının da sopa vurulmadan recmedilmesini emretti. Dolayısıyla Hz. Peygamber (s.a.v)'in sünneti, evliyken zina eden erkek ve kadına sopa vurma cezasının neshedildiğini göstermektedir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Zina konusunda hür kimseler arasındaki fark, sadece evlenerek muhsan yahut muhsan olmamaları arasındaki farktan ibarettir.

Hz. Peygamber (s.a.v)'in, *"Allah onlara bir yol gösterdi, bekâr bir kimsenin, bekâr bir kadınla zina etmesi halinde yüz sopa ve bir yıl sürgün cezası uygulanır."* sözüne dayanarak ilk önce neshedilen, -zina edenlerle ilgili olarak- hapis cezasıdır. Hapis cezası kaldırıldıktan sonra onlara had cezası uygulanmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v)'in zina edenlere uyguladığı had cezası da işte bundan sonraya aittir; çünkü zina edenlere uygulanan ilk had cezası budur.

Bize Malik, İbn Şihab'tan, Ubeydullah b. Abdullah'tan, Ebû Hureyre ve Zeyd b. Halid'in şöyle haber verdiklerini söyledi: "İki kişi, ihtilaf ettik-

165 Bu hadis daha önce [22] numaralı hadisle aynı olup isnadı onunla aynıdır.

leri bir mesele hususunda Resûlullah (s.a.v)'in huzuruna geldiler. Onlardan biri şöyle dedi: "Ey Allah'ın Elçisi, sen aramızda Allah'ın Kitabı'na göre hüküm ver. Daha bilgili olan diğer kişi, "Evet, ey Allah'ın Elçisi, sen aramızda Allah'ın Kitabı'na göre hüküm ver ve bana konuşmak için izin ver." dedi. Hz. Peygamber (s.a.v) de *"Konuş"* dedi. Adam şöyle dedi: "Benim oğlum bunun yanında işçiydi; karısıyla zina etmiş. Oğluma recim cezası gerektiğini söyledi. Ben de ona karşılık yüz koyun ve kendi cariyemi fidye olarak verdim. Sonra ilim ehline sordum. Onlar da oğluma yüz sopa ve bir yıl sürgün, bunun karısına da recim cezası gerektiğini bildirdiler." Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu:

"Nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a andolsun ki aranızda Allah'ın Kitabı'na göre hükmedeceğim: Koyunlarınla cariyen sana iade edilecek."

Sonra da oğluna yüz sopa vurulmasına ve onun bir yıl sürgün edilmesine karar verdi. Üneyse el-Eslemi'ye de ötekinin karısını gidip getirmesini, eğer kadın suçunu itiraf ederse recmetmesini emretti. Kadın, suçunu itiraf ettiği için recim cezası uygulandı.[166]

Bize Malik b. Enes, Nafi ve İbn Ömer'den şöyle nakletti: "Resûlullah (s.a.v) zina eden iki yahudiyi recmetmiştir."[167]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Buna göre zina eden bekârlara yüz sopa ve sürgün, evliyken zina edenlere de recim cezası gerektiği sabit olmuştur. Evlenmiş olanlardan zina eden kimseler hakkında sopa cezası neshedilmiş olduğundan onlara sadece recim cezası gerekir. Sopa cezası uygulanması gerekenler ise bekâr olup zina yapanlardır. Sopa cezası bekârlar için olup durumları evlenmiş olanlardan da farklıdır. Zina edenler hakkında sopa cezasını emreden ayetten sonra, evliyken zina edenler hakkındaki recim cezası, Hz. Peygamber (s.a.v)'in Allah'tan aldığı bir emirle sabit olmuştur. Bu ise bize göre Kur'ân'ın manaları ve Kur'ân'ın emirleri açısından daha uygundur. Allah en doğrusunu bilendir.

166 el-*Muvatta*, Hudud 2/822; Buhari, Yemin ve adaklar 11/532 no: 6633; Müslim, Hudud 3/1324.

167 el-*Muvatta*, Hudud 2/819; Buhari, Hudud 12/172 no: 6841; Müslim, Hudud 3/1326 no: 1699.

Nasih ve Mensuh Ile İlgili Bir Örnek Daha

Bize Malik, ez-Zühri ve Enes yoluyla şöyle haber verdi: "Nebi (s.a.v) bir ata bindi, ondan düştü ve sağ tarafı yaralandı. Namazlardan birini otururak kıldı, arkasında biz de otururak kıldık. Namazı bitirdikten sonra şöyle buyurdu:

"İmam, kendisine uyulmak için görevlendirilmiştir. O, namazı ayakta kılarsa siz de ayakta kılın; o rükû'a varınca siz de varın; o başını kaldırınca siz de kaldırın; o ***"semi Allah liman hami deh"*** *deyince siz de* ***"Rabbena lekel hamd"*** *deyin. O, namazı otururak kılarsa siz de -hepiniz- otururak kılın."*[168]

Bize Malik, Hişam b. Urve'den, babası da Hz. Aişe (r.a)'nın şöyle söylediğini nakletti: "Resûlullah (s.a.v) rahatsızken evinde namazı otururak kılıyordu, bir topluluk da arkasında namazı ayakta kılıyordu. Onlara, *'Oturun'* diye işaret etti ve namazdan sonra da şöyle buyurdu:

"İmam kendisine uyulmak için görevlendirilmiştir. O rükû'a varınca siz de varın; o başını kaldırınca sizde kaldırın; o namazı otururak kılarsa, siz de otururak kılın."[169]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Bu hadis, Enes'in rivayet ettiği hadis gibidir. Gerçi Enes tarafından rivayet edilen hadis, buna nisbetle daha açıklayıcıdır.

Bize Malik, Hişam b. Urve'den, babası yoluyla şöyle haber verdi: "Resûlullah (s.a.v) hastayken çıkıp Ebû Bekir'in yanına geldi. O, ayakta cemaate namaz kılıyordu. Ebû Bekir geri çekilmek istedi. Hz. Peygamber de *'Olduğun yerde dur, devam et.'* diye ona işaret etti. Hz. Peygamber de Ebû Bekir'in yanına oturdu. Ebû Bekir, Hz. Peygamber (s.a.v)'in namazına uyarak, cemaat de Ebû Bekir'in namazına uyarak namaz kılıyordu.[170] [İmam Şafiî de bu hadisi delil olarak alır.] Bu ifade Rebi' b. Süleyman'a aittir.

---

168 el-*Muvatta*, Cemaatle namaz 1/135 no:16; Buhari, Ezan 2/204 no: 689; Müslim, 1/308 no: 411.

169 el-*Muvatta*, Cemaatle namaz 1/135; Müslim, Namaz 1/309 no: 412; Buhari, Ezan 2/203.

170 *el-Muvatta*, Cemaatle namaz 1/136 no: 18; Buhari, Ezan 2/195 no: 683; Müslim, Namaz 1/314-315 no: 418.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: İbrahim en-Nahai, el-Esved b. Yezid'den, Hz. Aişe (r.a.) ve Hz. Ebû Bekir (r.a.) yoluyla Resûlullah (s.a.v)'den mana itibarıyla Urve'nin rivayet ettiği hadisin benzerini şöyle zikretti: "Nebi (s.a.v) oturarak namaz kıldı. Ebû Bekir de Hz. Peygamber (s.a.v)'in namazına uyarak ayakta kıldı. Cemaat ise arkasında ayaktaydılar."[171]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Bize Yahya b. Hassan, Hammed b. Seleme'den, Hişam b. Urve'den, babası da Hz. Aişe'den, Malik'in rivayet ettiği hadisin benzerini rivayet ederek onda şöyle dediğini nakletti: Resûlullah (s.a.v) oturarak namaz kıldı. Ebû Bekir de Hz. Peygamber (s.a.v)'in namazına uyarak ayakta kıldı. Cemaat ise Ebû Bekir'in arkasında namazlarını ayakta kıldı.[172]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Nebi (s.a.v)'in, vefatıyla sonuçlanan hastalığında cemaat arkasında ayaktayken kendisinin namazı oturarak kıldırmasından çıkan sonuç; Hz. Peygamber (s.a.v)'in attan düştüğünde oturarak namaz kıldırırken cemaate de oturarak kılmasını emretmesi, vefatıyla sonuçlanan hastalığından önce olmuştur. Ölümüyle sonuçlanan hastalığında namazı oturarak kıldırması, cemaatin de onun arkasında namazı ayakta kılması; imam oturarak namaz kıldırırken cemaatin de oturması hükmünü neshetmiştir. Bu uygulamadan sünnetin getirdiği ve Müslümanların üzerinde icma ettiği şu sonuç çıkmaktadır: Bir kimse gücü yeterse namazı ayakta, gücü yetmezse oturarak kılar; tek başına ayakta kılmaya gücü yeten kimsenin oturarak namaz kılması caiz değildir. Hz. Peygamber (s.a.v)'in hastayken namazı oturarak, arkasındakilerin de ayakta kılmasıyla ilgili sünneti, önceki sünnetini neshettiği gibi, sağlıklı ve hasta kimselerle ilgili sünnetine ve Müslümanların icmasına da uygundur; yani sağlıklı ve hasta kimselerden her biri farz namazını, durumuna göre kılar. Nitekim hasta olan bir kimse, sağlıklı olan bir imamın arkasında oturarak namazını kılar, imam da ayakta kılar.

171 Buhari, Ezan 1/221 no: 664; Müslim, 1/313-314 no: 95/418.

172 Bir önceki hadisin isnadı ile aynıdır.

Bize göre aynı şekilde imam hasta ise namazı oturarak, arkasındaki sağlıklı kimseler de ayakta kılarlar. Böylece herkes kendi farzını eda eder. Hasta olan imamın yerine bir başkası namazı kıldırırsa daha iyi olur.

İnsanlardan bazısı yanılgıya düşerek şöyle dediler: Nebi (s.a.v)'den sonra hiç kimse oturarak imamlık yapamaz, diye yanılgıya düşmüş ve rivayeti makbûl olmayan birinden *"Benden sonra hiç kimse oturarak imamlık yapmasın."*[173] tarzında munkati bir hadis nakletmiştir. Böyle bir hadis, hiç kimseye karşı huccet olacak şekilde sahih değildir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Sünnetteki nasih ve mensuh konusunda bu tür örnekler çoktur.

Aynı manayı taşıyan benzeri meselelere de bunda bir delalet -İnşaallah- vardır. Aynı şekilde Allah'ın Kitabı'nda da bunun benzerleri çoktur. Biz, bunların bir kısmını bu kitabımızda, geriye kalanlarını da *Ahkamu'l-Kur'ân* ve *es-Sünne* adlı kitabımızın ilgili bölümlerinde ele aldık.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* dedi ki: Bana soru soran kişi şöyle dedi: Öyleyse bana hangisinin nasih, hangisinin mensuh olduğuna bir delil bulunmayan çelişkili hadislerden bazısını ve bunlardan senin terk ettiğin değil, benimsediğin rivayet hakkındaki huccetini zikret.

Ona şöyle cevap verdim: Bundan önce şöyle anlatmıştım: Resûlullah (s.a.v), Zatu'r-Rika savaşında korku namazı kılarken müminlerin bir kısmı da namaza başlamayıp düşmana karşı durmuştu. Hz. Peygamber (s.a.v) kendisiyle saf olanlara bir rekât namaz kıldırmış ve onlar namazlarını kendi başlarına tamamlamışlar; sonra gidip düşmana karşı durmuşlar; öteki kısım gelmiş; Hz. Peygamber (s.a.v) kalan rekâtı da onlara kıldırmış ve kendisi oturarak beklemiş; onlar namazlarını kendi başlarına tamamlamışlar; sonra da Hz. Peygamber (s.a.v), onlarla birlikte selam vererek namazdan çıkmıştır.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: İbn Ömer, Nebi (s.a.v)'in, bir seferinde korku namazını bu şekilde değil de başka şekilde kıldığını rivayet etmiş ve şöyle demiştir: O, müminlerin bir kısmına bir rekât namaz

173 Bu hadis gayet zayıftır. Cabir el-Cafi ve eş-Şa'bi yoluyla Darekutni rivayet etmiştir. Darekutni yoluyla Beyhaki, *es-Sünen el-Kübra'da* (3/80) rivayet etmiştir.

kıldırdı, bir kısmı da onunla düşman arasında yer aldı. Sonra Hz. Peygamber (s.a.v)'in arkasında namaz kılan müminler gidip onunla düşman arasında yer aldılar. Hz. Peygamber (s.a.v) ile namaz kılmayan öteki kısım geldi ve Hz. Peygamber (s.a.v), namazın kalan rekâtını onlara kıldırdı ve selam verdi. Sonra hepsi kalan rekâtlarını kaza ettiler.[174]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Ebû Ayyaş ez-Zuraki'nin rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.v), Usfan[175] savaşında, kendisiyle kıble arasında Halid b. Velid olduğu halde, Müslümanların hepsini safa geçirdi ve namaza durdu, sonra rükû'a vardı ve Müslümanlar da onunla birlikte rükû ettiler.[176] Sonra secdeye vardı, Müslümanların bir kısmı onunla birlikte secde etti, öteki kısmı onu korumak üzere bekledi. Hz. Peygamber secdeden kalkınca, onu korumak üzere bekleyenler secde ettiler; sonra hepsi ayağa kalkarak namaza devam ettiler. Cabir de bu manaya yakın bir rivayette bulunmuştur.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* dedi ki: Bütün bunlara muhalif olarak bu gibi şeyler rivayet edilmiş olsa da onlar isbat edilmemiş rivayetlerdir.

Bana biri şöyle sordu: Sen, niçin Hz. Peygamber (s.a.v)'in Zatu'r-Rika savaşındaki namazıyla ilgili rivayeti kabul ettin de ötekileri kabul etmedin?

Şöyle cevap verdim: Ben de Ebû Ayyaş ez-Zuraki ve Cabir'in korku namazıyla ilgili hadisini, Hz. Peygamber (s.a.v)'in o namazı kıldığı sebebe benzer sebep oluşması halinde kabul ederim.

Dedi ki: Bu sebep nedir?

Dedim ki: Hz. Peygamber (s.a.v), bin dört yüz kişiyle orada bulunuyordu. Halid b. Velid'in de iki yüz kişisi vardı. Geniş bir çölde Hz. Peygamber (s.a.v)'den uzaktaydı. O, bir tehdit teşkil etmiyordu; çünkü askeri sayıca azdı ve Hz. Peygamber (s.a.v)'in askeri de ondan çoktu. Dolayısıyla Halid'in Hz. Peygamber (s.a.v)'e saldırma ihtimali azdı. Hz. Peygamber

174 İbn Ömer'in hadisinin lafzen tamamı zikredilmemişti. [18] rakamla aynı mana ile Şafiî rivayet etti.

175 Usfan: Mekke'den Medine'ye giderken bir yer. Bak: *İbn Kesir Tarihi*: 4/81-83.

176 Ebû Davud, Korku namazı, 2/28.

(s.a.v)'e ön tarafından saldıracak olursa onu görecekti. Hz. Peygamber secdeye gittiğinde de onu korumak üzere bekleyenler vardı; üstelik Halid b. Velid onun gözünün önündeydi. Durum böyleyken, yani düşman askeri az ve uzakta olup görülmesini engelleyen bir şey bulunmazsa, söylediğim gibi, ben de korku namazının böyle kılınmasını emrederdim.

İmam Şafiî: Bana soru soran kişi şöyle dedi: Bildiğim kadarıyla Zatu'r-Rika'da kılınan korku namazıyla ilgili rivayetin buna muhalif olmadığıdır. Çünkü her iki durum birbirinden farklıdır. Buna rağmen sen, İbn Ömer'in rivayet ettiği hadise nasıl muhalefet ettin?

Ona şöyle dedim: O hadisi Hz. Peygamber (s.a.v)'den Havvat b. Cubeyr rivayet etti. Sehl b. Ebi Hamse de mana itibarıyla ona yakın bir şey söyledi. Ali b. Ebi Talib'in, el-Harir[177] gecesinde korku namazını, Havvat b. Cubeyr'in Hz. Peygamber (s.a.v)'den rivayet ettiği şekilde kıldığı bilinmektedir. Havvat ise yaş ve Hz. Peygamber'le sohbet bakımından kıdemli bir zattır.

Dedi ki: Onun sohbet bakımından kıdemli oluşundan daha kuvvetli başka bir delilin var mı?

Dedim ki: Evet, delilim izah ettiğim gibi, onun Allah'ın Kitabı'nın manasına benzerlik arz etmesidir.

Dedi ki: Allah'ın Kitabı'na nerede muvafakat ediyor?

Dedim ki: Allah (c.c) şöyle buyurmuştur:

"Sen de içlerinde bulunup onlarla namaz kıldığın zaman, onlardan bir kısmı seninle beraber namaza dursunlar, silahlarını (yanlarına) **alsınlar, böylece** (namazı kılıp) **secde ettiklerinde** (diğerleri) **arkanızda olsunlar. Sonra henüz namazını kılmamış olan diğer grup gelip seninle beraber namazlarını kılsınlar ve onlar da ihtiyat tedbirlerini ve silahlarını alsınlar. O kâfirler arzu ederler ki siz silahlarınızdan ve eşyanızdan gafil olsanız da üstünüze birden baskın yapsalar. Eğer size yağmurdan bir eziyet olur yahut hasta bulunursanız silahlarınızı bırakmanızda size günah yoktur. Yine de tedbirinizi alın."** [Nisa, 4/102]

177 ***el-Harir Gecesi:*** Hz. Ali ile Muaviye arasında vuku bulan Sıffin gecelerinden bir gecedir. Bak: *Taberi Tarihi*: 6/23 ve sonrası; İbn Ebi el-Hadid, *Şerh Nechü'l-Belaga*: 1/183-207, 473-506.

Yine Allah (c.c) şöyle buyurmuştur:

"Namazı kılınca gerek ayakta, gerek otururken ve gerek yan yatarken hep Allah'ı anın. Güvene kavuşunca namazı tam olarak kılın. Çünkü namaz, müminlere belirli vakitlere bağlı olarak farz kılınmıştır." [Nisa, 103]

Allah, korku halinde kılınan namazla güven içinde kılınan namazı, -Müslümanlar ansızın düşmanlarının baskısına uğramasınlar diye- tedbir olarak birbirinden ayırmıştır. Buna göre biz de Havvat'ın rivayet ettiği hadisle, ona muhalif olan hadisi araştırdık ve gördük ki Havvat'ın rivayet ettiği hadise göre amel etmek, ihtiyat bakımından daha iyi ve namazda iki kesimin birbirine denk görev yapması için daha uygundur.

Şöyle ki: İmamla birlikte namaz kılan kesim, önce namaz kılmayan kesim tarafından korunmuş olur. Namaz kılmayan korucu durumunda olan kesim ayakta, oturarak, sağa-sola dönme, saldırıya karşılık verme, düşman tarafından sıkıştırılmaktan korkarsa konuşma, fırsat bulursa savaşma imkânlarına sahiptir; bu gibi işleri yapmasına namaz engel teşkil etmemektedir. İmam da düşmanın saldırmasından korkarsa, korucu kesimin uyarısından yararlanarak namazı çabucak bitirir. Her iki kesime de eşit hak vermiştir. Havvat'ın rivayet ettiği hadiste her iki kesim da eşittir. Her kesim, ötekini korumaktadır. Korucu durumunda olan kesim namazın dışındadır. Birinci kısım, kendisini koruyan kesimden ne alıyorsa, kendisi de ona aynısını vermektedir; yani onu korurken kendisi de namazla meşgul değildir. Bu da iki kesim arasında adilce bir görev taksimidir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Havvat b. Cubeyr'in rivayet ettiği hadise muhalif olan hadis ise tedbire aykırıdır. Bir rekâtta birinci kesim koruyacak, sonra korunmakta olan kesim namazı bitirmeden yerinden ayrılıp öteki kesimi koruyacak, sonra ikinci kısım namazda olan birinci kısım tarafından korunarak namaz kılacak, sonra da her iki kesim kalan rekâtları kaza edecek ve bu sırada onları koruyan kimse olmayacak; çünkü bu durumda yalnız başına imam namazdan çıkacak. Bunun da bir faydası düşmana karşı olmayacak. Bu ise taktik bakımından tedbirli ve güçlü olmaya muhalif bir durumdur. Allah, bize korku halindeki namazla

diğer namazları, -Müslümanlar ansızın düşmanlarının baskısına uğramasın diye- tedbir olarak birbirinden ayırdığını haber vermiştir. Ayrıca birinci kesim, diğer kesim kadar görev ve sorumluluk almamış olur. Ayette görüldüğü üzere Allah da imam ve iki kesimin namazını birlikte zikretmiş, imam için de, iki kesimden biri için de namazın kazasından söz etmemiştir. Bu da göstermektedir ki imam ve arkasındakilerin durumu aynıdır; hepsi namazdan aynı şekilde çıkmaktadırlar ve onlar için namazın kazası yoktur. Havvat'ın rivayet ettiği hadis ile ona muhalif olan hadis arasındaki fark işte böyledir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi:

Bunun üzerine soru soran kişi şöyle dedi: Amel etmediğin hadisin, söylediğinden başka bir izah şekli var mıdır?

Dedim ki: Evet; korku namazının kılınışı, korku bulunmayan durumlardaki namazdan farklı olunca, Müslümanların onu kolaylarına geldiği şekilde, kendi durumlarına göre kılmaları da caiz olabilir; yeter ki namazın rekâtlarını tamamlamış olsunlar. Dolayısıyla onların namazları farklılık gösterse de hepsi onlar için geçerli olur.

İhtilaflı Hallerin Diğer Bir Çeşidi

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi:

Biri bana şöyle dedi: Teşehhüd konusunda ihtilaf edilmiştir.

İbn Mesud, Nebi (s.a.v)'den şöyle rivayet etmiştir: "Hz. Peygamber (s.a.v), onlara Kur'ân sûresi öğretir gibi teşehhüdü de öğretirdi."[178]

Dedi ki: Teşehhüdün başında ***"et-tehiyyatü lillahi"*** ile başlayan üç kelime vardı. Sen, hangi teşehhüdü kabul ediyorsun?

Şöyle dedim: Bize Malik, İbn Şihab'tan, Urve'den, Abdurrahman b. Abdülkariyyi'nin, Ömer b. el-Hattab'ı minberde insanlara teşehhüdü şu şekilde öğretirken işittiğini haber verdi:

178 Buhari, Ezan 2/363 no: 831; Müslim, Namaz 1/301.

«اَلتَّحِيَّاتُ لِلّٰهِ, اَلزَّاكِيَاتُ لِلّٰهِ, اَلطَّيِّبَاتُ اَلصَّلَوَاتُ لِلّٰهِ, اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَ رَحْمَةُ اللّٰهِ وَ بَرَكَاتُهُ, اَلسَّلَامُ عَلَيْنَا وَ عَلَى عِبَادِ اللّٰهِ الصَّالِحِينَ. اَشْهَدُ أَنْ لَا اِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَ اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ»

"et-Tehiyyatu lillahi, ez-zakıyatu lillahi, et-tayyibatu es-salavatu lillahi, es-selamu aleyke eyyuhe'n-nebiyyu ve rahmetullahi ve berekatu esselamu aleyna ve ala ibadillahi's-salihin. Eşhedu enla ilahe illallah ve eşhedu enne Muhammeden abduhu ve Resûluh."[179]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Küçüklüğümüzde ilimce bizden ileride olan hocalarımızın bize öğrettiği teşehhüd de işte böyleydi. Sonra bunu senediyle işittik. Buna muhalif olan teşehhüdü de işittik; fakat teşehhüd konusunda -ona muvafık olsun, muhalif olsun- başka senedler de sabit ise de bizim senedimizden daha kuvvetlisini işitmedik. Biz o kanaatteyiz ki Ömer, sahabîlerin arasında minbere çıkıp ancak Hz. Peygamber (s.a.v)'in öğrettiği teşehhüdü öğretir. Bize dostlarımız yoluyla Nebi (s.a.v)'den kuvvetli bir senedle hadis ulaşırsa, onu kabul ederiz ve bizim için en uygunu da budur.

Dedi ki: Bu işaret ettiğin nedir?

Şöyle dedim: Bize güvenilir -Yahya b. Hassan- Leys b. Sa'd'den, Ebû ez-Zübeyir el- Mekki'den, Said b. Cubeyr ve Tavus yoluyla İbn Abbas'ın şöyle dediğini haber verdi: "Resûlullah (s.a.v) bize Kur'ân öğretir gibi teşehhüdü öğretirdi ve şöyle derdi:

«اَلتَّحِيَّاتُ اَلْمُبَارَكَاتُ اَلصَّلَوَاتُ اَلطَّيِّبَاتُ لِلّٰهِ, اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَ رَحْمَةُ اللّٰهِ وَ بَرَكَاتُهُ, اَلسَّلَامُ عَلَيْنَا وَ عَلَى عِبَادِ اللّٰهِ الصَّالِحِينَ. اَشْهَدُ أَنْ لَا اِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَ اَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ»

"et-Tehiyyatü el-mübarakatu es-salavatu et-tayyibatu lillahi, esselamu aleyke eyyuhe'n-Nebiyyu ve rahmetullahi ve berakatühü. es-

179 *el-Muvatta*, Namaz 1/90-91.

Selamu aleyna ve ala ibadillehi's-salihin. Eşhedü enla ilahe illallah ve enne Muhammeden Resûlullah."[180]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* dedi ki:

O şöyle dedi: Nebi (s.a.v)'den nakledilen rivayetlerin her biri, diğeriyle -gördüğümüz kadarıyla- ihtilaf halindedir. İbn Mesud bunun hilafını rivayet etmiştir. Ebû Musa buna muhalif bir rivayette bulunmuş, Cabir de bunun hilafını rivayet etmiştir. Bütün bu rivayetler, lafız bakımından kısmen birbirinden farklı olabiliyor. Sonra Ömer, kısmen lafız bakımından bunların hepsinden farklı bir teşehhüd öğretmiştir. Aişe'nin teşehhüdü de böyledir. Yine İbn Ömer'in teşehhüdünde de diğerlerine göre lafız bakımından bazı farklılıklar vardır. Rivayetlerin bazısı, diğerine bir şey ilave etmiş olabiliyor.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi:

Ona şöyle cevap verdim: Mesele son derece açıktır.

Dedi ki: Öyleyse bana açıklar mısın?

Dedim ki: Bütün bunlar, Allah'ı yüceltmek için onlara Hz. Peygamber tarafından öğretilen dualardır. Belki Hz. Peygamber (s.a.v), onu birine öğretmiş, o da ezberlemiştir; diğerine de öğretmiş, o da ezberlemiştir. Ezber yoluyla edinilen bilgide en çok sakınılması gereken şey, mananın değiştirilmemesidir. Onun bu sözlerinde manayı değiştirecek bir fazlalık, bir eksiklik ve bir çelişki yoktur ki onun için mananın böyle değiştirilmesi mümkün değildir. Belki de Hz. Peygamber (s.a.v), herkesin ezberinde kaldığı gibi okumasına izin vermiştir; çünkü onda hükmünü değiştirecek bir mana söz konusu değildir. Belki de onu farklı rivayet eden ve teşehhüdü de farklı olan kimseler, bu işte kolaylık gösterip ezberinde kaldığı ve hatırladıkları şekilde okumuşlardır. Onlara bu konuda da izin verilmiştir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi:

O, şöyle dedi: Bu izah ettiğin hususa izin verildiğini gösteren bir delilin var mıdır?

Ona şöyle dedim: Evet, var.

180 Müslim, Namaz 1/302-303 no: 403; Ebû Davud, Namaz 1/596-597 no: 974.

Dedi ki: O nedir?

Dedim ki: Bize Malik b. Enes, İbn Şihab'tan, Urve'den; Abdurrahman b. Abdülkariyyi'nin Ömer b. el-Hattab'dan şöyle işittiğini haber verdi: "Hişam b. Hakim b. Hizam'ın, Furkan sûresini, benim okuduğumdan farklı bir şekilde okuduğunu işittim. Hâlbuki bana, onu Hz. Peygamber okutmuştu. Neredeyse üzerine atılacaktım. Sonra ona bitirene kadar mühlet verdim. Ayrılırken yakasından tuttum ve onu Hz. Peygamber (s.a.v)'e getirdim. Dedim ki: 'Ey Allah'ın Elçisi, bunun, Furkan sûresini, senin bana öğrettiğinden farklı bir şekilde okuduğunu duydum.' Hz. Peygamber de ona: *'Oku!'* dedi. O da işittiğim şekilde okudu. Hz. Peygamber (s.a.v), *'İşte o, bu şekilde indirilmiştir.'* dedi. Sonra bana, *'Sen oku.'* dedi. Ben de okudum. Hz. Peygamber (s.a.v) yine; *'İşte bu şekilde indirilmiştir.'* dedi ve ekledi: *'Kur'ân yedi harf üzerine indirilmiştir; siz kolayınıza geldiği şekilde okuyun.'*"[181]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Allah, hıfzın bazen yanılacağını bildiği için, kullarına acıyarak Kitabını yedi harf üzerine indirmiştir. Yani Allah, onu, insanların farklı lafızlarla okumalarına cevaz verdiği için böyle indirilmiştir. Ancak farklı lafızlarla okunması, Kur'ân'ın manasını değiştirmediği sürece caizdir. Bu durum, Allah'ın Kitabı için söz konusu olunca, onun dışındakiler için manayı saptırmayan lafız değişiklikleri, haydi haydi caizdir. Bir hüküm ihtiva etmeyen her şeyde lafız değişikliği manayı saptırmaz. Tabiînden biri demiştir ki: Hz. Peygamber (s.a.v)'in sahabîlerinden bazılarıyla karşılaştım. Onlar, mana üzerinde birleşiyorlar, fakat lafız bakımından bana farklı ifadelerle rivayet ediyorlardı. Birine bunu sordum. O da "Manayı değiştirmedikçe bunda bir beis yoktur." dedi.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi:

O şöyle dedi: Teşehhüdde sırf Allah'ı yüceltme söz konusudur. Umarım ki bütün bunlarda kolaylaştırıcı bir yön vardır. Umarım ki bütün bunlarda kolaylaştırıcı bir taraf bulunsun. Bunun benzeri, dediğimiz gibi, kor-

181 *el-Muvatta*, Kur'ân 1/201, no: 5; Buhari, Dargınlıklar 5/89, no: 2419; Müslim, 1/560, no: 270/818.

ku namazında da söz konusudur. Dolayısıyla bu namaz, Hz. Peygamber (s.a.v)'den rivayet edilen şekillerden hangisine göre tam olarak kılınırsa kılınsın yeterli olur; çünkü Allah, bu namazın kılınışını, öteki namazlardan farklı bir şekilde emretmiştir; fakat sen, teşehhüd konusunda İbn Abbas'ın Hz. Peygamber (s.a.v)'den rivayet ettiği hadisi tercih ederken ve ötekilerini almazken neye göre hareket ettin?

Ona şöyle dedim: O hadiste kolaylaştırıcı bir yön olduğunu gördüm ve İbn Abbas'ın sahih olarak rivayet ettiğini işittim. Bundan dolayı o hadis, benim yanımda diğerlerinden lafız bakımından daha kapsamlı ve daha uygundur. Ben de onunla amel ettim. Hz. Peygamber (s.a.v)'den sahih olarak intikal eden diğer hadislerle amel edenlere de şiddetle karşı değilim.

İhtilaflı Rivayetlerin Önceki Çeşidinden Farklı Bir Çeşidi

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Bize Malik b. Enes, Nafi ve Ebû Said el-Hudri yoluyla Resûlullah (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu haber verdi:

"*Altını altınla ancak misli miline alıp verin; onların birini ötekisinden fazla veya eksik olarak alıp vermeyin. Gümüşü de gümüşle ancak misli misline alıp verin; onların da birini ötekinden fazla veya eksik olarak vermeyin. Biri mevcut, diğeri yok iken alıp satmayın.*"[182]

Bize Malik b. Enes, Musa b. Ebi Temim'den, Said b.Yesar'den; Ebû Hureyre yoluyla Resûlullah (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu nakletti:

"*Dinar dinarla, dirhem dirhemle değiştirilirken birbiri arasında artış yapılmaz.*"[183]

Bize Malik b. Enes, Humeyd b. Kays'ten; Mücahid yoluyla İbn Ömer'in şöyle dediğini haber verdi:

"Dinarı dinarla, dirhemi dirhemle değiştirilirken birbiri arasında artış yoktur. Bunu biz Peygamberimizden bu şekilde öğrendik. Biz de size bunu öğrendiğimiz gibi öğretiyoruz."[184]

182 *el-Muvatta*, Alışveriş 2/632; Buhari, Alışveriş 4/444 no: 2177; Müslim, 3/1208 no: 75/1584.

183 *el-Muvatta*, Alışveriş 2/632 no: 29; Müslim, 3/1212 no: 85/1588.

184 *el-Muvatta*, 2/633 no:31; Hadis çok sağlam olmasına rağmen rivayeti sadece *Muvatta* da buldum.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Osman b. Affan ve Ubade b. es-Samit şöyle rivayet etmişlerdir: Hz. Peygamber (s.a.v), altını altınla değiştirirken fazla verilmesini yasaklamıştır.[185]

İmam Şafiî şöyle dedi: Biz bu hadislerle amel ettik. Hz. Peygamber (s.a.v)'in sahabîlerinin ileri gelenleri ve İslam ülkesindeki fetva ehlinin çoğu da bu hadislerin manasına uygun görüş beyan etmişlerdir.

Bize Süfyan b. Uyeyne, Ubeydullah b. Ebi Yezid'in şöyle dediğini haber verdi: İbn Abbas'ın şöyle söylediğini işittim: Usame b. Zeyd, Resûlullah (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu bana haber verdi:

"*Faiz, ancak vadeyi geciktirmede olur.*"[186]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: İbn Abbas ve Mekkeli arkadaşlarının bir kısmıyla bunların dışında başkaları da bu hadisle amel etmişlerdir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi:

Bana biri şöyle sordu: Bu hadis, önceki hadislere muhalif değil mi?

Dedim ki: Muhalif olabileceği gibi muvafık da olabilir.

Dedi ki: Hangi bakımdan muvafık olabilir?

Dedim ki: Belki Usame, altının gümüşle, hurmanın buğdayla değiştirilmesi gibi iki ayrı cinsin ya da böyle cinsleri farklı olan şeylerin peşin alım satımında fazlalık bulunmasıyla ilgili bir soru üzerine Hz. Peygamber (s.a.v)'in *"Faiz, ancak vadeyi geciktirmede olur."* buyurduğunu işitmiştir. Yahut meselenin başına yetişmemiş, sadece bu cevaba ulaşmış olabilir. Bu sebeple o, soruyu hıfzetmemiş veya ondan şüpheye düşmüş olduğu için cevabı rivayet etmiştir. Çünkü onun rivayet ettiği hadiste Usame'nin hadisine ters düşen bir şey yoktur. Dolayısıyla ona muvafık olma ihtimali olur.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi:

Bunun üzerine o şöyle sordu: Öyleyse niçin ona muhalif de olabilir, dedin?

185 *el-Muvatta*, Alışveriş 2/633 no:32; Müslim, 3/1209 no: 78/1585.
186 Müslim, 3/1217-1218; *Müsned* el-Hamidi, 1/249 no: 545.

Dedim ki: Çünkü onu rivayet eden İbn Abbas'tır. Kendisi bu görüşle amel etmeyen kişi olarak şöyle derdi: "Peşin alım satımda faiz yoktur, ancak faiz vadelidedir."

Bunun üzerine şöyle dedi: Önceki hadisler buna muhalif ise birini bırakıp ötekini alırken delilin nedir?

Ona şöyle cevap verdim: Usame'ye muhalif olarak rivayet edenler, hadis ezberlemede ondan daha ünlü değilse de ondan aşağı derecede de değildirler. Osman b. Affan ve Ubade b. es-Samit, yaşça ve sahabelikte Usame'den daha kıdemlidirler. Ebû Hureyre de daha yaşlı ve çağında hadis rivayet edenlerin en iyi ezbercisiydi. İki ravinin hadisi, zahirde hıfz bakımından daha iyi ve bir ravinin hadisine göre onda yanılma payı daha az olunca, çok kimsenin rivayet ettiği hadis, onlardan daha genç olan birinin hadisine nisbetle hıfz yönünden daha üstün sayılır. Beş kişi tarafından rivayet edilen hadis de bir kişinin hadisine nisbetle kabule daha uygundur.

Muhtelif Sayılan Fakat Bize Göre Muhtelif Olmayan Durum

Bize İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle haber verdi: Bize Süfyan b. Uyeyne, Muhammed b. Aclan'dan, Asım b. Ömer b. Katade'den, Mahmud b. Lebid'den, Rafi b. Hadic'in rivayetine göre, Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"*Sabah namazını kılmak için ortalık az aydınlanınca kılın; çünkü bunun sevabı daha büyük yahut sevabınız daha büyüktür.*"[187]

Bize Süfyan b. Uyeyne, ez-Zühri'den, Urve de Hz. Aişe'nin şöyle dediğini haber verdi: Mümin kadınlardan bir grup, Nebi (s.a.v) ile sabah namazını kılıyorlar, sonra çarşaflarına bürünerek gidiyorlardı. Ortalığın karanlığından onları kimse tanımazdı."[188]

İmam Şafiî şöyle dedi: Sehl b. Sad, Zeyd b. Sabit ve sahabîlerden diğerleri Hz. Aişe'nin bu hadisine benzer ifadelerle Hz. Peygamber (s.a.v)'in sabah namazını, ortalık karanlıkken kıldığını zikretmişlerdir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi:

187 Tirmizi, Namaz 1/289 no: 154.

188 Buhari, Namaz 2/65 no: 578; Müslim, 1/445, 446 no: 230/ 645; Tirmizi, Namaz 1/287 no: 153.

Bana birisi şöyle dedi: Biz, Rafi b. Hadic'in hadisine dayanarak sabah namazını ortalık biraz aydınlanınca kılmayı uygun görüyoruz ve bunun faziletli olduğu kanaatindeyiz. Siz, iki hadis birbirine muhalif olursa bizim onlardan birine göre amel etmemizin caiz olduğunu söylüyorsunuz. Biz, bu hadisi Hz. Aişe'nin hadisine muhalif sayıyoruz.

İmam Şafiî şöyle dedi: Ona şöyle dedim: Eğer o hadis, Hz. Aişe'nin hadisine muhalif ise senin de, bizim de yapmamız gereken, Hz. Aişe'nin hadisine uymamızdır; çünkü sizin de, bizim de dayandığımız kaide şudur: Hadisler birbirine muhalif olduğu zaman, kabul ettiğimiz hadisin terk ettiğimiz hadisten daha kuvvetli olduğunu gösteren bir sebep bulunmadıkça birini alıp ötekini bir yana bırakmamalıyız.

Dedi ki: Nedir o sebep?

Dedim ki: İki hadisten birinin Allah'ın Kitabı'na benzerliği olmasıdır. Allah'ın Kitabı'na benzerse onda bir huccet olma özelliği var demektir.

Dedi ki: Söylediğini aynen biz de böyle kabul ediyoruz.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Bunun üzerine söze şöyle devam ettim: Konuyla ilgili olarak Allah'ın Kitabı'nda bir nas yoksa bizim için en evla olanı, sübut bakımından hangisi kuvvetliyse onu almaktır.

Bir hadisin sübut bakımından daha kuvvetli olması, onu rivayet eden kimsenin isnad, ilim ve hıfz yönünden daha meşhur olmasıdır.

Yahut kabul ettiğimiz hadisin iki veya daha çok yoldan, terk ettiğimiz hadisin de bir yoldan rivayet edilmesidir ki buna göre birçok ravinin hıfzetmiş olması az raviden daha uygundur.

Ya da kabul ettiğimiz hadisin Kur'ân ayetinin manasına benzemesi yahut Hz. Peygamber (s.a.v)'in başka bir sünnetine uygun düşmesi yahut onu ilim ehlinin daha çok benimsenmesidir.

Ya da kıyas açısından daha açık ve Hz. Peygamber (s.a.v)'in sahabîlerinin çoğu tarafından kabul edilmiş olmasıdır.

Dedi ki: Biz ve ilim ehli söylediklerinin aynısını söylüyoruz.

Ben de şöyle dedim: Hz. Aişe'nin hadisi, Allah'ın Kitabı'na benzemektedir; çünkü Allah (c.c) şöyle buyuruyor: **"Namazlara ve orta namaza devam edin..."** [Bakara, 2/238] Eğer vakit girmişse, namaz kılanların,

namazı muhafaza etmelerinin en uygunu onu hemen kılmalarıdır. Ayrıca bu hadis, meşhur ve hıfz bakımından daha iyi olan ravilerce rivayet edilmiştir. Hz. Aişe ile birlikte onu üç kişi, benzeri ifadelerle rivayet etmiştir. Bu raviler: Zeyd b. Sabit, Sehl b. Sad'dır (ve Enes b. Malik'tir). İşte bu sebeplerden dolayı bu hadis, Rafi b. Hadic'in rivayet ettiği hadisten daha fazla Hz. Peygamber (s.a.v)'in sünnetlerine benzemektedir.

Dedi ki: Hangi sünnetlerine?

Dedim ki: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"*Vaktin evveli Allah'ın rızasının kazanıldığı, sonu da Allah'ın affıdır.*"[189]

Hz. Peygamber (s.a.v), hiçbir şeyi Allah'ın rızasına tercih etmez. Allah'ın affi ise iki manaya gelir: Bir kusuru bağışlama veya kolaylık sağlamadır. Kolaylık deyince faziletin diğerinde olması akla gelir; çünkü kendisine kolaylık gösterilen kimse, kolaylığın karşıtı olan şeyi terk etmekle emrolunmamıştır.

Dedi ki: Bununla ne kastediyorsun?

Dedim ki: Vaktin evvelinde namaz kılmayı terk etmekle emrolunmadık; namazı vaktin evvelinde de, diğer kısmında da kılmamız caizdir. Dolayısıyla namazı, vaktin evvelinde kılmak faziletlidir, vaktin sonunda kılmak ise kusurlu olmakla beraber genişlikten istifade etme adına kabul edilir bir harekettir.

Resûlullah (s.a.v) de bu söylediğimize benzer açıklama yapmıştır. Resûlullah (s.a.v)'e, "Amellerin hangisi efdaldir?" diye sorulunca "*Vaktin evvelinde kılınan namazdır.*"[190] buyurmuştur.

Hz. Peygamber (s.a.v), faziletli olan vakti terk etmez ve insanlara da onu emreder. Âlim olan kimse şunu iyi bilir ki namazı vaktin evvelinde kılmak, fazilet bakımından daha evladır. Çünkü insanların işleri yahut unutma veya rahatsızlık gibi şeyler başlarına gelebilir. Ayrıca bu, Allah'ın Kitabı'nın manasına daha uygun düşmektedir.

Dedi ki: Bu söylediğin, Kitabın neresine uygun düşmekte?

189 Tirmizi, Namaz 1/321 no: 172; *es-Sünen*, 1/249-250.
190 Tirmizi, Namaz 1/319, 320 no: 170; *el-Müstedrek*, 1/188.

Dedim ki: Allah (c.c) şöyle buyurmuştur:

"Namazlara ve orta namaza devam edin..." [Bakara, 2/238]

Bir kimse namazı vaktin evvelinde kılarsa, onu vaktin sonuna bırakan kimseden daha iyi muhafaza etmiş olur.

Biz, insanların kendilerine farz ve nafile olan ibadetlerde imkân dâhilinde acele etmekle emrolunduklarını görüyoruz; çünkü onların işleri, unutmaları veya rahatsızlık gibi şeyler arız olabilir. Bu husus akıl ile rahatlıkla kavranması mümkün olan bir hususdur. Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali b. Ebi Talib, İbn Mesud, Ebû Musa el-Eş'ari ve diğerlerinin sabah namazını vaktin evvelinde kıldıkları kesin olarak bize intikal etmiştir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi:

Bunun üzerine o şöyle dedi: Ebû Bekir, Ömer ve Osman namaza ortalık karanlıkken başlamışlar ve kıraati uzatarak ortalık biraz aydınlanınca namazdan çıkmışlardır.

Ona şöyle dedim: Onlar, namazda kıraati bazen uzatmışlar, bazen de kısaltmışlardır. Vakit, namaza başlama ile ilgilidir; namazdan çıkma ile ilgili değildir. Onların hepsi, namaza ortalık karanlıkken başlamışlardır.

Hz. Peygamber (s.a.v) de namazdan ortalık karanlıkken çıkmıştır. Buna göre sen, hem Hz. Peygamber (s.a.v)'den bize ulaşan ve uyman gereken şeylere, hem de adı geçen sahabîlere muhalefet ediyor ve namaza ortalık biraz aydınlanınca başlayan kimse kıraati kısa tutarak, yine ortalık biraz aydınlıkken namazı bitirir, diyorsun. Bu durumda sen, namaza başlama konusunda onlara muhalefet ediyorsun ve aynı zamanda kıraatini uzattıklarına dair ileri sürdüğün delille birlikte Hz. Peygamber (s.a.v)'in namazdan ortalık karanlıkken çıktığına dair rivayet edilen hadislere ters düşüyorsun.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi:

Bunun üzerine itiraz eden adam, "Rafi'nin rivayetini, Hz. Aişe'nin rivayetine muhalif mi sayıyorsunuz?" dedi.

Ben de "Hayır." dedim.

O da "Hangi yönden ona uyuyor?" diye sordu.

Ben de şöyle dedim: Hz. Peygamber (s.a.v), insanları namazı vaktin evvelinde kılmaya teşvik edip bunun faziletli olduğunu haber verince ihtimaldir ki bazıları bu maksatla sabah namazını son fecirden (fecr-i sadık) önce kılmışlardır. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "*Sabah namazını ortalık biraz aydınlanınca kılın.*" Yani, sabahın son fecri ufukta yatay olarak belirdikten sonra kılın.

Dedi ki: Bu hadis, başka bir manaya da gelebilir mi?

Evet, dedim, senin dediğin manaya da gelebilir, senin ve benim söylediğim mananın arasında bir mana daha ifade edebilir. Bütün bu manalar için "isfar" (ortalığın biraz aydınlanması) denebilir.

Dedi ki: Sizin verdiğiniz manayı, bizim verdiğimiz manadan uygun kılan nedir?

Ona şöyle cevap verdim: Bunun sebebi, sana açıkladığım delillerdendir. Nebi (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"*Sabahın aydınlığı ikidir: Biri kurt kuyruğu gibi dikey olandır. Bu, bir şeyi helal ve haram kılmaz. Öteki de yatay olandır. İşte bu aydınlık, sabah namazının kılınmasının caiz, yemenin de yasaklanmış olduğunu gösterir.*"[191]

Yani: Oruç tutmak isteyen, bundan sonra bir şey yiyip içemez.

Muhtelif Sayılan Bir başka Cihet

Bize Rebi' şöyle haber verdi: Bize Muhammed b. İdris haber vererek şöyle dedi: Bize Süfyan, ez-Zühri'den, Ata b. Yezid el-Leysi'den; Ebû Eyyub el-Ensari yoluyla Nebi (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu haber verdi: "*Büyük abdest bozarken veya idrar yaparken arkanızı ve önünüzü kıbleye dönmeyin. Doğuya veya batıya dönün.*"[192] Ebû Eyyub şöyle dedi: "Biz Şam'a gelmiştik. Helâların kıbleye doğru yapıldığını gördük. Biraz sağa veya sola doğru oturuyor ve Allah'tan bağışlanmayı diliyorduk.

Bize Malik, Yahya b. Said'den, Muhammed b. Yahya b. Habban'dan, o da amcası Vasi b. Habban da Abdullah b. Ömer'in şöyle dediğini haber verdi: "Bazı insanlar, 'Hacetinizi defetmek için oturduğunuz zaman kıb-

191 *Musannef*, İbn Ebi Şeybe, Oruç kitabı 3/27.

192 Buhari, Namaz 1/146 no: 394; Müslim, Taharet 1/224 no: 59/264.

leye de, Beytu'l-Makdis'e de dönmeyin.' diyorlar." Abdullah şöyle dedi: Ben, evimizin damına çıkmıştım. Hz. Peygamber (s.a.v)'in iki kerpiç üzerinde Beytu'l-Makdis'e doğru hacetini defettiğini gördüm."[193]

İmam Şafiî şöyle dedi: Hz. Peygamber (s.a.v), kendi döneminde onunla beraber yaşayanlara edep öğretmiştir. Onlar Araplardı ve onların yahut çoğunun evlerinde tuvaletleri yoktu. Hz. Peygamber (s.a.v)'in onlara öğrettiği edebin iki manası olabilir.

Bunlardan biri şudur: Onlar, hacetlerini defetmek için çöle gidiyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.v), onlara kıbleye -çölün genişliğinden dolayı- ön ve arkalarını dönmemelerini emretmiştir. Bunda da onlar için bir zorluk yoktur. Büyük abdest bozmak veya idrar yapmak için kıbleye dönmeden ya da o tarafa arkalarını çevirmeden hacetlerini defedebilecekleri geniş yerler vardır. Onların kıbleye dönmeme veya o tarafa arkalarını çevirmeme işinden sakınmaları çok kolaydır. Çoğunlukla o durumda hacetini defetmeye gidenler ile namaz kılanlar arasında engel bulunmuyordu. Ön ve arkalarını kıbleye dönmeleri halinde birbirinin avret yerlerini görmeleri mümkündür. Bundan dolayı onlara Allah'ın kıblesine saygı göstermeleri, eğer görülecek bir yerde iseler, namaz kılanlara karşı avret yerlerini örtmeleri emir olunmuştur. Allah en doğrusunu bilir. Bu mana, en uygun manasıdır.

Manalarından diğeri de şöyle olabilir: Hz. Peygamber (s.a.v), onların çölde namaz kılmak için yapılmış olan bir kıbleye karşı büyük abdest bozmak veya idrar yapmak amacıyla dönmelerini yasaklamıştır. Yani kıble olarak yapılmış olan yerde büyük abdest bozulmaması veya idrar yapılmaması istenmiştir. Aksi takdirde bu yüzden orası kirlenir. Ya da o kıblenin arkasında namaz kılanlar bundan rahatsız olurlar.

İmam Şafiî şöyle dedi: Ebû Eyyub, Hz. Peygamber (s.a.v)'den hadisi işittiği gibi nakletmiştir. Dolayısıyla çöl ve evlerde tuvalete gitme konusunda o hadise göre amel edilmesini söylemiştir. Evlerde insanlar için mevcut olan tuvaletlerle çöldeki durumu birbirinden ayırmamıştır. Oysa insanların evlerindeki tuvaletlerinin önü veya arkası, bazı hallerde kıbleye

193 *el-Muvatta*, Kıble 1/193, 194 no: 3; Müslim, 1/224, 225 no: 61/266; Buhari, 1/297 no: 145.

doğru yapılmış olup oralara hacetini defetmek için gidenler, kendilerini setretmiş oluyorlardı. Ebû Eyyub ise hadisi nasıl mücmel olarak işittiyse, onu mücmel olarak söylemiştir. Hadisi işiten kimsenin yapması gereken de onunla diğer durumların birbirinden ayrılmasını gösteren bir şey bulunca ya dek mücmel ve genel olarak ona uyulmasını söylemektir.

İmam Şafiî şöyle dedi: İbn Ömer, Hz. Peygamber (s.a.v)'in hacetini defederken Beytu'l-Makdis'e döndüğünü görmüştür. Beytu'l-Makdis ise iki kıbleden biridir ve Hz. Peygamber (s.a.v), yönünü ona doğru dönünce arkasını Kâbe'ye döndürmüş olur. İşte İbn Ömer buna dayanarak, birinin hacetini defederken kıbleye dönmesinin ve arkasını da ona doğru çevirmesinin caiz olmadığını ileri sürenlere karşı çıkmış ve Hz. Peygamber (s.a.v)'in yaptığı bir uygulamayı hiç kimsenin menetmemesi gerektiğini söylemiştir.

Öyle anlaşılıyor ki İbn Ömer, Hz. Peygamber (s.a.v)'in çölde hacet gidermeyle ilgili emrini işitmemiştir. Eğer onu işitseydi çölle evleri birbirinden ayırır ve çölde hacet defederken kıbleye dönmenin yasaklandığını, evlerde ise ona ruhsat verildiğini söylerdi. Böylece işittiği ve gördüğü şeye dayanarak, çöl ve evler birbirinden farklı olduğu için, Hz. Peygamber (s.a.v)'in bunları birbirinden ayrı tuttuğunu anlar ve böyle hareket edilmesi gerektiğini kabul ederdi.

İmam Şafiî şöyle dedi: Bundan anlaşılıyor ki Hz. Peygamber (s.a.v)'den bir şey işiten herkes, onu kabul eder ve ona göre amel edilmesini söyler. Ayrıca ayrı ayrı mütalaa etmesi gereken şeyler bilinmiyorsa, onları da ancak aralarında fark bulunduğuna dair Hz. Peygamber (s.a.v)'den bir delile dayanarak birbirinden ayırır. Hadislerde bunun benzerleri çoktur. Biz bu zikrettiklerimizle yetindik.

İHTİLAFLI HADİSLERİN BAŞKA BİR ÇEŞİDİ

Bize Süfyan, ez-Zühri'den, Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe'den, İbn Abbas'ın şöyle dediğini nakletti: Bana Sa'b b. Cessame, Hz. Peygamber (s.a.v)'e gece baskınında kadın ve çocukları da ölen müşriklerin yurtlarındaki insanlar hakkında sorulduğunu ve Hz. Peygamber (s.a.v)'in de şöyle buyurduğunu haber verdi:

"O kadın ve çocuklar da onlardandır." Amr b. Dinar, ez-Zühri'nin rivayetine şunu da eklemiştir: *"Onlar da babalarındandır."*[194]

Bize Süfyan b. Uyeyne, ez-Zühri'den, İbn Ka'b b. Malik'den, o da amcası yoluyla şöyle haber verdi: "Nebi (s.a.v), İbn Ebi'l-Hukayk'a karşı gönderdiği askerlere, kadın ve çocukları öldürmelerini yasaklamıştır.[195]

İmam Şafiî şöyle dedi: Süfyan, Hz. Peygamber (s.a.v)'in, *"O kadın ve çocuklar da onlardandır."*sözünün, onların öldürülmesinin mubah olduğunu bildirdiği, İbn Ebi'l-Hukayk hadisinin de bunu neshettiği görüşündedir.

İmam Şafiî şöyle dedi: ez-Zühri, Sa'b b. Cessame'nin hadisini rivayet ettiği zaman, ardından İbn Kab'ın hadisini de zikrederdi.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Sa'b b. Cessame'nin rivayet ettiği hadis, Hz. Peygamber (s.a.v)'in umresinde varid olmuştur. Eğer birinci umresinde varid olmuşsa, İbn Ebi'l-Hukayk'la ilgili verilen tâlimat, bundan önce aynı yılda olmuştur, denilebilir. Son umresinde varid olmuşsa, şüphesiz o hadis, İbn Ebi'l-Hukayk olayından sonra söylemiştir. Doğrusunu Allah bilir.

---

194 Buhari, Cihad 2/301 no: 3012-3013; Müslim, Cihad 3/1364-1365.

195 *Müsned* el-Hamidi, 2/385-386 no: 874.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Biz, Hz. Peygamber (s.a.v)'in, daha önce kadın ve çocukların öldürülmesine ruhsat verdiğini, sonra da bunu yasakladığını bilmiyoruz. Bize göre -Allah en doğrusunu bilendir- Hz. Peygamber (s.a.v)'in, kadın ve çocukları öldürmekten menetmesinin manası, öldürülmesini emrettiği kimselerden ayırt edildikleri ve belli oldukları halde onları kasten öldürmemesidir.

"Kadın ve çocuklar onlardandır." sözü de şu iki hususu ifade eder: Onların kanlarının dökülmesini önleyecek imanla ilgili hüküm bulunmadığı gibi, yurtlarına gece baskınını önleyecek iman (İslam) diyarı olma hükmü de yoktur.

Hz. Peygamber (s.a.v), düşman yurtlarına gece baskınını ve saldırmayı mubah kıldığına ve kendisi de Beni Mustalik'a iki defa ansızın saldırdığına göre, kesinlikle anlaşılır ki Hz. Peygamber (s.a.v)'in helal kıldığı gece baskını ve saldırma sırasında hiç kimse, kadın ve çocuklara isabet edecek diye bu işten kaçınmaz. Müslümanların, kadın ve çocukların ölümüne sebep olmaları halinde, onlardan günah, kefaret, diyet ve kısas kalkar; çünkü onlara gece baskını ve saldırma konusunda izin verilmiştir ve düşmanlar için de İslam'ın sağladığı dokunulmazlık söz konusu değildir.

Kadın ve çocukları, ayırt edebildikleri halde bilerek ve kasten öldürmek için Müslümanlara izin verilmemiştir. Hz. Peygamber (s.a.v), çocukların öldürülmesini yasaklamıştır; çünkü onlar henüz kâfir sayılacak yaşta değildirler ki küfrün gereklerini yapsınlar. O, kadınların öldürülmesini de yasaklamıştır; zira onlarla savaşmanın bir anlamı yoktur. Kadınlar ve çocuklar, köle ve cariye olarak alınırlar; böylece onların Allah'ın dinine mensup olanlar için bir faydaları olur.

Biri şöyle bir şey derse: Bunu başka bir misalle kuvvetlendirecek ve Allah'ın Kitabı'na benzetecek bir şey bulabilir misin?

İmam Şafiî: "Evet" derim, Allah (c.c) şöyle buyurmuştur:

"Yanlışlıkla olması dışında bir müminin bir mümini öldürmeye hakkı olamaz. Yanlışlıkla bir mümini öldüren kimsenin, mümin bir köle azat etmesi ve ölenin ailesine teslim edilecek bir diyet vermesi gereklidir. Meğerki ölünün ailesi o diyeti bağışlamış ola. (Bu takdirde

diyet vermez). **Eğer öldürülen mümin olduğu halde, size düşman olan bir toplumdan ise mümin bir köle azat etmek lazımdır. Eğer kendileriyle aranızda antlaşma bulunan bir toplumdan ise ailesine teslim edilecek bir diyet ve bir mümin köleyi azat etmek gerekir. Bunları bulamayan kimsenin, Allah tarafından tevbesinin kabulü için iki ay peş peşe oruç tutması lazımdır. Allah her şeyi bilendir, hikmet sahibidir."** [Nisa, 4/92]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Allah, bir mümini yanlışlıkla öldürme suçundan dolayı diyet ve bir köle azat edilmesini, antlaşmalılardan birini öldürme halinde de diyet ve bir köle azat edilmesini emretmiştir. Öldürülen her iki kimsenin de iman, antlaşma ve yurt bakımlarından kanlarının masumiyeti söz konusu ise hüküm böyledir. Yurt bakımından dokunulmazlığı bulunmayan bir müminin iman yönünden kanı masumdur; dolayısıyla onun öldürülmesi halinde kefaret (köle azadı) gerekir; diyet gerekmez; çünkü onun kanı, iman açısından masumdur. Müşriklerin çocuk ve kadınlarının, ne iman ne de yurt itibarıyla dokunulmazlıkları olmadığı için -İnşaallah- öldürülmeleri halinde kısas, diyet, günah ve kefaret söz konusu değildir.

Cuma Guslü

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Bundan sonra o kişi, "Bazılarına göre çelişkili görünen birkaç hadis daha zikret." dedi.

Şöyle dedim: Bize Malik, Safvan b. Süleym'den, Ata b. Yesar'den; Ebû Said el-Hudri yoluyla Resûlullah (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu nakletti:

"Cuma günü gusül abdesti almak, erginlik çağına gelmiş her Müslümana vaciptir."[196]

Bize İbn Uyeyne, ez-Zühri'den, Sâlim'den, o da Sâlim'in babası yoluyla Resûlullah (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu nakletti:

"Sizden Cuma namazına gelen gusül yapmış olarak gelsin."[197]

196 *el-Muvatta*, Cuma 1/102 no: 4; Buhari, Ezan 2/401 no: 858; Müslim, Cuma 2/580 no: 5/846.
197 Müslim, Cuma 2/579 no: 2/844; Buhari, Cuma 1/415 no: 877.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Hz. Peygamber (s.a.v)'in, *"Cuma günü gusül abdesti almak vaciptir."* sözü ve gusülle ilgili emri iki manaya gelebilir.

Bunlardan zahir olan mana, guslün vacip olmasıdır. Nasıl cünüp kimse için gusül yaparak temizlenmek şart ise Cuma namazı için de gusül abdesti alarak temizlenmek şarttır.

Öteki mana ise temizlikle ilgili ahlakî bir davranış olmakla beraber, ihtiyarî bir vacip olmasıdır.

Bize Malik, ez-Zühri den, Sâlim b. Abdillah b. Ömer'in şöyle dediğini haber verdi: Cuma günü Ömer b. el-Hattab hutbe okurken Hz. Peygamber (s.a.v)'in ashabından biri camiye girdi. Ömer şöyle dedi: "Bu hangi vakittir?!" O da, "Ey Emîru'l-Müminin, çarşıdan gelmiştim. Ezanı işittim. Sadece abdest alabildim." dedi. Bunun üzerine Ömer şöyle dedi: "Hz. Peygamber (s.a.v)'in gusül abdesti alınmasını emrettiğini bildiğin halde sadece abdest aldın (öyle mi?)"[198]

Bize güvenilir raviler, Mamer'den, ez-Zühri'den, Sâlim'den Sâlim'in babası yoluyla Malik'in rivayet ettiği hadisin manaca benzerini haber vererek, Cuma günü camiye gusül abdesti almadan giren kişinin Osman b. Affan olduğunu belirttiler.[199]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Hz. Ömer, Hz. Peygamber (s.a.v)'in Cuma namazı için gusül abdesti alınmasını emrettiğini, Osman'ın da Hz. Peygamber (s.a.v)'in bu emrini bildiğini biliyordu. Sonra Osman'a Hz. Peygamber (s.a.v)'in emrini hatırlattı. Osman, zaten onu biliyordu. Biri, Osman'ın onu unutmuş olduğunu düşünse bile Ömer namazdan önce kendisine bunu hatırlatmıştır. Bununla birlikte Osman'ın gusül abdesti olmadığı için namazı terk etmemesi, Ömer'in de ona camiden çıkıp gusül abdesti almasını emretmemesi gösteriyor ki her ikisine göre de Hz. Peygamber (s.a.v)'in bu gusül abdestiyle ilgili emri ihtiyarîdir (yani gusül abdesti olmazsa Cuma namazı kılınmaz anlamında değildir.) Yoksa Ömer,

198 *el-Muvatta*, Cuma 1/101, 102 no: 3; Buhari, Cuma 2/430 no: 878; Müslim, Cuma 2/580 no: 3/845.

199 *Musannef*, Abdurrazzak, Cuma 3/195.

gusül abdestiyle ilgili emrinde ısrar ederdi; Osman da bu emri yerine getirirdi; çünkü biz Osman'ın gusül abdestini terk ettiğini ve Hz. Peygamber (s.a.v)'in bu hususlaki emrini hatırladığını biliyoruz. Demek ki Cuma namazı için emredilen gusül abdesti, -belirttiğimiz gibi- ancak ihtiyarîdir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Basralılar Nebi (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu rivayet ettiler:

"Bir kimse Cuma günü abdest alırsa yeterli ve iyidir; kim gusül abdesti alırsa bu, daha faziletlidir."[200]

Bize Süfyan b. Uyeyne'nin, Yahya b. Said'in rivayetine göre Amre binti Abdurrahman, Hz. Aişe'nin şöyle dediğini haber verdi: "İnsanlar kendi işlerini kendileri yaparlardı ve o kılık kıyafetleriyle Cuma namazı için camiye giderlerdi. Bu yüzden onlara şöyle dendi: Gusül abdesti alsanız daha iyi olur."[201]

200 Ebû Davud, Taharet 1/251 no: 354; Tirmizi, Namaz 2/357 no: 497.

201 Buhari, Cuma 1/287 no: 903; Müslim, Cuma 2/581 no: 6/847.

BİR HADİSTE YER ALAN VE BAŞKA BİR HADİSİN İŞARET ETMESİYLE ANLAŞILAN YASAK

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* dedi ki: Bize Malik, Ebû ez-Zinad'dan ve Muhammed b. Yahya b. Habban'dan, el-Arac'tan; Ebû Hureyre, Nebi (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu nakletti:

"*Sizden biriniz, kardeşinin nikâhlamak istediği kimseye talip olmasın.*"[202]

Bize Malik, Nafi ve İbn Ömer yoluyla Nebi (s.a.v)'in şöyle buyurduğu haber verildi:

"*Sizden biriniz, kardeşinin nikâhlamak istediği kimseye talip olmasın.*"[203]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Eğer Hz. Peygamber (s.a.v)'in kişinin mümin kardeşinin nikâhlanmak istediği kimseye talip olmasını yasaklamasının özel bir anlam ve sebebi olduğunu gösteren bir husus bulunmasaydı, zahirde o şahsın, kardeşinin bu konudaki girişimine başladığı andan itibaren bu işten vazgeçene kadar bu girişimi haram olurdu.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Hz. Peygamber (s.a.v)'in, "*Sizden biriniz, kardeşinin nikâhlamak istediği kimseye talip olmasın.*" sözü, belki de bir cevap olup bununla Hz. Peygamber (s.a.v), hadisin içerdiği bir hususu kastetmiştir. Ama onu rivayet eden kimse de Hz. Peygamber (s.a.v)'in bunu söyleyiş sebebini işitmemiştir. Bu yüzden Ebû Hureyre ve İbn Ömer, hadisin bir kısmını rivayet etmişler ya da onlar hadisin bir kısmında şüpheye düşmüşler ve şüpheye düştükleri kısmı rivayet etmemişlerdir.

---

202 *el-Muvatta*, Nikâh 2/523 no: 1; Buhari, Nikâh 3/373 no: 5144.

203 *el-Muvatta*, Nikâh 2/523 no: 2; Buhari, Nikâh 3/373 no: 5144; Müslim, Nikâh 2/1032 no: 50/1412.

Hz. Peygamber (s.a.v)'e şöyle bir şey sorulmuş olabilir: Bir kimse, bir kadına talip olmuş, o da buna rıza göstermiş ve onunla nikâhlanmak için izin vermiştir. Sonra kadına göre kendisine talip olan, daha iyi biri çıkmıştır. Bunun üzerine kadın nikâhlanmak için izin verdiği ilk adamdan vazgeçmiştir. İşte Hz. Peygamber (s.a.v), bu durumda olan kadına talip olmayı yasaklamıştır. Kadının nikâhlanmak için izin verdiği kimseden vazgeçmesi halinde ikinci talibin de onunla evlenmeme ihtimali vardır. Bu da hem kadına hem de nikâhlanmak için izin verdiği talibine zararlı bir uygulama olur.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi:

Biri şöyle sorabilir: Sen, Hz. Peygamber (s.a.v)'in, bir kimsenin (mümin) kardeşinin nikâhlamak istediği kimseye talip olmasını yasaklamasının özel bir anlamı ve sebebi bulunduğu görüşünü neye dayanarak benimsedin?

Ben de "Ona delalet eden hususa dayanarak..." diye cevap verdim.

O kişi, "Ona delalet eden husus nedir?" derse...

Ona, -inşaallah- şöyle cevap verilir: Bize Malik b. Enes, el-Esved b. Süfyan'ın azatlısı Abdullah b. Yezid, Ebû Seleme b. Abdurrahman yoluyla Fatıma binti Kays'ten şöyle haber verdi: Fatıma binti Kays'ı kocası boşamıştı. Hz. Peygamber (s.a.v) de ona İbn Ümmü Mektum'un evinde iddet beklemesini emretmiş ve *"İddetin bitince bana bildir."* demişti. Fatıma binti Kays dedi ki: İddetim bitince, Muaviye b. Süfyan ve Ebû Cehm'in bana evlenme teklifinde bulunduklarını Hz. Peygamber (s.a.v)'e söyledim. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu:

"Ebû Cehm sopasını omzundan indirmez. Muaviye ise yoksuldur, malı mülkü yoktur. Sen, Usame b. Zeyd ile evlen."

Fatıma binti Kays'ın "Ben ondan hoşlanmıyorum." demesi üzerine Hz. Peygamber (s.a.v), *"Sen Usame ile evlen."* buyurdu. Ben de onunla evlendim. Allah, onu benim hakkımda hayırlı eyledi ve onunla mutlu oldum.[204]

204 *el-Muvatta*, Talak 2/580,581 no: 67; Müslim, Talak 2/1114 no: 36/1480.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Biz de bununla amel ettik. Fatıma binti Kays, Muaviye ve Ebû Cehm'in kendisiyle evlenme talebinde bulunduklarını Hz. Peygamber (s.a.v)'e bildirdikten sonra, Hz. Peygamber (s.a.v)'in ona Usame ile evlenmesini teklif etmesiyle ilgili sünneti iki hususa delalet etmiştir:

Birinci husus: Hz. Peygamber (s.a.v) biliyor ki Muaviye ve Ebû Cehm, ona -elbette birbiri ardından- evlenme teklif etmişlerdir. Hz. Peygamber (s.a.v), onu bunlarla evlenmekten menetmiş; ona, "Biri evlenme talebinden vazgeçmedikçe ötekinin sana talip olma hakkı yoktur." dememiş ve onların evlenme talebinden sonra, onun Usame ile evlenmesini istemiştir. Biz, bundan şu sonucu çıkarıyoruz. Fatıma binti Kays onlarla evlenmeye razı olmamıştır. Onlardan biriyle evlenmeye razı olsaydı, Hz. Peygamber (s.a.v), ona razı olduğu kimseyle evlenmesini emrederdi. Onun kendisiyle evlenmek isteyenleri Hz. Peygamber (s.a.v)'e bildirmesi, evlenmek için müsaade etmediğini haber vermesi demektir. Belki de o, bir istişareydi. Onun, onlardan biriyle nikâhlanmaya izin vermiş olduğu halde, Hz. Peygamber ile istişare etmesi uygun düşmezdi.

İkinci husus: Hz. Peygamber (s.a.v), Fatıma binti Kays'a Usame ile evlenmesini teklif etmiştir. Bundan anlaşılıyor ki ona evlenmesini teklif ettiği durum ile birine talip olmayı yasakladığı durum aynıdır. Kadın, kendisini evlendirmesi için velisine izin vermedikçe "birinin ona talip olması meşrudur, diğerinin talip olması gayr-ı meşrudur" diye ayrım yapacak bir husus burada söz konusu değildir. Eğer kadının velisi onu evlendirmişse, her iki tarafın da bu akde uyması gerekir ve kadın, kocasına helal olur. Bundan önceki durumu ise birdir; yani velisi, kadının iznini almadıkça onu evlendiremez ve burada kadının meylinin bulunup bulunmaması eş değer mahiyettedir.

Biri şöyle bir şey sorsa: Kadının meyilli olması, meyilli olmamasından farklı değil mi?

Şöyle cevap verilir: Evet, farklıdır. Kadın, talibi olan kimseyi ayıplayıp ona rağbet etmez. Talip olan kimse tekrar kendisini ister ve kadın bir

öncekinden farklı olarak onu ayıplamayıp ama rağbet ve meylini de belli etmez. Onun talip olan kimseyi ayıplamayı bıraktığı hali, ayıpladığı halinden farklıdır. Bu durumda o, rıza göstermeye daha yakındır.

Sonra durumu daha da değişebilir; çünkü o, meylini belli etmeden önce düşünüp taşınır; durumlarından biri, diğerine nisbetle evlenme meyline daha yakın olabilir.

Burada -Allah en doğrusunu bilir- söylediğimden başka bir mana çıkarmak doğru olmaz. Şöyle ki; Hz. Peygamber (s.a.v), kadın kendisini evlendirmesi için velisine izin verdikten sonra velinin tavrı kesinleşinceye kadar ona talip olmayı yasaklamıştır. Velinin tavrı kesinleşmediği sürece onun durumunun başı ve sonu aynıdır. En doğrusunu Allah bilir.

Önceki Beyandan Daha Açık Olan Beyanın Yasak Etme Şekli

Bize İmam Şafiî şöyle haber verdi: Bize Malik, Nafi'den; İbn Ömer yoluyla Resûlullah (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu nakletti:

"Alışveriş yapan iki taraftan her birinin, ayrılmadıkları sürece, diğerine karşı vazgeçme hakkı vardır; ancak muhayyerlik şartıyla yapılan alışveriş böyle değildir."[205]

Bize Süfyan, ez-Zührî'den, Said b. el-Müseyyib'den; Ebû Hureyre yoluyla Resûlullah (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu nakletti:

"Kişi, kardeşinin yaptığı alışveriş üzerine alışveriş yapmasın."[206]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Bu hadis, Hz. Peygamber (s.a.v)'in şu sözünün manasını beyan etmiştir: *"Alışveriş yapan iki taraf birbirinden ayrılmadıkları sürece muhayyerdir."* Yine Hz. Peygamber (s.a.v)'in, *"Kişi, kardeşinin yaptığı alışveriş üzerine alışveriş yapmasın."* Bu, "Alışveriş yapan taraflar, alışveriş yaptıkları meclisten ayrılmadıkça" anlamına gelir.

205 *el-Muvatta*, Alışveriş 2/671 no: 9; Müslim, 3/1163 no: 43/1531; Buhari, 4/385 no: 2111.
206 Buhari, Alışveriş 2/100 no: 2140; Müslim, Nikâh 2/1033 no: 51/1413.

Çünkü iki taraf, birlikte akit yapana kadar alışveriş yapan kimse niteliğini kazanmış olmaz. Akit yaptıkları vakit bu, iki taraftan her birini bağlayıcı olursa, bir kimsenin alıcıya benzeri bir mal veya başka bir şey satması, satıcıya zarar vermez; çünkü onun malını satma işlemi bitmiştir.

Fakat iki taraf muhayyerlik hakkına sahip olursa, o zaman kişinin birinden on dinara bir elbise satın alması ve başka birinin de ona gelip aynı elbiseyi dokuz dinara vermesi halinde alıcı, -satıcıdan ayrılmadan önce muhayyerlik hakkına sahip olduğu için- alışverişi bozar ve belki onunla diğer satıcı arasında da alışveriş gerçekleşmez.

Bu durumda diğer satıcı, hem ilk satıcının hem de alıcının ya da ikisinden birinin alışverişini bozmuş olur.

İşte kişinin kardeşinin alışverişini bozarak bir şey satmasının men edilişinin izahı budur, bunun başka bir ciheti de yoktur.

Bir kimse, birine on dinara elbise satsa ve iki taraf, meclisten ayrılmadan akit kesinleşse, sonra başka biri ona benzeri bir elbiseyi bir dinar aşağısına satsa, birinci satıcıya zarar vermez; çünkü akdi bozmadığı için onun on dinarı ödemesi gerekir. Öyle değil mi?!

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* der ki: Nebi (s.a.v)'den şöyle rivayet edilmiştir:

"*Sizden biriniz, kardeşinin pazarlığı üzerine pazarlık yapmasın.*"[207]

Eğer bu hadis sahihse -ki ben onun sahih olup olmadığını bilmiyorum-, "*Sizden biriniz kardeşinin nikâhlanmak istediği kimseye talip olmasın.*" hadisi gibidir. Bu, satıcı razı olmuş ve akdin bağlayıcı olacak şekilde yapılmasına izin vererek satış işlemini bitirmişse, kimse onun pazarlığını bozarak bir şey satmaya kakmasın demektir.

Biri şöyle bir şey sorsa: Buna delalet eden nedir?

Şöyle cevap verilebilir: Hz. Peygamber (s.a.v), bir malı daha fazla fiyat veren kimseye satmıştır.[208]

---

207 Buhari, Boşamada şartlar 3/277 no: 2727; Müslim, Nikâh 2/1033 no: 54/1413.

208 Buhari, Alışveriş 2/100 no: 1241; Müslim, Zekât 2/692 no: 41/997.

Malı, fiyatı arttıran kimseye satmak, kişinin kardeşinin pazarlığını bozarak satış yapmak istemek anlamına gelir; fakat burada satıcı, birinci pazarlığa razı olmadığı için daha fazla fiyat istemiştir.

Önceki Beyanla Bir Yönüyle Mutabık, Bir Yönüyle Muhalif Bir Yasaklama Şekli

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Bize Malik, Muhammed b. Yahya b. Habban'dan, el-Arac'tan, Ebû Hureyre yoluyla şöyle haber verdi: "Hz. Peygamber (s.a.v), ikindi namazından sonra güneş batana kadar ve sabah namazından sonra güneş doğana kadar namaz kılınmasını nehyetmiştir."[209]

Bize Malik, Nafi'den, o da İbn Ömer'den, Resûlullah (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu nakletti:

"Sizden biriniz, ne güneş doğarken ne de güneş batarken namaz kılmaya gayret etsin."[210]

Bize Malik, Zeyd b. Eslem'den, Ata b. Yesar'den, Abdullah b. es-Sunabihi'den Resûlullah (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu nakletti:

"Güneş doğarken şeytanın boynuzu onunla birlikte olur. Güneş yükselince ondan ayrılır, tam tepeye gelince onunla birleşir, batıya doğru meyledince ondan ayrılır; sonra batıma yaklaşınca onunla birleşir; güneş batınca ondan ayrılır." İşte Hz. Peygamber (s.a.v), bu vakitlerde namaz kılınmasını nehyetmiştir.[211]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Hz. Peygamber (s.a.v)'in bu vakitlerde namaz kılınmasını yasaklamasının iki manası olabilir.

Birincisi (en yaygın olanı): Bu vakitlerde, unutulduğu veya uyuya kaldığı için kazası gereken farzlar veya herhangi bir sebeple kılınması gerekli olan bütün namazların kılınması yasaklanmıştır. Hiç kimse bu vakitlerde namaz kılamaz. Kılsa bile o, namaz vecibesini eda etmemiş sayılır; tıpkı

209 *el-Muvatta*, Kur'ân 1/221 no: 48; Buhari, Namaz vakitleri 2/73 no: 588; Müslim, Namaz 1/566 no: 285/825.

210 *el-Muvatta*, Kur'ân 1/220 no:47; Buhari, Namaz no: 585; Müslim, Namaz 1/567 no: 289/828.

211 *el-Muvatta*, Kur'ân 1/219.

vakit girmeden namaz kılan kimse gibi olur; yani kıldığı namaz gerçekte kılması gerektiği namazın yerine geçmiş olmaz.

İkincisi: Hz. Peygamber (s.a.v), bununla bazı namazları kastetmiştir. Namazların da ikiye ayrıldığını görüyoruz:

1- Vacip olan ve vakti girdiğinde hiçbir Müslümanın terk etmesi caiz olmayan namazlar. Eğer bunları terk ederse kaza etmesi gerekir.

2- Allah'a yaklaşmak için kılınan nafile namazlar. Nafile namazı kişi terk edebilir ve onun kazası da gerekmez.

Farz olan namazla nafile olan namaz arasında seferîlikte fark bulunduğunu da biliyoruz. Kişi, bir şeye binerek yolculuk ediyorsa, farz namazı mutlaka yere inip kılması gerekir, başka türlü olmaz; nafile namazı ise bineğinin üzerinde istediği yöne dönerek kılabilir. Seferîlik ve mukimlik hallerinde farz ve nafile namazlar arasında fark vardır. Kıyam'a gücü olan kimse farz namazı oturarak kılamaz, nafile namazı ise oturarak kılabilir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Söz konusu hadisin iki manaya gelme ihtimali olunca, ilim ehlinin, onun genel değil de hass olduğunu söyleyebilmeleri için Hz. Peygamber (s.a.v)'in sünnetinin delil oluşuna veya sünnete muhalif bir şey üzerinde birleşmeleri mümkün olmayan Müslüman âlimlerinin icmasına dayanmaları gerekir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Hz. Peygamber (s.a.v)'in bunun dışındaki hadisleri de böyledir; yani genel olan bir hadisin, zahirine göre hareket edilir. Ancak onun zahirine değil batınına; geneline değil hassına göre hareket edilmesi için belirttiğim gibi bir delil veya icma bulunması gerekir. Bu durumda onu mevcut delalete göre uygularlar ve her iki durumda da ona uymuş sayılırlar.

Bize Malik, Zeyd b. Eslem'den, Ata b. Yesar'den, Büsr b. Said'den, el-Arac'tan, Ebû Hureyre yoluyla Resûlullah (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu haber verdi:

"*Kim sabah namazının bir rekâtına güneş doğmadan önce yetişirse sabah namazına yetişmiş olur. Kim ikindi namazının bir rekâtına güneş batmadan önce yetişirse ikindi namazına yetişmiş olur.*"[212]

212 *el-Muvatta*, Namaz 1/6 no: 5; Buhari, Namaz 2/67 no: 579; Müslim, Namaz 1/424 no: 163/608.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Bilinmektedir ki güneş doğmadan önce sabah namazının bir rekâtını ve güneş batmadan önce ikindi namazının bir rekâtını kılan kimseler, namaz kılınması yasak olan iki vakitte namaz kılmışlardır ki, bu vakitlerden her biri namaz kılınmasını yasaklanmış olan iki vakitle birleşmektedir. Yani onlar hem sabahtan ve ikindiden sonra hem de güneş doğarken ve batarken namaz kılmışlardır. Bu da dört vakit eder ki bu vakitlerde namaz kılınması yasaklanmıştır.

Hz. Peygamber (s.a.v)'in, bu vakitlerde namaz kılanların sabah ve ikindi namazlarına yetişmiş olduklarını kabul edişinden anlaşılıyor ki onun bu vakitlerde namaz kılınmaması yasağı, vacip (farz) olmayan (yani nafile olan) namazlarla ilgilidir. Böylece kişinin namaz kılınması yasaklanmış olan bir vakitte namaza yetişmiş olması şeklinde sayılmaz.

Bize Malik, İbn Şihab'tan, Said b. el-Müseyyib yoluyla Resûlullah (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu haber verdi:

"*Bir kimse namazı unutarak geçirirse, onu hatırlayınca kılsın; çünkü Allah,* **"Şüphe yok ki Ben, Allah'ım. Benden başka hiçbir ilâh yoktur. O hâlde Bana ibadet et ve Beni anmak için namaz kıl."** [Taha, 20/14] *buyurmuştur."*[213]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Enes b. Malik ve İmran b. Husayn, Hz. Peygamber (s.a.v)'den İbn el-Müseyyib'in rivayet ettiği hadisin mana bakımından benzerini nakletmişlerdir. Bu ikisinden birisi, *"veya uyuyarak"* sözünü ilave etmiştir.[214-215]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "*Onu hatırlayınca kılsın.*" Böylece namazın hatırlanma anını, onun için bir vakit olarak belirlemiş, Allah'ın emri olduğu için namazı hatırladıktan sonra onun kılınmayacağı herhangi bir vakit bulunmadığını söylemiştir.

---

213 *el-Muvatta*, Namaz 1/13,14 no: 25; Müslim, Namaz 1/471 no: 309/680.

214 Enes'in hadisi: Buhari, Namaz 1/201 no: 597; Müslim, Namaz 1/473-484 no: 311/681, İmran b. Husayn'ın hadisi: Buhari, el-Menakib 2/520-521 no: 3571, Müslim, 1/473-474 no: 311/681.

215 Enes'in hadisi: Buhari, Namaz 1/201 no: 597; Müslim, Namaz 1/473-484 no: 311/681, İmran b. Husayn'ın hadisi: Buhari, el-Menakib 2/520-521 no: 3571, Müslim, 1/473-474 no: 311/681.

Bize Süfyan b. Uyeyne, Ebi ez-Zübeyr'den, Abdullah b. Babah'dan, Cubeyr b. Mut'im yoluyla Resûlullah (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu haber verdi:

"*Ey Abdimenafoğulları, sizden halkı yönetme işine bakmak üzere görev alanlar, bu evi* (Kabe'yi) *istediği vakit tavaf eden ve burada namazı kılan kimseye gece de, gündüz de engel olmasın.*"[216]

Bize Abdulmacid b. Abdülaziz, İbn Cüreyc'ten, Ata yoluyla aynı anlamda bir haber iletmiş ve "*Ey Abdulmuttaliboğulları, ey Abdimenafoğulları*" sözlerini ilave ederek hadisi nakletmiştir.[217]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Cubeyr, Hz. Peygamber (s.a.v)'in, Kâbe'yi tavaf etmeyi ve orada tavaf namazı kılmayı serbest bıraktığını; yani tavaf etmek ve tavaf namazı kılmak isteyenlerin diledikleri vakitte bunları yerine getirebileceklerini haber vermiştir.

Bu açıkça gösteriyor ki Hz. Peygamber (s.a.v), herhangi bir şekilde farz olmayan namazların belli vakitlerde kılınmasını nehyetmiş; farz olan namazların kılınmasını yasaklamamış, aksine onu serbest bırakmıştır. Allah, ona salât ve selam etsin. Müslümanlar da genel olarak ikindi ve sabah namazlarından sonra cenaze namazlarını kılmışlardır; çünkü bu namaz gereklidir.

Bazı arkadaşlarımıza göre Ömer b. el-Hattab, sabah namazından sonra tavaf etmiş, sonra etrafa bakıp güneşin doğmadığını görünce hayvanına binip Za-Tuva'ya kadar gelmiş, güneş de doğmuş olduğu için devesini çökertip namazını kılmıştır. Sonra da ikindi ve sabah namazlarından sonra nafile namazların kılınmasını yasakladığı gibi, tavaf namazının kılınmasını da nehyetmiştir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Ömer, tavaf namazını tehir ettiğine göre; onun, bunu yapması bir şeye dayandığındandır. Bir de o, bir ihtiyaç dolayısıyla Za-Tuva'ya gitmek istemişse, kendisi için belki böyle bir kolaylık hasıl olmuştur. -İnşaallah- Bununla birlikte o, Hz. Peygamber

216 Ebû Davud, Manasik 2/449-450 no: 1894; Tirmizi, Hac 3/211 no: 868; Nesai, Manasik 5/223 no: 2924, İbn Mace, Mukimlik 1/398 no: 1254.

217 *Musannef*, Abdurrazzak, Manasik 5/61 no: 9003.

(s.a.v)'in bazı vakitlerde namaz kılınmasını kapalı bir şekilde yasakladığını işitmiş ve el-Münkedir b. Abdullah'ı, Medine'de ikindi namazından sonra bu yüzden dövmüştür. O, Hz. Peygamber (s.a.v)'in anlattığımız sebepten ötürü belli vakitlerde namaz kılınmasını yasakladığını gösteren hususu işitmiş olsaydı, mutlaka üzerine düşeni yapardı.

Hz. Peygamber (s.a.v)'in belli vakitlerde namaz kılınmasını yasaklamasının ve serbest bırakmasının sebebini bilen kimsenin, bu yasaklama ile serbest bırakmanın manalarının farklı olduğunu da bilmesi gerekir. Bu, tıpkı daha önce geçtiği üzere Hz. Ali'nin, kurban etlerini üç günden sonra alıkoyma ile ilgili yasağı Hz. Peygamber (s.a.v)'den rivayet edişi gibidir; çünkü o, bu yasağı işitmiş, fakat bunun sebebini işitmemiştir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi:

Biri şöyle derse: Ebû Said el-Hudri de Ömer gibi yapmıştır, değil mi?

Biz de "Bunun cevabı da ötekisi gibidir." şeklinde cevap veririz.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi:

Biri, "O ikisinin hilafına hareket eden var mıdır?" diye sorarsa;

Evet, diyebiliriz; İbn Ömer, İbn Abbas, Aişe, Hasan, Hüseyin ve diğerleri vardır. Ayrıca İbn Ömer, söz konusu yasağı Hz. Peygamber (s.a.v)'den işitmiştir.

Bize İbn Uyeyne, Amr b. Dinar'ın şöyle dediğini haber verdi: Ben ve Ata b. Ebi Rabah, İbn Ömer'in sabah namazından sonra tavaf yapıp güneş doğmadan önce de tavaf namazı kıldığını gördük.[218]

Bize Süfyan, Ammar ed-Dühnî'den, Ebû Şube yoluyla, Hasan ve Hüseyin'in ikindi namazından sonra tavaf ettiklerini ve tavaf namazı kıldıklarını nakletmiştir.[219]

Bize Müslim ve Abdulmacid, İbn Cüreyc yoluyla İbn Ebi Müleyke'nin şöyle dediğini haber verdi: İbn Abbas'ı ikindi namazından sonra tavaf ederken ve tavaf namazı kılarken gördüm.[220]

218 *es-Sünenu'l-Kübra*, 2/462.
219 *es-Sünenu'l-Kübra*, Beyhaki, 2/463.
220 *es-Sünenu'l-Kübra*, Beyhaki, 2/463.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Biz, Hz. Peygamber (s.a.v)'in sahabîlerinin, onun sünneti bulunana kadar bir konuda ihtilafa düştüklerini anlattık ki böyle bir duruma vakıf olan kimse şu sonuca varsın: Bu ihtilafın sebebi ya böyle olur ya aksini ileri sürenlere sünnet ulaşmamış olur ya sünnetin muhtemel bir te'vili bulunur ya da buna benzer bir şey söz konusu olur. Umalım ki sünnete muhalif bir görüş ileri süren kimsenin gerçekçi bir özrü bulunsun.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Hz. Peygamber (s.a.v)'den sahih olarak bize ulaşan bir haber, onu bilen herkesi bağlar. Onun dışında kalanlar, onu ne güçlendirir, ne de zayıflatır; aksine insanlara farz olan, ona uymaktır. Allah, hiç kimseye Hz. Peygamber (s.a.v)'in emrine muhalefet etme hakkı tanımamıştır.

Başka Bir Konu

Bize Malik, Nafi'den, İbn Ömer'in şöyle dediğini haber verdi: "Hz. Peygamber (s.a.v), müzabeneyi yasaklamıştır. Müzabene ise ağaç üzerindeki taze hurmayı tahminî olarak, belli ölçekte kuru hurma karşılığında; dalındaki üzümü yine tahminî olarak, belli ölçekte kuru üzüm karşılığında satmaktır."[221]

Bize Malik'in, el-Esved b. Süfyan'ın azatlısı Abdullah b. Yezid yoluyla haber verdiğine göre Ebû Ayyaş Zeyd'e, Sad b. Ebi Vakkas, Hz. Peygamber (s.a.v)'e kuru hurmanın taze hurma karşılığında satın alınması hakkında sorulduğunu duyduğunu söyledi: Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu: "*Taze hurma kuruyunca azalır mı*?" "Evet" dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v), onları bundan nehyetti.[222]

Bize Malik, Nafi'den, İbn Ömer'den, Zeyd b. Sabit'ten şöyle naklet-miştir: "Hz. Peygamber (s.a.v), hurması henüz ağaç üzerinde olan mal sahibinin malını tahminî olarak satmasına ruhsat vermiştir."[223]

---

221 *el-Muvatta*, Alışveriş 2/624 no: 23; Buhari, Alışveriş 4/449 no:2185; Müslim, 3/1171 no:72/1542.

222 *el-Muvatta*, Alışveriş 2/624 no: 22; Tirmizi, 3/519 no:1224; Ebû Davud, 3/654 no: 3359; *el-Müstedrek*, 2/38-39.

223 *el-Muvatta*, Alışveriş 2/624 no: 23; Buhari, 4/449 no: 2185; Müslim, 3/1171 no: 72/1542.

Bize İbn Uyeyne, ez-Zühri'den, Sâlim'den, o da babası yoluyla Zeyd b. Sabit'ten şöyle haber verdi: "Hz. Peygamber (s.a.v), hurması henüz ağaç üzerinde olan satışa ruhsat vermiştir."[224]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Taze hurmanın kuru hurma karşılığında satılması, Hz. Peygamber (s.a.v)'in nehyine dayanılarak yasaklanmıştı. Hz. Peygamber (s.a.v), taze hurmanın kuruduğu zaman azaldığını gözönüne alarak bu tür satışı yasakladığını beyan etmiş ve hurmanın hurma ile değiştirilmesini ancak misli misline olursa serbest bırakmıştır. Denilse ki; ileride taze hurmanın kuruyunca azaldığını düşünerek, hurmanın hurma ile değiştirilmesinin daima misli misline olmasının imkânı yoktur. Zira kuruma sonucu meydana gelecek eksiklik belli değildir. Bu durum iki hususu içine alır.

Birinci husus: Ölçekteki fazlalıktır.

İkinci husus: Müzabene'dir. ***Müzabene***; ölçeği belli olan bir malı, kendi cinsinden ölçeği belli olmayan bir mal karşılığında satmaktır.

Bu, iki hususdan dolayı yasaklanmıştır.

Hz. Peygamber (s.a.v), belli ölçekte kuru hurma karşılığında henüz hurma ağacı üzerinde olan satışlara ruhsat verdiğine göre bu satışları, ya yasaklanan bir hususta istisnai bir ruhsat teşkil etmektedir ya da müzabene ve taze hurmanın kuru hurma karşılığında satılmasıyla ilgili yasak, henüz hurma ağacı üzerinde olanın dışındaki satışlara yöneliktir. Bu da genel olan bir kelam ile kendisinde özel murad edilmesi türünden bir durumdur.

Bir Önceki Başlığa Mana Olarak Benzeyen Bir Beyan

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Bize Said b. Sâlim el-Kaddeh, İbn Cüreyc'ten, Ata b. Ebi Rabah'tan, Safvan b. Mevheb ve Abdullah b. Muhammed b. Sayfi yoluyla Hakim b. Hizam'ın şöyle dediğini haber verdi: Resûlullah (s.a.v) bana şöyle dedi: *"Bana bildirildiğine- yahut bana ulaştığına göre -Ya da Allah en doğrusunu bilir- Sen yiyecek maddesi satıyormuşsun, öyle mi?"* Ben de "Evet, ey Allah'ın Elçisi" dedim. Hz.

224 Buhari, Alışveriş 2/106-107 no: 2172; Müslim, 3/1168-1169 no: 60/1539.

Peygamber (s.a.v) de şöyle buyurdu: *"Bir yiyecek maddesini, satın almadıkça ve bedelini ödemedikçe asla satma."*[225]

Bize Said, İbn Cüreyc'in şöyle dediğini haber verdi: Bu hadisi, ayrıca Ata, Abdullah b. İsme yoluyla Hakim b. Hizam'ın Hz. Peygamber (s.a.v)'den işittiğini bize haber verdi.[226]

Bize güvenilir raviler, Eyyub b. Ebû Temime'den, Yusuf b. Mahek yoluyla Hakim b. Hizam'ın, "Hz. Peygamber (s.a.v), benim yanımda mevcut olmayan şeyi satmaktan beni nehyetti." dediğini haber verdi.[227]

Yani bununla kastedilen, yanında mevcut olmayan ve teslim almak için güvencen bulunmayan şeyleri satmaktan men etti demektir.

Bize İbn Uyeyne, İbn Ebû Necih'ten, Abdullah b. Kesir'den, Ebû el-Minhal'dan, İbn Abbas'ın şöyle dediğini haber verdi: Resûlullah (s.a.v) Medine'ye geldiğinde halk, bir iki sene vadeyle hurmada selem akdi yapıyordu. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: *"Kim vade akdi yaparsa, yaptığı vadede malın ölçüsü, tartısı ve ödeme zamanı belli olsun."*[228]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Benim hıfzımda *"Vadesi belli olsun"* şeklindedir.

Başkaları, bunu benim dediğim gibi ve *"Belli bir vadeye kadar"* şeklinde de rivayet etmişlerdir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Hz. Peygamber (s.a.v)'in, kişinin yanında mevcut olmayan malı satmasıyla ilgili yasağı; alım satım sırasında satıcı nasıl görüyorsa öylece alıcının da görmesini sağlayacak şekilde yanında mevcut olmayan malı satmamasına yönelik olabilir. Bir de bu yasak, kişinin malik olmadığı şeyi satmasını menediyor olabilir. Bu durumda malın niteliği bilinmediğinden satıcıyı ona göre sorumlu tutmak mümkün olmadığı gibi, mülkiyetinde bulunmadığından, onu aynen alıcıya teslim etmeye zorlamak da mümkün olmaz. Söz konusu yasak, bu iki sebebin dışında başka bir şeyi de amaçlıyor olabilir.

225 Buhari, Alışveriş 4/403 no: 2126; Müslim, Alışveriş 3/1161 no: 35/1526.
226 Bir önceki hadisin tahriciyle aynıdır.
227 Ebû Davud, Alışveriş 3/768-769 no: 3503; Tirmizi, 3/525 no: 1233.
228 Buhari Vadeli satış 2/124 no: 2241; Müslim, 3/1226 no: 127/1604.

Hz. Peygamber (s.a.v), selem akdi yapan kimsenin onu, ölçüsü belli, tartısı belli bir malda belli bir vadeyle veya belli bir vadeye kadar yapmasını emretmiştir. Buna kişinin yanında mevcut olmayan ve satış anında mülkiyetinde bulunmayan mallar da girer. Bu akitte malın niteliği belli olup vadesi gelince satıcı, borcunu yerine getirmekle sorumlu tutulur. Bu gösteriyor ki Hz. Peygamber (s.a.v), satıcının, mülkiyetinde olmayan muayyen bir malı satmasını yasaklamıştır. Allah en doğrusunu bilendir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Bu yasak, kişinin, -kendi mülkiyetinde veya başkasının mülkiyetinde olsun- mevcut olmayan muayyen bir malı satmasıyla da ilgili olabilir; söz konusu mal, alıcısı tarafından görülmeden önce azalabilir veya helak olabilir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Hz. Peygamber (s.a.v)'in uygulamaları ve sünnetindeki zahir ve genel olan her sözü; zahirde genel olan kapalı ifadeyle o kapalının özel bir anlamı kastettiğini gösteren sabit (sahih) bir hadis bulunana kadar; zahiri ve geneli şeklinde anlaşılır ve öyle kalır. Bu hususu ve benzeri hususları daha önce anlattım.

İlim sahiplerine düşen, her iki hadisi de -uygulanmaları için bir gerekçe bulunduğu sürece- özelliklerine göre yürütmeleri ve uygulanmaları mümkün olan bu iki hadisi çelişkili saymamaları gerekir. Eğer onların ikisinin birlikte uygulanması mümkünse veya uygulanmalarına bir yol bulunursa ve biri diğerine nisbetle daha bağlayıcı değilse, yapılması gereken budur. Birlikte uygulanmaları mümkün olduğu sürece bu durumdaki iki hadis çelişkili sayılmaz. Çelişkili olan iki hadis, ancak zıddı düşmedikçe uygulanamayan hadistir. Mesela; bir hadis bir şeyi helal kılarken diğeri de haram kılıyorsa, bu tür hadisler çelişkili hadislerdir.

YÜCE ALLAH VE HZ. PEYGAMBER'İN YASAKLARININ MAHİYETİ

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi:

Soru soran kişi şöyle dedi: Bana, önce yüce Allah'ın nehyinin, sonra da Hz. Peygamber (s.a.v)'in nehyinin kapsam ve niteliğini, bir şey atlamadan -hepsini- anlatır mısın?

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)*; "O'nun nehyi iki manayı içerir." dedim.

Birincisi: Allah'ın nehyettiği şeyin haram olmasıdır, o da Allah'ın Kitabı'nda veya O'nun Nebisinin lisanı üzere gelen bir delil bulunmadıkça caiz sayılmaz.

Eğer, Hz. Peygamber (s.a.v), bir şeyi nehyetmişse, bu nehiy neticesinde artık onun, belirttiğim gibi, özel bir manası bulunmadıkça, haram olma dışında bir anlamı olmaz.

Dedi ki: Öyleyse bana sözünü ettiğin bu nehiy şeklini, mana itibarıyla benzerine de delil teşkil edecek bir misalle anlatır mısın?

İmam Şafiî: Ona şöyle cevap verdim: Bütün kadınların temelde cinsî hayatlarına dokunmak yasaklanmıştır. Ancak iki sebepten biriyle bu yasak kalkar. Bunlar da nikâh veya cariyenin sahibi olmakladır. Allah, bu iki durum ile kadınlarla cinsî ilişkiye girmeye izin vermiştir. Hz. Peygamber de nikâhtan önce yasaklanmış olan cinsî ilişkinin nasıl nikâhla helal olacağını öğretmiştir. Nikâhta; velinin, şahitlerin ve evlenilen kadın dul ise rızasının bulunmasını şart koşmuştur. Kadının rızasının bulunmasını ön gören sünnet, evlenen erkeğin rızasının bulunmasının gerekli olduğunu da göstermektedir; yani bu bakımdan erkekle kadın arasında bir fark yoktur.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle devam etti: Şu dört şart bulunursa nikâh sahih olur:

a) Evlenen kadın dulsa rızası olmasıdır.

b) Evlenen erkeğin rızası olmasıdır.

c) Kadının velisinin bulunmasıdır.

d) Şahitlerin bulunmasıdır.

Nikâhta bu söylediğimizin dışında bazı istisnai durumlar var ki nikâh sahih olmayabilir. Onları ileride açıklayacağım, inşaallah. Eğer bu şartlardan biri eksik olursa, nikâh fasit olur; çünkü o zaman Hz. Peygamber (s.a.v)'in sahih bir nikâh için koymuş olduğu şartlara uyulmamış olur.

Nikâh kıyılırken mehrin miktarı netleşirse daha iyi olur. Mehir tesbit edilmemesi, nikâhın fasit olmasını gerektirmez; çünkü Allah, Kitabında nikâh için mehri şart koşmamıştır. Bu husus, başka bir yerde ele alınmıştır.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Bu konuda kadının soyca üstün olup olmaması bu durumun değişmesine etken değildir. Çünkü her sınıfa mensup olan kadınların, nikâhlarının helal ve haram olması, -helal ve haram açısından- hak vecibeleri ve cezaî ehliyetleri itibarıyla eşittir.

İmam Şafiî şöyle dedi: Şartları mevcut olduğu zaman nikâhın caiz olduğu haller, belirttiğim gibi, Allah'ın nikâhı yasaklamadığı durumlardır. Allah'ın yasakladığı durumlarda akdedilen nikâh hükümsüzdür. Allah, Kitabında ve Peygamberinin lisanıyla bazı hallerde akdedilen nikâhı yasaklamıştır. Böyle bir nikâh elbette münfesih olur.

Mesela; kişi, karısının kız kardeşiyle evlenemez; muhakkak ki Allah, aynı zamanda iki kız kardeşle nikâhlamayı yasaklamıştır. Dört eşi olan kişinin beşinci hanımla nikâhlanması da olamaz; çünkü Allah, kişinin dörde kadar evlenebileceğini bildirmiştir. Hz. Peygamber de Allah'ın evlenmeyi dörtle sınırlandırmasının, daha fazla kadınla evlenmeyi yasaklama anlamına geldiğini açıklamıştır. Ya da insanın, karısının üzerine onun hala veya teyzesini nikâhlayamaz; çünkü Hz. Peygamber (s.a.v), bunu yasaklamıştır. İnsan, iddet bekleyen bir kadınla evlenemez.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Bu tür nikâhların hiçbiri sahih değildir; bunların akdi yasaklanmıştır. Bu konuda da ilim adamları arasında ihtilaf yoktur.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Aynı şekilde -Allah en doğrusunu bilir- Hz. Peygamber (s.a.v); şiğar nikâhı,[229] muta nikâhı ve ihramlı kimsenin evlenmesi ve birini evlendirmesini de nehyetmiştir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Biz, akdinin yapılması yasaklanan bu nikâhların hepsini, bundan önce de yasaklandığı zikredilen nikâhlar gibi, geçersiz sayıyoruz. Bu konuda bize muhalefet edenler vardır. Bu husus başka bir yerde ele alınmıştır.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Kadının; izni olmaksızın, nasıl olsa daha sonra razı olur diye evlendirilmesi de nehyedilen nikâhlardandır. Bu durumda yapılan akit yasaklanmış olan bir akit olduğundan caiz değildir.

Hz. Peygamber (s.a.v)'in yasaklamış olduğu bey'u'l-garar (aldanma riski bulunan alım satım), taze hurmayı kuru hurma karşılığında -ariye hariç- (henüz hurma ağacının üzerindeyken) satma veya Hz. Peygamber (s.a.v)'in nehyettiği diğer satışlar da bu kapsam dahilindedir.

Meselenin temeli şudur: Herkesin malı kendisinin dışında, başkasına haramdır; ancak helal kılınmış olanlarla Hz. Peygamber (s.a.v)'in yasakladığı alım satım yollarıyla helal kılınanlar müstesnadır. Hz. Peygamber (s.a.v)'in yasakladığı alım satımlar, birine ait olup aslı haram kılınmış olan bir malı başkasına helal kılmaz. Yasaklanmış olan bir alım satımda bulunarak işlenen günah, bir haramı da helal kılmaz. Başkasına ait mallar ancak günah olmayan bir yolla helal olur. Bu ise genel ilmî kurala dahil olan bir husustur.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi:

Biri şöyle sorabilir: Bundan önce anlattığın yasağa muhalif olan ve kişiye yasaklandığı halde mubah sayılan şeylerin izah şekli nedir?

Bunun cevabı -İnşaallah- şudur: Hz. Peygamber (s.a.v), bir kat elbiseyle örtünmeyi ve tek bir kat elbise giyinip avret yerini göğe doğru açmayı yasaklamıştır.[230]

229 Şiğar Nikâhı: Bir nevi berdeldir. Kendi kızını veya kız kardeşini karşı tarafa verip ona karşı o taraftan kız veya kız kardeşi kendine veya oğluna almak...

230 Buhari, Giyim 4/60 no: 5821; Müslim, Giyim ve Süslenme 3/1661.

Hz. Peygamber (s.a.v), kişiye yemeği kendi önünden yemesini emretmiş ve kabın ortasından yemesini yasaklamıştır.[231]

Bu zikrettiğimiz hadis kadar sahih olmasa da Hz. Peygamber (s.a.v)'in kişinin iki hurmayı birlikte yemesini, hurmanın içini açıp bakmasını ve yol üstünde gecelemesini yasakladığı da rivayet edilmiştir.[232]

Bir kimse için elbise giyinmek mubahtır. Yemek yemek serbest olduğundan istediği gibi yemesinde beis yoktur. Bir şahsa ait olmadığına, Allah'ın yolu herkes için mubah sayıldığına ve bu konuda insanlar eşit haklara sahip bulunduğuna göre, söz konusu kişi bir şeyi yapmaktan menedilmiş ve bir şeyi yapmakla emrolunmuştur.

Bu, yapılması buyrulan şey ile nehyedildiği şey birbirinden farklıdır. Hz. Peygamber (s.a.v), kişinin bir kat elbiseyle örtünmesini ve tek bir elbise giyinip avret yerini açarak durmasını yasaklamıştır. Bu gösteriyor ki burada söz konusu olan, avret mahallinin açılmasıdır. Eğer o, elbisesiyle avret yerini örtüyorsa mesele yok; çünkü Hz. Peygamber (s.a.v)'in kişinin avret yerini açmasıyla ilgili yasağı, onun bizzat bu elbisenin giyilmesini yasaklaması anlamına gelmemektedir ki onun bu elbiseyi giymesi haram kılınmış olsun. Burada, kişiye avret yerini örtecek şekilde giyinmesini emretmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.v)'in kişiye yemeği önünden yemesini emretmesi ve yemeğin ortasından yememesini söylemesine gelince; önünden yemesi de, yemeğin tamamını yemesi de mubahtır. Ancak önünden yemenin bir edep meselesi olduğunu bildirir. Bu, birlikte yemek yediği kişinin nazarında daha iyi ve oburluktan, aç gözlülükten uzaktır. Hz. Peygamber (s.a.v)'in yemeği ortasından yemeyi yasaklaması da,ona bereketin üstten gelmesiyle ilgilidir. Bu ise kişinin lehine bir şeydir; çünkü bu bereket, daima üstten gelir. Kişi doğal olarak önce yemeği yanlardan yedikten sonra tepesini de yiyebilir.

231 Buhari, Yemek adabı 3/431 no: 5376; Müslim, Yeme ve içme adabı 3/1599 no: 108/2022.

232 Buhari, Mezâlim 2/193 no: 2455; Müslim, içme adabı 3/1617; *Mecmau'l-Zavaid*, Yemek adabı 5/42.

Eğer kişiye yolun üstünde yürümek mubah kılınmışsa, orada gecelemek de serbesttir; çünkü oranın bir sahibi yoktur ki orada yürümeyi yasaklasın ve bu sebepten dolayı da haram olsun. Hz. Peygamber (s.a.v), kişiyi bir sebepten dolayı yol üstünde gecelemekten menetmiştir. Bu da onu gözetmekle ilgilidir; çünkü Hz. Peygamber şöyle buyurdu: *"Yol, haşerat ve yılanların barınağıdır."*[233] Bundan anlaşılıyor ki yol üstünde gecelemek haram kılınmış değil, kişinin menfaati gözetilmiştir. Bu hadisle yol, dar ve işlek ise bizzat orada gecelemek de yasaklanmış olabilir; çünkü bu durumda orada geceleyen kişi, başkalarının gelip gitme hakkını engellemiş olur.

Birisi şöyle bir şey sorsa: Bununla bir önceki hadis arasındaki fark nedir?

Ona şöyle deriz: Bir kimseye delil getirilmişse, Hz. Peygamber (s.a.v)'in anlattığımız şeyleri yasakladığını biliyorsa ve bu yasağa rağmen kasten onları yapıyorsa, yasaklanmış olan bir işi yaptığı için günahkâr olur. Allah'a tevbe etmesi ve aynı işi bir daha yapmaması gerekir.

Birisi şöyle bir şey sorsa: Bu günahkârdır, daha önce anlattığın nikâh ve alım satım konularıyla ilgili yasağı dinlemeyen kişi de günahkârdır; peki, bu kişilerin durumunu nasıl birbirinden ayırıyorsunuz?

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Ben de şöyle cevap verdim: Günah olmaları bakımından arasında bir ayrım yapmıyorum; çünkü ben, ikisini de günahkâr saydım. Günahların bir kısmı diğerlerine göre daha büyüktür.

Eğer şöyle derse: Sen, o tarzda bir elbiseyi giymesini, o tür yemek yemesini ve yolda gecelemesini günah saymıyorsun da öbürüne, nikâhın bir kısmını ve satışın bir kısmını haram saydın? Bu ne demektir?

Cevaben deriz ki: O kişi mubah ve helal olan bir işle emrolunmuştur. Ben de onun için helal olan şeyi helal, haram olan şeyi haram saydım. Ona haram kılınan şey, helal kılınan şeyle aynı değildir. Mubah olan şeyi yapmak ona haram sayılmaz. Fakat o işte günah olacak bir iş yapmasını haram kılar.

233 Müslim, İmare, 178.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi:

Eğer, "Bunun misali nedir?" dense ona şöyle cevap verilir:

Bir kimsenin karısı ve cariyesi olduğunu kabul edelim. O kimse, bunlar ay hali görürken ve oruç tutarken kendileriyle cinsî ilişkide bulunmaktan menedilmiştir. O, bu işi yapsa, bu durumdaki cinsî ilişki kendisi için helal olmaz. Söz konusu kadınlar, bu durumda değilken hiçbiri kendisine haram değildir. Çünkü bu kadınların her ikisi temelde onun için mubahtır.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle devam etti:

Esas itibarıyla kişinin malı, başkasına haram kılınmıştır; ancak bu mal, helal olan bir yolla mubah kılınmışsa o başkadır. Kadınlar da nikâh ve cariyenin sahibi olma gibi bir yolla mubah kılınmadıkça haramdır. Bir kimse yasaklanmış olduğu halde kendisine haram kılınmış olan bir kadınla nikâh akdi yapsa ve böyle bir cariyeyi satın alsa, bu durumdaki kadınlar ona helal kılınmış olmaz. Haram olan şey bir başka haramla helal olmaz ve haram olduğu üzere kalır. Bu gibi hükümlerin; Allah'ın Kitabı, Peygamber (s.a.v)'in dili, Müslümanların icması ve bunların benzeri bir yolla helal kılındığı ortaya çıkıncaya kadar hükümleri aynen devam eder.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Bir kısım delillerle haram oluşu, istenmeyen nehiyler hakkında daha önce de örnekler vermiştim. Onları burada tekrar zikretmek istemedim. Allah'tan günahtan korunmayı ve muvaffakiyet diliyorum.

İLİM

İmam Şafiî şöyle dedi: Birisi bana şöyle sordu: İlim nedir? Ve ilim konusunda insanların üzerine düşen görev nedir?

Ona şöyle dedim: İlim iki türlüdür:

Birincisi: Herkesin bildiği ilimdir. Akıllı ve ergen olan her Müslümanın ondan habersiz olması caiz değildir.

Muarızım; "Buna örnek verir misiniz?" dedi.

Şöyle dedim: Bunlar; Allah'ın insanlara farz kıldıkları; beş vakit namaz, Ramazan orucu, gücü yetenlerin hacca gitmeleri ve mallarından zekât vermeleridir. Allah'ın, insanlara zinayı, adam öldürmeyi, hırsızlığı ve içkiyi haram kılması ve bu kapsamda olanlar da bu kabildendir. İnsanların düşünmeleri, yapmaları ve canlarıyla fedakârlıkta bulunmaları gibi kendilerinden istenilen diğer hususları ve Allah'ın haram kıldığı şeylerden sakınmaları gerektiğini bilmeleridir. Bu sınıfa giren ilmin, Allah'ın Kitabı'nda nas halinde tamamı mevcuttur. Bütün Müslümanlar buna vakıftırlar. Seleflerinin kendilerine toplu halde naklettikleri bu ilmi, kendileri de toplu halde onlardan nakletmişlerdir. Böylece bu ilmi; onlar, Peygamber (s.a.v)'den rivayet etmişler, bunun rivayeti ve kendilerini bağlayıcı olduğu hususunda ihtilaf etmemişlerdir. Herkesin bildiği bu ilimde, rivayet yanlışlığı ve yanılgıya düşmek mümkün değildir. Bunda çekişip ihtilaf etmek de caiz değildir.

"İlmin ikinci çeşidi nedir?" dedi.

Ona şöyle dedim:

İkincisi; farzların fer'i yönüyle ilgili meselelerinin ve onlara taalluk eden hükümlerin kullara yüklediği sorumluluktur. Bunlar hakkında Kur'ân'da bir nas bulunmadığı gibi, çoğu hakkında sünnet nassı da yoktur. Bazıları hakkında da herhangi bir sünnet vardır, fakat o sünnet, bazı

kişilerce bilinen ve çoğu kişiler tarafından bilinmeyen rivayetlerdir. Bu tür ilim; te'vil ve kıyas yoluyla kavranabilir.

Bu açıklama üzerine şöyle sordu: Bir önceki ilim gibi, bu ilmi de bilmek herkese vacip midir, yoksa insanlar bu bilgiden muaf mı tutulmuşlardır? Yahut bazıları bu ilmi nafile olarak öğrendiği takdirde onu öğrenmeyenler günahtan kurtulurlar mı? Ya da üçüncü bir görüş varsa ona dair haber veya kıyası bize gösterebilir misiniz?

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi:

Ben de ona şöyle dedim: Doğrudur, gerçekten de üçüncü bir görüş vardır.

Dedi ki: Onu deliliyle beraber açıkla ve o ilmin hangisi gerekli, onu kimin öğrenmesi gerekir ve onu öğrenme sorumluluğu kimden kalkar?

Ona şöyle cevap verdim: Bu ilmî dereceye sıradan kişilerin ulaşma imkânı yoktur. İlimle meşgul olan herkes de onu öğrenmekle mükellef değildir. Bu ilmi öğrenme imkânı bulan ilim ehlinin tamamının da onu ihmal etmeleri caiz olmaz. İnsanlardan yeteri kadar kimse onu öğrenmesi halinde diğerleri -inşaallah- sorumlu olmaz. Bu ilmi öğrenme neticesinde hâsıl olacak fazilet onu terk etmeyip öğrenenlere ait olacaktır.

Dedi ki: Bana, bu konuda ona kıyas edilebilecek bir haber veya o manada bir delil gösterebilir misin?

Ona şöyle dedim: Allah, Kitabında ve Peygamberinin lisanıyla, cihadı farz kılmış sonra da cihada katılmayı pekiştirmiş ve şöyle buyurmuştur:

"Allah müminlerden, mallarını ve canlarını, kendilerine (verilecek) **cennet karşılığında satın almıştır. Çünkü onlar Allah yolunda savaşırlar, öldürürler, öldürülürler.** (Bu), **Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'ân'da Allah üzerine hak bir vaaddir. Allah'tan daha çok sözünü yerine getiren kim vardır! O halde O'nunla yapmış olduğunuz bu alışverişinizden dolayı sevinin. İşte bu,** (gerçekten) **büyük kazançtır."** [Tevbe, 9/111]

Yüce Allah yine şöyle buyurdu:

"...Müşrikler nasıl sizinle topyekûn savaşıyorlarsa siz de onlara karşı topyekûn savaşın ve bilin ki Allah (kötülükten) **sakınanlarla beraberdir."** [Tevbe, 9/36]

Yine şöyle buyurdu:

"O haram aylar çıkınca müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün; onları yakalayın, onları hapsedin ve onları her gözetleme yerinde oturup bekleyin. Eğer tevbe eder, namazı dosdoğru kılar, zekâtı da verirse artık yollarını serbest bırakın. Allah bağışlayan, esirgeyendir." [Tevbe, 9/5]

Yine şöyle buyurdu:

"Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe inanmayan, Allah ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak dini kendine din edinmeyen kimselerle, küçülerek elleriyle cizye verinceye kadar savaşın." [Tevbe, 9/29]

Bize Abdülaziz, Muhammed b. Amr b. Alkama'dan, Ebû Selemeden, Ebû Hureyre yoluyla Resûlullah (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu nakletti:

"İnsanlarla 'La ilahe illallah' deyinceye kadar savaşmaya devam edeceğim. 'La ilahe illallah' dediklerinde kanlarını ve mallarını, haklı bir sebep olmadıkça, korumuş olurlar. Bundan sonra hesapları Allah'a aittir."[234]

Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"Ey iman edenler! Size ne oldu ki (Allah yolunda topluca savaşa çıkın!) **denildiği zaman yere çakılıp kalıyorsunuz? Dünya hayatını ahirete tercih mi ediyorsunuz? Fakat dünya hayatının faydası ahiretin yanında pek azdır. Eğer** (topluca savaşa) **çıkmazsanız,** (Allah) **sizi pek elem verici bir azap ile cezalandırır ve yerinize sizden başka bir kavim getirir; siz** (savaşa çıkmamakla) **O'na hiçbir zarar veremezsiniz. Allah her şeye kadirdir."** [Tevbe, 9/38-39]

Allah şöyle buyurmuştur:

"Gerek hafif, gerek ağırlıklı olarak savaşa çıkın, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihad edin. Eğer bilirseniz, bu sizin için daha hayırlıdır." [Tevbe, 9/41]

234 Buhari, İman 1/94-95 no: 25; Cihad 2/345 no: 2946; Müslim, İman 1/52 no: 36/22.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Bu ayetlerden; genel olarak cihada, özel olarak da savaşa gücü yeten herkese farz kılınmış ve hiç kimsenin cihattan geri kalmasının caiz olmadığı manası çıkabilir. Namaz, hac ve zekâtta olduğu gibi, gücü yeten kimse ondan geri kalamaz. Bir kimsenin kendisine farz olan bir şeyi, onun adına başka biri eda edemez. Çünkü bu konuda bir kimsenin ameli, başkasının adına kabul edilmez.

Bu ayetlere göre; cihad ve savaşa çıkmanın farz oluşu, namazların farz oluşu gibi değildir. Buradaki farz, farz-ı kifaye anlamına gelebilir. Bazı kimseler, müşriklere karşı bu cihadı yerine getirince, diğerlerinden bu farz kalkar ve cihada katılanlar sevap kazandıkları gibi, katılmayanların da günahkâr olmalarını önlenmiş olur.

Allah (c.c), cihada katılanlarla katılmayanları eşit tutmamış ve şöyle buyurmuştur:

"Müminlerden -özür sahibi olanlar dışında- oturanlarla malları ve canlarıyla Allah yolunda cihad edenler bir olmaz. Allah, malları ve canlarıyla cihad edenleri, derece bakımından üstün kıldı. Gerçi Allah hepsine de güzellik (cennet) **vaat etmiştir; ama mücahitleri, oturanlardan çok büyük bir ecirle üstün kılmıştır."** [Nisa, 4/95]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Bu ayetlerin zahirine göre, cihad bütün müminlere farzdır.

Dedi ki: Müminlerden bir kısmının bu farzı yerine getirmesiyle cihada katılmayanların bu mesuliyetten muaf olacaklarına dair bir delil gösterebilir misin?

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi:

Ona şöyle dedim: Şu ayette buna işaret vardır.

Dedi ki: Ayetin neresinde?

Dedim ki: **"Allah hepsine de güzellik** (cennet) **vaat etmiştir."** [Nisa, 4/95] buyurmuştur. Cenab-ı Hak, cihada katılmayanlara mümin olmaları şartıyla cenneti vaat etmiştir; cihad edenlerin, cihada katılmayanlardan üstün olduklarını belirtmiştir. Müminlerden bir kısmı savaşırken, savaşa katılmayanlar günahkâr olsalardı, onlara cennetin değil, günah işledikleri için cezanın verilmesi -Allah affetmezse- daha uygun olurdu.

Dedi ki: Bu konuda bundan başka delil bulabilir misin?

"Evet" dedim. Allah (c.c) şöyle buyurmuştur:

"Müminlerin hepsinin toptan sefere çıkmaları doğru değildir. Onların her kesiminde bir grup dinde (dini ilimlerde) **geniş bilgi elde etmek ve kavimleri** (savaştan) **döndüklerinde onları ikaz etmek için geride kalmalıdır. Umulur ki sakınırlar."** [Tevbe, 9/122]

Hz. Peygamber (s.a.v.), ashabından bir kısmını beraberinde savaşa götürdü ve bir kısmını da geride bıraktı. Zira Ali b. Ebi Talib, Tebük savaşına katılmamıştır.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Allah (c.c) bize bütün Müslümanların savaşa katılmalarının gerekmediğini haber vermiştir.

"Onların her kesiminde bir grup...(savaştan) döndüklerinde onları ikaz etmek için geride kalmalıdır..." [Tevbe, 9/122]

Allah, müminlerden bir kısmının savaşa katılmalarını, bir kısmının da dini iyice öğrenmelerini bildirmiştir. Bilinmemesi imkânsız olan diğer farzların çoğunda da durum böyledir. Allah en doğrusunu bilir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Farz-ı kifaye anlamına gelen ve başkasının yerine yapılabilen farzların hepsi bu kapsamda olup Müslümanlardan yeteri kadar bir kesimin onları yerine getirmesi halinde diğerleri günahtan kurtulurlar. Müslümanların hepsi, böyle bir farzı terk ederse gücü yeten herkesin günahkâr olacağından korkarım; hatta bu konuda şüphem yoktur; çünkü Allah: **"Eğer** (gerektiğinde savaşa) **çıkmazsanız,** (Allah) **sizi pek elem verici bir azap ile cezalandırır..."** [Tevbe, 9/39] buyurmuştur.

Dedi ki: Bunun manası nedir?

Şöyle dedim: Bu ayet gösteriyor ki Müslümanların toptan savaşa katılmamaları caiz değildir. Yeteri kadar Müslüman cepheye gidip savaşırsa, onlara katılmayanlar günahkâr olmazlar. *-İnşaallah-* Çünkü Müslümanların bir kısmının cepheye gidip savaşmasıyla savaşa katılın emri yerine getirilmiş olur.

Dedi ki: Cihadın dışında bunun benzeri var mıdır?

Şöyle dedim: Cenaze namazı kılmak ve cenazeyi defnetmek de böyledir. Cenazeyi ortada bırakmak caiz değildir. Ancak cenazenin bulunduğu yerdeki bütün insanların bu işe katılmaları gerekmez. Yeteri kadar kişinin bu işi yapmasıyla diğerleri günahtan kurtulurlar. Selama karşılık vermek de böyledir. Allah şöyle buyurmuştur:

"Bir selam ile selamlandığınız zaman siz de ondan daha güzeliyle selamlayın yahut aynısıyla karşılık verin. Şüphesiz Allah, her şeyin hesabını yapandır." [Nisa, 4/86]

Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Ayakta olan, oturana selam verir."

"Topluluktan biri selamı alırsa, bu ötekiler için de yeterlidir."[235]

Bununla selama karşılık verilmesi kastedilmiştir. Bir veya birkaç kişinin selama karşılık vermesiyle, selamla ilgili ayetin hükmü yerine getirilmiş olur. Yeteri kadar kişinin selama karşılık vermesi, ayetin hükmünün terk edilmesini önler.

Müslümanlar da Peygamberimizden günümüze kadar belirttiğim hal üzere gelmişlerdir. Onların az bir bölümü dinî bilgileri öğrenmiş, bir kısmı cenazeyle ilgili görevleri yerine getirmiş, bir kısmı savaşlara katılmış, bir kısmı selama karşılık vermiş, bir kısmı da bu işlere katılmamışlardır. Ancak onlar, din ilmiyle uğraşanların, cihada katılanların, cenazeyle ilgili görevleri yerine getirenlerin ve selama karşılık verenlerin, sevap bakımından üstün olduklarını bilirler; yeteri kadar kimsenin bu işleri yerine getirmesi halinde, diğer Müslümanları, bu işlere katılmadıkları için günahkâr saymamayı da bilirler.

235 *el-Muvatta*, Selam 2/959; Buhari, İzin alma 4/136 no: 6231; Müslim, Selam 3/1703 no: 1/2160, Ebû Davud, Edeb 5/387 no: 5210; *Mecmau'z-Zavaid*, Edeb 8/35.

HABER-İ VÂHİD

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* dedi ki; biri bana şöyle dedi: İlim ehline karşı huccet teşkil edecek en az şeyin ne olduğunu benim için belirle ki, ona göre haber-i vâhidin sıhhati de anlaşılsın.

Ona şöyle dedim: Haber-i vâhid: Hz. Peygamber (s.a.v)'e ulaşacak şekilde yahut bir ravide nihayet bulacak şekilde tek kişinin tek kişiden rivayet ettiği hadistir.

Haber-i vâhidin huccet olması için onda bir kısım şartların toplanması gerekir:

Haber-i vâhidi rivayet eden kimsenin; dininde güvenilir, hadisinde doğru olmakla tanınmış, rivayet ettiği şeyi iyice kavramış olması, lafzı bakımından hadisin manasını değiştirecek olan hususları bilen yahut hadisi işittiği gibi harfi harfine rivayet eden ve manaya göre hadis rivayet etmeyen biri olması gerekmektedir. Çünkü hadisin manasını saptıracak olan hususları bilmediği halde, haber-i vâhidi manaya göre rivayet ederse, belki helali harama çevirir. Haber-i vâhidi harfi harfine rivayet ettiği zaman, hadisi saptırmasından korkulacak bir husus kalmaz. Hadisi ezberinden rivayet ediyorsa tam olarak hıfzeden, yazılı metinlerden rivayet ediyorsa, kitabına sahip olan biri olması şarttır.

Hadis ehliyle bir hadiste iştirak halindeyse kendisi de onların hadisine muvafıktır. Karşılaştığı kimseden işitmediği şeyleri rivayet eden ve Hz. Peygamber (s.a.v)'den güvenilir ravilerce yapılan rivayetlere muhalif şeyler nakleden bir müdellis olmamalıdır.

İşte birinden haber-i vâhidi rivayet eden kimsenin üstündeki ravilerin de sened bakımından böyle olmaları gerekir. Böylece hadisin isnadı geriye doğru ya Hz. Peygamber (s.a.v)'e ulaşır ya da bir ravide nihayet bulur.

Çünkü bu yolla da ravilerden her biri, kendisinden hadisi alan şahsı doğrulamış olur. Hadisin senedinde yer alan her ravinin bu anlattığım niteliklerden yoksun olması düşünülemez.

Dedi ki: Sen, bana bu hususu öyle açıkla ki meseleyi daha iyi anlamış olayım; çünkü bu konuyla ilgili bilgim ve hadis hakkında anlattığın şeylerle ilgili bilgim azdır.

Ona şöyle dedim: Bunu kıyas etmen için haber vermemi mi istiyorsun?

"Evet" dedi.

Şöyle dedim: Hadis, kendi başına bir asıl olup başkasına kıyas yapılmaz; çünkü kıyas, asıldan daha zayıftır.

Dedi ki: Hadisi başkasına kıyas yapmanı istemiyorum; fakat hakkında genel bir bilgiye sahip olduğumuz şahitliğe benzeterek anlatır mısın?

Ona şöyle dedim: Hadis, bazı hususlarda şahitliğe benzemez, bazı bakımlardan da ona benzer.

Dedi ki: Nerelerde şahitliğe benzemez?

Şöyle dedim: Hadiste bir erkek ve bir kadını tek başlarına kabul ederim; fakat şahitlikte ise bunlardan birini tek başına kabul etmem. Hadiste, ***"Bana falan, falandan rivayet etti."*** sözünü kabul ederim; eğer bunu söyleyen müdellis[236] bir kişi değilse! Şahitlikte ise ancak ***"işittim," "gördüm"*** veya ***"beni şahit etti"*** gibi sözleri kabul ederim.

Hadisler arasında ihtilaf olabilir. O zaman ben, Kitap, sünnet, icma ve kıyas ile delil getirerek ihtilaflı hadislerden birini tercih ederim. Şahitlikte böyle yapılmaz; yani şahitlik konusunda istidlal yoluyla bir tercihte bulunulmaz. Sonra onların hepsi beşerdir, şahitlik edebilirler. Ben herkesin hadisini kabul etmem; çünkü hadiste bazı lafızların değiştirilmesiyle manaların saptırılma ihtimali vardır.

Buna rağmen hadisin, -anlattıklarımın dışında- pek çok hususta şahitlik meselesiyle arasında benzerlikler de vardır.

---

236 **Müdellis**: Bir ravi, görüşmediği veya görüştüğü halde hadis almadığı bir şeyhten bizzat rivayet etmişçesine hadis rivayet ederse böyle rivayet etmesine tedlis, tedlis yapana da müdellis denir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi:

O, şöyle dedi: Senin "Ancak güvenilir, ezberi iyi ve hadisin manasını saptıracak olan şeyleri bilen bir ravinin hadisini kabul ederim." sözüne ben de katılırım. Şahitlik konusunda niçin aynı şeyi söylemiyorsun?

Şöyle dedim: Hadisin manasını saptırmak, şahitliğin manasını saptırmaktan daha kapalı bir durum olduğu içindir ki şahitlikten daha çok hadiste ihtiyatlı davranıyorum.

Dedi ki: Bu husus söylediğin gibidir. Yalnız, kendisinden hadis rivayet edilen kişi güvenilir bir kimse olduğunda; onun, güvenilir olduğunu senin bilmediğin birinden hadis rivayet ettiği zaman, o güvenilir kimseyi iyi zanda bulunarak kabul edeceğin yerde, ona karşı çıkmanı uygun görmüyorum. Çünkü sen, tanımasan bile güvenilir bir kimseden rivayet eden birini terk etmemen gerekir değil mi?

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi:

Ona şöyle dedim: Bir kimsenin bir kimsede alacağı var diye şahitlik yapan iki şahidin ifadesine tanıklık eden adil, bilgili dört kişiyi ele alalım. Bu dört kişi, sana o iki şahidin adil olduklarını söylemedikleri halde, sen onların ifadesine göre hüküm verir misin?

Dedi ki: Hayır, o iki şahidin adil olduklarını öğrenene kadar onların ifadesine dayanarak kesin bir karar vermem. Bu iki şahidin ifadesini dinleyen o dört kişi veya başkaları onların adil olduklarını söylerse ya da ben kendim bilirsem o zaman hüküm veririm.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi:

Ona şöyle dedim: Niçin sen, bana hadisi kabul etmemi söylediğin esasa göre o iki şahidin ifadesini kabul etmiyorsun? O dört kişinin, ancak kendileri katında tamamen adil olan kimselerin ifadesine tanıklık edeceklerini söylüyorsun.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi:

Bunun üzerine şöyle dedi: Onlar, bazen kendi katlarında adil olan kimselerin ifadesine şahitlik ediyorlar, bazen de tanıdıkları ve adil olup olmadığını bilmedikleri kimselerin ifadesine şahitlik ediyorlar. Böyle bir şey, onların şahitliklerinde mevcut olunca ben, onlar bir kimsenin adil ol-

duğunu belirtmedikçe ya da onun adil olduğunu ve benim huzurumda başkasının adil olduğuna tanıklık eden kimsenin adil olduğunu kendim bilmedikçe biri hakkındaki şahitliklerini kabul edemem. Şahidin diğeri için adil dediği ve adil olduğunu benim bilmediğim birinin bir şahide adil demesi neticesinde de kabul etmem.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi:

Ona şöyle dedim: Burada ileri sürdüğün huccet, doğru olduğunu bilmediğimiz sadık bir kişinin haberini kabul etmemen konusunda senin aleyhine bir delil teşkil eder. İnsanlar, adil olduğunu bildikleri tanıklarının ifadesine şahit olma konusunda, hadisinin sıhhatini bildikleri kimsenin rivayetini kabul etme hususuna gösterdikleri titizlikten daha fazla titizlik gösterirler.

Şöyle ki: Bir kimse, biriyle karşılaşır, onda iyilik belirtileri görür, bu yüzden ona iyi zan besler, hadisini kabul eder, durumunu bilmediği halde ondan nakilde bulunarak, "filan adam bana şöyle rivayet etti..." der. Bunu da ya o hadisi güvenilir bir ravinin yanında bulmayı umar ve onu güvenilir birinden alırım diye iyi niyetle alır ya da onu benimsemediğini ve bu hususta hayretini göstermek için veya hadis konusundaki gafletinden dolayı yapar. Ben, asla bir kimseyle karşılaştığımı bilmiyorum ki; o, hem güvenilir bir muhaddisten, hem de ona muhalif olan birinden hadis rivayet etmesin. Bu hususta üzerime düşeni yaptım. [Yani raviler, güvenilir kimselerden de, güvenilmeyen kimselerden de hadis rivayet ederler.]

Benim, bana hadis rivayet eden kimsenin doğruluğunu bilme konusunda bazı deliller aramam, sened bakımından onun bir üstündeki kişinin doğruluğunu bilme hususundaki delilleri aramamdan daha fazla gerekli değildir. Çünkü ben, karşılaştığım ravilerin hepsi hakkında da onun hakkında ihtiyaç duyduğum şeylere ihtiyaç duyuyorum. Onların hepsi, bir haberi, üstlerindeki kişilerden sahih olarak alıp sonraki kişilere aynen aktarıyorlar.

O adam şöyle dedi: Müdellislik yaptığını bilmediğin kişilerin "filandan..." diyerek rivayet ettiği hadisi nasıl kabul ediyorsun? Belki bu rivayette onun işitmediği bir şey de bulunabilir.

Ona şöyle dedim: Adil Müslümanlar, kendileriyle ilgili işlerde doğru ve dürüst kimselerdir. Kendileriyle ilgili halleri, başkalarıyla ilgili hallerden farklıdır. Ben, onları kendileriyle ilgili bir konuda adil olarak bildiğim zaman şahitliklerini kabul ederim. Başka birinin ifadesine şahitlik ettikleri zaman, o kişinin durumunu bilmedikçe, onların bu şahitliklerini kabul etmediğimi görmez misin? Benim onların adil olduklarını bilişim, ifadesine tanıklık ettikleri kişinin adil olmasını da bilmem anlamına gelmez. Kendileri hakkındaki bilgi ve haberlerle ilgili sözlerin doğru olduğunu kabul ederiz. Ancak, onların bu sözlerine muhalif bir fiillerini görürsek, fiillerinin üzerine düşen hususlara muhalif olduğunu göz önüne alarak, onlardan sakınır. Ne geçmişlerimizde, ne de yetiştiğimiz arkadaşlarımız arasında memleketimizde tedlis yapan kimseyi tanıyoruz. Böyleleri yeni çıkmıştır. Bir kimsenin böyle birinin rivayetini kabul edeceği yerde terk etmesi, onun için daha hayırlı olur.

Bir kimsenin "Ben falandan şöyle işittim; o da 'filandan şöyle işittim' diyor." ve "Falan bana falan aracılığıyla şöyle rivayet etti." sözleri hadis ehli nezdinde eşittir. Onlardan biri, ancak karşılaştığı kimseden, o da önem verdiği kimseden işittiği hadisi bu yolla rivayet eder. Biz de "Falan, bana filandan şöyle rivayet etti." ifadesini benimsedik.

Bir kimse, rivayetinde bir kere tedlis yapınca bize hatasını göstermiş olur. Söz konusu hata, eğer kişiye yalanla isnad edilmemişse, bu yüzden onun hadisini reddederiz. Doğrulukla ilgili bir nasihat sebebiyle meydana gelmiş değildir ki doğruluk konusundaki nasihat ehlinin sözlerini kabul ettiğimiz gibi onunkini de kabul edelim.

Şöyle dedik: Bir müdellisin rivayet ettiği hadisi, bu konuda o, "Bana rivayet etti." veya "Ben işittim." demedikçe kabul etmeyiz.

Dedi ki: Görüyorum ki sen hadisini kabul etmediğin kimsenin şahitliğini kabul ediyorsun, değil mi?

Dedim ki: Ben, Müslümanlar katında hadisin önem ve yerinin büyük olmasından ve belli bir sebepten dolayı onu kabul ederim.

"O sebep nedir?" dedi.

Şöyle dedim: Hadisin bir lafzının terk edilmesi, onun manasını değiştirir ya da muhaddisin lafzından başka bir kelimeyle söylenirse, onu söyleyen hadisin anlamını değiştirmeyi amaçlamazsa bile, bu onun manasını değiştirir. Eğer hadisi nakleden kişi bu manayı bilmiyorsa, hadisi kavrayamamış demektir. Dolayısıyla eğer ravi, anlamadığı bir hadis naklediyorsa, biz onun rivayet ettiği bu hadisi kabul etmeyiz. Hadisi harfi harfine rivayet etmeyen ve manayı anlamadığı halde, hadisi manaya göre rivayet etmek isteyen kişiden biz, bu hadisi nasıl kabul edelim?

O şöyle dedi: Bu durumda söz konusu kişi, hadisi kabul edilmeyen adil biri mi oluyor?

Ona şöyle dedim: Evet, eğer kişi anlattığımız gibi, açık bir töhmet altında ise biz, onun hadisini reddederiz. Bazen kişi başkasına karşı adil olduğu halde kendisi ve bazı yakınları söz konusu olunca töhmet altında olabilir. Belki de onun için haksızlığa yol açacak bir şahitlik, bir uçurumdan yuvarlanmaktan daha ağır gelir. Fakat bir kere o töhmet altında kalınca şahitliği kabul edilmez. Hadisi harfi harfine rivayet etmeyen ve onun manalarını iyice kavramayan kişi hakkındaki töhmet ise herhangi bir durumdan dolayı töhmet altında kaldığı için birinin lehine yaptığı şahitliği reddedilen kimseye nisbetle daha açıktır.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Şahitler, hakkında şahitlik yaptıkları olaylar bakımından göz önüne alınırlar. Biz, şahitlerin, lehine şahitlik yaptıkları kimseye bir meyilleri olduğunu ve onu koruma gibi amaçları bulunduğunu anlar veya görürsek onların şahitliklerini kabul etmeyiz. Yine onlar, muğlâk ve kavrayamayacakları bir konuda şahitlik ederlerse, bu tür şahitliklerini de kabul etmeyiz; çünkü onlar, şahitlik ettikleri şeyin manasını kavramaktan uzaktırlar.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Muhaddislerden, çok yanılan ve yanında sahih bir kitabın aslı bulunmayan kimselerin hadisini de kabul etmeyiz; tıpkı şahitlikte çok yanılan kimselerin tanıklığını kabul etmediğimiz gibi...

Hadisçilerin hepsi bir değildir. Onların içinde hadis ilmiyle; babası, amcası, yakın akrabası ve sadık raviden tahsil etme ve işitme, uzun süre

hadis konusunu tartışan kimselerin sohbetine katılma gibi özellikleriyle meşhur olanlar vardır. İşte bu mertebede olanlar, hadis hıfzı bakımından önde gelen kimselerdir. Hadis hıfzı bakımından geride olan birisi, böyle önde gelen bir raviye muhalefet ederse, uygun olan, geride olanın hadisini terk edip önde gelen ravinin hadisini kabul etmektir.

Hadisçiler, bir raviden alınan hadiste ortak hareket ettikleri zaman, hıfzlarının hafız muhaddislerinin hıfzlarına uygun olup olmamasına bakılarak değerlendirmesi gerekir.

Rivayet farklılık gösterdiği zaman, hangisinin doğru hıfzedilmiş ve hangisinin yanlış hıfzedilmiş olduğu sonucuna bu şekilde varırız. Hıfzdaki yanlışlık ve diğer hususlar, bize ravinin sadakati, hıfzı ve yanılması gibi konularda yol gösterir. Biz bunları başka bir yerde açıkladık. Allah'tan muvaffakiyet dilerim.

O adam şöyle sordu: Senin, bir şahidin tek başına şahitliğine müsaade etmediğin halde, haber-i vâhidi kabul konusundaki delilin nedir? Onu çoğu kez şahitliğe kıyas yaparken ve bazen de haber-i vâhidle şahitliği birbirinden ayırırken delilin nedir?

Ona şöyle dedim: Sen, bitirdiğini sandığım konuyu tekrar ediyorsun. Ben, onu şahitliğe kıyas etmedim. Sen, benden hadisten daha iyi bildiğin bir şeyle misal vererek, onu anlatmamı istedin. Ben de sana şahitliği misal göstererek onu anlattım, yoksa haber-i vâhidi şahitliğe kıyas ederek delil getirmiş değilim. Haber-i vâhidin delil oluşu, onu başka bir şeye kıyas yapmama ihtiyaç duymayacağım kadar kuvvetlidir, hatta o, kendi başına bir delildir.

Dedi ki: Öyleyse hadis, bir şeyde nasıl şehadet gibi oluyor, başka bir şeyde şehadetin bazı anlamlarından farklı oluyor?

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi:

Ona şöyle dedim: O, -sana anlattığım gibi- bazı durumlarda şahitlikten ayrılır. Onu bazen şahitlik gibi görmem ve bazı durumlarda da böyle görmemem hususundaki delilim, -inşaallah- açıktır.

Dedi ki: Şahitliğin usulü birken bu nasıl olur?

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi:

Ona şöyle dedim: Bunun şahitliğin bazı hallerinde mi, yoksa bütününde mi böyle olduğunu demek istiyorsun?

Dedi ki: Bütün hallerindedir.

Dedim ki: Zina konusunda, en az kaç şahit gerekir?

"Dört" dedi.

Dedim ki: Dörtten bir eksik olurlarsa, onlara sopa cezası uygular mısın?

"Evet" dedi.

Dedim ki: Öldürme, dinden çıkma ve yol kesme suçlarından dolayı ölüm cezasıyla çarptırılacağını söylediğin bu suçların ispatı için kaç şahidi yeterli buluyorsun?

"İki şahidi." dedi.

Ona şöyle dedim: Malî konularda kaç şahit istiyorsun?

"Bir erkek ve iki kadın." dedi.

Dedim ki: Kadınların özel halleriyle alakalı olarak kaç şahit kabul ediyorsun?

"Bir kadın" dedi.

Dedim ki: Şahitler, sayılarını iki erkeğe yahut bir erkek ve iki kadına tamamlayamazlarsa, eksik oldukları için zinaya şahitlik eden kimselere sopa vurduğun gibi onlara da sopa vurmazsın, değil mi?

"Evet (vurmam)" dedi.

Ona şöyle dedim: Bunların mahiyet itibarıyla aynı olduklarını kabul ediyor musun?

Dedi ki: Evet, kabul etmem bakımından onlar aynı mahiyettedir, sayıları bakımından ise farklıdır. Sopa cezasına ancak zinaya şahitlik edenler çarptırılır.

Ona şöyle dedim: Sana desem ki bu, haber-i vâhidde de böyledir. Yani haber-i vâhid, kabul etmem açısından şahitlikle müştereklik arz eder; ravi sayısı bakımından ise şahitlikten ayrılır. Bu, senin lehine mi yoksa aleyhine bir huccet midir?

O dedi ki: Ben, ancak haber olma ve delil gösterme bakımından şahitlerin sayıları arasında farklılık olduğunu söyledim.

Dedim ki: Ben de aynı şekilde haber olma ve delil gösterme bakımından haber-i vâhidi kabul etme hususunda böyle söyledim. Ve şöyle ilave ettim: Doğum konusunda kadınların şahitliğini yeterli görüyorsun da niçin para konusunda geçerli saymıyorsun?

"Öncekilere uymak suretiyle" dedi.

Dedim ki: Kur'ân'da bir erkek ve iki kadından az şahit zikredilmedi, denilse ne söyleyeceksin?

O adam, "Ondan az olmasında bir sakınca yoktur; biz, Müslümanların caiz gördüğünü kabul ettik; bu şekilde kabul etmemiz de Kur'ân'a aykırı bir husus da değildir." dedi.

Şöyle dedim: Biz de haber-i vâhidi delil olarak kabul ederken, kadınların şahitliğini geçerli saymadan çok daha kuvvetli olan bir kısım şeylere dayanarak böyle söyledik.

Bunun üzerine o, "Haber ile şahitliği birbirinden ayırırken öncekilere uymaktan başka bir delil var mı?" diye sordu.

"Evet" dedim: İlim sahiplerinden birinin muhalif olduğunu bilmediğim bir şey var.

"O nedir?" dedi.

Dedim ki: Adil bir kimsenin şahitliği bazı konularda kabul, bazı konularda reddedilmiştir.

"Nerede reddedilmiştir?" dedi.

Şöyle dedim: Hangi yönden olursa olsun, kendisine, çocuğuna veya babasına bir menfaat sağlamaya ya da şehadetiyle onları haksız yere savunmaya yönelik bir davada ve bu konularda töhmet altında kalacağı hallerde şahitlik ettiği zamandır. Ayrıca şehadet konusunda şöyle bir durum vardır: Şahit, birinin aleyhine şahadet ederek, ya ona bir mesuliyet yükler ya da onun bir cezaya çarptırılmasını ister; bir kimsenin de lehine şahadet ederek, ya onun bir alacağının kendisine verilmesini ya da hasmının cezalandırılmasını sağlar. O bunu yaparken ne alacaklıdır, ne borç ve ceza konularında taraftır, ne de ortaya çıkmasına sebep olduğu durumdan utanç

duyar. Eğer hakkında tanıklık ettiği kimse, kendi oğlu ya da babası olursa, o, belki de taraf tutabilir. Ama hakkında şahitlik ettiği kimse böyle bir yakını değilse onun tanıklığı kabul edilir. Çünkü burada o, kendisi, oğlu, babası ve açıkça itham edilecek diğer birtakım kimseler hakkında olduğu gibi gözle görülür bir töhmetten uzaktır.

Muhaddis, bir şeyin haram veya helal kılındığını söyleyerek, ne kendisine, ne de başkasına malî bir menfaat kazandırır. Yahut ne kendisinden ne de başkasından malî bir zararı defediyor; ne insanlardan bir cezayı uzaklaştırıyor, ne de onlara bir ceza verilmesini sağlıyor. Gerçekte kendisi ve o hadisi, Müslümanlardan kendisine rivayet eden şahıs ile eşittir. Hadis bir şeyi helal veya haram kılıyorsa, muhaddis de halkla beraber aynı sorumluğu taşımaktadır. Burada onun durumu değişmez. Onun durumu, Müslüman halk ve özel kişiler hakkındaki şahidin değişen durumu gibi değildir. Bazen töhmet altında tutularak haberi reddedilen, bazen de töhmet altında tutulmayıp haberi kabul edilen biri olsa da bu böyledir.

İnsanların öyle halleri vardır ki takvaları sebebiyle, başka hallerine nisbetle, bu durumlardaki haberleri daha doğru ve daha uygun, niyetleri daha sağlıklı, düşünceleri daha sürekli ve gafletleri daha az olur. Bunlar da hastalık ve yolculuk sebebiyle ölüm korkusu, ölümü hatırlama gibi gafletten uyarıcı diğer hallerdir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* dedi ki: Ona şöyle dedim: Müslümanlardan doğru sözlü olmayan biri bile bu hallerde ve bir haberde kendisine güvenildiğinde doğru söyler. O, kendisinin bu hususta ki haberine itimat edildiğini görünce, son derece doğru konuşur. Bunu, takvasından dolayı yapmıyorsa, kendisi için bir menfaat sağlamadığı ve kendisini bir şeye karşı savunmadığı bir haberde ona güvenilmesi dolayısıyla yapar. Sonra da yalan söyler veya bazen doğru olmak için titizlik göstermeyi bırakabilir. Halkta ve yalancı kişilerde muhaddisin hoşuna gidecek doğruyu söyledikleri bu gibi haller bulununca, takva sahibi ve bütün hallerinde dürüst olan kimselerin, titizlik göstermeleri gereken en önemli işte titizlik göstermeleri daha da tabiîdir; çünkü onlar, kendilerine güven duyulan ve din için bayraklaştırılan ve her işte Allah'ın doğruluğu emrettiğini bilen kimselerdir.

Yine onlar biliyorlar ki helal ve haram konusundaki hadis, işlerin en yücesi ve töhmetten en çok uzak olanıdır. Hadis hakkında onlara, Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından öyle ikazlarda bulunulmuştur ki onun dışında hiçbir şey dolayısıyla böyle bir ikazda bulunulmamıştır. Mesela Hz. Peygamber (s.a.v)'e yalan isnad etmenin cezasının, cehennem ateşi olduğu bildirilmiştir.

Bize Abdülaziz b. Muhammed ed-Deraverdi, Muhammed b. Aclan'dan, Abdulvahhab b. Buht'ten, Abdulvahid en-Nasri'den, Vasile b. Eska yoluyla Nebi (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu nakletti:

"İftiranın en büyüğü, bir kimsenin, söylemediğim bir şeyi bana isnad etmesi, bir kimsenin rüyasında görmediği şeyi gördüm demesi ve babasından başka birisinin çocuğu olduğunu söylemesidir."[237]

Bize Abdülaziz b. Muhammed ed-Deraverdi, Muhammed b. Amr b. Alkama'dan, Ebû Seleme'den, Ebû Hureyre yoluyla Resûlullah (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu nakletti:

"Söylemediğim bir şeyi bana isnad eden kimse, cehennemdeki yerine hazırlansın."[238]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)*, bize şöyle haber verdi: Bize Yahya b. Süleym, Ubeydullah b. Ömer'den, Ebû Bekir b. Sâlim'den, Sâlim'den, o da İbn Ömer yoluyla Nebi (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu nakletti:

"Benim söylemediğim sözü bana yalan ile isnad eden kişiye cehennemde ev hazırlanır."[239]

Bize Amr b. Ebî Seleme, Abdülaziz b. Muhammed'den, Esid b. Esid yoluyla Esid'in annesinin şöyle dediğini haber verdi: Ebû Katade'ye şöyle dedim: "Ne oluyor ki sana, insanlar Hz. Peygamber (s.a.v)'den hadis rivayet ettikleri gibi sen niçin ondan hadis rivayet etmiyorsun?" Ebû Katade şöyle dedi: Resûlullah (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu duydum: *"Bana kim yalan bir söz isnad ederse böğrü için cehennem ateşinden bir yatak ara-*

237 Buhari, Menakib 6/624 no: 3509.

238 Müslim, el-Mukaddime 1/10 no: 3.

239 *Keşf el-Esrar*, 1/114 no: 210; *Müsned*, Ebû Ya'la, 9/333 no: 5444.

sın." Hz. Peygamber (s.a.v) bunu bir taraftan söylerken bir taraftan da elini yere sürüyordu.[240]

Bize Süfyan, Muhammed b. Amr'dan, Ebû Seleme'den, Ebû Hureyre yoluyla Resûlullah (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu nakletti:

"*İsrail oğullarından rivayet edin, bunda bir mesuliyet yoktur. Benden de hadis rivayet edin; ancak bana yalan söz isnad etmeyin.*"[241]

Muhammed b. İdris *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: İşte bu, Hz. Peygamber (s.a.v)'den bu konuda rivayet edilen hadislerin en şiddetlisidir. Biz de ancak güvenilir raviden gelen hadisi kabul etmemiz ve hadis rivayet eden kimsenin ilk raviden son raviye varana kadar doğru olmasını bilmemiz hususunda bunu ve diğer hadisleri dayanak kabul ettik.

Biri şöyle sorsa: Bu hadiste senin anlattığına delil olan nedir?

Ona şöyle deriz: Kesin olarak bilinmektedir ki Hz. Peygamber (s.a.v), kimseye, asla İsrail oğullarına ve başkalarına yalan isnad edilmesini emretmemiştir. O, İsrail oğullardan rivayet etmeyi serbest bırakırken, onlara isnad edilen asılsız şeylerin kabulüne müsaade etmemiştir. Hz. Peygamber (s.a.v), doğru ve yalancı olduğu bilinmeyen kimseler yoluyla İsrail oğullarından rivayetlerde bulunan kişilerin anlattıklarını kabul etmenin mubah olduğunu bildirmiştir. Ama yalancı olduğu bilinen kimselerden yapılan rivayetlere de müsaade etmemiştir.

Ondan şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"*Kim, yalan olduğunu bildiği halde bir hadisi rivayet ederse, o da yalancılardan biridir.*"[242]

Yalancıdan bir şey rivayet eden kimse, yalandan uzak kalamaz. Çünkü yalancıdan rivayet ettiği hadiste onun yalancı olduğunu görür. Hadisin doğru veya yalan olduğu sonucu, çoğunlukla onu haber veren kimsenin doğru veya yalancı oluşuyla alakalıdır. Ancak hadisin özel olan pek azı bunun dışındadır. Bu tür hadiste doğru veya yalan olduğu sonucuna, muhaddisin benzeri mümkün olmayan bir şey rivayet etmesi veya muhalefet

[240] İbn Mace, el-Mukaddime 1/14 no: 35.

[241] Ebû Davud, İlim 4/69, 70 bab 11.

[242] Müslim, el-Mukaddime 1/9 bab 1.

ettiği hadisin daha sahih ve doğru olduğunu gösteren pek çok delil bulunmasıyla buna ulaşılır.

Hz. Peygamber (s.a.v) kendisinden rivayet edilen hadis ile İsrail oğullarından yapılan rivayeti birbirinden ayırarak, *"Benden de hadis rivayet edin; ancak bana yalan söz isnad etmeyin."* buyurduğuna göre, inşallah kesin olarak bilinir ki Hz. Peygamber (s.a.v)'in onlar için yasakladığı yalan isnadı, gizli olan yalan isnadıdır. Bu da doğru olduğu bilinmeyen kimselerden hadis rivayeti şeklinde olur; çünkü yalan isnadı, her durumda yasaklanmıştır. Üstelik Hz. Peygamber (s.a.v)'e yalan isnad etmek kadar büyük iftira olamaz.

Haber-i Vâhidin Delil Oluşu

Bize Rebi', İmam Şafiî'nin *(Allah rahmet etsin)* şöyle dediğini haber verdi:

Biri bana, "Haber-i vâhidin delil olarak kabulü konusundaki hucceti, bir haber nassına veya bir haberin delaletine ya da icmasına dayanarak anlat." derse ona şöyle derim: Bize Süfyan b. Uyeyne, Abdulmelik b. Umeyr'den, Abdurrahman b. Abdullah b. Mes'ud ve babası yoluyla Resûlullah (s.a.v)'ın şöyle buyurduğunu haber verdi:

"Allah, benim sözümü işitip ezberleyen ve onu iyice aklında tutup rivayet eden bir kulun yüzünü nurlandırsın. Bir bilgiyi nakleden bazı kişiler bilgin olmayabilir. Bir bilgiye sahip olan bazı kişiler de onu, kendilerinden daha bilgin olan kimselere nakledebilir. Üç şey vardır ki Müslümanın kalbi onlara karşı hıyanet etmez. Onlar da Allah için amelde ihlâs, Müslümanlara nasihat ve Müslümanların cemaatinden ayrılmamaktır; çünkü İslam'ın çağrısı, onları arkalarından (her taraflarından) *kuşatır."*[243]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Hz. Peygamber (s.a.v)'in, kendi sözünü işitip ezberlemeyi ve onu rivayet etmeyi bir kişiye -bu kişi tektir- görev olarak vermesi gösteriyor ki, onun kendisinden hadis rivayet edilmesini emretmesi, ancak bu hadisin kendisine iletilen kimseye huccet olması içindir. Çünkü ondan yapılan rivayet ya bir şeyin helal olduğunu

[243] Ebû Davud, İlim 4/68,-69 no: 3660; Tirmizi, İlim 5/34 no: 2658.

bildirmektedir ya sakınılması gereken bir haramı ifade etmektedir ya uygulanacak bir cezayı içermektedir ya bir malın alınması veya verilmesiyle ilgilidir ya da din ve dünya işleri hakkında bir nasihati ihtiva etmektedir. Bu da gösteriyor ki bazen âlim olmayan bir kimse, bir bilgiyi naklederken sadece onu ezberlemiş olur ve o konuda bilgi sahibi olmayabilir.

Hz. Peygamber (s.a.v)'in, Müslümanların cemaatinden ayrılmamayı emretmesi, -inşaallah- Müslümanların icmasının gerekli olmasını gösteren bir huccettir.

Bize Süfyan şöyle haber verdi: Ubeydullah b. Ebi Rafi, babasından, Resûlullah (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu haber verdi:

"Koltuğuna yan gelip oturan ve kendisine benim bir emir veya yasağım geldiğinde, 'Biz bunu bilmiyoruz, Allah'ın Kitabı'nda ne bulursak ona uyarız.' diyen birinizle asla karşılaşmayayım."[244]

İbn Uyeyne şöyle dedi: Bana, Muhammed b. el-Münkedir, bu hadisin benzerini Hz. Peygamber (s.a.v)'den mürsel olarak nakletti.[245]

Bunda Hz. Peygamber (s.a.v)'den nakledilen bir haberin tesbiti ve Müslümanlar için bağlayıcı olduğu öğretilmiştir. Bu durumda onlar, söz konusu hadisle ilgili Allah'ın Kitabı'nda bir nas bulmazlarsa da durum aynıdır. Gerçi bu konunun yeri burası değildir.

Bize Malik, Zeyd b. Eslem'den, Ata b. Yesar'den şöyle haber verdi: "Bir kişi oruçluyken karısını öpmüş, sonra da bundan çok üzüntü duymuş. Bunun üzerine durumu sorması için karısını göndermişti. Karısı da müminlerin annesi Ümmü Seleme'nin odasına girmiş ve meseleyi ona bildirmiştir. Ümmü Seleme şöyle dedi: "Hz. Peygamber oruçluyken öper." Kadın, kocasına gelerek bunu bildirmiştir. Bu adamın işini daha da kötüleştirmiştir! Adam şöyle dedi: "Biz Allah'ın elçisi gibi değiliz. Allah, ona istediği şeyi helal kılar." Bunun üzerine kadın tekrar Ümmü Seleme'ye gelmiş ve Hz. Peygamber (s.a.v)'i onun yanında bulmuştur.

Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu: "*Bu kadının nesi var?*" Ümmü Seleme de durumu anlatmıştır.

---

[244] Bu hadisler daha önce [11] rakamıyla tahric edilen hadisle aynıdır.

[245] Bu hadisler daha önce [11] rakamıyla tahric edilen hadisle aynıdır.

Hz. Peygamber (s.a.v), "*Benim öyle yaptığımı ona haber vermedin mi?*" buyurmuştur.

Ümmü Seleme, "Ona haber verdim; o da gidip kocasına haber vermiş. Bu adamın işini daha da kötüleştirmiş ve 'Biz Allah'ın elçisi gibi değiliz; Allah, ona istediği şeyi helal kılar.' demiş." dedi.

Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v) öfkelenerek şöyle buyurmuştur:

"*Vallahi ben, sizin Allah'tan en çok korkanınız ve O'nun koyduğu sınırları en iyi bileninizim.*"[246]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Bu hadisi, birinden muttasıl olarak işittim; fakat onu -böyle- kimden işittiğimi hatırlamıyorum.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Hz. Peygamber (s.a.v)'in. "*Benim öyle yaptığımı ona haber vermedin mi?*" sözünde, Ümmü Seleme'nin Hz. Peygamber (s.a.v)'den naklettiği haberin kabulünün caiz olduğuna delil vardır. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v), ona Peygamber (s.a.v)'in uygulamasını bildirmesini emretmesi, bildirilen kimse için huccet olması içindir. İşte kadın, kocasının yanında doğru sözlü biriyse onun haberi bu şekilde kabul edilir.

Bize Malik, Abdullah b. Dînar'dan, Abdullah b. Ömer'in şöyle dediğini nakletti: "İnsanlar Kuba Mescidi'nde sabah namazı kılarken biri gelerek şöyle dedi: Bu gece Hz. Peygamber (s.a.v)'e Kur'ân ayetleri indi ve kıble olarak Kâbe'ye dönmesi emredildi; siz de ona dönün. Onların yüzleri Şam'a dönüktü. Bunun üzerine Kâbe'ye döndüler."[247]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Kuba ehli, Ensar ve bilgili Müslümanlardan olup namazı Allah'ın kendilerine farz kıldığı kıbleye dönerek kılanlardandı. Onların, kendileri için geçerli bir delil olmadıkça kıble konusunda Allah'ın farzını terk etmeleri mümkün değildir.

Hz. Peygamber (s.a.v) ile karşılaşmamışlar ve kıblenin değiştirildiğine dair Allah'ın indirdiği ayeti işitmemişlerdi ki Kur'ân'a ve Hz. Peygamber

---

[246] *el-Muvatta*; Oruç 1/291-292 no: 13; *Musannef*, Abdurrazzak, Oruç 4/184.

[247] Bu hadis daha önce [16] rakamıyla zikredilmiştir.

(s.a.v)'den duydukları bir sünnete göre namazda yönlerini Kâbe'ye döndürmüş olsunlar. Bu konuda genel bir çoğunluk yoluyla gelen bir haber de mevcut değildi. Onlar, kendilerince doğru olan bir kişinin haberine dayanarak, dönmekte oldukları kıbleyi bırakıp yeni bir emirle Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından kıblenin değiştirildiği haberine uymuşlardır.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Onlar -inşaallah- öyle bir haberin, ancak kendilerince doğru olan biri yoluyla gelince delil olduğunu bilerek namazda yönlerini Kâbe'ye çevirmişlerdir. Zira haberi getirin kişi doğruluk ehlindendi.

Yine onlar, ancak dinleriyle ilgili böyle büyük bir işte bilinçli bir şekilde bu yeniliği yapmışlardır.

Onlar, bu yaptıklarını Hz. Peygamber (s.a.v)'e haber vermeyi de ihmal etmemişlerdir. Kıblenin değiştirildiğine dair Hz. Peygamber (s.a.v)'den gelen haber-i vâhidi kabul etmeleri, aslında onlar için farzdır. Bu fiil muhayyerlik arz eden bir fiil olsaydı, herhalde Hz. Peygamber (s.a.v), kendilerine, "Siz bir kıble üzere idiniz; benden işitmek suretiyle veya çoğunluğun verdiği bir haber ya da benden nakledilen birden fazla haber dolayısıyla sizin için delilin sabit olduğunu bildikten sonra ancak o kıbleyi terk edebilirdiniz." derdi.

Bize İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle haber verdi: Bize Malik, İshak b. Abdullah b. Ebû Talha yoluyla Enes b. Malik'in şöyle dediğini haber verdi: Ben, Ebû Talha, Ebû Ubeyde b. el-Cerrah ve Ubey b. Kab'la hurma ve hurma koruğundan yapılmış şarap içiriyordum. Biri geldi ve ***"Şarap haram kılındı."*** dedi. Bunun üzerine Ebû Talha, "Ey Enes, kalk git, şu küpleri kır." dedi. Ben de kalkıp dibek taşımızla onların altlarına vurdum. Sonunda onlar kırıldı.[248]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Onların ilimlerini ve Hz. Peygamber (s.a.v)'in yanındaki mevkilerini, sahabelikteki kıdemlerini hiçbir âlim inkâr etmez. O esnada onlara göre şarap helaldi ve onu içiyorlardı. Birisi gelip onlara şarabın haram kılındığını haber vermiş; şarap küplerinin sahibi olan Ebû Talha da onların kırılmasını emretmiştir. Ne o, ne ötekiler,

248 el-*Muvatta*, İçecekler 2/846-847 no: 13; Buhari, 10/40 no: 5582; Müslim, 3/1572 no: 9/1980.

ne de onlardan biri, "Hz. Peygamber (s.a.v) bize yakındır, onunla karşılaşıncaya ya da çoğunluğun haberi bize gelinceye kadar şarabı helal olarak kabul ederiz." dememiştir. Üstelik onlar helal olan şeyi dökmezler, çünkü onu dökmek israf olur ve onlar israfçı kimseler değildirler. Durum öyle gösteriyor ki onlar, yaptıkları şeyi Hz. Peygamber (s.a.v)'e haber vermemezlik etmemişlerdir. Onların haber-i vâhidi kabul etmemeleri gerekseydi, Hz. Peygamber (s.a.v) de kendilerini onu kabul etmekten menederdi.

Hz. Peygamber (s.a.v), bir kimsenin, karısının zina ettiğini söylemesi üzerine Üneys'e "*Kadın itiraf ederse, onu recmet.*" diye emir vermiş, kadın suçunu itiraf etmiş ve Üneys de onu recmetmiştir.[249]

Bize bunu Malik ve Süfyan, ez-Zühri'den, Ubeydullah b. Abdullah yoluyla Ebû Hureyre ve Zeyd b. Halid'den de haber verdi. Süfyan bu hadisi Hz. Peygamber (s.a.v)'den nakledip senedine Ebû Hureyre ve Zeyd b. Halid'in yanında Şibli'yi de ilave etmiştir.

Bize Abdülaziz, Yezid b. el-Hadi'den, Abdullah b. Ebi Seleme'den, Amr b. Süleym ez-Züraki, annesi yoluyla şöyle haber verdi: "Biz Mina'dayken Ali b. Ebi Talib bir devenin üzerinde şöyle diyordu: Hz. Peygamber buyuruyor ki: *'Bugün yeme içme günüdür; kimse oruç tutmasın.'* Devesinin üzerinde insanları takip ederek onlara böylece bağırıyordu."[250]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Allah'ın Elçisi, sadık bir kişiyi, kendisinden gelen haberin bağlayıcı olması amacıyla yasağını bildirmek için gönderir. Bu da kendilerine yasak iletilen kimselerin, Hz. Peygamber (s.a.v)'den onlara bu haberi getiren kişinin doğru olduğunu bilmeleri nedeniyledir. Hz. Peygamber (s.a.v)'in yanında hacılar vardı. O, Mina'dakilere kendisi giderek emrini şifahî olarak bildirebilirdi yahut birkaç kişi gönderebilirdi. Fakat o, doğru olduğunu bildikleri bir kişiyi göndermekle yetinmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v), onlara emrini, leh ve aleyhlerinde delil olması için gönderir. Durum böyle olunca, yani anlattığım gibi -İnşaallah- Hz. Peygamber (s.a.v)'in, onlara bir topluluğu göndermeye gücü yettiği halde, bir kişiyi gönderdiğini düşünürsek, bu imkândan yok-

249 *el-Muvatta*, Hadler 2/822; Buhari, 4/216 no: 6633-6634; Müslim, 3/1324 no: 25/1697.
250 *Ahber Mekke*, el-Fekihi, 4/252 no: 2561; en-Nesai, *Sünen el-Kübra*, 2/169 no: 289.

sun olan sonraki Müslümanlar hakkında sadık bir kişinin haberinin sabit olmasının daha da uygun olacağını görüyoruz.

Bize Süfyan, Amr b. Dinar'dan, Amr b. Abdillah b. Safvan'dan, o da dayısı olan Yezid b. Şeyban'ın şöyle dediğini haber verdi: "Arafat'ta vakfe yapıyorduk. Amr b. Abdillah, imamın vakfe yaptığı yere nisbetle çok uzakta bulunuyordu. İbn Mirba el-Ensari bize geldi ve şöyle dedi: Ben, size Allah'ın Elçisi'nin elçisi olarak geldim. Hz. Peygamber (s.a.v), size vakfe yapılması gereken yerlerde vakfe yapmanızı emrediyor; çünkü siz, babanız İbrahim'in bir mirası üzeresiniz."[251]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Hz. Peygamber (s.a.v), Ebû Bekir'i hicri 9. yılında hac emîri olarak göndermiş, çeşitli beldelerden ve muhtelif kavimlerden Müslümanlar hacca gelmişti. Ebû Bekir de onlara hac ibadetini yaptırdı ve kendilerine Hz. Peygamber (s.a.v)'in emir ve nehiylerini bildirdi. Hz. Peygamber (s.a.v), aynı yıl, Ali b. Ebi Talib'i de göndermişti. O da, toplu halde hacılara bayram günü Berae (Tevbe) Sûresi'nin bazı ayetlerini okumuş, bir kavimle (müşriklerle) yapılmış olan antlaşmanın adaletle sona erdiğini ilan etmiş, onlara bazı süreler tanımış ve onları bazı işlerden men etmiştir. Ebû Bekir ve Ali, Mekkeliler nezdinde fazilet, dindarlık ve doğruluklarıyla meşhur idiler. Hacılardan, bu ikisini veya bunlardan birisini tanımayanlar, onların fazilet ve doğrulukları hakkında kendilerine bilgi verecek kimseleri bulma imkânları vardı.

Hz. Peygamber (s.a.v), birini birine göndermişse, ancak kendisine gönderilene verdiği haberle delil teşkil etmesi için yollar. İnşaallah.

Hz. Peygamber (s.a.v), bazı yörelere bir kısım memurlar göndermiştir ki biz onların ve gönderildikleri yerlerin adlarını biliyoruz. Hz. Peygamber (s.a.v), Kays b. Asım, Zibrikan b. Bedr ve İbn Nuveyre'yi kendi aşiretlerine göndermiştir. Çünkü onlar, bu şahısların doğru sözlü insanlar olduklarını biliyorlardı.

Ayrıca Bahreyn heyeti geldiğinde, Hz. Peygamber (s.a.v)'in yanındakilerle tanıştılar ve Hz. Peygamber (s.a.v) de onlarla birlikte İbn Said b. el-As'ı göndermiştir.

251 Ebû Davud, Manasik 2/469-470 no: 1919; Tirmizi, Hac 3/221.

Hz. Peygamber (s.a.v), Muaz b. Cebel'i Yemen'e göndermiş ve ona kendisine itaat edenlerin isyan edenlerle savaşmalarını, onlara Allah'ın farz kıldığı şeyleri öğretmesini ve üzerlerine düşen zekâtı almasını emretmiştir. Çünkü onlar, Muaz'ı, mevkiini ve doğruluğunu biliyorlardı.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Hz. Peygamber (s.a.v), böylece görevlendirdiği herkese, idaresi altındakilerin Allah'ın farz kıldığı zekâtı almasını emretmiştir.

Bize göre hiç kimse, kendisine gelen ve doğruluğu bilinen kişilerden birine karşı: 'Sen tek bir kişisin, bizden, üzerimize farz olduğunu Hz. Peygamber (s.a.v)'den işitmediğimiz bir şeyi almaya hakkın yoktur.' deme hakkına sahip değildir.

Hz. Peygamber (s.a.v), bölgelere, -anlattığım gibi- ancak doğruluğu ile meşhur olan kimseleri göndermiştir. Bu, gönderildikleri şahıslara karşı böyle kimselerle delilin netleşmesi içindir.

Hz. Peygamber (s.a.v)'in seriyye (müfreze) komutanları da bu kabildendir. O, Mu'te Savaşı için bir ordu yola çıkarmış, başına da Zeyd b. Harise'yi tayin etmiş ve şöyle buyurmuştur: *"Zeyd b. Harise şehit olursa Cafer, o da şehit olursa İbn Revaha komutan olsun."* İbn Üneys'i tek başına bir seriyyenin başında göndermiştir.

Hz. Peygamber (s.a.v), seriyyelerinin komutanlarının hepsini, gönderildikleri hususlarda tam yetkili olarak göndermiştir. Çünkü onların görevleri içinde kendisine İslam daveti ulaşmayanlara tebliğ etmek ve savaşılması caiz olanlarla savaşmak da vardı.

Aynı şekilde Hz. Peygamber (s.a.v)'in gönderdiği her vali ve seriyye komutanı bu kapsamda yetkiliydi. Halbuki Hz. Peygamber (s.a.v)'in iki, üç, dört ve daha fazla valiyi aynı yere ve aynı anda gönderme imkânı vardı.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Hz. Peygamber (s.a.v), aynı anda on iki elçiyi, on iki krala, İslam'a davet etmek için göndermiştir. Hz. Peygamber (s.a.v)'in gönderdiği bu kişiler vasıtasıyla onlara davet ulaşmış ve bu konuda onlara karşı huccet oluşmuştur. Kendilerine gönderdiği kimselere mektuplarının kendisine ait olduğunu gösteren başka belgeler düzenlememiştir.

Hz. Peygamber (s.a.v), bu elçiler hususunda, komutanlarda aradığı özelliği onlarda da aramıştır. Bu da onların bilinen kişiler olmalarıdır. Mesela, Dihye el-Kelbi'yi, iyi tanıyan bölgeye göndermiştir. Kendisine gönderilen kimse, elçiyi tanımazsa, onun Hz. Peygamber (s.a.v)'in gönderdiğine dair bilgi istemesi gerekirdi; elçinin getirdiği haber hakkında şüphelerin ortadan kalkması için... Ayrıca kendisine gönderilen kimse, onun hakkında şüpheden kurtuluncaya kadar elçinin beklemesi gerekirdi.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Hz. Peygamber (s.a.v)'in emir ve nehiylerini içeren mektupları valilerine ulaşıyordu ve valilerinden hiçbiri de onun emrini yerine getirmemezlik etmiyordu. Hz. Peygamber (s.a.v) de ancak kendilerine gönderdiği kimselerce doğru olarak bilinen birini elçi olarak gönderiyordu. Kendisine elçi gönderilen kimse onun doğruluğunu bilmek isterse, onu doğruluk üzere buluyordu. Hz. Peygamber (s.a.v)'in mektubunda bir değişiklikten veya onu getiren elçinin dalgınlığı sebebiyle herhangi bir töhmete delalet eden bir durumdan şüphe eden bir valinin, şüphe ettiği hususu öğrenmek için talepte bulunması gerekirdi. Ta ki o, kendi yanında sabit olan Resûlullah (s.a.v)'in emrini uygulasın.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Hz. Peygamber (s.a.v)'den sonra halifelerinin mektupları ve valileri de böyleydi. Müslümanlar da halifenin bir, kadı'nın bir, emîr'in bir ve imam'ın bir olduğunda icma etmişlerdir. Müslümanlar Ebû Bekir'i halife olarak seçmişler, Ebû Bekir de Ömer'i yerine halife olarak bırakmıştır. Sonra Ömer, bu işi şuraya havale ederek birini halife olarak seçmelerini istemiştir. Buna göre Abdurrahman da Osman b. Affan'ı halife olarak seçmiştir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Kadı olarak görev yapan valiler ve diğerleri de hüküm veriyorlar ve onların hükümleri geçerli oluyordu. Onlar, had cezalarını da uyguluyorlardı. Onlardan sonra görev alanlar da, onların hükümlerini uyguluyorlardı. Onların hükümleri de kendilerinden intikal eden haberlerdir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Hz. Peygamber (s.a.v)'in sünneti ve Müslümanların üzerinde icma ettikleri hususlarla ilgili olarak anlattıklarım, şahitlik, haber ve hüküm arasında fark olduğunu gösterir.

Kadı'nın, bir kimsenin birinde alacağı vardır diye verdiği hükmün, kendi katında bir delile veya hasmın ikrarıyla sabit olan bir habere dayandığını görmez misin? O, hükmü buna göre yerine getirmektedir. Kadı, kendi haberiyle kendi bilgisine göre uygulaması gerekince, bir helal veya bir haramı bildiriyor gibidir. Böylece şahitlik edilen şeye dayanarak, onu helal veya haram kılmak zorunda kalır.

Kendisine yargılanmak isteğiyle gelmeyen bir kişi aleyhinde kendi huzurunda tanıklık yapan şahitlerin ifadelerini ya da hasımlarından birinin ikrarını bildiren, fakat kendisine yargılanmak amacıyla gelinmediği veya yargılanmak maksadıyla başkasına gidildiği için bunlara göre hüküm vermek zorunda olmayan ve söz konusu kişiyle hasmı arasında birinin lehine ve ötekinin aleyhine tanıklık edecek şahidi gerektiren bir hususta hüküm veren kadı, başkasının katında bir şahit mertebesindedir. O, ister kadı, isterse başka biri olsun, onunla birlikte bir şahit bulunmadıkça şahadeti kabul edilmez. Nitekim kendisi de başkasının huzurunda ifade veren bir şahidi, ancak bir şahit bulunmak şartıyla kabul eder ve onun yanında başka bir şahidin bulunmasını da ister. Başkasının da şahidi tek ise, yalnız onun şehadetini geçerli sayma yetkisi yoktur.

Bize Süfyan ve Abdulvahhab, Yahya b. Said'den, Said b. el-Müseyyib'in şöyle dediğini haber verdi: Ömer b. el-Hattab, başparmak için on beş, şahadet parmağı için on, orta parmak için on, yüzük parmağı için dokuz ve küçük parmak için de altı deve diyet ile hükmetmiştir.[252]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Allah en doğrusunu bilir. Hz. Peygamber (s.a.v)'in el için elli (deve diyet) hükmettiği Ömer tarafından bilinmekteydi. Elin de farklı şekilde güzellik ve faydası bulunan beş parmağı vardır. Ömer de bu beş parmağı değerlendirerek, elin diyetini onların durumuna göre taksim etmiş ve böylece karar vermiştir. İşte bu da habere kıyas yaparak hüküm vermektir.

Ne zaman ki Amr b. Hazm ailesinde bulunan bir mektub ortaya çıktı ve o mektupta da Resûlullah (s.a.v)'in, "*Her parmak için on deve (diyet) gerekir.*" buyurduğu açıklandı, o zaman herkes bu hadisle hükmetmeye

252 *Musannef*, Abdurrazzak, *Kitab el-Ukul*, 9/384 no: 17698.

başladı.[253] Allah en doğrusunu bilir. Onlar, Amr b. Hazm ailesinde bulunan söz konusu mektubu, Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından yazıldığı tesbit edilene kadar kabul etmemişlerdir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Bu hadiste iki delil vardır:

Birinci delil: Haberin kabulüdür.

İkinci delil: Haberin, sabit olduğu andan itibaren kabul edilir oluşudur. Velev ki onların kabul ettikleri böyle bir haberle imamların geçmiş bir uygulaması bulunmamış olsun.

Bu hadis şuna da delil teşkil etmektedir: İmamlardan birinin geçmiş bir uygulaması ve Hz. Peygamber (s.a.v)'den bu uygulamaya muhalif bir haber bulunması halinde bu uygulama terk edilir ve Hz. Peygamber (s.a.v)'den gelen habere uyulur.

Bu, Hz. Peygamber (s.a.v)'in hadisinin kendi başına sabit olduğunu, bunun için sonradan bir başkasının uygulamasının şart olmadığını gösteriyor.

Müslümanlar; "Ömer, muhacir ve ensarın gözleri önünde bunun hilafına uygulama yaptı." dememiştir. Siz de, başkaları da, bunun aksini söylemediniz. Aksine, herkes üzerine vacip olduğu şekilde Hz. Peygamber (s.a.v)'den gelen haberi kabul etme ve ona muhalif uygulamayı terk etme cihetine gitmiştir.

Bu, Hz. Ömer'e ulaşsaydı, o da böyle yapardı. Nitekim o, Hz. Peygamber (s.a.v)'den kendisine ulaşan başka hususlarda böyle hareket etmiştir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v)'in emrine tâbi olma hususunda Allah'a karşı takvası, üzerine düşeni yapması, ilmi, Hz. Peygamber (s.a.v)'in yanında hiç kimsenin bir emrinin geçerliliğinin söz konusu olmaması ve Allah'a itaatin Hz. Peygamber (s.a.v)'e tâbi olmayı gerektirdiğini bilir.

Biri şöyle derse: Ömer'in bir şey yaptığına, sonra da Hz. Peygamber (s.a.v)'den gelen bir haber neticesinde uygulamasını terk ettiğine dair bana bir delil göster.

253 *el-Müstedrek*, 1/394.

Derim ki: Sana böyle bir şey bulursam gösteririm.

Şöyle dedi: Bana böyle bir şey bulman halinde şu iki husus için delil teşkil edecektir:

1- Sünnet bulunmadığı zaman kendi rey'i ile ictihad yapar.

2- Sünnet bulunduğu zaman ona uyması ve kendi uygulamasını terk etmesi gerekir. Ayrıca bir amel, eğer sünnetin hilafına ise o ameli insanların terk etmeleri ve sünnete uymaları gerekir. Sünnetin iptali, ancak ondan sonra varid olan bir haber ile mümkün olur. Malumdur ki bir şeyin sünnete muhalif olması, onu zayıflatmaz.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* de dedim ki: Bize Süfyan, ez-Zühri'den, Said b. el-Müseyyib yoluyla Ömer b. el-Hattab'ın şöyle dediğini haber verdi: "Diyet, erkek tarafına aittir. Kadın, kocasının diyetinden miras olarak bir şey almaz. Nihayet Dahhak, Hz. Peygamber (s.a.v)'in kendisine yazarak Eşyem ed-Dıbabi'nin karısını, kocasının diyetine mirasçı etmesini emrettiğini Ömer'e haber vermiş ve bunun üzerine de Ömer, kendi görüşünü bırakıp bu habere uymuştur."[254]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Bu hadisi daha önce açıklamıştım.

Bize Süfyan, Amr b. Dinar ve İbn Tavus yoluyla Tavus, Ömer'in şöyle dediğini haber verdi: "Hz. Peygamber (s.a.v)'den cenin hakkında bir şey işiten var mı? Allah için söylemesini istiyorum." Bunun üzerine Hamel b. Malik b. en-Nabiğa, ayağa kalkıp şöyle dedi: "Ben iki karımın arasında idim. Yani birbirinin kuması olan bu kadınlardan biri, diğerine sopa ile vurdu ve onun cenininin ölü olarak düşmesine sebep oldu. Hz. Peygamber (s.a.v), bu düşük hakkında gurre[255] ile hükmetti." Ömer bunu duyduktan sonra, "Bunu işitmeseydim başka bir şeyle hükmederdim." dedi.[256]

Başka biri de (Süfyan veya Amr b. Dinar) Hz. Ömer'in "Böyle bir meselede neredeyse kendi rey'imizle hükmedecektik." dediğini söyledi.

---

254 Ebû Davud, Feraiz 3/339 no: 2927; Tirmizi, Feraiz 4/425-426 no: 2110.

255 ***Gurre***: Köle veya cariye demektir. Ceninin düşürülmesiyle verilen diyettir. Tam diyetin 1/20'sini vermektir. 212 gr. altın veya 1782 gr. gümüştür. (Bkz: *Şer'î Ölçü Birimleri ve Fıkıh Hükümleri*, s. 98-99, 142., Buruc Yayınları. -Yayıncı-)

256 Ebû Davud, Diyet 4/698, 699 no: 4572.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Ömer, ed-Dahhak'ın rivayet ettiği hadis dolayısıyla kendi hükmünden vazgeçmiştir. Kendi düşüncesine muhalif bir yolu benimsemiş ve cenin konusunda, bu hadisi işitmeseydi başka bir şeyle hükmedeceğini haber vererek "Böyle bir meselede neredeyse kendi rey'imizle hükmedecektik." demiştir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Allah en doğrusunu bilir. Ömer, mevcut olan sünnete göre cenin telefinde yüz deve diyet gerektiğini; cenin sağ olarak düşerse onun için de yüz deve diyet gerektiğini, ölü olarak düşerse bir şey gerekmediğini düşündüğünü bildiriyordu. Kendisine Hz. Peygamber (s.a.v)'in bu konudaki hükmü haber verilince onu kabul etmiş, önceleri buna muhalif olarak uygulama yaptığı ve kendisine Hz. Peygamber (s.a.v)'den bir şey ulaşmadığı için kişisel rey'i ile hükmettiği bir meselede Hz. Peygamber (s.a.v)'e tâbi olmaktan başka bir yola gitmemiştir. Ona kendi uygulamasına muhalif bir haber ulaşınca, Hz. Peygamber (s.a.v)'in hükmüne yönelmiş ve kendi hükmünü terk etmiştir. Hz. Ömer, her işinde böyle yapardı.

Bütün insanların da böyle yapmaları gerekir.

Bize Malik, İbn Şihab'tan, Sâlim'den şöyle haber verdi: Ömer b. el-Hattab, insanları, Abdurrahman b. Avf'ın haberi üzerine geri çevirdi.[257]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Yani bundan kasıt, Şam'a giderken orada veba salgını olduğu haberi kendisine ulaşınca böyle yapmıştır.

Bize Malik, Cafer (-i Sadık) b. Muhammed yoluyla babasının şöyle rivayet ettiğini haber vermiştir: Ömer, Mecusilerden söz ederek şöyle dedi: "Ben onlar hakkında ne yapacağımı bilmiyorum." Bunun üzerine Abdurrahman b. Avf da "Vallahi ben, Hz. Peygamber (s.a.v)'in, *'Onlara Ehl-i kitab muamelesi yapın.'* buyurduğunu işittim." dedi.[258]

Bize Süfyan, Amr b. Dinar yoluyla Becale'yi şöyle derken işittiğini haber vermiştir: "Abdurrahman b. Avf, Hz. Peygamber (s.a.v)'in Hecer

257 *el-Muvatta*, el-Cami 2/896-897; Buhari, Tıp kitabı 76; Müslim, Selam kitabı 39 hadis 100.
258 *el-Muvatta*, Zekât 1/278 no: 42.

(Bahreyn de bir kasaba) Mecusilerinden cizye aldığını haber verinceye kadar Ömer, Mecusilerden cizye almamıştır."[259]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Munkati olarak yazdığım her hadisi, çoğunluktan öğrenen ilim sahiplerinin ekseriyetinin nakline dayanarak rivayet eden kimselerden muttasıl veya meşhur olarak işittim. Fakat iyice ezberimde olmayan bir hadisi buraya koymaktan hoşlanmadım. Bir kısım kitaplarım da kayboldu. Hıfzımda olanlardan bazısını ilim sahiplerinin bildikleriyle kontrol ettim ve kitap uzun olacak endişesiyle onları özetledim. Ama her açıdan derinlemesine ele almadım.

Ömer, Abdurrahman b. Avf'ın Mecusiler hakkındaki haberini kabul ederek onlardan cizye alırken Kur'ân'ın, **"Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe inanmayan, Allah ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak dini kendine din edinmeyen kimselerle, küçülerek elleriyle cizye verinceye kadar savaşın."** [Tevbe, 9/29]; **"Müslüman oluncaya kadar kâfirlerle savaşın."** [Fetih, 48/16] ayetlerini de okuyor ve Hz. Peygamber (s.a.v)'den Mecusilerle ilgili herhangi bir uygulamayı bilmiyordu. Ona göre Mecusiler, ehl-i kitaptan ayrı kâfirlerdir. Abdurrahman b. Avf'ın Mecusiler hakkında Hz. Peygamber (s.a.v)'den naklettiği haberi öğrenince onu kabul edip ona uydu.

Becale hadisi mevsuldür; zira Becale, Ömer b. el-Hattab'a yetişmiş ve onun bazı valilerine kâtiplik yapmıştır.

Biri şöyle sorabilir: Ömer, kendisine haber ulaştıran kimsenin yanı sıra başka birini daha ister miydi?

Ona şöyle deriz: Ömer'in, kendisine haber ulaştıran kimsenin yanı sıra başka birini daha istemesi, ancak şu üç sebepten dolayıdır:

Ya ihtiyat cihetine gidilerek daha emin olunmak istenmiştir. Huccet, haber-i vâhid ile sabit olursa da iki ve daha çok kimsenin haberi onu, sübut bakımından kuvvetlendirir.

Haber-i vâhidi sabit olarak kabul edenlerden öylelerini gördüm ki onunla birlikte ikinci bir haber daha istiyor ve elinde beş cihetten Hz.

259 Buhari, Cizye 6/257 no: 3156-3127.

Peygamber (s.a.v)'e ulaşan sünnet bulunduğu halde, kendisine altıncı kişi tarafından rivayet edilirse onu da yazıyordu. Çünkü haberler ne kadar birbirini destekler ve ne kadar mütevatir olursa, huccet olma bakımından o ölçüde kuvvetli olur ve işiten kişi de daha müsterih olur.

Ben hâkimlerden iki üç adil şahit bulunduğu halde, davacıya, bana daha fazla şahit getir diyenleri de gördüm. Onlar bu suretle içlerinin daha fazla rahat olmasını istemişlerdir; davacı ikiden fazla şahit getirmeseydi, elbette o iki şahidin ifadesine göre hüküm vereceklerdi.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Ya da (Ömer) muhtemeldir ki raviyi tanımadığı için tanıdığı bir ravi gelinceye kadar onun haberi karşısında duraklamıştır.

Onun için tanınmayan birinden bir haber nakleden kimse, makbul olmadığı gibi onun haberi de kabul edilmez. Bir kimsenin haberinin kabul edilmesi için tanınmış ve buna ehil bir kimse olması gerekir.

Ya da muhtemeldir ki (Ömer'e göre) kendisine o haberi nakleden kimse, sözü makbul olmayan birisiydi. Beklemesi de sözünü kabul edeceği birisini bulmak içindir.

Biri şöyle derse: Sizce Ömer bu sebeplerden hangisine meyletmiştir?

Deriz ki: Ebû Musa el-Eş'ari'nin haberinde ihtiyat cihetini göz önüne almıştır; çünkü Ebû Musa, ona göre emin ve güvenilir bir kimsedir. İnşaallah.

"Delilin nedir?" derse;

Biz de deriz ki: Malik b. Enes, Rabia b. Ebi Rabah ve birçok âlim Ebû Musa hadisini rivayet etmiştir. Ömer de Ebû Musa'ya "Ben seni itham etmiyorum; fakat insanların Hz. Peygamber (s.a.v)'e yalan sözler isnad etmelerinden korkuyorum." demiştir.[260]

Biri şöyle diyebilir: Bu munkatidir.

Bununla da huccet sabittir. Çünkü Ömer olsun, başkası olsun, dinde imam olan bir kimsenin bir defasında haber-i vâhidi kabul etmesi, onun katında huccet teşkil etmesi, sonra da başka bir zaman böyle bir haberi

260 Fethu'l-Bari, 11/22-26.

reddetmesi caiz değildir. Yine böyle bir tutum, aklı başında hiçbir âlim için de caiz olmaz. Aynı şekilde bir hâkimin bir defasında iki şahitle hüküm vermesi, başka bir zaman da bundan kaçınması caiz değildir; ancak şahitlerin cerhedilmeleri veya adil olup olmadıklarının bilinmemesi gibi cihetlerden onları yeterli bulmaması hali müstesnadır. Ömer'in ilim, akıl, emanet ve fazilet bakımından son derecede üstün bir şahsiyet olduğu bilinen bir gerçektir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Yüce Allah'ın Kitabı'nda da bu anlattığım hususu destekleyen ayetler vardır.

Allah (c.c) şöyle buyuruyor:

"Biz, Nuh'u kendi kavmine 'Kendilerine çok acıklı bir azap gelmezden önce kavmini korkut.' diye gönderdik" [Nuh, 71/1]

Yine Allah (c.c.) şöyle buyuruyor:

"**Muhakkak ki Biz, Nuh'u kendi kavmine gönderdik** (ve şöyle demişti:) **Şüphesiz ben sizin için apaçık bir uyarıcıyım.**" [Hud, 11/25]

Yüce Allah şöyle de buyuruyor:

"Biz, Nûh'a ve ondan sonra gelen peygamberlere vahyettiğimiz gibi, sana da vahyettik. İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a, torunlarına, İsa'ya, Eyyub'a, Yûnus'a, Hârûn'a ve Süleyman'a da vahyetmiştik. Davûd'a da Zebûr vermiştik." [Nisa, 4/163]

"**Ad kavmine de kardeşleri Hud'u** (gönderdik)..." [A'raf, 7/65; Hud, 11/50] buyurmuştur.

"**Semud kavmine de kardeşleri Salih'i...**" [A'raf, 7/73; Hud, 11/61] buyurmuştur.

"**Medyen kavmine kardeşleri Şuayb'i...**" [A'raf, 7/85; Hud, 11/84; Ankebut, 29/36] buyurmuştur.

Yine Allah (c.c.) şöyle buyurmuştur:

"Lut kavmi de peygamberleri yalancılıkla suçladı. Kardeşleri Lut onlara şöyle demişti: (Allah'a karşı gelmekten) **sakınmaz mısınız? Bilin ki ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim."** [Şuara, 26/160-163]

Yüce Allah, Peygamberi Muhammed (s.a.v)'e hitaben de şöyle buyurmuştur:

"Biz, Nuh'a ve ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik..." [Nisa, 4/163]

Yine Allah, **"Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir."** [Al-i İmran, 3/144] buyurmuştur.

Yüce Allah, bir kısım alametlerle diğer insanlardan ayırdığı peygamberleri hakkında halka delil getirmiştir. Peygamberlerin hal ve hareketlerini, onları diğer insanlardan ayırmalarını sağlayan alametleri gören kimselere ve ondan sonrakilere karşı bu sayede delil sabit olmuştur. Bu konuda bir kişi ile birden fazla kişi eşittir. Huccet onların çoğu ile sabit olduğu gibi biriyle de sabit olur.

Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"Onlara, şu şehir halkını misal getir: Hani onlara elçiler gelmişti. İşte o zaman Biz, onlara iki elçi göndermiştik. Onları yalanladılar. Bunun üzerine üçüncü bir elçi gönderdik. Onlar: 'Biz size gönderilmiş Allah elçileriyiz!' dediler. Elçilere dediler ki: Siz de ancak bizim gibi birer insansınız. Rahman, (size) herhangi bir şey indirmedi. Siz ancak yalan söylüyorsunuz." [Yasin, 36/13-15]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Allah onlara iki elçiyle, sonra da üçüncü bir elçiyle huccetleri beyan etmiştir. Aynı şekilde kavimlere de birer kişi göndererek delillerinin kuvvetlendirmiştir. Pekiştirmek için birden fazla kimsenin gönderilmesi huccetin bir kişiyle gerçekleşmesine engel değildir. Zira Allah ona, kendisini, peygamberlerin dışındaki insanlardan ayıran bir özellik vermiştir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Bize Malik, Sa'd b. İshak b. Ka'b b. Ucra yoluyla Sa'd b. İshak da halası Zeynep binti Ka'b aracılığıyla el-Fürey'a binti Malik b. Sinan'ın şöyle haber verdiğini söyledi: el-Fürey'a, Hz. Peygamber (s.a.v)'e gelip Beni Hudra'da bulunan ailesine dönmek istediğini bildirmişti; çünkü kocası kölelerini aramak için çıkıp gitmiş ve nihayet el-Kaddum (Medine'ye 6 mil uzakta bir yer) tarafında onlara yetişince de köleleri onu öldürmüşlerdi. el-Fürey'a (diyor ki);

Hz. Peygamber (s.a.v)'e aileme dönebilme imkânımın olduğunu sordum. Çünkü kocam, bana içinde oturacağım mülkü olan bir ev bırakmadı. el-Fürey'a dedi ki: Hz. Peygamber (s.a.v) de *"Evet"* dedi. Bunun üzerine ben de gittim. Nihayet evde miydim, mescidde miydim, Hz. Peygamber (s.a.v) beni çağırttı veya emretti. Huzuruna getirildiğimde, *"Nasıl demiştin?"* dedi. Kendisine kocamla ilgili olarak anlattığım olayı tekrar ettim. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu: *"İddetin bitene kadar evinde otur."* Ben de orada dört ay on gün iddet bekledim.

(Aradan uzun bir zaman geçti.) Hz. Osman, halife olunca beni çağırıp benden bu meseleyi sordu. Kendisine anlattım. O da buna uydu ve bununla hükmetti.[261]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Osman; imamlığına, ilmine ve faziletine rağmen, muhacir ve ensarın arasında bir kadının haberine göre hüküm vermiştir.

Bize Müslim b. Halit, İbn Cüreyc'in şöyle dediğini haber vermiştir: Bana el-Hasan b. Müslim yoluyla Tavus'un şöyle dediğini haber verdi: "İbn Abbas'ın yanında idim de Zeyd b. Sabit ona şöyle dedi: 'Ay hali gören bir kadının son olarak Kâbe'yi tavaf etmeden Mekke'den ayrılmasına fetva mı veriyorsun?' İbn Abbas da 'Niçin olmasın? Ensardan filan kadına sor: Hz. Peygamber (s.a.v), ona böyle yapmasını emretmemiş mi?' Zeyd b. Sabit, döndüğü zaman gülüyor ve şöyle diyordu: Senin hep doğru söylediğini görüyorum."[262]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Zeyd b. Sabit, hacıların veda tavafını yapmadan ayrılmasının yasaklandığını işitmişti ve hacılardan ay hali gören kadının da bu yasağa dâhil olduğu kanaatindeydi. İbn Abbas, bayram başladıktan sonra ziyaret tavafını yapmış ve ay hali görmeye başlayan kadına veda tavafı yapmadan Mekke'den ayrılacağına dair fetva verince Zeyd b. Sabit, buna karşı çıkmıştı. İbn Abbas, Hz. Peygamber (s.a.v)'in böyle yapmasını emrettiği kadın yoluyla bunu Zeyd b. Sabit'e

261 *el-Muvatta*, Talak 2/591 no: 31; Ebû Davud, Talak 2/723-724 no: 2300; Tirmizi, Talak 3/496-497.

262 Müslim, Hac 2/963- 964 no: 381/1328.

haber verince, meseleyi o kadına sormuş, kadın durumu aynen ona bildirmiş, o da onu tasdik ederek İbn Abbas'a muhalefet etmekten vazgeçmiştir. Burada İbn Abbas'ın delili, sadece bir kadının haberinden ibarettir.

Bize Süfyan, Amr b. Dinar yoluyla Said b. Cubeyr'in şöyle dediğini nakletmiştir: "İbn Abbas'a dedim ki: Nevfel el-Bekalî, Hızır'ın yol arkadaşı Hz. Musa'nın İsrail oğullarının Musa'sı olmadığını savunuyor, bu doğru mu?" İbn Abbas şöyle dedi: "Allah'ın düşmanı yalan söylemiştir." Sonra da şöyle ilave etti: "Ubey b. Ka'b bana şöyle haber verdi: Hz. Peygamber bize hitap etti; sonra Musa ile Hızır meselesini anlattı. Hz. Peygamber (s.a.v)'in anlatışından İsrail oğlu Musa'nın Hızır'ın arkadaşı olduğuna delalet eden bir şey vardı."[263]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: İbn Abbas, fıkhına ve takvasına rağmen, Ubey b. Kab'ın Hz. Peygamber (s.a.v)'den tek olarak naklettiği haberi sabit görüyor; hatta ona dayanarak bir Müslüman'ı yalanlıyor. Zira Ubey b. Ka'b, kendisine, Hz. Peygamber (s.a.v)'in anlatışında İsrail oğlu Musa'nın Hızır'ın arkadaşı olduğuna delalet eden bir şey bulunduğunu söyleyerek haber vermiştir.

Bize Müslim ve Abdulmacid, İbn Cüreyc'ten, Amir b. Musab'dan, Tavus'un şöyle haber verdiğini anlattı: "İbn Abbas'a ikindi namazından sonra kılınan iki rekâtı sordu. O da, bu iki rekâtı kılmaktan nehyetti. Tavus dedi ki: Ona şöyle dedim: Ben bu iki rekâtı bırakmam. İbn Abbas da şu ayet ile cevap verdi:

"Allah ve Resûlü bir işe hüküm verdiği zaman, inanmış bir erkek ve kadına o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur. Her kim Allah ve Resûlüne karşı gelirse, apaçık bir sapıklığa düşmüş olur." [Ahzab, 33/36][264]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: İbn Abbas, burada Hz. Peygamber (s.a.v)'den verdiği haberle Tavus'a karşı bir delil getirmiş ve Kur'ân'dan okuduğu ayetle de Allah ve Resûlü bir işe hüküm vermişse onun için başka seçenek bulunmadığının kesinlikle bilinmesi gerektiğini

263 Buhari, İlim 1/263 no: 122.

264 *Musannef*, Abdurrazzak, Namaz 2/433 no: 3975.

söylemiştir. O zaman Tavus, Hz. Peygamber (s.a.v)'in hükmünü yalnızca İbn Abbas'ın haberiyle öğrenmiştir. Burada Tavus, "Bu yalnızca senin haberindir, Hz. Peygamber (s.a.v)'den böyle bir şeyin sadır olduğunu kabul etmem; çünkü sen unutabilirsin." diyerek ona karşı çıkmamıştır.

Biri şöyle derse: Tavus, bunu İbn Abbas'a karşı söylemeyi hoş görmemiş olabilir mi?

İbn Abbas, doğru olarak görülen bir şeyin kendisine söylenmesinden çekinilecek bir şahsiyet değildir. O, Tavus'u ikindi namazından sonra iki rekât daha kılmaktan nehyetmiştir. Tavus da Hz. Peygamber (s.a.v)'in bu iki rekâtın kılınmasını yasakladığını öğrenmeden önce, ona, kendisinin bu iki rekâtı bırakmayacağını zaten söylemiştir.

Bize Süfyan, Amr b. Dinar yoluyla İbn Ömer'in şöyle dediğini haber vermiştir: "Biz tarım arazisini belirli bir ürün karşılığında icar ediyor ve bunda bir sakınca görmüyorduk. Rafi b. Hadic, Hz. Peygamber (s.a.v)'in bu işi yasakladığını iddia edinceye kadar öyle yapıyorduk. Biz bu işi Rafi'in bu sözünden dolayı terk ettik."[265]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: İbn Ömer, tarımdaki bu uygulamadan yararlanıyor ve onun caiz olduğunu kabul ediyordu. İtham edemeyeceği bir kimse, Hz. Peygamber (s.a.v)'in bundan menettiğini kendisine haber verince, artık o işe devam etmedi; Hz. Peygamber (s.a.v)'den gelen habere karşı kendi rey'i ile amel etmedi ve "Biz bugüne kadar böyle yaptığımız halde kimse bizi kınamıyordu." demedi.

Burada, Hz. Peygamber (s.a.v)'den intikal eden bir habere dayanmayan sonraki bir uygulamanın, Hz. Peygamber (s.a.v)'den gelen bir haberi zayıflatmayacağını açıklayan bir mana vardır.

Bize Malik b. Enes, Zeyd b. Eslem yoluyla Ata b. Yesar'dan şöyle rivayet etti: "Muaviye b. Ebi Süfyan, altın veya gümüş bir su kabını, ağırlığından fazlasına satmış. Ebû Derda da ona şöyle demiştir: "Hz. Peygamber (s.a.v)'in böyle şeyleri yasakladığını işittim." Muaviye ise "Ben bunda bir sakınca görmüyorum." demiştir. Bunun üzerine Ebû Derda;

265 Buhari, Tarım, 5/13-14, no: 2328.

"Muaviye'nin özrünü kabul etmemi benden kim ister? Ben ona, Hz. Peygamber (s.a.v)'den bir haber naklediyorum, o da bana kendi rey'ini söylüyor. Ben seninle birlikte hiçbir yerde beraber oturmam." demiştir.[266]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Ebû Derda, bu haberin Muaviye'ye karşı bir huccet teşkil ettiği sonucuna varmıştır. Muaviye, bunu kabul etmeyince de Ebû Derda, Muaviye'nin bulunduğu yeri terk etmiştir. Güvenilir bir kişinin Hz. Peygamber (s.a.v)'den naklettiği haberi terk etmenin sorumluluğunun büyüklüğünü bu hareketiyle de ortaya koymuştur.

Bize ulaşan habere göre, Ebû Said el-Hudri, bir kişiyle karşılaşmış ve ona Hz. Peygamber (s.a.v)'den bir şey nakletmiş, o kişi de ona muhalif bir haber rivayet edince, Ebû Said el-Hudri şöyle demiştir: "Allah'a andolsun ki seninle bir çatı altında asla bulunmam."

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: O kimsenin bu haberi kabul etmemesi ve Ebû Said'in haberine muhalif bir haber rivayet etmesi, onu çok üzmüştür. Bununla birlikte o kimsenin rivayet ettiği haber iki şekilde düşünülebilir: Birisi, bu haberin Ebû Said'in haberine muhalif olması, ötekisi de ona muhalif olmama ihtimalidir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Bana, itham edemeyeceğim bir kimse, İbn Ebi Zi'b yoluyla Mahled b. Hufaf'ın şöyle dediğini haber verdi: "Bir köle satın aldım ve onu çalıştırdım. Sonra onun bir ayıbına vakıf oldum. Bunun üzerine Ömer b. Abdülaziz'in yanında davacı oldum. Ömer b. Abdülaziz de benim o köleyi sahibine geri vermeme, kölenin kazancını da ona iade etmeme karar verdi. Ben de Urve b. ez-Zübeyr'e gidip durumu ona haber verdim. Urve, "Ben bu akşam ona gidip Hz. Aişe'nin, bu gibi konularda Hz. Peygamber (s.a.v)'in, kazancın gelir sorumluluğuna bağlı olduğu esasına göre karar verdiğini haber veririm." dedi. Ben de hemen Ömer b. Abdülaziz'e gidip Urve'nin Hz. Aişe yoluyla Hz. Peygamber (s.a.v)'den bana naklettiği şeyi haber verdim. Ömer b. Abdülaziz bunun üzerine şöyle dedi: "Verdiğim karar, benim için çok kolaydır. Allah en doğrusunu bilir ki ben, onunla sadece hakkın yerine gelmesini

266 *el-Muvatta*, Alışveriş, 2/634, no: 33.

istedim. Şimdi bana konuyla ilgili olarak Hz. Peygamber (s.a.v)'in bir sünneti ulaştı. O zaman şimdi ben Ömer olarak, kendi kararımı reddediyor ve Allah'ın Resûlünün sünnetini uyguluyorum." dedi. Sonra Urve, Ömer b. Abdülaziz'e gitti. O da aleyhime hükmettiği geliri, karşı taraftan geri almama karar verdi.[267]

Bana, Medine ehlinden itham edemeyeceğim kimseler, İbn Ebi Zi'b yoluyla şöyle haber verdi: Sa'd b. İbrahim, Rabia b. Ebi Abdurrahman'ın rey'ine dayanan bir kişinin davasına karar vermiştir. Ben, ona, Hz. Peygamber (s.a.v)'den onun kararına aykırı bir şey naklettim. Sa'd, Rabia'ya şöyle dedi: 'Bu İbn Ebi Zi'b, yanımda güvenilir bir kimsedir. Bana, Hz. Peygamber (s.a.v)'den senin kararına aykırı bir şey naklediyor ne dersin?" Rabia da şöyle dedi: "İctihad yapıp karar vermişsin ve iş bitmiştir." Sa'd ise, "Bu çok tuhaf bir şeydir! Sa'd b. Ümmü Sa'd'ın kararını yürütüp Hz. Peygamber (s.a.v)'in kararını nasıl reddederim? Tersine Sa'd b. Ümmü Sa'd'ın kararını reddedip Hz. Peygamber (s.a.v)'in kararını uygularım." dedi. Sonra Sa'd, kararını yazdığı kağıdı getirip yırttı ve kararını, aleyhine hükmettiği şahsın lehine çevirdi.[268]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Bana, Ebû Hanife b. Simak b. el-Fadl eş-Şihabi, bana İbn Ebi Zi'b, el-Makburi ve Ebû Şurayh el-Ka'bi yoluyla Nebi (s.a.v)'in fetih yılında şöyle buyurduğunu söyledi: "*Bir kimsenin bir yakını öldürülürse, şu iki şeyden kendisi için iyi olanı tercih eder: Dilerse diyet alır, dilerse kısas uygulanmasını ister.*" Ebû Hanife, Ebû Zi'b'e; şöyle dedim dedi: "Ey Ebû'l-Haris! Sen bu hadisi kabul eder misin?" Bunun üzerine o, göğsüme vurdu, bana bir sürü bağırdı, çağırdı, beni hırpalayıp şöyle dedi: "Ben, sana Hz. Peygamber (s.a.v)'in hadisini naklediyorum; sen, bana "Onu kabul eder misin?" diyorsun. "Elbette onu kabul ederim. Bu, bana ve onu benden işitenlere farzdır. Allah insanlar arasından Hz. Muhammed'i seçmiş, insanlara onunla ve onun vesilesiyle hidayet etmiştir. Ona dilediği şeyleri onlara da dilemiş ve onun diliyle vahyini göndermiştir. Buna göre halkın ister istemez boyun eğerek ona uyması

267 Ebû Davud, Alışveriş 3/779 no: 3508; Tirmizi, Alışveriş 3/572-573 no: 1285; *el-Müstedrek*, Alışveriş 2/15.

268 *Tehzib el-Kelam*, 10/244-245.

gerekir. Bir Müslüman için başka türlü hareket etmek mümkün değildir." Bir türlü susmadı. Ne olur sussa diye temennide bulundum.[269]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Haber-i vâhidin delil oluşu konusunda daha pek çok rivayet vardır. Burada zikri geçenlerle kifayet ettik.

Selefimizin bu konudaki yolu ve günümüze kadar onları takip edenlerin yolları da işte budur. İslam ülkelerindeki ilim adamlarından bize nakledilenler de bu kabildendir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Said (el-Müseyyib)'i, Medine'de şöyle derken bulduk: Ebû Said el-Hudri'nin sarf (para bozdurma) konusunda Hz. Peygamber (s.a.v)'den kendisine ulaşan haber ile Ebû Hureyre yoluyla Hz. Peygamber (s.a.v)'den kendisine intikal eden rivayeti sünnet olarak kabul ettiğini görüyoruz. Bu kişiler dışında başka sahabîlerden de vahid haberler rivayet eder ve onları da sünnet sayardı.

Urve de; "Hz. Aişe, bana, Resûlullah (s.a.v)'in bir şeyin gelirini o şeyin sorumluluğunu taşıyan kimseye hükmettiğini nakletti." der ve onu sünnet olarak benimserdi. Yine onun, yalnız Hz. Aişe yoluyla Hz. Peygamber (s.a.v)'den rivayet ettiği pek çok şeyi sünnet sayıp onlara göre "şu helaldir, bu haramdır." diye hüküm verdiğini görüyoruz.

Yine Urve'nin, Usame b. Zeyd, Abdullah b. Ömer ve diğerleri yoluyla Hz. Peygamber (s.a.v)'den naklettiği vahid haberleri kabul edip sünnet saydığını görüyoruz.

Aynı şekilde Urve'nin, "Bana Abdullah b. el-Kariy, Ömer'den rivayet etti." ve "Yahya b. Abdurrahman b. Hatıb, babasından, o da Ömer'den nakletti." dediğini ve bu haberlerin her birinin Ömer'e nisbetini kabul ettiğini görüyoruz. (Tek ravi)

Kasım b. Muhammed'in, "Bana, Aişe, Hz. Peygamber (s.a.v)'den nakletti." ve başka bir hadis konusunda, "İbn Ömer, Hz. Peygamber (s.a.v)'den rivayet etti." dediğini ve bu vahid haberi ayrı ayrı sünnet olarak kabul ettiğini biliyoruz.

269 Ebû Davud, Diyet 4/636 no: 4496; *es-Sünen el-Kübra* Beyhaki, Cinayet 8/52.

Yine Kasım b. Muhammed'in, "Yezid b. Cariye'nin oğulları Abdurrahman ve Mücemma, bana Hansa binti Hidam yoluyla Hz. Peygamber (s.a.v)'den nakletti." dediğini ve tek bir kadına dayanan haberi sünnet olarak benimsediğini biliyoruz.

Biliyoruz ki Ali b. Hüseyn, "Bize Amr b. Osman, Usame b. Zeyd yoluyla Hz. Peygamber (s.a.v)'den, *"Müslüman ile kâfir birbirlerine mirasçı olmazlar."*[270] buyurduğunu haber verdi." demiş ve bunu sünnet olarak kabul etmiştir. Onun bu rivayetini bütün insanlar sünnet olarak benimsemişlerdir.

Yine biliyoruz ki Muhammed b. Ali b. Hüseyn, Cabir yoluyla Hz. Peygamber (s.a.v)'den ve Ubeydullah b. Ebi Rafi yoluyla Ebû Hureyre'nin Hz. Peygamber (s.a.v)'den yaptığı rivayetleri kabul eder ve sünnet sayardı.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Görüyoruz ki Muhammed b. Cubeyr b. Mut'im, Nafi b. Cubeyr b. Mut'im, Yezid b. Talha b. Rukane, Muhammed b. Talha b. Rukane, Nafi b. Uceyr b. Abdi Yezid, Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf, Humeyd b. Abdurrahman b. Avf, Talha b. Abdullah b. Avf, Musab b. Sa'd b. Ebi Vakkas, İbrahim b. Abdurrahman b. Avf, Harice b. Zeyd b. Sabit, Abdurrahman b. Ka'b b. Malik, Abdullah b. Ebi Katade, Süleyman b. Yesar, Ata b. Yesar gibi Medineli muhaddislerin hepsi, bir sahabenin veya bir tâbiînin Hz. Peygamber (s.a.v)'den yapmış olduğu rivayeti kabul edip sünnet sayarlardı.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Yine görüyoruz ki Ata, Tavus, Mücahit, İbn Ebi Müleyke, İkrime b. Halid, Ubeydullah b. Ebi Yezid, Abdullah b. Babah, İbn Ebi Ammar, Muhammed b. el-Münkedir, Mekkeli muhaddislerle Yemen'de Vehb b. Münebbih; Şam'da Mekhul; Abdurrahman b. Ganam, Basra'da Hasan ve Muhammed b. Sirin, el-Esved, Alkama, Şa'bi Kûfe'de ve büyük şehirlerdeki seçkin muhaddislerin hepsinin de Hz. Peygamber (s.a.v)'den intikal eden haber-i vâhidleri kabul ettikleri, bu haberlere uyup onlara göre fetva verdikleri bilinmektedir.

Adı geçenler, kendilerine üstlerinden intikal eden bu haberleri nasıl kabul etmişlerse, sonrakiler de onları aynı şekilde kabul etmişlerdir.

270 Buhari, Feraiz 12/50 no: 6764.

Bir kimsenin, bu özel kişilere ait bilgi hakkında, "Eskiden beri ve günümüzde Müslümanlar, haber-i vâhidi kabul etme ve ona uyma konusunda birleşmişlerdir; çünkü Müslümanların fakihlerinden onu reddeden hiç kimse bilinmemektedir." demesi mümkünse ben de buna katılırım.

Ancak şöyle de diyebilirim: İslam hukukçularının haber-i vâhidi kabul etme konusunda ihtilafa düştüklerini bilmiyorum; çünkü belirttiğim gibi, onların hepsinde aynı kanaat mevcuttur.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Bir kimse şu tarzda bir şey söyleyebilir: Hz. Peygamber (s.a.v)'den herhangi bir hadis rivayet edilse, birisi de ona aykırı bir görüş ileri sürse nasıl hareket edilir?

Bence bir âlimin sık sık haber-i vâhid ileri sürerek "şu helaldir, bu haramdır" dediği halde, aynı şartları taşıyan bir haberi reddetmesi caiz olmaz; ancak ona muhalif bir hadis biliyorsa veya kendisinin işittiği hadis ve ravisinin, muhalif rivayette bulunan kimseden daha güvenilir olduğuna inanıyorsa yahut o hadisi rivayet eden kimse hadis hafızı değilse veya ona göre müttehem (itham edilen) biriyse veya önceki ravilerden birini itham ediyorsa ya da hadis iki manaya geliyor ve o da yorum yaparak bu manalardan birini tercih ediyorsa caiz olur.

Ama akıllı bir fakihin bir defa veya defalarca bir haber-i vâhide göre sünnet saydığı şeyi, sonra benzeri veya daha güvenilir bir haber dolayısıyla, Kur'ân yorumcularının yaptığı gibi uygun bir yorum tarzı, raviye yönelik bir töhmet ya da ona muhalif bir habere dair bir bilgi olmaksızın bırakması caiz olmaz. İnşaallah.

Biri şöyle sorsa: Bir memlekette pek çok rivayette bulunup ona göre hüküm veren ve bunlardan birazını terk eden fakih azdır, değil mi?

Bir fakih için ancak anlattığım sebeplerden dolayı bir haberi terk etmek mümkün olur. Bir de tâbiilerden veya tâbiilerin öğrencilerinden, uyulması gerekmeyen bir söz rivayet etmişse, onu terk edebilir; çünkü o, bunu huccet olduğu için değil; lehinde veya aleyhinde bir şey söylemeksizin, sadece o şahsın görüşünün bilinmesi için rivayet etmiştir.

Bir fakih, bir kısmına uymadığı için mazur sayılsa bile bu yollardan hiçbirine başvurmazsa, -Allah en doğrusunu bilir- bize göre bu hususta kendisine mazeret bulamayacak kadar büyük bir hata işlemiş olur.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi:

Biri şöyle derse: "Huccet" (delil) sözünüz, manası itibarıyla farklılık gösterir mi?

Biz de -İnşaallah- "Evet." deriz.

"O zaman bunları açıklar mısın?" derse;

Deriz ki: Eğer huccet teşkil eden şey, açık bir ayet veya ittifakla kabul edilen bir sünnet ise, bu hususta özür makbul değildir. Bunlardan birinde şüpheye yer yoktur. Bunları kabul etmekten geri kalan kişinin tevbe etmesi söylenir.

Eğer huccet, ihtilafa yol açan haber-i hassa (haber-i vâhid türünden bir sünnet olup yorumlanabilir ve tek ravi yoluyla gelmiş bir haberse) benim yanımda, âlimler için bağlayıcı bir huccettir; onların böyle bir delile dayanan hükmü reddetme hakları yoktur. Bu, Kitap ve mütevatir hadis (haber-i amme), nassa dayalı adil şehadete benzer bir durumdur ve bağlayıcıdır.

Bir kimse, böyle bir huccet üzerinde şüpheye düşerse, "tevbe et" demeyiz; şöyle deriz: "Eğer âlimsen bu konuda şüpheye düşme hakkın yoktur; tıpkı yanılmaları mümkün olsa bile, adil şahitlerin şahadetlerine göre karar vermek zorunda olman gibidir. Fakat sen, şahitlerin adaletine güvenerek zahire göre karar vermektesin; meselenin iç yüzünü ise Allah bilir."

Muhatap şöyle sordu: Munkati hadis, onu bilen bir kimse için huccet teşkil eder mi? Munkati hadisin çeşitleri var mıdır? Yoksa bununla diğer hadisler eşit midir?

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Ona, munkati hadisler çeşitlere ayrılır, dedim.

Resûlullah (s.a.v)'in sahabîlerini gören tâbiilerden birisi, Hz. Peygamber (s.a.v)'den munkati bir hadis rivayet ederse, birkaç yönden ona bakılır:

Bunlardan biri şudur: Mürsel olarak rivayet ettiği bir hadiste kendisine güvenilen raviler katılıyor ve onu, mana itibarıyla benzeri bir hadis rivayet

ederek Hz. Peygamber (s.a.v)'e isnad ediyorsa, bu, söz konusu hadisi ezberleyip rivayet edenin doğruluğunu gösterir.

Bir tâbii, mürsel olarak rivayet ettiği hadis konusunda yalnız kalırsa, bunu Hz. Peygamber (s.a.v)'e isnad hususunda kendisine katılan biri bulunmazsa, söz konusu hadis sadece onun tek başına yaptığı munkati bir rivayet olarak kabul edilir.

Bu hadisin, muteber ravilerce rivayet edilen başka bir mürsel hadisle bağdaşıp bağdaşmadığına bakılması gerekir.

Böyle bir mürsel bulunursa, bu, onun mürselini kuvvetlendirir; ancak bu, öncekine nisbetle daha zayıftır. Böyle bir hadis bulunmazsa, Hz. Peygamber (s.a.v)'in sahabîlerinden bu konuda bir görüş rivayet edip edilmediğine bakılır. Söz konusu mürsel hadise uygun bir sahabe görüşü bulunursa, bu, o tâbiinin mürsel olarak rivayet ettiği hadisi doğru bir kaynaktan aldığını gösterir, inşaallah. Allah en doğrusunu bilir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Âlimlerin çoğunluğu, Hz. Peygamber (s.a.v)'den rivayet edilen mürsel hadise uygun tarzda fetva veriyorsa yine durum aynıdır.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Sonra şuna bakılır: Mürsel hadisin ravisi, bu hadisi kimden aldığını ismen belirtirse, bilinmeyen veya rivayeti kabul olmayan birinin ismini vermezse, bu husus rivayetin doğru olduğuna hüküm vermek için delil olur.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Bir kimse, mürsel bir hadis rivayetinde muhaddislerden biriyle birleşir ve ona muhalefet etmezse, bu, onun hadisinin kaynak bakımından doğruluğunu gösterir. Eğer ona muhalefet ederse, hadisin eksik olduğu anlaşılır.

Anlattığım hususlara aykırı hareket eden kimse, rivayet ettiği hadise zarar verir; hatta hiç kimse için böyle kimselerin mürsel hadisini kabul etmesi caiz olmaz.

Rivayetin doğruluğunu gösteren yukarıda anlattığım yardımcı unsurlar bulunursa, mürsel hadisi kabul etmeyi caiz gördük.

Ama mürsel hadisin muttasıl hadis derecesinde delil olacağını düşünemeyiz. Çünkü munkatinin anlamında mechullük vardır. Onun asıl ravisi

belirtilse, belki de rivayeti hoşlanılmayan birisi olduğu ortaya çıkacaktır. Bazı munkati (mürsel) hadislerin -benzeri bir mürsel hadisle desteklense bile- kaynakları bir olabilir. Öyle ki kaynağı belirtilse kabul edilmeyecektir. Hz. Peygamber (s.a.v)'in sahabîlerinden bazısı kendi rey'ine göre bir görüş ileri sürmüş ve o da mürsel hadise uygun düşmüşse bunun, iyice incelendiği takdirde, söz konusu mürsel hadisin doğruluğuna kuvvetle delalet ettiği görülür. Mürsel hadis ravisi, Hz. Peygamber (s.a.v)'in sahabîlerinden bazısının kendi rivayetine uygun düşen bir görüşünü işittiği zaman yanılmış da olabilir. Aynı şeyin, ona muvafakat eden bazı fakihler için söz konusu olma ihtimali de vardır.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Ama çoğu kez, Hz. Peygamber (s.a.v)'in sahabîlerinden bazılarını görmüş olan büyük tâbiilerden sonraki ravilere gelince, onların mürsel hadislerini kabul eden hiç kimseyi bilmiyorum. Şu gerekçelere dayanarak:

1- Bir kere onlar, rivayeti aldıkları şahıs hakkında diğerlerine nazaran daha rahat davranmışlardır.

2- Onların mürsel olarak rivayet ettikleri hadisin kaynak bakımından zayıf olduğunu gösteren pek çok delalet mevcuttur.

3- Onlar, hadisin manasını çok saptırıyorlar. İşte bütün bunlar, yanlış anlamaya ve senedin zaafına sebep olabilir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Bilgi ve tecrübelerim göstermiştir ki, ilim adamlarından bazıları karşıt iki eğilim ve niteliğe sahiptirler. Bazıları: Az bir ilimle yetiniyor, bir rivayetten istifade etmek istiyor; ancak benzerini veya daha üstün olan bir rivayeti terk ediyor. Böylece o, ilimde yetersiz kimselerden olduğunu gösteriyor. Kimisi de bu tutumu kınıyor, ilimde genişlik istiyor. Bu arzusu, kendisini öyle kimselerin rivayetini kabule sürüklüyor ki onu kabul etmezse hakkında daha hayırlı olur.

Gördüm ki bunların çoğunu gaflet bürümüştür. Bu yüzden onlar, birtakım kişilerin rivayetini kabul ettikleri halde, benzerlerini ve hatta onlardan daha iyilerini reddediyorlar. Yine bazı maksatlarla onlar, zayıf olduğunu bildikleri kimselerin rivayetini, kendi görüşlerine uygunsa alıyor ve güve-

nilir ravilerin hadislerini, kendi görüşlerine uymuyorsa reddediyor. Kimileri de çeşitli yönlerden maksatlı olarak hareket ediyorlar.

İlmî bir derinlik ve uyanıklıkla konuyu inceleyen kimse, büyük tâbiîlerin dışında kalanların mürsel hadisleri karşısında, onlardaki birtakım açık ipuçlarına bakarak şaşırıp kalır.

Bana biri şöyle dedi: Niçin Resûlullah (s.a.v)'in sahabîlerini gören eski tâbiilerle sahabîlerden bazılarıyla karşılaşan tâbiilerin arasında ayrım yaptın?

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Çünkü sahabîlerin çoğunu görmemiş olan tâbiiler, daha çok yanılıyorlar.

Dedi ki: Niçin onların ve onlardan sonraki fakihlerin mürsel hadislerini kabul etmiyorsun?

Dedim ki: Anlattığım gerekçeler dolayısıyla.

Tekrar sordu: Güvenilir kimselerce Hz. Peygamber (s.a.v)'den rivayet edilen ve hiçbir fakih tarafından kabul edilmeyen bir mürsel hadis biliyor musun?

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Evet, dedim:

Bize Süfyan, Muhammed b. el-Munkedir'den şöyle rivayet etmiştir: "Hz. Peygamber (s.a.v)'e birisi gelip 'Ya Resûlallah, benim malım ve aile fertlerim var. Babamın da malı ve aile fertleri var. Babam, benim malımdan alıp kendi ailesine harcamak istiyor.' dedi. Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

"*Sen ve malın, babana aitsiniz.*"[271]

Dedi ki: Biz bu hadisi kabul etmiyoruz; fakat senin arkadaşların arasında bunu kabul edenler var mıdır?

"Hayır." dedim. Çünkü bu hadisi kabul eden kimse, zengin olan bir babanın, oğlunun malından almasını doğru bulmaktadır.

O şöyle dedi: Evet, kimse bu hadisi kabul etmiyor. Niçin ona karşı çıkıyorlar?

Dedim ki: Çünkü hadisin Hz. Peygamber (s.a.v)'den intikali sabit değildir. Öte yandan Allah, babayı oğluna mirasçı kılmıştır. Onunla öteki

271 İbn Mace, Ticaret 2/769 no: 2291.

mirasçılar arasında bir fark yoktur. Ancak baba, birçok mirasçıya nisbetle daha az pay almaktadır. Bu da gösteriyor ki malın sahibi, başkası değil, oğludur.

O şöyle dedi: Muhammed b. el-Münkedir size göre son derece güvenilir birisi değil miydi?

"Evet" dedim. O, dinde takva ve fazilet yönüyle öyledir; fakat biz, onun bu hadisi kimden kabul ettiğini bilmiyoruz. Sana, iki adil şahid, iki kişi hakkında tanıklık ederse, o iki kişi veya onların dışındakiler, bu şahitlerin adaletli olduklarını söylemedikçe onların tanıklıklarının kabul edilmez olduğunu anlatmıştım.

"Böyle bir hadisi zikredebilir misin?" dedi.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: "Evet" dedim. Bize güvenilir raviler, İbn Ebi Zi'b ve İbn Şihab yoluyla şöyle nakletti: Resûlullah (s.a.v) namazda gülen kişiye abdestini ve namazını iade etmesini emretti. Biz bunu kabul etmedik; çünkü hadis mürseldir.[272]

Sonra bize güvenilir raviler, Mamer'den, İbn Şihab'tan, Süleyman b. Erkam ve Hasan el-Basri yoluyla da bu hadisi rivayet etmişlerdir.[273]

İbn Şihab, bizim yanımızda hadiste, sahih ve mevzu hadisleri ayırt etmede ve güvenilir raviler arasında önde gelir. Rivayet ederken Hz. Peygamber (s.a.v)'in bazı sahabîlerini, sonra seçkin tâbiileri ismen belirtir. Aldığı hadisin kaynağını İbn Şihab'dan daha iyi ve daha çok belirten birini tanımıyoruz.

Şöyle sordu: O halde nasıl oluyor da Süleyman b. Erkam'dan hadis rivayet ediyor?

Dedim ki: Onu iyi bilen bir kimse ve akıllı biri olarak görmüş ve rivayetini kabul ederek ona karşı hüsn-i zanda bulunmuş ve bu itibarla ismini söylemek istememiştir. O, ya yaşça ondan küçük olduğu için ya da başka bir sebeple böyle yapmıştır. Mamer, kendisine söz konusu hadisin kaynağını sorunca, bunu ona nisbet etmiştir. Anlattığım gibi, büyük bir şahsiyet

272 *Sünen*, Derakutnî, Taharet 1/166.
273 *Sünen*, Derakutnî, Taharet 1/166.

olan İbn Şihab'ın Süleyman b. Erkam'dan hadis rivayet etmesi mümkün olursa bu konuda başkalarına hiç güven olmaz.

Dedi ki: Hz. Peygamber (s.a.v)'in sened yönünden sabit olan ama tüm insanların ona muhalif olduğu bir sünnetini biliyor musun?

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: "Hayır" dedim. Ancak böyle bir sünnet konusunda insanların ihtilafa düştüklerini biliyorum. Kimisi o hadisi kabul ediyor, kimisi o hadisin aksini savunuyor; fakat onların tamamıyla -mürsel hadiste olduğu gibi- böyle bir hadisin aksini savunmak üzere birleştikleri hiç hasıl olmamıştır.

İmam Şafiî şöyle dedi: Ona ayrıca şöyle dedim: Sen, mürsel hadisi reddetme konusunda delil istiyorsun ve kendin de onu reddetmektesin. Sonra da bize göre kabul edilmesi gereken müsned (Peygamber (s.a.v)'e ulaşan) hadisi reddetmeye kalkıyorsun!!

İCMA

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi:

Birisi bana şöyle dedi: Allah'ın hükümleriyle Resûlullah (s.a.v)'in hükümleri hakkındaki yorumlamanı anladım. Hz. Peygamber (s.a.v)'in hükmünü kabul eden kimse, onu Allah'ın hükmü olarak kabul etmektedir. Çünkü Allah, Resûlüne itaati farz kılmıştır. Kitap ve sünnet hükmünü bilen bir Müslümanın onlara aykırı bir söz söylemesinin caiz olmayacağına dair görüşünüz delile dayanmaktadır. Anladım ki bu, Allah'ın farzıdır. Hakkında Allah'ın bir hükmü bulunmayan ve Hz. Peygamber (s.a.v)'den de bir şey nakledilmeyen konularda insanların icmasına uyma hususunda delilin nedir? Senin dışında bazı kimselerin, "İnsanların icması, nakledilmemiş bile olsa mutlaka sabit bir sünnete dayanmaktadır." sözlerini kabul ediyor musun?!

Ben de ona şöyle dedim: Üzerinde icma edip sonra da Resûlullah (s.a.v)'den nakletmiş oldukları mesele -İnşaallah- söyledikleri gibidir. Ama nakletmedikleri şeyin ise Resûlullah (s.a.v)'den nakledilmiş olma ihtimali de, nakledilmemiş olma ihtimali de vardır. Bu sebepten dolayı nakledilmiş sayamayız; çünkü bir kimsenin ancak işittiği şeyi rivayet etmesi muhtemeldir. Onun, zanna dayanarak söylediğinden ayrı olma ihtimali bulunan bir şeyi rivayet etmesi caiz değildir.

Biz onların icmalarını onlara ittiba ederek benimsiyoruz. Biliyoruz ki Hz. Peygamber (s.a.v)'in sünnetleri, onların hepsinin gözünden kaçacak değildir, belki bazıları sünnetleri tam olarak bilemezler. Yine biliyoruz ki topluluklar, Hz. Peygamber (s.a.v)'in sünnetine aykırı bir şey üzerinde birleşmez, inşaallah, hata üzerinde de birleşmezler.

Birisi şöyle derse: Sana göre, bu hususu açıklayan ve destekleyen bir şey var mıdır?

Ona şöyle dedim: Bize Süfyan b. Uyeyne, Abdulmelik b. Umeyr'den, Abdurrahman b. Abdullah b. Mes'ud'dan, babası yoluyla Resûlullah (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu haber verdi:

"Allah, benim sözümü işitip ezberleyen ve onu iyice aklında tutup rivayet eden bir kulun yüzünü nurlandırsın. Bir bilgiyi nakleden bazı kişiler âlim olmayabilir. Bir bilgiye sahip olan bazı kişiler de onu, kendilerinden daha âlim olan kimselere nakledebilir. Üç şey vardır ki Müslümanın kalbi onlara karşı hıyanet etmez. Onlar da Allah için amelde ihlas, Müslümanlara nasihat ve Müslümanların cemaatinden ayrılmamaktır; çünkü İslam'ın çağrısı, onları arkalarından (her taraflarından) *kuşatır."*[274]

İmam Şafiî şöyle dedi: Bize Süfyan, Abdullah b. Ebi Lebid'den, o İbn Süleyman b. Yesar'den, o da babasından şöyle rivayet etmiştir: "Ömer b. el-Hattab, Cabiye'de (Şam tarafında bir yer) halka hitap edip şöyle dedi: Hz. Peygamber (s.a.v) benim sizin aranızda olduğum gibi ayağa kalktı ve şöyle buyurdu:

"Sahabîlerime, sonra onların ardından gelenlere, sonra onların ardından gelenlere saygı gösterin. Daha sonra yalan zuhur eder; hatta kişi teklif edilmediği halde yemin eder, istenmediği halde şahitlik yapar. Kim, cennetin ortasında olmaktan hoşnutluk duyarsa, cemaatten ayrılmasın; çünkü şeytan, tek kalan kimseyle beraber olup iki kişiden uzaktır. Bir erkek, bir kadınla (helali olmayanla kimsenin olmadığı yerde yalnız) *tenhada kalmasın; zira onların üçüncüsü şeytan olur. Kimi bir iyiliği sevindiriyor, kötülüğü de üzüyorsa, işte o mümindir."*[275]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi:

Adam dedi ki: Hz. Peygamber (s.a.v)'in Müslümanlara cemaatlerinden ayrılmamaları konusundaki emrinin anlamı nedir?

Ben de "Bunun ancak bir anlamı vardır." dedim.

---

274 Hadis daha önce zikredilmiştir.

275 Hadis bu isnad ile mürsel'dir. Çünkü Süleyman b. Yesar, Hz. Ömer'e ulaşmamıştır. *Müsned*, el-Hamidi, Süleyman b. Uyeyn yoluyla 1/19-20.

"Bu, nasıl sadece bir anlama gelir?" dedi.

Dedim ki: Müslümanların cemaati ülkelere dağılmış vaziyettedir. Hiç kimsenin, böyle dağılmış bir kavmin bedenlerinin teşkil ettiği cemaate bağlı kalmaya gücü yetmez. Müslümanlardan, kâfirlerden, müttaki ve facirlerden -bedence- oluşmuş bir topluluk bulunabilir. Dolayısıyla bedenî olarak cemaatten ayrılmalarının bir anlamı yoktur; çünkü bu, hem mümkün değildir, hem de bedenî olarak bir araya gelmek bir şey sağlamaz. Neticede ise cemaatten ayrılmamanın bir anlamı olmaz. Ancak Müslümanlara düşen, helal ve harama riayet etme bakımından ve bunlara uyma hususunda birleşmeleridir.

Kim Müslümanların cemaatinin benimsediği görüşe uyarsa, onların cemaatinden ayrılmamış olur. Müslümanların cemaatinin benimsediği görüşe karşı çıkan kimse ise ayrılmamakla emrolunduğu Müslümanların cemaatine muhalefet etmiş olur. Muhakkak ki gaflet de ayrılıktan kaynaklanır. Cemaatin ise -İnşaallah- toptan Kitap, sünnet ve kıyasın manasında gaflete düşmesi mümkün değildir.

KIYAS

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi:

Muhatabım dedi ki: "Hükmü; Kitap, sünnet ve icma ile sabit olmayan konularda kıyasa başvurulur." görüşünü nereden çıkarıyorsun? Kıyas bağlayıcı bir haber nassı mıdır?

Dedim ki: Eğer kıyas konusu olan hüküm, Kitap veya sünnet nassıyla sabit ise Kitap'la sabit olan her şey için "Bu Allah'ın hükmü," sünnetle sabit olan her şey için de "Bu Resûlullah'ın hükmü" denir; "Kıyasla sabit olmuştur." denmez.

O da "Kıyas nedir? İctihad mıdır? Yoksa kıyas ve ictihad ayrı şeyler midir?" dedi.

Ben de "Onlar bir anlama gelen iki isimdir." dedim.

"O halde, birleştikleri nokta nedir?" diye sordu.

Şöyle dedim: Müslümanın karşılaştığı her olayın kesin bir hükmü vardır ya da hakka götürmek için onda yol göstericilik bulunmaktadır. Eğer belli bir hükmü varsa, Müslümanın ona uyması gerekir. Ama belli bir hüküm yoksa ictihad yoluyla hükme ulaştıracak yol izlenir. Bu da kıyastır.

Muhatabım şöyle devam etti: Sana göre âlimler kıyas yaptıkları zaman, Allah katında gerçeğe tam olarak isabet ederler mi? Onların kıyasta ihtilafa düşmeleri mümkün müdür? Onlar, her konuda tek bir çözüm mü, yoksa birkaç çözüm yolu mu bulmakla yükümlüdürler? Batına göre değil de zahire göre kıyas yapmaları gerektiğine dair delil nedir? Onların bir meselede ihtilaf etmeleri mümkün müdür? Kendilerini ilgilendiren konularla başkalarını ilgilendiren konular hakkında farklı davranabilirler mi? Başkası için değil de kendisi için ictihad edip kıyas yapacak olan kimdir? Hem kendisi hem de başkası için -bu konuda- yetkili olan kimdir?

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Ona şöyle dedim: İlim birkaç çeşittir: Zahir ve batında gerçeği kapsayan ilim vardır; yalnız zahirde gerçek olan ilim vardır.

Zahir ve batında gerçeği kapsayan ilim, Allah (c.c)'nun ve Resûlullah (s.a.v)'in bir hükmünü ihtiva eden bir nas ile sabit olup onu çoğunluk, çoğunluk aracılığıyla nakletmiştir. İşte bu şekilde sabit olan Kitap ve sünnet hükümleriyle helal kılınan şeyin helal olduğu, haram kılınan şeyin de haramlığı isbat edilmiş olur. Bizim yanımızda, hiç kimsenin bu hususta bilgisizliği ve şüpheye düşmesi söz konusu olamaz.

Âlimlerce bilinen ve özel kişilerin rivayetiyle sabit olan sünnet ilmini ise âlimlerin dışındaki insanlar bilmekle yükümlü değildirler. Buna, âlimler veya onların bir kısmı, özel kişilerin Resûlullah (s.a.v)'den yaptıkları doğru rivayet sayesinde sahip olurlar. İşte ilim adamları için gerekli ve zahirde gerçek olan ilim budur.

İki şahitle birinin idamına hükmedişimizi, buna örnek olarak verebiliriz. Bu hükmümüz, sadece zahirde gerçek ve isabetlidir; çünkü o iki şahidin yanılmış olmaları da mümkündür.

Bir de icmaya dayanan ilim vardır.

Ayrıca gerçeğe ulaşmak için kıyasla ictihada dayanan ilim vardır. Bu, âlimlerin çoğuna göre değil, sadece kıyas yapan kimseye göre zahirde gerçeği ifade eder. Bu konuda hakikati ancak Allah bilir.

İlim, kıyas yoluyla elde edilmek istendiğinde ve sağlıklı bir kıyas yapıldığı zaman, çoğu kez kıyasçıların birleştiğini ve bazen ihtilafa düştüklerini görüyoruz.

Kıyas iki çeşittir:

Birisi: (Fer'î) konu, aslın manasında olur ve bunda kıyas farklılık göstermez.

Diğeri: Konu birkaç asla benzer. Bu durumda söz konusu olay, daha çok elverişli olan ve daha çok benzerlik gösteren asla kıyas yapılır. Buna rağmen kıyas edenler, bazen ihtilaf ederler.

Adam şöyle dedi: Bu açıklamalarından anladığıma göre ilim, esas itibarıyla iki çeşittir:

Biri: zahirde ve batında gerçeği kapsar.

Diğeri: Sadece zahirde gerçeği ifade eder, öyle mi?

Ona şöyle dedim: Mescid-i Haram'da bulunup Kâbe'yi görsek, namaz kılarken tam olarak ona dönmekle yükümlü olmaz mıyız?

O, "Evet" dedi.

Ben dedim ki: Bize namazlar, zekât, hac ve benzerleri farz kılındı. Bunları tam olarak yerine getirmekle yükümlü değil miyiz?

"Evet" dedi.

Dedim ki: Zina yapan kimseye yüz sopa vurmamız, zina iftirasında bulunan kimseye de seksen sopa vurmamız, İslam'dan çıkan mürtedi öldürmemiz ve hırsızın elini kesmemiz emredilmiştir. Bunları, kesinlikle sabit olan bir ilme göre yerine getirmekle yükümlü kılınmadık mı?

"Evet" dedi.

Dedim ki: Gerek kendimiz, gerekse başkaları hakkında olsun uygulamakla yükümlü olduğumuz şeyler aynı değil mi? Gerçi kendi hakkımızda başkalarının bilmediği şeyi biliriz ve başkaları hakkındaki bilgimiz ise kendimize ait bilgimiz gibi netliğe dayanmaz.

"Evet" dedi.

Dedim ki: Kendimiz açısından namaz kılarken nerede bulunursak bulunalım Kâbe'ye dönmekle yükümlü kılınmadık mı?

"Evet" dedi.

Dedim ki: Kâbe'ye döndüğümüz zaman tam olarak isabet edebiliyor muyuz?

Adam, "Hayır, Kâbe'yi gördüğünüz zamanki gibi isabet etmeniz gerekmez. Fakat siz yükümlülüğünüzü yerine getirmiş oluyorsunuz." dedi.

Dedim ki: Gözle görülmeyen bir şeyi tayin konusundaki yükümlülüğümüzle gözle görülen şeyi tayindeki yükümlülüğümüz aynı mıdır?

"Evet (dediğin gibidir)." dedi.

Dedim ki: Aynı şekilde, birinin zahirine göre adil olduğunu kabul edip nikâh ve mirasla ilgili meseleleri yürütürüz ve zahirine bakarak ona Müslüman muamelesi yaparız, değil mi?

"Evet" dedi.

Dedim ki: Bu kişinin batında adil olmama ihtimali yok mu?

Adam, "Böyle bir ihtimal vardır, ancak siz, zahire göre hareket etmekle mükellef kılındınız." dedi.

Dedim ki: Zahire göre bizim onunla evlenmemiz, ona mirasçı olmamız, şahitliğini kabul etmemiz caizdir; onun öldürülmesi yasaklanmıştır. Onun kâfir olduğunu bilen başka biri de mutlaka onun öldürülmesini gerekli görür; onunla evlenmeyi, ona mirasçı olmayı ve onun için tanıdığımız hakları yasaklar. Öyle değil mi?

"Evet." dedi.

Dedim ki: Bir kişi hakkında kendi bilgimize göre ve başkasının bilgisine göre farklı hükümler vermek durumunda olmuyor muyuz?

Adam, "Evet, hepiniz, bilgisi nisbetinde onun hakkında bir hüküm veriyorsunuz." dedi.

İmam Şafiî şöyle dedi: Ben de şöyle dedim: Biz de bağlayıcı bir hüküm bildiren nas bulunmayan konularda aynı şekilde hareket ettiğimizi sana söyledik. Kıyas ile ictihad yapılmasını istiyoruz. Gerçeğe ulaşmak için ancak bununla yükümlü kılındık.

Dedi ki: Bir mesele hakkında farklı hükümler veriyor musunuz?

"Sebepleri değişiyorsa evet." dedim.

Dedi ki: Öyleyse örnek ver.

Şöyle dedim: Kişi, benim yanımda, kendisinin bir şeyden dolayı Allah'a karşı sorumlu olduğunu veya bazı kimselere borcu bulunduğunu söylerse, onun ikrarına göre, ikrar etmezse aleyhindeki delile göre bir karar veririm. Delil yoksa ve o davalı ise yemin ederek temize çıkmasını emrederim. Yemin etmekten kaçınırsa davacıya yemin teklif ederim ve davacının yeminine göre davalı aleyhinde karar veririm.

Biz biliyoruz ki insanın, malına karşı cimriliğine ve bu yüzden haksızlık etmesinden korkulmasına rağmen, kendi aleyhindeki ikrarı, başkasının şahitliğinden daha doğru bir uygulamadır. Çünkü başkası, bazen yanılır ve yalan söyleyebilir. Adil kimselerin şahitlikleri, onun yemin etmekten kaçınmasına ve adil olmayan davacının yemin etmesine nisbetle gerçeğe

daha yakındır. Böylece, biri diğerine nisbetle kuvvetli olan bir kısım sebeplere dayanılarak davacıya hak verilmektedir.

Şöyle dedi: Bütün bunlar böyledir; ancak biz, davalı yemin etmekten kaçınırsa, davacıyı haklı sayarız.

Dedim ki: Sen ona bizden daha zayıf bir delil ile hak vermiş olmaz mısın?

Dedi ki: Doğrudur; ancak ben, sana; esasta biz, birbirimize muhalefet ediyoruz.

Dedim ki: Onu haklı görürken en kuvvetli delilin ikrardır. Oysa unutarak veya yanılarak bir Müslümanın hakkı ikrar etmesi ve bizim de ona göre karar vermemiz mümkün olmaz mı?

Dedi ki: Olabilir; ancak sen sadece bununla mükellefsin.

Ben de ona şöyle dedim: Sen, benim gerçeği bulmak için iki cihetle yükümlü olduğumu bilmiyor musun? Bunlardan birisi tam olarak zahir ve batında gerçek, diğeri de sadece zahirde gerçek.

"Evet" dedi; fakat sen bunu destekleyen Kitap veya sünnette delil bulabilir misin?

"Evet" dedim; sana kendim ve başkasıyla ilgili olarak kıblenin tayini konusunda yükümlü bulunduğum şeyi anlattım.

Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"...Onlar O'nun ilminden, kendisinin dilediği kadarından başka bir şey kavrayamazlar..." [Bakara, 2/255]

Buna göre Allah, insanlara kendi ilminden dilediği kadar ve dilediği şekilde vermiştir.

"...O'nun hükmünü bozacak kimse yoktur. Ve O, hesabı çabuk görendir." [Ra'd, 13/41]

Allah, Peygamber (s.a.v)'e hitaben şöyle buyurmuştur:

"Sana kıyameti sorarlar: 'Gelip çatması ne zamandır?' (derler) **Sen onu nereden bilip bildireceksin! Onun nihai ilmi yalnız Rabbine aittir."** [Naziat, 79/42-44][276]

276 *el-Müstedrek*, 2/513 Tefsir kitabından.

Bize Süfyan, ez-Zühri'den, Urve'nin şöyle söylediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah (s.a.v)'den kıyamet hakkında sorulup durulurdu. Nihayet, **"Sen onu nereden bilip bildireceksin."** [Naziat, 79/43] ayeti nazil oldu ve mesele kapandı.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Allah (c.c) şöyle buyurmuştur:

"De ki: Göklerde ve yerde, Allah'tan başka kimse gaybı bilmez!.. " [Neml, 27/65]

Yine yüce Allah (c.c) şöyle buyurmuştur:

"Kıyamet vakti hakkındaki bilgi, ancak Allah'ın katındadır. Yağmuru O yağdırır, rahimlerde olanı O bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilemez. Yine hiç kimse nerede öleceğini bilemez. Şüphesiz Allah, her şeyi bilendir, her şeyden haberdardır." [Lokman, 31/34]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: İnsanlar, kendilerine emredilen şeyi söylemekle, yapmakla ve ona uymakla yükümlüdürler. Bunları yok sayamazlar; çünkü onlar, Allah'ın ihsanından başka bir şey elde edemezler. Öyleyse Allah'tan şükrünü eda edeceğimiz ve nimetini artırıcı ihsan dilememiz gerekir.

İCTİHAD

Muhatabım şöyle sordu: Anlattığın şartlarla birlikte söylediğin ictihadı caiz görüyorsan, onu bana zikreder misin?

Allah'ın aşağıdaki ayetine dayanarak "Evet" dedim:

"(Evet Resûlüm!) **Nereden yola çıkarsan çık** (namazda) **yüzünü Mescid-i Haram'a doğru çevir. Nerede olursanız olunuz, yüzünüzü o yana çevirin...**" [Bakara, 2/150]

Dedi ki: Ayette geçen 'Şatrahu' ne demektir?

Dedim ki: 'Ona doğru, onun cihetine' demektir.

Nitekim şair şöyle der:

"Devede öyle bir hastalık vardır ki her tarafını kaplamış durumda,

İnsan onun tarafına (şatrına) bakınca gözleri şaşıyor."

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: İlim, yurdu uzakta olan kimsenin Mescid-i Haram cihetine, bir kısım işaretler yardımıyla ictihad yaparak, isabetli bir şekilde yöneldiğini kavrayabilir. Çünkü namaz kılarken Kâbe'ye dönmek emredilmiştir. Kâbe'den uzakta olan kimse, Mescid-i Haram'a yönelirken tam bir şekilde isabet mi etti, yoksa yanıldı mı bilemez. Bildiği bir kısım işaretlere bakarak, imkânı ölçüsünde ona doğru yönelir. Başka birisi de başka işaretlerden yararlanarak kendi imkânı ölçüsünde Kâbe'ye doğru yönelir, isterse bu iki şahsın yönelişleri farklı olsun.

Dedi ki: Eğer bunu geçerli sayarsam, bazı hallerde senin için ihtilafa da cevaz vermem gerekir.

Ben de, "Bu hususta istediğin gibi düşünebilirsin." dedim.

O da, "O zaman bence bu caiz olmaz." dedi.

Dedim ki: İstediğim gibi düşünebilirsin.

Dedi ki: Bence bu caiz olmaz.

Ona şöyle dedim: Farzedelim ki sen ve ben yolcuyuz, ikimiz de yolu biliyoruz. Ben, "Kıble şurasıdır." desem, sen de bana aykırı bir kanaatte olsan, hangimiz hangimize uyacağız?

"Hiçbirimizin diğerine uyması gerekmez." dedi.

"Bu durumda olan iki şahsın ne yapması gerekir?" dedim.

Şöyle dedi: Onlara, tam olarak kıbleyi tayin edinceye dek namaz farz olmaz dersem, görünmeyen bir şeyi ebediyen kesinlikle bilemeyecekler ve bu yüzden namazı terk edecekler ya da onlardan kıbleye yönelme farziyeti kalkacak ve istedikleri yöne dönüp namazlarını kılacaklar. Ben bu iki görüşten hiçbirini doğru bulmuyorum ve her birinin kendi ictihadına göre namazını kılmasını kabul etmek zorunda kalıyorum. Onlar da bundan başka bir şeyle yükümlü değiller.

Ya da şöyle derim: Onlardan her biri zahir ve batında doğru olarak Kâbe'ye dönmekle mükelleftir, çünkü zahirde değil de batında yanılmaları affedilmiştir.

Şöyle dedim: Hangisini kabul edersen et, bu senin aleyhine bir delildir. Çünkü sen, batın ve zahirin hükmünü birbirinden ayırıp bizi bu konuda kınamadın mı? Yine sen, 'İhtilafa düştüğünüz zaman ikinizden biriniz mutlaka yanılmaktadır.' demedin mi?

"Evet" dedi.

Şöyle devam ettim: Sen, ikisinden birinin yanılmış olduğunu bildiğin halde, namazlarının geçerli olduğunu kabul ettin. Her ikisinin yanılmış olmaları da mümkündür.

Ona, "İşte bunun, şahitlik ve kıyas konusunda da seni bağlaması lazım." dedim.

O da "Bundan kurtuluş yoktur. Fakat ben bunun geçici yanılma (hata) olduğunu söylüyorum." dedi.

Ona şöyle dedim: Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"İhramlıyken avı öldürmeyin. İçinizden kim onu kasten öldürürse öldürdüğü hayvanın dengi (ona) **cezadır.** (Buna) **Kâbe'ye varacak bir kurban olmak üzere içinizden adalet sahibi iki kişi hükmeder..."** [Maide, 5/95]

Ayette Allah, onlara dengi bir hayvanı kurban etmelerini emretmiştir. Hangi av hayvanının, hangi evcil hayvanın dengi olduğunu tayin işini de adil iki kişinin hükmüne bırakmıştır. İhramlıyken av hayvanlarının etleri genel bir ifadeyle haram kılınmıştır. Dengini belirleme işi de bedenlerine göre olur.

Hz. Peygamber (s.a.v)'in sahabîlerinden bazıları da bu konuda hakemlik etmişlerdir. Mesela sırtlan için koç, geyik için keçi, tavşan için bir yaşına yaklaşmış dişi oğlak, gelincik için dört aylık küçük oğlak kurban edilmesini hükme bağlamışlardır.

Onların bu denkliği tesbit ederken kıymete göre değil, bedene göre karar verdiklerini ilmen kavramamız mümkündür. Eğer onlar, av hayvanlarının değerlerine göre hükmetselerdi, hükümleri değişirdi. Av hayvanlarının kıymetleri zaman ve mekana göre değiştiği için hükümleri de değişirdi. Ama onlarla ilgili hükümleri birdir. Yine biliyoruz ki gelincik, bedence tıpatıp dört aylık küçük oğlak gibi değildir; fakat ehlî hayvanlar arasında ona en çok benzeyen böyle bir oğlaktır; dolayısıyla dört aylık oğlak, gelinciğin dengi olarak kabul edilmiştir. Geyiğin keçiye benzetilişi de böyle bir kıyas sonucudur. Gelincik de dört aylık küçük oğlağa nisbetle biraz ufaktır. Ama burada aslında geyikle keçi arasındaki benzerlik takribidir.

Kuşların dışındaki av hayvanları konusundaki denklik beden yönünden olunca, bu hususla ilgili ancak Hz. Ömer gibi -Allah en doğrusunu bilir- şöyle söyleyebiliriz: Öldürülen av hayvanına bakılır; ceza olarak beden yönünden ona en yakın olan bir hayvan kurban edilir. Aralarındaki ufak tefek farka önem verilmez. En çok benzeyen hayvan ona denk görülür. Mesela, sırtlan keçiye benzediği halde ondan biraz büyük olduğu için koça denk tutulmuştur. Gelincik de, bir yaşına yaklaşmış dişi oğlaktan küçük olduğu için dört aylık küçük oğlakla eşit kabul edilmiştir.

Avlanan kuşların ehlî hayvanlar cinsinden benzeri yoktur; çünkü bu hayvanlar yaratılışları bakımından farklıdırlar. Buna göre durumu, insan için yasak olan bir işe kıyas edilir ve avladığı kuşun kıymetini sadaka olarak vermekle cezalandırılır. Bu, birinin malını telef eden kimsenin onun kıymetini ödemesi gibidir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle devam etti: Kuşun değerine göre verilmiş olan hüküm, zaman ve mekanı aynı ise, onun kıymetinin takdiri de değişmez. Yer ve zamanları değişirse, bu hüküm de değişir. Öyle ki kuşun bir memlekette kıymeti bir dirhem, başka bir memlekette ise bir dirhemden az olabilir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Adil kimsenin şahitliğini kabul etmekle emrolunduk. Adil şahidi kabul etmemiz şart koşulduğuna göre, adil değilse onu reddetmemize bir delil teşkil eder.

Adil ile adil olmayanı birbirinden ayırmamızı sağlayan bedenî ve lafzî bir işareti yoktur. Adil kimsenin doğruluğunun işareti, ancak onun şahsî davranışlarının incelenmesiyle elde edilir. Eğer davranışları genellikle zahirde iyiyse, adil olarak kabul edilir; isterse bazı işlerinde kusurlu olsun; çünkü gördüğümüz herkes kusurdan beri değildir. Kusuru ile iyi davranışını birbirlerine karıştırmış ise iyilikleriyle kötülüklerini ayırt etmek suretiyle hangi niteliğin üstün olduğuna ictihad yaparak karar vermekten başka yol yoktur. Hal böyle olunca, onun hakkında ictihad yapanların ihtilafa düşmeleri kaçınılmaz bir durumdur. Zahirde iyi ise biz onun şahadetini kabul ederiz. Başka bir hakim gelir ve onun kötülüğünün zahir olduğuna kanaat ederse şahadetini reddeder. Bir şahıs hakkında iki hâkimden biri kabul, diğeri red yönünde karar vermiş olur.

İşte bu, ihtilaftır; yalnız her âlim üzerine düşeni yapmıştır.

Dedi ki: Böyle bir ictihadı caiz kılan bir hadis zikredebilir misin?

Dedim ki: Evet, Bize Abdülaziz b. Muhammed, Yezid b. Abdullah b. el-Hadi'den, Muhammed b. İbrahim et-Teymi'den, Busr b. Said'ten, Amr b. el-As'ın azatlısı Ebû Kays ve Amr b. el-As yoluyla Hz. Peygamber (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu haber verdi:

"Hakim, ictihad ederek hükmeder ve bunda isabet ederse, onun için iki ecir vardır. Eğer o ictihad ederek hükmeder ve bunda yanılırsa, onun için de bir ecir vardır."[277]

277 Buhari, Günahtan kaçınma 4/372 no: 7352; Müslim, Muhakeme 3/1342 no: 15/1716.

Yine bize Abdülaziz b. Muhammed, Yezid b. el-Hadi yoluyla bu hadisi bize Ebû Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm ve Ebû Seleme b Abdurrahman yoluyla Ebû Hureyre'den de nakletti.[278]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi:

O şöyle dedi: İşte bu rivayet, haber-i vâhid; bazıları, bana da, sana da bu konuda itirazlarda bulunmakta ve bir başkası da senden cevap beklemektedir.

Ben de "Biz ve sen bu rivayetin doğruluğunu kabul etmiyor muyuz?" dedim.

"Evet" dedi.

Ben de "Bu rivayeti reddedenler, haber-i vâhid ve diğerlerinin kabulü hakkında anlattığım hususları biliyorlar ve o halde nereye itiraz ediyorlar?" diye ilavede bulundum.

Senin rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.v), ictihadın "doğru" ve "yanlış" olabileceğini belirtmiştir, dedi.

"İşte bu, aslında senin aleyhine bir huccettir." dedim.

"Nasıl?" diye sordu.

Şöyle dedim: Hz. Peygamber (s.a.v), iki çeşit ictihaddan; biri için diğerine nisbetle daha çok mükâfat verileceğini bildirmiştir. Elde olmayan işlerden dolayı mükafat verilmeyeceği gibi, affedilmiş bir hatadan dolayı da mükâfat söz konusu değildir. Çünkü ona, hata üzerine de olsa ictihad yap denildiğinde, o emrolunduğu gibi zahire göre ictihad yapsa, söylediğin şekilde affedilmiş bir hata işlemiş olup bu hatalı ictihadından dolayı cezalandırılması, -Allah en doğrusunu bilir- kanaatimizce daha iyidir; fakat en çok o bağışlanabilir ve elinde olmayan bir hatadan dolayı ona sevap yazılması söz konusu olmaz. Bunda söylediğimiz husus için bir delil vardır; yani o, gözükmeyen şeye göre değil, zahire göre ictihad yapmakla yükümlüdür. En iyisini Allah bilir.

Adam şöyle dedi: Bu, söylediğin ihtimal dâhilindedir; fakat "doğruluk" ve "yanılma" manası nedir?

---

278 Buhari, Günahtan kaçınma 4/372 no: 7352; Müslim, Muhakeme 3/1342 no: 15/1716.

Ona şöyle dedim: Kıbleye dönmenin manası gibidir. Kâbe'yi gören ona tam olarak yönelir. Az veya çok ondan uzakta bulunan kimseler de araştırma yaparlar; kimisi ona doğru olarak yönelir, kimisi de yanılır. "Falan kimse istediği yöne doğru olarak döndü, yanılmadı; falan kimse de istediği yöne dönme hususunda elinden gelen çabayı gösterdiği halde yanıldı." dediğin zaman, aynı yönelişin doğru olması da, yanlış olması da mümkündür.

O da şöyle dedi: Bu işte de böyledir. Sana göre ictihad da bu mananın dışında olmak üzere "doğru"dur denilebilir mi?

Ben de dedim ki: Evet, bir kimse, uzağında bulunduğu Kâbe hakkında birtakım şeyleri yerine getirmekle yükümlü kılınmıştır; eğer onları yerine getirmiş ve kıbleyi tayin etmişse, kendine göre, zahirde doğru hareket etmiştir. Batını ancak Allah bilir. Biz biliyoruz ki kıbleyi tayin konusunda ihtilaf halinde olan iki kişi, ictihadla isabetli karar vermiş olsalar bile, hiçbir zaman Kâbe'ye gözle görür gibi dönmüş olmazlar; sadece ictihad bakımından isabetli bir şekilde yönelmiş olurlar. İşte bu, tıpkı şahitler ve benzeri hakkında anlattığım şeyler gibidir.

Dedi ki: Şöyle demek caiz midir? Bir yönüyle doğru, diğer yönüyle hatadır?

Dedim ki: Evet, Bu, zahir olmayan her meselede öyledir.

"Bir örnek verebilir misin?" dedi.

"Bence bundan daha açıklayıcı örnek olmaz." dedim.

"Başka örnek veremez misin?" dedi.

Şöyle dedim: Allah, bize ikişer, üçer, dörder kadınla evlenmemizi ve cariyelerimizi helal kılmış; analarımızı, kızlarımızı ve kız kardeşlerimizi de haram kılmıştır.

"Evet" dedi.

Ben de, "Mesela, bir kimse bir cariye satın alıp istibra etmesini (ay hali görerek hamile olmadığının açığa çıkmasını) beklese, onunla cinsî ilişkide bulunması helal olur mu?" diye sordum.

"Evet" dedi.

"Onunla bir süre cinsî ilişkide bulunduktan sonra, ondan bir çocuk dünyaya getirse, sonra da onun kendi kız kardeşi olduğunu öğrense bu konu ile ilgili ne dersin?" dedim.

Dedi ki: Bu durumu öğreninceye kadar o, kendisine helal idi. Ama bunu öğrendikten sonra artık onunla cinsî ilişkide bulunamaz.

Dedim ki: Kendisine helal olan aynı kadın için, hiçbirinin elinde olmayan bir sebepten dolayı şimdi haramdır, denilmiş olmuyor mu?

Şöyle dedi: Batında, söz konusu cariye onun fiilen kız kardeşidir. Zahirde ise durumu bilmediği sürece kendisine helaldir. Ama işin iç yüzünü öğrenince de haram olur.

Ayrıca dedi ki: Bizim dışımızda bazıları, onunla cinsî ilişkide bulunduğu için o şahıs günahkâr olur; fakat onun bu günahı bağışlanır.

Ben de şöyle dedim: Allah en doğrusunu bilir. Ama ne olursa olsun, onlar da bu konuda zahir ile batının hükmünü birbirinden ayırmışlardır; zahire göre ictihad yapan kimse, yanılsa bile günahının olmadığını, kasten hareket eden kimsenin de günahkâr olduğunu söylemişlerdir.

"Doğrudur." dedi.

Ben ona şöyle dedim: Bir kadınla mahremi olduğu halde, bilmeden evlenen kimsenin durumu yahut dördüncü karısının ölüm haberini alıp (gerçekte sağ olduğunu bilmediği için) beşinci hanımla evlenen kimse ve benzerinin durumları da böyledir.

"Evet, bunun benzeri çoktur." dedi.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: O devamla dedi ki: Sizden rivayet açısından emin olan kimselere göre açıktır ki mutlaka ictihad, bilinmeyen muayyen bir şeyi bir delalet yoluyla öğrenmek için olur ve ictihad yapan kimselerin ihtilafa düşmeleri de mümkündür.

"O halde ictihad nasıldır?" diye de sordu.

Şöyle dedim: Yüce Allah, kullarına akıl vermekle ikramda bulunmuştur, onunla değişik şeyler arasındaki farkı göstermiştir, onları hak yoluna nas ve delalet ile iletmiştir.

"Bu konuda bir örnek verir misin?" dedi.

Şöyle dedim: Allah, Beytu'l-Haram'ı bina ettirmiş ve kullarının (namaz kılarken) gördükleri zaman ona dönmelerini, uzakta bulundukları zaman da araştırarak, ona doğru yönelmelerini emretmiştir. Onlar için yer, gök, güneş, ay, yıldızlar, denizler, dağlar ve rüzgârlar yaratmıştır.

Allah (c.c.) şöyle buyurdu:

"O, kara ve denizin karanlıklarında kendileriyle yol bulasınız diye sizin için yıldızları yaratandır..." [En'am, 6/97]

Yine yüce Allah, **"Daha nice alametler** (yarattı). **Onlar, yıldızlarla da yollarını doğrulturlar."** [Nahl, 16/16] buyurmuştur.

Allah, insanların yıldızlarla ve birtakım alametlerle yollarını bulduklarını bildirmiştir.

İnsanlar, Allah'ın lütuf ve yardımıyla Kâbe'nin ne tarafta olduğunu biliyorlardı. Bir kısmı onu yerinde görerek, bir kısmı da görenlerin verdikleri bilgiler sayesinde ona yönelmektedir. Bu işi yaparken dağdan, yıldızdan, kuzey ve güneyden, doğuş ve batış yerlerine göre güneşten yararlanmaktalar. Namaz kılan kimse, akşam vakti güneşin nerede olduğunu göz önüne alarak da yönünü tayin etmektedir. Aynı şekilde bu konuda denizlerden de yararlanmaktadır.

İnsanlara düşen, dönmeleri farz olan Kâbe'ye yönelmek için Allah'ın kendilerine vermiş olduğu akıl yardımıyla bu alametlerden yararlanmaktır. Onlar, Allah'tan yardım ve muvaffakiyet dileyip akılları ve alametlerle ilgili bilgileriyle ictihad yaparak kıbleyi tayin etmeye çalıştıkları zaman, üzerlerine düşeni yerine getirmiş olurlar.

Yüce Allah, onlara Mescid-i Haram cihetine dönmeyi farz kıldığını açıklamıştır. Mescid-i Haram cihetine dönmek, her durumda bizzat Kâbe'ye tam ve doğru bir şekilde isabet ettirmek değildir.

İSTİHSAN

Bize Rebi', İmam Şafiî'nin şöyle dediğini haber verdi: Onların, Kâbe'yi bizzat gözleriyle gören kimseler gibi, ona, görürcesine tam ve doğru olarak dönüyoruz, deme imkânları yoktur.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Muhatabım dedi ki: Bu aynen söylediğin gibidir. İçtihad, araştırılan konu üzerinde olur. Talep edilen şeye de ancak delalet yoluyla veya mevcut bir şeye benzemek suretiyle ulaşılır. İşte bu, bir kimsenin, istihsan, habere muhalif ise, onunla hükmetmesinin caiz olmadığını gösterir. Kitap ve sünnette yer alan haber, isabetli bir ictihad yapmak için, manası müctehid tarafından kavranılmak istenilen bir kaynaktır. Bu, tıpkı Kâbe'den uzakta olan kimsenin namaz kılarken ona tam olarak yönelmek istemesi veya ona kıyas yoluyla yönelmesi gibidir. Bir kimse, ancak ictihad yapmak suretiyle hükmedebilir. İçtihad da -belirttiğim gibi- gerçeği aramaktır.

Ayrıca dedi ki: Sen, bir kimsenin, kıyasa başvurmadan, "İstihsan ile hükmediyorum." demesini caiz görür müsün?

Dedim ki: -Allah en doğrusunu bilir- Benim yanımda bu, hiç kimseye caiz olmaz. Ancak ilim adamları bu yolla hüküm verebilirler, başkaları değil. Onlar da haber bulunan konularda habere uyarak, haber bulunmayan konularda ise ona kıyas yaparak bir şey söyleyebilirler.

Kıyası bir tarafa bırakmak caiz olsaydı, ilim adamı olmayan aklı başında herkesin kendi görüşleriyle, hakkında haber bulunmayan konularda istihsan ile fetva vermesi caiz olurdu. Haber ve kıyasa dayanmaksızın görüş beyan etmek, Allah'ın Kitabı ve Resûlünün sünnetine dayanarak zikrettiğim delillere göre caiz olmadığı gibi kıyasa göre de caiz değildir.

Şöyle dedi: Kitap ve sünnet, bu hususa açıkça işaret etmektedir; çünkü Hz. Peygamber (s.a.v), ictihadı emretmiştir. İctihad da kesinlikle bir şeyi araştırmaya dayanır. Bir şeyi araştırmak da bir kısım delillere dayanır. Deliller ise kıyasın esasıdır.

Eğer durum böyle ise -anlattığına göre- deliller açısından kıyasın yeri neresidir?

Şöyle dedim: Görmez misin ki bir kimse, birinin kölesini satın almak istediği zaman ilim sahipleri, çarşıyı bilmeyen birine; "Şu köle ve cariyenin kıymetini takdir et." demezler. Çünkü kıymetini takdir edebilmek için kölenin emsalinin o günkü bedelini bilmek gerekir. Onun kıymetini takdir, ancak başka bir köleyi göz önüne alarak ve bunu ona kıyas ederek mümkün olur. Bir kimseye, piyasayı biliyorsa, ancak o zaman "Malının kıymetini sen takdir et." denir.

Adil bir fakihe, kölelerin değerini bilmiyorsa, şu köle veya bu cariyenin kıymetini ya da şu işçinin ücretini belirle demek caiz olmaz. Çünkü kıymet veya ücreti belirlerken emsallerine göre hareket etmezse haksızlık yapmış olur.

Malî yönden kıymeti azalacak olan ve birinin lehine veya aleyhine kolayca yanılma ihtimali olan bu gibi işlerde durum böyle olunca, Allah'ın haram ve helal kıldığı hususlarda haksızlık yapmaktan ve istihsanla hüküm vermekten kaçınmak daha da güzeldir.

İstihsan, ancak zevke göre fetva vermektir. Haberleri (nasları) bilen ve onlara kıyas yapmaya aklı eren kimse ancak istihsana göre fetva verebilir.

Durum böyle olunca, âlimin ancak doğruya delalet eden şeylere kıyas yaparak, ilmî cihetle fetva vermesi gerekir. İlmîlik de kesinlik ifade eden habere dayanmakla olur. Böylece ilim adamı, daima nassa uymuş ve kıyas ile nassı araştırmış olur. Nitekim bu durum, Kâbe görünüyorsa doğrudan doğruya ona yönelen; uzaktaysa alametlerden yararlanarak ictihad yapıp Kâbe cihetine yönelen kimse gibidir.

Şayet o, kesin bir habere ve kıyasa dayanmaksızın hüküm verirse, âlim olmadığı halde fetva veren kimseden günaha daha fazla yaklaşmış olur ve ilim adamı olmayan kimseler de fetva verir hale gelirler.

Yüce Allah, Resûlullah (s.a.v)'den sonra hiç kimseye, kendisinden önce geçmiş ilim kaynağına dayanmaksızın fetva verme yetkisi tanımamıştır. Ondan sonraki ilim kaynağı ise Kitap, sünnet, icma, sahabîlerden intikal eden şeyler ve -belirttiğimiz gibi- bunlara kıyastır.

Kıyas için gerekli delillere tam manasıyla sahip olan bir kimse ancak kıyas yapabilir. Bu araçlar (deliller) ise Allah'ın Kitabı'nda yer alan hükümleri, Kur'ân'ın farzını, edebî yönünü, nasihini, mensuhunu, genelini, özelini ve irşad yöntemini bilmektir.

Kıyasa başvuracak kimse, duruma göre Resûlullah (s.a.v)'in sünnetiyle istidlal eder. Eğer bir sünnet bulamazsa Müslümanların icmasıyla, bir icma bulamazsa kıyas ile hüküm çıkarır.

Bir kişi, kendisinden önce geçmiş olan sünnetleri, selefin görüşlerini, insanların icmalarını, ihtilaflarını ve Arap dilini bilmedikçe kıyas yapamaz. Ayrıca, aklı sağlam olmadıkça, birbirine benzeyen şeyler arasındaki farkları ayırdedemedikçe, iyice tesbit etmeden fetva vermede aceleciği bırakmadıkça kıyas yapma hakkı yoktur.

Kıyas yapacak olan kimse, muhaliflerini dinlemekten çekinmemelidir. Çünkü onları dinlemekle gaflete düşmekten kurtulur, doğru olduğuna inandığı şeyi daha iyi tesbit etme yoluna gider.

Kıyas yaparken bütün gayretini harcaması, bir şeyi neye göre benimsediğini ve neye göre terk ettiğini bilmesi için insaflı kişiliğe sahip olması gerekir. Ayrıca benimsediği görüşle yetinip muhalefet ettiği şeyden müstağni olmamalıdır. Bu da -İnşaallah- ulaştığı görüşün, terk ettiği görüşten daha üstün olduğunu anlaması içindir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Aklı tam, fakat izah ettiklerimize vakıf olmayan kimsenin kıyas yapması caiz değildir. Çünkü o, kıyas için teşkil eden asıl şeyi bilemez. Tıpkı aklı başında bir fakihin, çarşı hakkında bilgi sahibi olmaksızın, bir paranın bedeli hususunda fikir beyan etmesinin caiz olmadığı gibi...

Eğer kişi bu söylediklerimizi hakkıyla değil de ezberlemek suretiyle bilse, yine onun da kıyas yaparak fetva verme yetkisi yoktur. Çünkü o, mananın aslını tam olarak kavrayamaz. Aynı şekilde kişi, eğer onları ezber-

lese ama aklı kavramakta eksik kalsa ya da Arap dilini iyice bilmiyor olsa yine kıyas yapamaz. Çünkü onun aklı, kıyas için araç teşkil eden hususları kavramada yeterli değildir. Böyle bir kişi, -Allah en doğrusunu bilir- kıyas yoluyla hiçbir şey söyleme hakkına sahip değildir. Ancak âlimlere tâbi olarak fikir beyan eder.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi:

Birisi: Kıyas yaptığın haberlerden bazılarını ve onlara nasıl kıyas yaptığını bize bildir, derse...

Ona -İnşaallah- şöyle denir: Allah veya Resûlünün her hükmünde delil bulunur ya da Allah veya Resûlünün her hükmüyle ilgili olarak (Kur'ân'da veya sünnette), onun bir sebebe binaen konulmuş olduğuna dair bir delalet bulunmaktadır. Buna göre, hakkında nas bulunmayan bir olay ortaya çıkarsa, söz konusu olay, aynı sebebi ihtiva ettikleri takdirde, hakkında nas bulunan olayın hükmüne tâbi kılınır.

Kıyasın çeşitleri vardır. Hepsi de ***"kıyas"*** kavramı altında birleşir. Kıyaslardan her biri; başlangıcı veya esası açısından, ya bunlardan her biri ya da her ikisi bakımından farklılık gösterebilir. Kıyaslardan biri, diğerine göre daha açık olabilir.

Kıyasın en kuvvetlisi şöyledir: Ya (Kur'ân'da) Allah (c.c), bir şeyin azını haram kılmıştır ya da Resûlullah (s.a.v) yasaklamıştır. Bir şeyin azının haram kılınışından o şeyin çoğunun da haram kılındığı anlaşılır. Azı haram olanın, çoğnun haram olması da azı gibidir veya daha da beterdir; çünkü çokluğun azlığa galebe çalması tabiîdir.

Aynı şekilde, taatın azı övgüye mazhar olmuşsa, çoğunun övülmesi daha da tabiîdir.

Yine bir şeyin çoğu mubah kılınmışsa, azının mubah oluşu daha kolay kavranır.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi:

Birisi şöyle derse: Bunlardan her biri için manasını açıklayıcı mahiyette birer örnek zikreder misin?

Derim ki: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Allah, müminin kanını, malını ve onun hakkında iyi olmayan zanda bulunulmasını haram kılmıştır."[279]

Eğer, mümin hakkında iyilikle bağdaşmayan bir zanda bulunmak yasaklanmışsa, ona karşı haksız yere zandan öte bir şey söylemek daha büyük yasaklamaya denk gelir. Sonra bu durum arttıkça haramlığı da büyür.

Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu görür." [Zilzal, 99/7-8]

Buna göre zerre miktarından fazla yapılan iyilik daha çok övülmeye layıktır. Zerre miktarından fazla yapılan kötülük de daha büyük günahtır.

Yüce Allah, aramızda anlaşma bulunmayan ve bizimle savaş halinde olan kâfirlerin kanlarını ve mallarını bize mubah kılmıştır. Bu hususta bize haram kıldığı bir şey de hatırlamıyorum. Dolayısıyla onların kanlarına değil bedenlerine, mallarının tamamına değil de bir kısmına verdiğimiz zararlar haydi haydi mubah sayılır.

Bazı ilim ehli buna ***"kıyas"*** adını vermekten çekinirler ve şöyle derler: Bunlar Allah'ın helal ve haram kıldığı, övdüğü ve kınadığı şeylere girer. Çünkü o, bizzat nassın manasında mevcuttur; başka şeye kıyasla elde edilmiş değildir.

Onlar, helal kılınma sebebini taşıyan şeyin helal, haram kılınma illetini taşıyan şeyin de haram sayılmasıyla ilgili diğer hususlarda da aynı görüşü ileri sürerler.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Onlar, ancak teşbih yapılabilen, yani benzerlik yönünden ayrı ayrı iki illetin bulunması ve bunlardan birinin bırakılıp ötekinin kıyas için alınması mümkün olan şeye ***"kıyas"*** adı verilebileceğini söylerler.

İlim ehlinden bir kısmı da Kitap ve sünnetin dışında olan ve bunlardaki bir hükmün illetini taşıyan şeye, ***"kıyastır"*** der. Allah en iyisini bilir.

---

279 İbn Abdi'l-Berr, hadisi isnadsız zikretmiştir. *Temhid*, 10/231; el-Irakî şöyle dedi: Bu hadisi; el-Beyhaki, İbn Abbas hadisinden zayıf bir isnad ile rivayet etmiştir, 5/296- 297; İbn Mace benzerini zayıf bir isnad ile rivayet etmiştir. İbn Mace, Fiten 2/1297.

Birisi şöyle derse: Sözü geçen ve herkesin kavrayacağı bu kıyas dışında, beyan, sebepler ve delil olma bakımından kıyaslar arasında farklılıklar bulunduğunu gösteren bazı kıyasları zikreder misin?

Ona -Allah'ın izniyle- şöyle deriz: Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"Emzirmeyi tamamlamak isteyenler için anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler. Onların (annelerin) **yiyeceği, giyeceği örfe uygun olarak babaya aittir ..."** [Bakara, 2/233]

Yine Allah, "...**Çocuklarınızı** (süt anne tutup) **emzirtmek istediğiniz takdirde, süt anneye vermekte olduğunuzu iyilikle teslim etmeniz şartıyla, üzerinize günah yoktur...**" [Bakara, 2/233] buyurmuştur.

Resûlullah (s.a.v), Hind binti Utbe'ye, kocası Ebû Süfyan'ın malından uygun bir şekilde -onun izni olmaksızın- kendisine ve ondan olma çocuklarına yetecek kadar almasını emretmiştir.[280]

Bu da gösteriyor ki Allah'ın Kitabı ve Peygamber (s.a.v)'in sünneti, çocukların emzirme masraflarını karşılamak ve yaşları küçükken nafakalarını temin etmek babalara aittir.

Baba, kendinden olma çocuklara, çocuk kendisini idare edemeyecek durumdaysa, bakmakla mükelleftir. Bize göre; çocuğa kıyasla baba da kendini idare edemeyecek durumdaysa ve malı da yoksa onun bakımı, giyimi ve nafakası çocuğuna aittir.

Zira çocuk babadan olmadır. O halde baba kendi çocuğuna bakma noktasında görevini ihmal etmek istemez. Nitekim çocuk için de babasını ihmal etmek caiz olmaz; zira çocuk, onun sulbünden gelmiştir. Durum, bütün babalar için aynıdır; ne kadar birbirlerinden uzak (yukarı doğru; dedeler) olurlarsa olsunlar. Bu bakımdan çocuklar da aynıdırlar; ne kadar aşağıda (aşağı doğru; torunlar...) olurlarsa olsunlar. -Allah en doğrusunu bilir- Ben şöyle derim: Buna kıyasla ihtiyaç halinde olan ve iş güç sahibi olmayan her çocuğun nafakası, iş güç sahibi olan zengin babaya ait olduğu gibi, aynı durumda olan babanın nafakası da iş güç sahibi olan çocuğa aittir.

280 Buhari, Nafaka 3/427 no: 5364; Müslim, Hind meselesi 3/1338 no: 7/1714.

Hz. Peygamber (s.a.v), hileli bir yolla satılıp bir süre çalıştırıldıktan sonra noksanı olduğu ortaya çıkan kölenin, noksanı sebebiyle alıcıya iade edilmesine ve kölenin bu süre zarfında kazancını alıkoymasına karar vermiştir. Çünkü bu süre içinde köleden alıcı sorumludur.

Bu karardan şunu çıkarıyoruz: Söz konusu gelir, pazarlığa dahil olmadığı için bedelin bir kısmı ona karşılık sayılamaz. Gelir, öyle bir vakitte müşterinin mülkiyetine dahil idi ki, bu vakitte köle ölseydi müşterinin malı olarak ölmüş sayılacaktı. Hz. Peygamber (s.a.v), onu müşteriye vermiştir; çünkü o, müşterinin mülkiyetinde ve köle onun sorumluluğu altındayken meydana gelmiştir. Biz de hurma ağacının meyvesini, davarın süt, yün ve yavrusunu, cariyenin çocuğunu, müşterinin mülkiyetinde ve sorumluluğu altında meydana gelen her şeyi buna kıyasla aynı hükme bağladık. Yine dul cariyenin hizmeti ve onunla cinsî ilişkide bulunması da bu kabildendir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Bazı arkadaşlarımız ve onların dışındaki bazıları da bu konuda bizden ayrılmışlardır.

İnsanlardan bazısı şöyle demiştir: Köle ve cariyenin kazancı, hizmeti ve malı, onları satın almış olan efendisine aittir. Ama cinsî münasebet farklıdır. Çünkü onun noksanı dolayısıyla cariyeyi iade etme hakkı vardır. Dul olsa bile cinsî ilişkide bulunduktan sonra onu iade etme hakkı yoktur. İade esnasında hurma ağacının meyvesini, davarın süt ve yününü, cariyenin çocuğunu alıkoyma hakkı da yoktur; çünkü bunların hiçbiri -davar, cariye, hurma ağacı ve gelir- köle cinsinden değildir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Bu görüşü ileri süren bazı kişilere şöyle dedim: Gelirin köle cinsinden bir şey olmadığı, ama meyvenin ağaçtan ve çocuğun cariyeden olduğunu söylüyorsunuz. Peki, bunlar pazarlığa dâhil olmayıp müşterinin mülkiyetinde meydana gelmede birleşmiyorlar mı?

İtiraz eden şöyle dedi: Evet, fakat bunlar, efendiye ulaşan faydalar açısından farklı şeylerdir. Hurma, ağaçtandır; cariyenin çocuğu ve davarın yavrusu kendilerindendir; kölenin kazancı ise kendisinden değildir; bu onun işi ve mesleği icabı elde ettiği bir şeydir.

Bunu diyen kişiye şöyle dedim: Birisi sana aynı delile dayanarak itiraz etse ve Hz. Peygamber (s.a.v), geliri sorumluluğa göre hükmetti; gelir de belirttiğim gibi, ancak iş ve meslek icabı hâsıl olan bir şeydir. Bu da köleyi efendisine hizmetten alıkoyduğu için efendinin onun hizmetine ve ona vermiş olduğu nafakaya karşılık geliri alma hakkı vardır. Buna göre köleye bir şey hibe edilse, bu onu bir işten alıkoymadığı için, son efendisine ait olmaz ve ilk sahibine iade edilir, derse doğru bulur musun?

Hayır, dedi: Tam tersi bu bağış, son efendisine ait olur; çünkü köle onun mülkiyetindeyken bu hâsıl olmuştur.

Ben de "Bu, gelir değildir, gelirden farklı bir şeydir." dedim.

O kişi, "Fark etmez, isterse öyle olsun, bu, köleden meydana gelmiş bir şey değildir." dedi.

Ben de "Fakat anlam bakımından gelirden farklıdır; çünkü gelirden apayrı bir şeydir." dedim.

Dedi ki: Gelirden apayrı bir şey olsa da fark etmez, çünkü müşterinin mülkiyetinde meydana gelmiştir.

Şöyle dedim: Meyve ve yavru da öyledir, bunlar da müşterinin mülkiyetinde meydana gelmiştir. Meyve, hurma ağacından koparılınca, ağaca ait bir şey olmaktan çıkar. Bazen meyve satılır ve hurma ağacı ona bağlı olmaz. Bazen de hurma ağacı satılır ve meyve ona tâbi olmaz. Davarın yavrusu da böyledir. Gelirin de köle ile birlikte iade edilmesi daha uygun olurdu; çünkü bunlardan birinin iade edilmesi caiz olursa, kölenin geliri konusu da meyvenin hurma ağacına tâbi oluşundaki duruma benzetilebilir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Arkadaşlarımızdan bir kısmı; gelir, dul cariyeyle cinsî ilişkide bulunma ve hurma ağacının meyvesi hakkında bizim görüşümüze katılmış ama cariyenin çocuğu konusunda bize muhalefet etmiştir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Bunların hepsi eşittir; çünkü müşterinin mülkiyetinde meydana gelmiştir. Bu konuda ancak böyle bir görüş doğrudur. Ya da köleyi satın alan kimsenin gelir ve hizmetten başka bir hakkı olmaz; o, ne köleye bağışlanan şeyi, ne onun bulduğu malı, ne elde ettiği defineyi ne de başka bir şeyi alabilir. Sadece kölenin kazancın-

dan ve hizmetinden yararlanır. Hurmanın meyvesinden, davarın sütünden (vb.den) yararlanamaz; çünkü bunlar gelir değildir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Resûlullah (s.a.v), altının altınla, hurmanın hurmayla, buğdayın buğdayla, arpanın arpayla, ancak misli misline ve peşin olarak değiştirilmesine izin vermiştir.[281]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Resûlullah (s.a.v), insanların cimrilik edip ölçerek sattıkları bu yiyecek maddelerini iki sebepten dolayı ayrı hükme tâbi tutmuştur:

Birincisi: Söz konusu maddelerden birinin misli mukabilinde peşin olarak satılması ve diğerinin sonradan borca verilmesidir.

İkincisi: Bunlar, misli misline peşin olarak değiştirilirken, birisinin fazla olmasıdır. Buna göre, aynı sebepleri taşıyan malların da bu şekilde birinin fazla olması şartıyla satış ve değiştirilmesi, onlara kıyasla haram olur.

Tartıyla satılan yiyecek maddelerinin hepsi aynı hükme tâbidir. Çünkü ben bunların, yiyecek ve içecek maddesi olma bakımından aynı olduklarını sayarım. İçecek şeyler de yiyecek şeyler kapsamındadır. Çünkü bunların hepsi, insanlar için ya erzaktır ya gıda maddesidir ya da her ikisidir. Görüyorum ki insanlar, bunlarda cimrilik edip onları tartıyla satıyorlar. Tartı, miktarı tespit konusunda ölçekten daha sağlamdır. O da ölçek niteliği taşımaktadır. Mesela bal, yağ, zeytinyağı, şeker ve benzeri yiyecek ve içecek maddeleri tartıyla satılıyor.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi:

Birisi şöyle diyebilir: Tartıyla satılan bir maddenin altın ve gümüş cinsinden olup yine tartıyla alınıp satılan bir maddeye kıyas edilmesi mümkün müdür?

Ona -inşaallah- şöyle denir: Açıkladığımız gibi, tartıyla satılan bir maddeyi yine tartıyla satılan bir (başka) maddeye kıyas yapmamıza burada engel olan husus, bir şeyi bir şeye doğru kıyas yaptığın zaman, o şeyin hükmünün ötekine de aynen uygulanması gereğidir. Sözgelimi, bal ve te-

281 Bu manaya gelecek birçok hadis vardır. Bunlardan bir tanesi Ebû Said el-Hudrî'nin rivayet ettiği hadistir. İmam Şafiî daha önce [76] rakamıyla rivayet etmiştir.

reyağını, dinar ve dirheme kıyas yapıp aynı cinsten olmaları halinde, birindeki fazlalığı haram saydığını farzedelim. Bu durumda, dinar ve dirhem peşin, bal ve tereyağı vadeli olmak üzere yapılan satış caiz olur mu?

Birisi, "Müslümanlar, söz konusu satışı neye göre caiz saymışlarsa biz de ona göre caiz sayarız." diyecek olursa;

Ona -inşaallah- şöyle deriz: Müslümanların söz konusu satışı caiz sayması, bence bunun ona kıyas edilerek olmadığını gösterir. Ona kıyas edilerek olsaydı, hükümleri de aynı olurdu. Oysa bu satışın ancak peşin olarak yapılması caizdir; tıpkı dinarın dirhem karşılığında satışı da ancak peşin olarak yapılabilmesi gibi...

Şöyle derse: Onu ölçekle satılan maddeye kıyas yaptığında her ikisine de aynı hükmü uygulayabilir misin?

"Evet, ikisi arasında hiçbir fark görmüyorum." diyebilirim.

Şöyle derse: Vadeli üç rıtıl (1425,6 gr. ağırlığında) zeytinyağı karşılığında bir müd (ölçek cinsindendir. 544 gr. ağırlığa tekabül eder) buğdayı satın alman caiz midir?

Derim ki: Bana göre caiz değildir; yiyecek ve içecek şeylerin hiçbiri, cinsi değişmedikçe vadeli olarak satın alınmaz. Ölçülerek satılan yiyecek maddesinin hükmüyle tartılarak satılan yiyecek maddesinin hükmü aynıdır.

Birisi, "Dinar ve dirhem konusunda ne dersin?" diye sorarsa...

Derim ki: Bunlar, kendi cinslerine mukabil alınıp verilirken fazla almak da, vade de haramdır. Yiyecek maddeleri onlara kıyas yapılmaz; çünkü cinsleri farklıdır. Ölçekle satılan madde, kendi cinsine karşılık satılırken fazlalık ve vade yasaklanmıştır. Ölçekle ve vadeyle satılan benzeri maddeler de ona kıyas yapılır; çünkü bunlar da aynı cinstendir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi:

"Peki, dinar ve dirhem arasındaki farkı gösterir misin?" derse;

Şöyle derim: İlim ehlinden dinar ve dirhem karşılığında ölçekle ve tartıyla satılan yiyecek maddesinin vade ile alınmasının caiz görülmesine muhalefet eden birini bilmiyorum. Ancak bu, dirheme karşılık dinar verilmesi konusunda caiz değildir.

Yine ilim ehlinden hiçbirinin şu hususlarda bana muhalefet ettiğini bilmiyorum: Bir maden bulsam; devletin hakkını verdikten sonra, bulduğum altın veya gümüşün, yanımda kaldığı sürece, her sene bunların zekâtını vermem gerekir. Halbûki toprağın mahsulünün öşrünü verdikten sonra yanımda kaldığı sürece zekâtını vermem gerekmez.

Bir kimsenin malını harcasam, onun değerini dinar ve dirhem olarak ödemem gerekir, Müslümanın, diyetler dışında, her malına bedel olabilir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi:

"Anlattığın gibidir." derse;

Ben de şöyle derim: Bir kısım şeyler, sana anlattığımdan az da olsa bazen farklılık gösterir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: İlim ehlinin genellikle şu konularda birleştiğini görüyoruz: Hz. Peygamber (s.a.v), hür bir Müslümanın hür bir Müslümanı hata sonucu öldürmesi durumunda, cinayeti işleyenin akilesine yüz deve diyetle hükmetmiştir. Bu diyet, üç yılda ve her yıl üçte biri verilmek üzere belli taksitlerle ödenir.

Bu, kıyas manasına gelebilecek birtakım niteliklere işaret etmektedir. Bunların birkaçını zikredeceğim:

İlim ehlinin -genellikle- şu hususlarda aynı görüşü paylaştıklarını görüyoruz: Hür bir Müslüman kasten bir cinayet işlerse veya birinin malına ya da can benzeri bir şeyine zarar verirse, diyet ve tazminatını ailesi değil, kendisi öder. Hata sonucu bir canı telef ederse ailesi öder.

Görüyoruz ki âlimler, yaralama suçu tam diyetin üçte birine ulaşan ve bu miktarı aşan tazminatı ailenin ödemesi hususunda birleşmişlerdir. Ama tam diyetin üçte birinden az olan tazminat konusunda ise ihtilafa düşmüşlerdir. Bazı arkadaşlarımız şöyle dedi: Müdihanın (kafatasında meydana gelen derin yara) diyetini akile öder. Başkaları ise şöyle dedi: Öşrün yarısıdır (tam diyetin yirmide biridir). Öşrün yarısını geçen bu tür tazminatı da akile öder; bundan hafif olan yaralamalardan dolayı akile tazminat ödemez.

"Akile, öşrün yarısı kadar olan tazminatı öder; bundan aşağısını ödemez." diyen kimselere, "Sünnete kıyas, sadece iki şekilden biriyle sahih olmaz mı?" diye sordum.

Dedi ki: Bunlar nedir?

Şöyle dedim: Ben, Hz. Peygamber (s.a.v)'in diyetle ilgili hükmüne uydum. Diyetten az olan tazminat, suçlunun kendi malından verilir. Diyete başkasını kıyas edemezsin; çünkü Kur'ân'ın hükmü, suçlunun cinayetiyle ilgili tazminatı başkasının değil, kendisinin ödemesinin daha uygun olacağı şeklindedir. Nitekim hatanın dışında vukubulan yaralamalarda tazminatı kendisi ödemektedir. Yüce Allah, katilin, hatayla adam öldürmesi halinde diyet vermesini, bir de köle azad etmesini farz kılmıştır. Ben, kölenin, suçlunun kendi malından azad edileceği kanaatine vardım; çünkü bu, onun cinayetiyle ilgilidir. Diyeti de Hz. Peygamber (s.a.v)'in hükmüne uyarak, ayrı mütalaa ettim. Aynı şekilde diyet konusunda da ona uyarım ve diyetten az olan tazminatın suçlunun malından ödenmesini yerinde bulurum. Çünkü kişinin, cinayetiyle ilgili tazminatı kendisinin ödemesi daha doğrudur. Bence mest üzerine meshedilmesi de bir ruhsattır. Bu, Hz. Peygamber (s.a.v)'den yapılan bir rivayete dayanır; buna başkasını kıyas yapmam.

Dedi ki: Veya kıyas, ikinci şekle göre olur. O nedir?

Şöyle dedim: Hz. Peygamber (s.a.v), hata ile adam öldürmeyi, ölüme yol açmayan müessir fiil (yaralama) ve kasten adam öldürmeden ayrı tutmuş ve hata ile adam öldürmeden doğan diyeti, katilin akilesinin ödemesine karar vermiştir ki bu diyet, yaralamadan doğan tazminata nisbetle daha çoktur. Buna göre ben de hata ile işlenen suçtan dolayı gereken daha az tazminatın, suçlunun akilesi tarafından ödenmesini kabul ettim; çünkü daha az olan tazminatı onun yerine akilenin ödemesi, daha çok olan veya çok sayılan meblağı ödemesinden daha evladır.

Dedi ki: Bu, iki nitelikten kıyas için daha uygun olanıdır, bu da mest üzerine meshetmeye benzemez.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: İnşallah dediğin gibidir. İlim ehli, miktarca diyetin üçte birine ulaşan ve bunu aşan tazminatları akilenin ödemesi gerektiği hususunda icma etmişlerdir. Onların icması, diyetten az olan bazı tazminatı diyete kıyas ettiklerinin bir delilidir.

"Doğrudur." dedi.

Ona şöyle dedim: Arkadaşlarımız, "İşittiğim şeylerin en güzeli, 'Diyetin üçte birine ulaşan ve bunu aşan tazminatları akile öder.' sözüdür." demiş ve memleketlerindeki uygulamanın da böyle olduğunu söylemiştir.

Birisi, bu görüşe iki yoldan karşı çıkarsa ne dersin?

Dedi ki: Bu iki yol nedir?

Şöyle dedim: Seninle ben, diyetin üçte birine ulaşan ve bunu aşan tazminatı akilenin ödemesinde icma ettik ve bundan az olan tazminat konusunda da ihtilafa düştük. Birlikte vardığımız icma ile diyetin üçte biri kadar olan tazminat konusunda huccet getirilmiş oldu. Bundan az olan tazminat hakkında ise herhangi bir rivayete sahip değilsin. Ona ne dersin?

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)*, "Şöyle derim." dedi: Benim icmam, meseleye senin baktığın zaviyeden değildir; benim icmam, "Diyetin üçte biri kadar olan tazminatı akile ödediğine göre ondan az olan tazminatı da öder." şeklindeki kıyas üzerindedir. Akilenin ödeyeceği tazminatın diyetin üçte biri kadar olacağını belirten kimdir? Biri kalkıp sana: "Diyetin onda dokuzu kadar olan tazminatı akile öder; bundan aşağısını ödemez." derse ne söyleyeceksin?

Şöyle dedim: Eğer bir kimse, "Diyetin üçte biri kadar olan tazminatı bir kişinin ödemesi zordur." derse; işte ben de bu sebepledir ki bu tazminatın onunla birlikte ve onun adına akilesi tarafından ödeneceğini, bu miktardan az olan tazminatı da hafif olduğu için akilesinin ödemeyeceğini söyledim, derim.

Şöyle dedi: İki dirhemden başka malı olmayan kimse hakkında ne dersin? Ona, diyetin üçte biri kadar tazminat da, bir dirhem de ağır gelir; çünkü bu durumda onun hiç malı kalmaz. Büyük bir imkâna sahip olan kişiye ise diyetin üçte biri kadar olan tazminat ağır gelir mi?

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)*; Ben de "Birisi sana: İmam Malik, 'Sadece bizdeki uygulama böyledir.' demiyor; aynı zamanda 'Medine'de de bu konu üzerinde icma edilmiştir.' diyor derse nasıl karşılarsın?" dedim.

Şöyle dedi: Medine'de üzerinde icma edilen şey, münferit rivayetlerden daha kuvvetli değil mi?! Böyle değilse o (İmam Malik), bize nasıl münferit rivayetlerden daha zayıf olan bir şeyi nakletme zahmetine kat-

lanıp icma ile kabul edilen daha kuvvetli ve bağlayıcı olan şeyi rivayet etmekten kaçınır?!

Biz de şöyle dedik: Birisi sana, farzedelim ki rivayet az ve icma da nakledilmeyecek kadar çok olduğu için bu böyledir diyorsa; sen de aynı şeyi yapıyor ve "Bu, üzerinde icma edilmiş bir şeydir." diyorsun, derse ne cevap verirsin?

Şöyle dedi: Ben ve herhangi bir ilim ehli, "Bu konuda icma edilmiştir." dersek, karşılaştığın her âlim, mutlaka sana aynı şeyi söyler ve onu öncekilerden öylece nakleder. Mesela, öğle namazının farzı dört rekâttır, içki yasaklanmıştır vb. gibi... Bazen birinin "Bu, icma ile kabul edilmiştir." dediği bir konuda Medineli ilim ehlinin çoğunun ona muhalif olduğunu görüyorum. Bazen de üzerinde icma edildiği söylenen bir konuda İslam ülkelerindeki âlimlerin çoğunun muhalefet ettiğini biliyorum.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Ona, hafif olan yaralamalardan doğan tazminatı akile ödemez, görüşüne; tıpkı diyetin üçte biri kadar olan tazminat konusunda olduğu gibi itiraz edilebilir.

O da bana, bunun bir sebebi olduğunu, yani Hz. Peygamber (s.a.v)'in hafif olan yaralamalardan dolayı herhangi bir tazminatla hükmetmediğini söyledi.

"Peki" dedim, sana birisi, "Ben hafif olan yaralamalar dolayısıyla bir tazminatla hükmetmem; çünkü bu konuda Hz. Peygamber (s.a.v) de bir tazminatla hükmetmemiştir." diye itirazda bulunursa ne dersin?

Şöyle dedi: Onun böyle bir itiraz hakkı yoktur. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v), o konuda bir hüküm vermedi, ama hafif olan yaralamalarda mağdur olan şahsın tazminat hakkını da iptal etmedi.

Ben de şöyle dedim: O da sana aynı şeyi söylüyor. Yani Hz. Peygamber (s.a.v), akilenin hafif yaralamadan doğan tazminatı ödemesine hükmetmiş ve ondan hafif olan yaralamalardan dolayı bir hüküm vermemişse de hafif olan yaralamada tazminatı akile ödemez, akilenin böyle bir tazminatı ödemesi yasaktır şeklinde kesin bir şey de söylememiştir. Bu sebepledir ki akilenin hafif olan tazminatı ödemesi için bir engel yoktur. Akile, nasıl ağır olan bir suçtan doğan tazminatı ödüyorsa, ondan hafif olan bir suçtan

doğan tazminatı da öder. Nitekim biz de, siz de böyle düşünüyoruz. Sen, arkadaşımıza bu konuda karşı çıkarsan, böyle bir tutum, senin de aleyhine olur.

Hz. Peygamber (s.a.v), diyetin onda birinin yarısı kadar olan tazminatı akilenin ödemesine karar verseydi, birisi kalkıp "Akile, öşrün yarısı kadar olan tazminatı ve tam diyeti öder ve bu ikisi arasında kalan miktardaki tazminatları ödemez; bunları suçlu kendisi öder." diyebilir mi? Fakat böyle bir şeyi kimse söyleyemez. Burada söylenecek olan, hatayla işlenecek olan cinayetten doğan tazminatın hepsinin akile tarafından ödenmesidir, ister bu tazminat bir dirhem olsun.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Ona şunu söyledim: Bazı arkadaşlarımıza göre hür bir kimse, hatayla bir köleyi öldürse veya ona karşı ölüme sebep olmayan müessir bir fiil işlese, diyet ve tazminatını kendisi öder; akilesi ödemez. Yine akile, kölenin işlediği cinayetten dolayı da tazminat ödemez. Bize göre ise bu, hür kimsenin cinayetiyle ilgilidir.

Zira Hz. Peygamber (s.a.v), hür kimsenin hür kimseye karşı işlediği cinayetten doğan tazminatı akilesinin ödemesine hükmetmiştir, eğer bu tazminat hatayla işlenmiş bir cinayetten doğmuşsa, hür kimsenin hatayla köleye karşı işlediği cinayetin tazminatı da böyledir. Sen de bu konuda bizim gibi düşünüyor ve diyorsun ki akile, kölenin işlediği cinayetten dolayı tazminat ödemeyebilir; çünkü böyle bir tazminat kölenin kendisi tarafından ödenir; efendisi tarafından değil. Böylece sen bizimle aynı görüşü paylaşıp benim ileri sürdüğüm delili doğru ve sünnetin manasına dâhil buluyor musun?

"Evet" dedi.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Ona şunu da söyledim: Sana göre ve arkadaşlarınla birlikte bizim arkadaşlarımıza göre köleye karşı işlenen bu tür fiilden ileri gelen tazminat da onun diyetine göre belirlenir. Mesela, kölenin gözüne karşılık, kıymetinin yarısı kadar, yaralardan dolayı da kıymetinin öşrünün yarısı (1/20) ödenir. Sen ise bu konuda bize katılmıyorsun ve köleye karşı işlenen yaralama fiilinden dolayı onun kıymetindeki azalma kadar tazminat gerektiğini söylüyorsun.

O da şöyle dedi: Burada ben, yaralama konusunda kölenin kıymetini hür kimsenin diyetine benzetmede dayandığın delili sorabilir miyim? Sen bunu rivayete mi dayanarak, yoksa kıyas yoluyla mı söylüyorsun?

Dedim ki: Said b. el-Müseyyib'den bir rivayet vardır bu konuda.

"Onu zikreder misin?" dedi.

Şöyle dedim: Bize Süfyan, ez-Zühri'den, Said b. el-Müseyyib'in şöyle dediğini haber verdi: Kölenin işlediği cinayetten doğan tazminat, onun kıymetine göre tesbit edilir. Onun böyle söylediğini çok işittim. Bazen de tıpkı hür bir kimseye karşı işlenen yaralama fiilindeki tazminatın diyetine göre tesbit edilmesi gibi, derdi.[282]

Güvenilir ravilerden, onlar da Yahya b. Hassan, el-Leys b. Said'ten, Said b. el-Müseyyib'in şöyle dediğini haber verdi: Hür insanın yaralanması, diyetine göre ve kölenin yaraları madden kıymeti ölçü alınarak biçilir.[283]

İbn Şihab şöyle dedi: Bazı kişiler kölenin bu durumu ticaret malı ölçü alınarak kıymeti tespit edilir, diyorlar.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi:

Bunun üzerine o kişi, "Senin için delil olabilecek bir rivayeti sana sormuştum." dedi.

Ben de "Bu konuda Said b. el-Müseyyib'in haberinden daha üstün başka birinden herhangi bir rivayet bilmediğimi sana söylemiştim." dedim.

"Onun sözü bir delil teşkil etmez." dedi.

"Benim böyle bir iddiam yok ki bana cevap veresin." dedim.

"O zaman bu konudaki delili zikreder misin?" dedi.

Dedim ki: Hür bir şahsa karşı işlenen cinayete kıyas neticesinde hükme vardım.

O şöyle dedi: Kölenin diyeti hür kimseninkinden farklıdır. Çünkü hür kimsenin diyeti vade ile olur. Köleninki ise onun kıymetine göredir. Tıpkı deve, davar vb. gibi, onun da ticaret malı ile kıyaslanması yoluyla olur. Bunların hepsinde kölenin kıymeti göz önüne alınmıyor mu?

282 *Musannef*, Abdurrazzak, Yaralanmalar 10/3 no: 18142.

283 *Musannef*, Abdurrazzak, Yaralanmalar 10/3 no: 18142.

Ben de, "Bu, kölenin diyetini akilesi ödemez diyenlerin lehine ve senin aleyhine bir delildir." dedim.

"Hangi yönden?" dedi.

Şöyle dedim: Biri sana şu şekilde itiraz edebilir: Köleye karşı hür bir kimse cinayet işlediği zaman akile, kölenin kıymetini öder diyorsun. Bu kıymet, sana göre onun bedeli mesabesinde midir? Hür bir kimse, bir deveyi helak etse onu kendi malından mı ödeyecek?

Dedi ki: Kölenin öldürülmesi yasaktır.

Ben de, "Başkasına ait deveyi öldürmek de yasak değil mi?" dedim.

"Bu, yasak olma bakımından, mümini öldürmek gibi değildir." dedi.

Dedim ki: Birisi kalkıp sana, köleyi öldürmenin yasaklığı, her bakımdan hür adamı öldürmenin yasak olmasıyla aynı değildir, diyebilir.

Şöyle de dedim: Bu anlamda sana göre köle ile hür aynıdır; o halde köle ile ilgili tazminatı akile öder mi?

"Evet" dedi.

Dedim ki: Allah, hatayla öldürülen mümin hakkında hem diyet, hem de bir köle azad etmekle hükmetmiştir; öyle değil mi?

"Evet" dedi.

Şöyle dedim: Hür olandaki gibi kölede de köle azad edilmesi ve bir de kölenin bedelinin verilmesi gerekir ki bu bedel de diyet yerine geçerlidir, diyenin görüşünde misin?

"Evet" dedi.

"Köleye karşılık hür bir kimseyi öldürür müsün?" dedim.

"Evet" dedi.

"Biz, köleye karşılık kölenin öldürüleceğini sanıyoruz, değil mi?" dedim.

"Ben de aynı görüşü sizinle paylaşıyorum." dedi.

Söze şöyle devam ettim: Bize ve sana göre hür ile köle arasındaki her türlü yaralamada kısas gerekmektedir. Kölenin diyeti, bedeli kadardır derken köle, malî değeri itibarıyla deveye benzetilmiştir. Kölenin yaralanmasında deveninkine benzer bir yol tutup bedelinden eksilttiği miktara

göre tazminat ödemesini tercih ediyor ve onun yaralanmasından dolayı tazminatını hür kimsenin diyetine kıyas etmiyorsun? Hâlbuki köle, beş hususta hür ile aynıdır ve sadece bir hususta ondan ayrılır öyle mi? Kölenin hür kimseyle müşterekleri fazla olduğuna göre fazla olana kıyas yapman daha doğru olmaz mı? Mesela, şu hususlarda köle ile hür arasında bir fark yoktur: Hür'e yasak olan şeyler köleye de yasaklanmıştır; aynı şekilde had cezaları, namaz, oruç ve diğer birtakım farzlar köle için de söz konusudur. Bunlarla, hayvanlar mükellef değildir!

Dedi ki: Benim yanımda, "Kölenin diyeti bedeli kadardır." demedim mi?

Ben de "Sen, kadının diyetinin erkeğinkinin yarı diyeti kadar olduğunu kabul ettin. Kadının yaralanmasıyla ilgili tazminatın erkekte olduğu gibi diyetine göre takdir edilmesini engelleyen nedir?!" dedim.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* devamla şöyle dedi: Ona şöyle dedim: Diyet deve olarak üç yılda ödendiğinde, sen bu develerin bir borç niteliğinde olduğunu iddia etmedin mi? Peki, bu develerin bir vade ile satın alınmasını nasıl reddettin? Bunu diyete, ödenecek yazılı borca ve mehire kıyas etmedin. Oysa sen, bütün bunlarda develerin bir borç niteliğinde olmasına cevaz veriyor musun? İşte sen, bu konuda hem kıyasa, hem de Nebi (s.a.v)'in hadis nassına muhalefet etmiş oldun. Şöyle ki Hz. Peygamber (s.a.v), bir deve ödünç almış, sonra da onun yerine başka bir deve ödenmesini emretmiştir.

Şöyle dedi: İbn Mes'ud bunu hoş karşılamamıştır.

Ona şöyle dedim: Hz. Peygamber (s.a.v)'in delaleti varken onun dışında başka delil nasıl olabilir?

O da "Eğer Hz. Peygamber (s.a.v)'den sabit bir delil varsa, kimsenin delaleti kabul edilmez." dedi.

Ben de "Sabittir." dedim, Hz. Peygamber (s.a.v), bir deveyi ödünç almış ve yerine daha iyisini ödemiştir. Bu, diyetler konusunda bizce de sana göre de sabittir. Bu, bir sünnet niteliğindedir.

Dedi ki: Üzerine kıyas yapılacak haber nedir?

Dedim ki: Bize Malik, Zeyd b. Eslem'den, Ata b. Yesar'den, Ebû Rafi yoluyla şöyle haber verdi: Hz. Peygamber (s.a.v) bir adamdan bir deve ödünç aldı; sonra kendisine gelen develerden birinin onun yerine o şahsa ödenmesini emretti. Ben de develerin hepsinin iyi cins olduğunu söyledim. Hz. Peygamber (s.a.v), *"İyi olanı ona ver, insanların hayırlıları, daha iyisini ödeyenlerdir."* buyurdu.[284]

"Üzerine kıyas yapılmayan haber nedir?" dedi.

Dedim ki: Hakkında Kur'ân hükmü bulunan, sonra da Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından o farzın kısmen hafifletildiğine dair bir sünnet mevcut olan bir hususta, Hz. Peygamber (s.a.v)'in ruhsatı gereği amel edilir. Başka bir konu ona kıyas edilmez. Bu da Hz. Peygamber (s.a.v)'in genel olarak koyduğu bir hükmünden ayrılan ve sonra bir sünnetiyle sabit olan hükümdür.

"Buna örnek verebilir misin?" dedi.

Şöyle dedim: Uykudan kalkıp namaz kılmak isteyen kimseye, Allah abdest almayı farz kılmış ve şöyle buyurmuştur:

"Namaz kılmaya kalktığınız zaman yüzlerinizi, dirseklerinize kadar ellerinizi yıkayın; başlarınızı meshedip topuklara kadar ayaklarınızı (yıkayın)..." [Maide, 5/6]

Burada Allah, diğer abdest uzuvları gibi ayakların da yıkanmasını farz kılmıştır.

Hz. Peygamber (s.a.v), mest üzerine meshetmiştir. Allah en doğrusunu bilir. Biz buna kıyasla sarık, peçe ve eldivenler üzerine meshedemeyiz. Abdest alırken belli uzuvların yıkanmasının farz olduğunu isbat ettik. Hz. Peygamber (s.a.v)'e uyarak, sadece mest üzerine meshedilmesine de ruhsat verdik. Onun dışında kalan uzuvlara meshedilmez.

"Bunu Kur'ân'a aykırı mı buluyorsunuz?" dedi.

Şöyle dedim: Hz. Peygamber (s.a.v)'in sünneti hiçbir durumda Allah'ın Kitabı'na aykırı olmaz.

"Sana göre bunun manası nedir?" dedi.

---

284 *el-Muvatta*, Alışveriş 2/680 Hadis bu senedle Zeyd b. Eslem yoluyla rivayet edilmiştir. Müslim, Ödünç 3/1224 no: 118-119/1600.

Manası şudur dedim: Suyla ayaklarını yıkayan ve daha sonra tam bir taharet üzere mest giymiş kimsenin ayaklarını bir sonraki abdestte suyla yıkamasından alıkoymasıdır.

"Dinde bu caiz olur mu?" dedi.

"Evet" dedim; Tıpkı abdestli olan kimsenin namaz kılmasının caiz oluşu gibi... Her namaz için ayrıca abdest alınması murad edilmemiştir. Bunu, Hz. Peygamber (s.a.v)'in bir abdestle iki ve daha fazla namazı eda edişinden anlıyoruz.

Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"...Hırsızlık eden erkek ve kadının, yaptıklarına karşılık bir ceza ve Allah'tan bir ibret olmak üzere ellerini kesin. Allah, izzet ve hikmet sahibidir." [Maide, 5/38]

Sünnet de Allah (c.c)'nun her hırsızlık yapanın elinin kesilmesinin istenmediğine delalet etmiştir.

Yine Hz. Peygamber (s.a.v)'in mest üzerine meshetme sünneti, abdestli olarak mest giymemiş kimsenin ayaklarını yıkamasının farz olduğuna delalet etmiştir.

"Sünnette bunun örneğini verir misin?" dedi.

Şöyle dedim: Resûlullah (s.a.v), hurmanın hurma ile miktarları eşit değilse satımını yasaklamıştır. Kendisine yaş hurmanın kuru hurma ile satışı sorulduğunda, "*Yaş hurma kuruyunca azalır mı?*" demiş; "evet" cevabı alınca da bunu yasaklamıştır. Yine Resûlullah (s.a.v) "Müzabene"[285] denilen satışı yasaklamıştır. Bu satış türü faizli muamelelere giren ve ölçek miktarı bilinen bir malın kaç ölçek olduğu bilinmeyen aynı cins bir malla tahminî olarak satılmasından ibarettir. Bütün satışlar, anlam bakımından farklı değildir; fakat Hz. Peygamber (s.a.v), "arâyâ"[286] satışına ruhsat vermiştir. Bu da elinde kuru hurma bulunanların yaş hurma yemeleri için yaptıkları tahmine dayanan bir satıştır.

---

285 ***Müzabene***: Ağaçtaki taze hurmanın, yerdeki kuru hurmaya karşılık tahmini bir ölçüyle satışına denir.

286 ***Arâyâ***: Ağaçtaki taze hurmanın, kuru hurma karşılığında satışını ifade eder. Bu alışverişte, kuru hurma ölçekle, ağaçtaki hurma ise tahminen belirlenir.

Biz de Hz. Peygamber (s.a.v)'e uyarak "arâyâ" satışına ruhsat verdik. Aslında bu da yaş hurmanın kuru hurma ile satışından ibaret olup "Müzabene"ye dâhildir. Aynı cinsten olup biri tahminî olan, diğeri ölçülmüş bulunan her çeşit yiyecek maddesinin satışını, -müzabeneye girdiği için- genel olarak yasakladık. Arâyâ satışını da Hz. Peygamber (s.a.v)'e uyarak, yasaklar cümlesinden çıkardık ve caiz gördük. Bu konudaki haberlerden birini, ötekiyle iptal etmedik ve onu diğerine kıyas yapmadık.

"Bunun anlamı nedir?" dedi.

Dedim ki: Bu, iki anlama gelebilir. Bence daha uygun olanı, Allah en doğrusunu bilir, Hz. Peygamber (s.a.v)'in genel olarak bu tür satışları yasaklamış ve arâyâ satışını istisna etmiş olmasıdır. Diğeri de Hz. Peygamber (s.a.v), genel bir yasaklamadan sonra arâyâ satışına ruhsat vermiştir. Ne olursa olsun, bize düşen ona itaat etmektir. Biz, onun helal kıldığı şeyi helal, yasakladığı şeyi de haram saymak zorundayız.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Hz. Peygamber (s.a.v), hata ile öldürülen hür Müslüman için yüz deve diyet hükmetti ve bunu akilenin ödemesine karar verdi.

Kasten adam öldürme fiili, tazminat ve sorumluluk bakımından hata ile adam öldürme fiilinden farklıdır. Ama diyet bakımından her ikisi de aynıdır.

Hz. Peygamber (s.a.v), borçla ilgili konularda başkasının malından değil, şahısların kendi mallarından ödemelerine hükmetmiştir; ancak hata ile öldürülen Müslümanın diyetini akilenin ödemesine karar vermiştir. Biz de Hz. Peygamber (s.a.v)'e uyarak, hata ile öldürülen hür Müslümanın diyetini akilenin ödemesine karar verdik. Kasten öldürülen hür Müslümanın diyetinin de katilin, kendi malından ödemesine hükmettik. Nitekim kişinin hata dışında işlediği her suçun tazminatı kendi malından ödenir. Hata ile yaralamanın dışındaki yaralamalardan doğan tazminatları da hata ile öldürmeye kıyas ettik.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi:

Birisi şöyle sorabilir: Kişinin hata dışında işlediği suçlar dolayısıyla ödemesi gereken şeyler nelerdir?

Dedim ki: Allah (c.c) şöyle buyurmuştur:

"Kadınlara mehirlerini gönül rızası ile (cömertçe) **verin..."** [Nisa, 4/4]

"Namazı kılın zekâtı verin..." [Bakara, 2/43]

"...Eğer alıkonursanız kolayınıza gelen kurbanı gönderin..." [Bakara, 2/196]

"Kadınlarından zihar yaparak ayrılıp sonra da söylediklerinden dönecek olanlar, eşleriyle birbirlerine dokunmadan önce, bir köle azat etmelidirler. İşte bu hüküm ile size öğüt veriliyor. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır." [Mücadele, 58/3]

"Ey iman edenler, ihramdayken av öldürmeyin. İçinizden kim onu kasten öldürürse öldürdüğü hayvanın dengi (ona) **cezadır.** (Buna) **Kâbe'ye varacak bir kurban olmak üzere içinizden adalet sahibi iki kişi hükmeder** (öldürülen avın dengini takdir eder). **Yahut** (avlanmanın cezası), **fakirleri doyurmaktan ibaret bir kefarettir yahut onun dengi oruç tutmaktır. Ta ki** (yasak av yapan) **işinin cezasını tatmış olsun. Allah geçmişi affetmiştir. Kim bu suçu tekrar işlerse Allah da ondan karşılığını alır. Allah daima galiptir, öc alandır."** [Maide, 5/95]

"Bunun da kefareti, ailenize yedirdiğiniz yemeğin orta hallisinden on fakire yedirmek yahut onları giydirmek yahut da bir köle azad etmektir. Bunları bulamayan üç gün oruç tutmalıdır." [Maide, 5/89]

Hz. Peygamber (s.a.v), mal sahiplerinin gündüz mallarını korumaları gerektiğine ve hayvanların gece verdiği zararları da sahiplerinin tazmin etmekle yükümlü olduklarına hükmetmiştir.[287]

Kitap, sünnet ve Müslümanların ittifakları göstermektedir ki bütün bunlar, kişinin kendi malından karşılanacaktır; ister Allah hakkı olsun, isterse Allah'ın insanlar için vacip kıldığı haklar olsun. Bu haklar, hangi yolla yüklenmiş olursa olsun onun yerine kimsenin ödeme yükümlülüğü yoktur.

Bir kimsenin suç işlemesi ve onu başkasının tazmin etmesi caiz değildir. Sadece Hz. Peygamber (s.a.v)'in özel olarak uyguladığı haller ayrıdır. Hata ile adam öldürme ve yaralama suçlarının diyeti özel olarak akileye yüklenmiştir.

287 *el-Muvatta*, Zararı ödeme 2/747; Ebû Davud, Alışveriş ve İcar 3/828-829.

Kıyasa göre; hayvana, mala ve benzeri şeylere karşı işlenen suçlarla ilgili tazminat, belirttiğim gibi, suçlunun kendi malından ödenir. Çünkü genel görüşe göre tazminatın, suçlunun kendi malından ödenmesi gerekir. Buna göre sadece az olan tazminata kıyas yapılmayıp makul olan daha çok tazminat da bir yana bırakılmaz. Hür bir Müslümanı hata ile öldüren Müslümanın diyetini, yine hata ile cana karşı işlenen suç ve yaralamalarla ilgili tazminatı akilenin ödemesi, hadis ve kıyas ile sabit (özel) hallerdir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Hz. Peygamber (s.a.v), bir ceninin (ölü olarak) düşmesine yol açan davranıştan dolayı "gurre"[288] ile hükmetmiştir. Bu da bir köle veya cariyeyi azad etmekten ibarettir. İlim adamları, gurrenin değerini beş deve olarak takdir etmişlerdir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Hz. Peygamber (s.a.v)'in, gurre ile hükmederken "erkek mi, kız mı?" diye sorduğu rivayet edilmediğine göre; ölü olarak düşen erkek ve kız, tazminat bakımından eşit sayılmıştır. Sağ olarak düştükten sonra ölen erkek için yüz deve, kız için de elli deve tazminat ile hükmederlerdi.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* dedi ki: Fakat tazminat bakımından erkek-kadın arasında fark bulunan ve muayyen diyetleri gerektiren suçlar, cenine kıyas yapılamazlar. Cenin, sağ olarak düştükten sonra ölürse tam diyet gerektiği, bunun da erkek için yüz, kadın için (1/2) elli deve olduğu hususunda âlimlerin ihtilafları söz konusu değildir. Bildiğime göre Müslümanlar, ölünün bir uzvunu kesen kimse için diyet ve herhangi bir tazminat ödemeyeceği konusunda da ihtilafa düşmemişlerdir. Cenin de sağ olarak ya da ölü olarak düşer. (Hükmü de buna göredir.)

Hz. Peygamber (s.a.v), cenin hakkında hükmederken cana karşı işlenen bu suçtan dolayı düşen ceninin sağ ve ölü olmasına göre farklı tazminat takdir etmiştir. Biz bundaki hikmeti bilmesek de insanların onun verdiği hükme uymaları gerekir; çünkü Resûlullah (s.a.v)'in emri bu yöndedir.

"Bunun bir izahını sen bilir misin?" dedi.

"Onun bir izahı vardır, Allah en doğrunu bilir." dedim.

"O nedir?" dedi.

288 **Gurre**: Düşürülen ceninden dolayı verilmesi gereken malî tazmînat.

Şöyle dedim: Deniliyor ki: Ceninin hayat belirtisi olmazsa, onun cenaze namazı kılınmaz ve mirasçı olmaz. Ona karşı işlenen suç, annesine yönelik işlenen bir suç sayılır. Hz. Peygamber (s.a.v), yaralamalarda olduğu gibi, bu suç için bir tazminat tayin etmiştir. Müslümanlar da o tazminatın gereğini yerine getirmişlerdir.

Dedi ki: Evet, bu kabul edilmesi gereken bir izahtır.

Şöyle dedim: Bu izaha göre Hz. Peygamber (s.a.v)'in cenin hakkında bundan dolayı böyle hükmedişini hadis açıkça göstermektedir; Hz. Peygamber (s.a.v)'in bu konuda bundan dolayı böyle hükmettiğini söylemek de doğru olmaz. Hz. Peygamber (s.a.v)'in bu sebepten dolayı böyle hükmettiğini söyleyen kimseye göre cenin, erkeğe değil, kadına aittir; yani o, babasına değil annesine aittir. Ceninin düşürülmesi anneye karşı işlenmiş bir suçtur. Cenine mirasçı olunacağına dair bir hüküm yoktur; dolayısıyla miras bırakan durumunda olmayan, mirasçı da olmaz.

"Bu görüş doğru mudur?" dedi.

Ben de "Allah bilir." dedim.

Dedi ki: Onun izahı bu değilse, bu hüküm için başka ne denilebilir?

"Şöyle denir." dedim: Bu, insanların ona göre hükmetmeleri gereken bir sünnettir.

Dedi ki: Böyle hükmedişin sebebini gösteren haber türünden bir şey ileri sürülebilir mi?

Denilebilir ki: Bu, uyulması gereken bir sünnet hükmüdür. Müslümanlar sünneti böyle uyulması gereken bir husus kavramışlar ve aynı anlama gelen diğer şeyleri de ona kıyas etmişlerdir.

Dedi ki: Bunun dışında olan ve üzerine kıyas yapılacak başka bir örnek hatırlıyorsan söyle.

Ona şöyle dedim: Hz. Peygamber (s.a.v), deve ve koyun gibi sağmal hayvanlardan "musarrat"[289] hakkında, *"Müşteri sağdıktan sonra isterse yanında bırakır, isterse iade eder ve bir sa' hurma verir."* buyurmuştur.

289 ***Musarrat***: Belirli bir zamandan beri sağılmayan hayvan.

Ayrıca *"Gelir, ödeme sorumluluğu taşıyan kimseye aittir."* diye hükmetmiştir.[290]

"Gelir, ödeme sorumluluğunu taşıyan kimseye aittir." kuralını mantık olarak şöyle açıklayabiliriz: Ben, bir köle satın alsam ve ondan bir kazanç elde etsem, sonra da onun kusurlu olduğunu tesbit etsem, o köleyi iade etme hakkım olur. Köle benim mülkiyetimdeyken elde ettiğim kazancın iki ciheti vardır:

Birincisi: Köle satıcının mülkiyetinde olmadığı için bedeliyle ilgili kazancın karşılığı da değildir.

Diğeri: Söz konusu gelir, benim mülkiyetimde ve satıcının sorumluluğundan çıktığı ve benim sorumluluğuma girdiği bir zamanda meydana gelmiştir. Köle bu süre zarfında ölseydi benim malım olarak ve benim mülkiyetimdeyken ölecekti. Ben istesem, onu kusuruyla yanımda bırakırdım. İşte bu sebepten dolayı gelir de bana aittir.

Biz *"Gelir, ödeme sorumluğu taşıyan kimseye aittir."* hadisine kıyas yaparak şöyle dedik: Satın aldığım bir bahçenin meyvesi, yine satın aldığım bir cariye veya davarın yavrusu, gelir hükmündedir. Çünkü bunlar, alıcının mülkiyetindedirler, satıcının mülkiyetinde meydana gelmemiştir.

Musarrat (hayvanın memesinde biriken süt) konusunda ise Hz. Peygamber (s.a.v)'in emrine uyarak hüküm verdik; ona başkasını kıyas yapmadık; çünkü onda pazarlık muayyen bir koyun hakkında yapılmıştır. Bu koyunun memesinde ne kadar birikmiş olduğu meçhul ve kıymeti takdir edilmemiş bir süt vardı. Biz biliyoruz ki koyun ve devenin sütü farklılık gösterir; yani her koyun ve devenin sütü diğerine göre az veya çok olur. Hz. Peygamber (s.a.v) bu konuda belli bir şeyin verilmesine hükmedince ki bu da bir sa' hurmadır, biz de aynı şekilde, Hz. Peygamber (s.a.v)'in emrine uyduk.

Bir kimse memesinde süt birikmiş (musarrat) bir koyun alıp sütünü sağsa, sonra ayıbını bildiği halde ona razı olsa ve bir ay onu yanında tutup sütünü sağsa, sonra da satıcının farklı bir ayıbı gizlediğinin farkına varsa, söz konusu hayvanı iade etme hakkına sahip olur. Bir ay içinde sağdığı süt

290 Buhari, Alışveriş 4/422 no: 2148; Müslim, Alışveriş 3/1155 no: 11/1515.

de kendisine ait olur; gelir, kazanç gibi sayılır. Çünkü pazarlıkta bu sütle ilgili bir hüküm terettüp etmeyip alıcının mülkiyetinde meydana gelmiştir. Ancak onun memede biriktirilmiş olan ilk sütten dolayı bir sa' hurma vermesi gerekir. Zira Hz. Peygamber (s.a.v) de böyle hükmetmiştir.

Biz bununla memede süt biriktirilmesi konusunda bir habere göre hareket etmiş oluruz. Memede süt biriktirmenin dışında kalan hususa da *"Gelir, ödeme sorumluluğunu taşıyan kimseye aittir."* hadisine kıyas yapmış oluruz.

Memede biriktirilmiş sütle daha sonra meydana gelen süt arasında fark vardır; çünkü pazarlık, memede biriktirilmiş sütü de içine almaktadır. Daha sonraki süt ise, müşterinin mülkiyetinde meydana gelmiştir ve pazarlığa dâhil değildir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi:

Birisi şöyle diyebilir: Bir konu iki yönden ele alınıyor mu?

Ona "Evet" denir. Eğer söz konusu mesele iki veya daha fazla farklı şeyleri ihtiva ediyorsa...

Şöyle denirse: Bu konuda başka bir örnek verebilir misin?

Derim ki: Kocasının ölüm haberini alan bir kadın, iddetini bekledikten sonra evlense ve yeni kocası onunla zifafa girse, sonra da eski kocası da sağ olarak çıkıp gelse, bu kadının ikinci kocasından mehir alma hakkı olduğu gibi iddet beklemesi de gerekir. Bu evlilik sonucu doğan çocuk ikinci babaya aittir. İkisine de had cezası da gerekmez. Birbirinden ayrılırlar ve biri diğerine mirasçı olamaz. Bu ayırma, talaksız olarak nikâhın feshedilmesi ile gerçekleşir.

Burada mehir gerekmesi, iddet beklenmesi, çocuğun babasına ait olması ve had cezasının gerekmemesi, zahirde meşru olan bir hükmün işlenmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Batında ise haram olan bir işlem söz konusu olduğundan aynı nikâh üzerinde devam etmemeleridir. Mesele aydınlanınca da aralarındaki nikâh sebebiyle birlikte yaşayamayacakları, birinin diğerine mirasçı olamayacağıdır. Kadın, bu şahsın karısı olmadığı için nikâhlarının feshinin talak sayılmayacağı kanaatine varılmıştır.

Bu konunun benzerleri çoktur. Mesela, iddeti bitmeden evlenen kadının durumu da bu kabildendir.

İHTİLAF KONUSU

Bize Rebi', İmam Şafiî'nin şöyle dediğini haber verdi:

Birisi bana şöyle dedi: Ben, daha önce olduğu gibi şimdi de ilim ehlinin bazı konularda ihtilaf ettiklerini görüyorum. Bu, onlar için caiz midir?

Ona şöyle dedim: İhtilaf iki çeşittir. Birisi haramdır. İkincisi için böyle bir şey söyleyemeyiz.

"Haram olan ihtilaf nedir?" dedi.

Şöyle dedim: Allah'ın Kitabı'nda veya Peygamberinin lisanıyla açıkça bildirdiği bütün hususlar hakkında onları bu şekilde bilenler için ihtilafa düşmek caiz değildir.

Te'vil edilmesi mümkün olan ve kıyas yoluyla idrak edilen hükümlerde, yorumcu veya kıyasçının, haber ya da kıyasın delalet edebileceği bir manayı ileri sürdüğü ve başkasının da ona muhalefet ettikleridir. Bunlar, hakkında nas bulunan bir konuda ihtilafa düşme gibi değildir.

Dedi ki: Burada iki ihtilafı birbirinden ayırmayı açıklayan bir delil var mıdır?

Şöyle dedim: Allah, tefrikaya düşmenin kötülüğüyle ilgili şöyle buyurmuştur:

"Kendilerine kitap verilenler ancak o açık delil (peygamber) kendilerine geldikten sonra ayrılığa düştüler." [Beyyine, 98/4]

Yine Allah (c.c) şöyle buyurmuştur:

"Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın." [Al-i İmran, 3/105]

Yüce Allah, müminlerin kendilerine deliller gelmiş olan konularda ihtilafa düşmelerini kınamıştır.

Ama Müslümanların ictihad yapmakla yükümlü kılındıkları hususlar için sana kıblenin tayini, şahadet ve diğer konularda örnekler vermiştim.

Dedi ki: Yorumu mümkün olan nassa bağlı ilahî hükümlerden selefin ihtilaf ettiği bazı örnekler ver. Ayrıca bunlarda doğruya bir delalet var mıdır?

Dedim ki: Âlimlerin, ihtilaf ettikleri bir kısım meselede biz, kendimize, Kitap ve sünnetten yahut bunların her ikisine veya birine kıyas yoluyla bir delalet bulduk.

"Bunlardan bir örnek verir misin?" dedi.

Şöyle dedim: Allah (c.c) şöyle buyurmuştur:

"Boşanmış kadınlar, kendi başlarına (evlenmeden) **üç ay hali** (hayız veya temizlik müddeti) **beklerler..."** [Bakara, 2/228]

Hz. Aişe şöyle dedi: "Ay hali temizlik süresidir." Zeyd b. Sabit, Abdullah b. Ömer ve başkaları da bu kelimenin aynı manaya geldiğini söylemişlerdir. Sahabîlerden birkaçı da "***el-Akrau***/ay hali" anlamına geldiğini söylemişlerdir. Bunlara göre boşanmış kadınlar, üçüncü ay halinden temizleninceye kadar başkasıyla evlenmesi caiz değildir.

Dedi ki: Peki, bunlar hangi delile dayanarak böyle ayrı görüşleri benimsemiştir?

Şöyle dedim: "Kuru" kelimesi "vakit" demektir. Burada vakit, boşanmış kadınların başkasıyla evlenebilmek için beklemesi gereken süreyi ifade eder. Onlar, bu süreyi tamamlamadıkça evlenemezler.

"'**Kuru**' kelimesi, ay hali demektir." diyenlere göre, belli süreler, sınırlı vakitlerdir: Vakitler; kısa olan süreye göre tayin edilir, bir şeyin sınırının tayininde kısa olanın tercih edildiği gibidir. Ay hali süresi, kadının temiz olma zamanından daha azdır. Sözlükte iddet beklemek için bir süre olma bakımından ay hali daha uygundur. Nitekim hilal de iki ayın arasını belirleyen bir süreyi ifade eder.

Sanırım bu görüşte olanlar, Hz. Peygamber (s.a.v)'in Evtas esirlerinden elde edilen cariyelerle, bir ay hali görerek rahimlerinin istibra etmeden (temizlenmeden) cinsî ilişkide bulunmamasını emrettiğini ileri sürerek, iddetin istibra olduğunu, istibranın da ay hali görmekten ibaret bulunduğunu

söylemişlerdir. Hz. Peygamber (s.a.v), cariyenin istibrası ile hür kadının istibrasını birbirinden ayırmıştır. Hür kadın tam üç ay hali ile rahmini istibra eder ve böylece temize çıkar. Cariye de tam bir ay hali ile istibra edip taharete kavuşur.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi:

Adam, "Bu bir görüştür. Sen, ayetin iki anlama da gelme ihtimalini kabul ettiğine göre, diğer görüşü nasıl tercih ettin?" dedi.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Ona şöyle dedim: Allah, vakti gösteren hilalleri, aylar için alamet olarak yaratmıştır. Hilalin gösterdiği vakit, gece ve gündüzün ifade ettiği vakitten farklıdır. Yani hilal, otuz veya yirmi dokuz günlük bir döneme işaret eder. Nitekim otuz ve yirmiden sonra sayılar tekrarlanır. Burada onun başka anlamı yoktur. "Kuru," gece ve gündüzün sayısını gösteren bir vakittir. Ay hali ve temiz olma ise, iddetle ilgili gece ve gündüzde olur. Böylece vakit, sınırlara benzetilmiştir. Sınırlar ise, sınırladıkları şeylere dâhil de olabilir, onların dışında da olabilir; yani sınır ile sınırlanan şey arasında tam bir açıklık olmayabilir. Neticede "kuru," vakit anlamına gelir.

"Bu ne demektir?" dedi.

Şöyle dedim: Ay hali, rahmin, kanı gözle görülecek şekilde akıtmasıdır. Temizlik hali ise rahmin kanı alıkoymasıdır ki, bu durumda kan görülmez. Temizlik ve kuru, kanın akıtılması değil, alıkonulmasıdır. Dolayısıyla temizlik, bir süreyi ifade ettiğine göre, dilde kuru anlamına kullanılırsa daha uygun olur; çünkü bu, kanı alıkoyma demektir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle devam etti: Resûlullah (s.a.v), Ömer b. Hattab (r.a.)'a, Abdullah b. Ömer, karısını ay halindeyken boşadığında, öyle yapmamasını ve temizleninceye kadar onu alıkoymasını emretmiştir. Sonra da onunla cinsî ilişkide bulunmaksızın onu temizken boşamasını söylemiştir. Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"İşte kadınların boşanmalarıyla ilgili olarak Allah'ın emrettiği iddet budur."[291]

291 *el-Muvatta*, Talak 2/576 no: 53; Buhari, Talak 9/258 no: 5251; Müslim, Talak 2/1053.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Yani, Allah en doğrusunu bilir, Allah'ın şu sözüne işaret vardır:

"...Kadınları boşayacağınızda, onları iddetlerini gözeterek boşayın..." [Talak, 65/1]

Hz. Peygamber (s.a.v) de Allah'ın emirine dayanarak, iddetin ay hali değil, ay halinden temizlenme olduğunu bildirmiştir.

Allah (c.c) şöyle buyurdu: **"üç kuru"** [Bakara, 2/228] dolayısıyla boşanmış bir kadının üç kuru geçirmesi gerekir. Eğer üçüncüsü bir süre gecikirse ay hali görünceye kadar başkasıyla evlenemez. Ay halinden kesilmesi veya ay halinden kesilmiş olmasından endişe edilmesi halinde, üç ay iddet beklemesi gerekir. Kadının temizlenince gusletmesiyle nikâhlanmasının bir ilgisi yoktur; çünkü gusül -üçün dışında- dördüncü bir hususdur. "Gusül etmiş olması da gerekir." görüşünü ileri süren kimsenin, bir yıl ve daha fazla gusül yapmayan böyle bir kadının nikâhı caiz olmaz, demesi de gerekir ki öyle bir şey söz konusunu değildir.

Buna göre "Kuru, temizlik (tuhr) anlamına gelmektedir." diyenlerin görüşleri, Kur'ân'daki manaya daha fazla benzemektedir. Dildeki beyan da bu manalara delalet bakımından açıktır. Allah en doğrusunu bilir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Cariyenin bir ay hali ile rahim temizliği olacağına dair Hz. Peygamber (s.a.v)'in emri zahire göredir. Çünkü temizlik eğer ay halinden önce olup cariye tam bir ay hali görürse, temizlik süresinde hamilelikten temizlenmiş olur. Cariye yine kanama görürse de bu, geçerli sayılmaz; çünkü ilk ay halini tamamlamakla geçerli bir ay hali görmüştür. Tam bir ay halinden önceki herhangi bir temizlik hali, zahirde onun beri olması aklanması demektir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: İddet bekleyen kadın, iddeti iki sebeble bekler: Birisi istibradır, diğeri de istibranın dışında bir şeydir. Kadın, iki ay hali görür ve üç temizlik süresi geçirir. Bunlarla sırf istibra kastedilseydi, iki kere istibra edilmiş olurdu; fakat bunlarla istibranın yanında bir de kulluk (taabbüd) kastedilmiştir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi:

Dedi ki: Buna benzer ihtilaf konusu olan başka bir örnek verebilir misin?

"Evet" dedim. Belki daha açıklayıcı bir örnek bulabilirim. Bunların bazısını sünnet konusundaki rivayet farklılıklarından söz ederken açıklamıştım. Orada senin sorduğun şeylere ve benzerlerine işaret vardı -inşaallah-.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"Boşanmış kadınlar, kendi başlarına (evlenmeden) **üç ay hali** (hayız veya temizlik müddeti) **beklerler..."** [Bakara, 2/228]

"Kadınlarınız içinden adetten kesilmiş olanlarla, adet görmeyenler hususunda tereddüt ederseniz, onların bekleme süresi üç aydır. Gebe olanların bekleme süresi ise yüklerini bırakmaları (doğum yapmaları)**dır."** [Talak, 65/4]

"Sizden ölenlerin, geride bıraktıkları eşleri, kendi başlarına (evlenmeden) **dört ay on gün beklerler..."** [Bakara, 2/234]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Hz. Peygamber (s.a.v)'in sahabîlerinden bazısı şöyle demiştir: Allah, boşanmış hamile kadınların iddetlerinin doğumlarına kadar olduğunu zikretmiş, kocası ölen kadınların iddetlerinin de dört ay on gün olduğunu bildirmiştir. Buna göre kocası ölen hamile kadınların da dört ay on gün ve doğumlarına kadar iddet beklemeleri gerekir. Böylece iki iddeti birden beklemiş olurlar; çünkü sırf doğuma kadar iddet beklemeleriyle ilgili nas, sadece boşanma hakkındadır.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Sanki doğuma kadar iddet beklenmesi rahmin temizlenmesi içindir; dört ay on gün ise kulluk (taabbüd) içindir. Kocası ölen kadın da zifafa girmemişse sadece dört ay on gün iddet bekler. Bununla kocası ölen kadına bir şey, iki yönden vacip olmaktadır: Biri diğeriyle ortadan kalkmaz. Tıpkı bir kadının iki kişiye borçlu olması gibi... Bunlardan birine olan borcunu ödemesi, ötekisinin hakkını ortadan kaldırmaz. Mesela, iddeti bitmeden birisiyle evlenip zifafa giren kadın, hem birinci kocası için iddetini tamamlayacak, hem de ikinci kocasından dolayı iddet bekleyecektir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Diğer bir kısım sahabîlere göre de kadın, doğum yaptıktan sonra evlenebilir, isterse kocası henüz yatağından kaldırılmamış olsun.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Ayet iki manayı birden barındırabilir. Makul, zahire göre olan mana, doğumla iddetin sona ermiş olmasıdır.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Resûlullah (s.a.v)'in sünneti de iddetin, boşanmada olduğu gibi ölümde de doğumla biteceğine delalet etmektedir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Bize Süfyan b. Uyeyne, ez-Zühri'den, Ubeydullah b. Abdullah'tan, o da babası Utbe'den şöyle haber verdi: "Sübey'a binti el-Haris el-Eslemiyye, kocasının ölümünden birkaç gece sonra doğum yaptı. Ebû es-Senabil b. Ba'kek ona uğrayıp "Sen kocalar için zor bir durum oluşturdun." dedi. Sübey'a da bunu Hz. Peygamber (s.a.v)'e anlattı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu:

"Ebû es-Senabil yalan söylemiştir. Yahut gerçek, Ebû es-Senabil'in dediği gibi değildir. Sen temizlendin, artık evlenebilirsin."[292]

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi:

Muhatabım dedi ki: Bir konuda sünnet olunca, görüşü sünnete muhalif olan kimse asla haklı görülmez. Sen, bana nas ve istinbat yoluyla Kur'ân'ın veya kıyasın delalet ettiği şeylerden, hakkında sünnet nassı bulunmayan ihtilaflara örnek verebilir misin?

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)*, "Ona şöyle dedim." dedi:

Allah (c.c) şöyle buyurmuştur:

"Eşlerine yaklaşmamaya yemin edenler için dört ay bekleme süresi vardır. Eğer (bu süre içinde) **dönerlerse, şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. Eğer** (yemin edenler yeminlerinden dönmeyip kadınlarını) **boşamaya karar verirlerse** (ayrılırlar). **Biliniz ki Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir."** [Bakara, 2/226-227]

292 *el-Muvatta*, Talak 2/590 no: 85; Buhari, Talak 3/417; Müslim, Talak 2/1122 no: 56/1484.

Bizim yanımızda, Hz. Peygamber (s.a.v)'in sahabîlerinden rivayette bulunanların çoğu, "Dört ay geçince bu şekilde yemin eden koca, ya yemininden döner ya da karısını boşar." demiştir. Hz. Peygamber (s.a.v)'in diğer sahabîlerinden de dört ayın sona ermesi halinde boşamaya karar verilmiş olduğunu göstereceği rivayet edilmiştir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Bu konuyla ilgili -Anam-babam ona feda olsun- Hz. Peygamber (s.a.v)'den herhangi bir şey nakledildiğini bilmiyoruz.

Dedi ki: Peki, sen bu iki görüşten hangisini benimsiyorsun?

Şöyle dedim: İlâ yapan kimsenin karısını boşaması gerekmez. Karısı ondan hakkını isterse, dört ay geçinceye kadar bir şey yapmam. Dört ay geçince kocasına, "Ya yemininden dön ya da boşa!" derim. Yeminden dönme de cinsî ilişkiyle olur.

Dedi ki: Bu görüşü, diğerine nasıl tercih ettin?

"Kur'ân'ın ruhuna daha uygun ve akla daha yatkın bulduğum için." dedim.

"Kur'ân'da buna delalet eden şey nedir?" dedi.

Ona şöyle dedim: Allah (c.c) şöyle buyurmuştur:

"...**Kadınlarına yaklaşmamaya yemin edenler dört ay beklerler...**" [Bakara, 2/226]

Bu ayetin zahirine göre Allah, bir kimseye dört ay süre vermişse, bu dört ay geçinceye kadar onu bir şey hususunda zorlamak doğru değildir.

O şöyle dedi: Allah, kocaya yemininden vazgeçebilmek için dört aylık bir süre vermiş olabilir. Senin birine, "Bu evi yapman için sana dört ay daha süre tanıyorum, onu bu süre içinde bitir." demene benzemez mi?

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Ona şöyle dedim: Bu söze muhatap olan kimse, konuşmadan şart koşulmadıkça böyle bir manayı çıkartmaz. Eğer, "Sana dört ay daha süre tanıyorum." derse, ona dört aylık bir mühlet daha verildiğini anlar. Bu dört ay geçmedikçe o kimse evi bitirmedi diye mal sahibinin bir şey yapma hakkı yoktur. Dört aydan bir kısmı kaldığı sürece o kimseye işi bitirmedi, sözünde durmadı, denilemez. Dört aydan hiçbir gün kalmazsa, o zaman o şahsın sözünde durmadığı söyle-

nebilir. Evin dört ayda tamamlanacağı inşaatın durumundan anlaşılabilir. Bazen de kalan süre içinde inşaatın bitirilemeyeceği kesin olarak belli olur. Yeminden dönmeye gelince; dört ayın tamamı geçmedikçe artık dönmeyeceğine dair bir işaret olmaz. Çünkü cinsî ilişki, bir anlık bir meseledir. Bir kimse, belirttiğim gibi, dört ay geçinceye kadar karısından uzak durursa, sonra böyle durmaya devam ederse hukukî bir durum doğmuş olur. Bu da ya yemininden dönmesi ya da karısını boşamasıdır.

Ayetin sonunda benimsemiş olduğum görüşü gösteren ve aksini gösteren bir şey bulunmayınca görüşümüz en doğrusu olmaktadır. Çünkü açıkladığımız ve ayetin zahiri aynıdır. Kur'an, zahirine göre uygulanır; ta ki batınî bir anlamına göre hareket edileceğine dair Kur'ân'da bir işaret veya sünnet ya da icma bulunursa o zaman ayetin zahiri terk edilebilir.

Dedi ki: Ayetin siyakında söylediğin hususa işaret eden şey nedir?

Dedim ki: Yüce Allah, ilâ yapan kimsenin dört ay bekleme hakkı olduğunu bildirmiş, sonra da "**Eğer** (bu müddet içinde) **kadınlarına dönerlerse, şüphesiz Allah çokça bağışlayan ve esirgeyendir. Eğer** (müddeti içinde dönmeyip kadınlarını) **boşamaya karar verirlerse** (ayrılırlar). **Biliniz ki Allah işitir ve bilir.**" [Bakara, 2/226-227] buyurmuştur. Allah, burada her iki hükmü, aralarında fasıla vermeden beraber zikretmiştir. Bu da hükmün, dört ay sonra gerçekleşeceğidir; çünkü o, ya yemininden dönecek ya da boşanacaktır. Allah onu, aynı anda bu iki işlemden birisini yapmakta muhayyer bırakmıştır. Bunlardan birisi, ötekisinin önüne geçmez; çünkü ikisi de aynı anda zikredilmiştir.

Tıpkı rehin konusunda birine, fasılasız bir şekilde, "Onu borcuna say veya satın alacağıma mahsup edeceğim." demek gibi... Muhayyerlik ifade eden her şeyde, aynı anda, "Ya böyle yap ya da başka türlü yap." denilir.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Fasılasız bir şekilde zikredilip dört ay içinde yeminden dönülmesi, bu dört ayın bitiminde de boşanmaya karar verilmesi doğru olmaz. Çünkü bu durumda iki hüküm birlikte zikredildiği halde, birinde genişlik, ötekinde de zorluk gösterilmiş olur.

Dedi ki: Sana göre, dört ay bitmeden yemininden dönerse geçerli olur mu?

Ben de şöyle dedim: Evet, bana göre öyledir. Sen, üzerindeki bir alacağı vadesi gelmeden önce ödersen, borçtan kurtulduğun gibi, onu vaktinden önce verdiğin için de iyilikte bulunmuş olursun, bu da böyledir.

Ona şöyle sordum: Sana göre, her gün yemininden dönmeye kararlı olduğu halde, dört ay geçmesine rağmen cinsî ilişkide bulunmaması halinde günah işlemiş sayılır mı?

Dedi ki: Yeminden dönmeye karar vermek, dönmedikten sonra bir şey ifade etmez; yeminden dönmek de gücü yetiyorsa cinsî ilişki ile olur.

Dedim ki: Yeminden dönmenin manası cinsî ilişkide bulunmak olduğuna göre, dönmeye niyet etmeden cinsî ilişkide bulunsa ilâ talakından kurtulmuş olur mu?

"Evet" dedi.

Dedim ki: Eğer yemininden dönmemekte kararlıysa ve dönmemek için her gün yemin etse, sonra da dört ay geçmeden önce (dört ayın bitmesine az kala) cinsî ilişkide bulunsa ilâ talakından kurtulmuş olur mu? Ve cinsî ilişkide bulunması, yemininden dönmek için olmasa bile, onunla ilâ talakından kurtulmuş olur mu?

"Evet" dedi.

Şöyle dedim: Yemininden dönmeme kararlığı bir şey ifade etmez mi? Dönmek amacına yönelik olmayan şehvetle yaptığı cinsî ilişki, sizin ve bizim yanımızda onun ilâ talakından kurtulmasını engellemez mi?

Dedi ki: Bu, söylediğin gibidir. Cinsî ilişkide bulunması hangi manada olursa olsun, onu ilâ talakından kurtarır.

Dedim ki: Peki, her gün yemininden dönmeye kararlı olmasına, ama dört ay geçmesine rağmen karar vermediği ve ağzına almadığı halde nasıl talak gerekir? Bu görüşü kim doğru ve akla yatkın bulur?

Dedi ki: Bunda akla yatkın olmayan şey nedir?

Dedim ki: Bir kimsenin, sence karısına, "Vallahi sana ebedî olarak yaklaşmayacağım." demesi: Bu söz, "Sen dört ay kadar boşsun." demiş gibi olur mu? dedim.

"Evet, dersem ne olur?" dedi.

Ben de "Dört ay geçmeden onunla cinsî ilişkide bulunursa ne olur?" dedim.

Dedi ki: Hayır, bu, "Sen dört aya kadar boşsun." demiş gibi değildir.

Dedim ki: İlâ yapan kimsenin bu sözü kullanması talak değildir. Bu, sadece yemindir. Üzerinden belli bir sürenin geçmesi neticesinde onu talaka çevirmiştir. O zaman ne söylediğinin farkında olan bir kimsenin kesin bir habere dayanmaksızın, böyle bir görüş ileri sürmesi mümkün müdür?

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi:

O şöyle dedi: Böyle bir itiraz, senin aleyhinedir.

Dedim ki: Nasıl?

Dedi ki: Sana göre, dört ay geçince ya yemininden döner ya da boşamaya zorlanır.

Şöyle dedim: Bu, ilânın talak oluşundan değildir. İlâ sadece yemin olup Allah, bunun için bir süre belirtmiş ve ilâ yapmak suretiyle kocanın karısına zarar vermesini önlenmiştir. Allah, ilâ yapan kimsenin ya yemininden dönmesi ya da karısını boşaması hükmünü getirmiştir. Bu hüküm, ilâ ile ilgili olmayıp dört ayın geçmesiyle ortaya çıkmaktadır. Yani bu yeni bir hüküm olup ilâ yapan kimse, iki şeyden birini gerçekleştirmek zorundadır. Bunlar da ya yeminden dönmek ya da talaktır. Bunlardan ikisini de gerçekleştirmekten kaçınırsa, yapılması mümkün olanı yerine getirmek için zorlanır. Bu da talakına hükmetmekle olur. Çünkü onun yerine cinsî ilişkide bulunmak caiz değildir!!

MİRASLA İLGİLİ İHTİLAFLAR

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Mirasın bölüşmesiyle ilgili hususlarda da ihtilafa düşmüşlerdir: Zeyd b. Sabit ve onun görüşünü benimseyenler şöyle dediler: "Her mirasçıya belirlenmiş olan hissesi verildikten sonra bir şey artarsa, varis olanın asabesi ve vela (azad edilen kölenin varis olması) sebebiyle ona mirasçı olan kimse yoksa artan kısım Müslüman cemaate (Beytu'l-mal'a) kalır."

Başkasından da şöyle rivayet edilmiştir: "Mirasta belirli hisseler ayrıldıktan sonra artan mal, akrabaya başka bir yolla verilir. Eğer ölen kişinin sadece bir kız kardeşi varsa, terekesinin yarısını bu kız kardeşi alır; kalan yarısı da yine ona verilir."

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi:

Bazı kişiler: "Mirasta belirli hisselerin fazlasını niçin ayrı mirasçıya vermiyorsun?" dedi.

"Allah'ın Kitabı'nı delil alarak." dedim.

"Görüşünü destekleyen şey, Allah'ın Kitabı'nın neresindedir?" dedi.

Şöyle dedim: Allah (c.c) şöyle buyurdu:

"Eğer çocuğu olmayan bir kimse ölür de onun bir kız kardeşi bulunursa, bıraktığının yarısı bunundur. Kız kardeş ölüp çocuğu olmazsa erkek kardeş de ona varis olur..." [Nisa, 4/176]

Ayetin devamında da "...**Eğer erkekli kadınlı daha fazla kardeş mevcut ise erkeğin hakkı, iki kadın payı kadardır...**" buyurmuştur.

Allah (c.c) tek başına mirasçı olan kız kardeşin, çocuksuz olarak ölen erkek kardeşinin terekesinin yarısını alacağını; kız kardeşin de çocuksuz olarak ölen kız kardeşinin terekesinin tamamına mirasçı olacağını bildirmiştir. Erkek ve kız kardeşler birlikte mirasçı oldukları takdirde, kız kar-

deşe, erkek kardeşin aldığı payın yarısının verilmesini emretmiştir. Allah (c.c), kız kardeşin tek başına ve erkek kardeşiyle birlikte bulunması halinde mirasla ilgili hükmünü açıklamış ve kız kardeşin erkek kardeşe eşit olmadığını, onun erkek kardeşin aldığı mirasın yarısı kadar pay alacağını bildirmiştir.

Ölen ve yalnız kız kardeşini bırakan bir kimseyle ilgili şöyle dersen: Terekesinin yarısını kız kardeşi miras yoluyla alır, kalan yarısını da ben red yoluyla yine ona veririm: Bu durumda tek başına kız kardeşe mirasın tamamını vermiş olursun. Hâlbuki Allah, ona, tek başına yahut erkek kardeşiyle birlikte bulunması halinde de yarım hisse takdir buyurmuştur.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi:

O şöyle dedi: Ben ona terekenin kalan yarısını miras olarak vermiyorum, red yoluyla veriyorum.

Şöyle dedim: ***"Red"*** yoluyla dediğinde neyi kastediyorsun? Bu, senin istihsan ettiğin ve kendi isteğine göre ileri sürdüğün bir şey midir? Senin istemen halinde bu malı, ölen kişinin komşularına veya uzak akrabalarına verebilir misin?

Dedi ki: Hakimin böyle bir yetkisi yoktur; ancak ben, ona bu malı akrabalık dolayısıyla veriyorum.

Dedim ki: Bunu, miras olarak mı?

Dedi ki: Evet, miras olarak desem ne dersin?

Dedim ki: O zaman, Allah'ın ona mirasta tanımadığı hakkı sen tanımış olursun.

Dedi ki: Allah'ın şu sözlerine dayanarak bunu söylüyorum:

"Allah'ın Kitabı'na göre yakın akrabalar birbirlerine (varis olmaya) **daha uygundur."** [Enfal, 8/75; Ahzab, 33/6]

Ona şöyle dedim:

"Allah'ın Kitabı'na göre yakın akrabalar birbirlerine (varis olmaya) **daha uygundur."** ayeti nazil olmadan önce insanlar, birbirine anlaşma yoluyla mirasçı oluyorlardı. Sonra İslam ve hicret yoluyla mirasçı olmaya başladılar. Buna göre muhacir muhacire mirasçı olmaya başladı. Bir muhacir ölünce, derecesi yakın bile olsa, muhacir olmayan akrabası ona

mirasçı olamıyordu. Bunun üzerine **"Allah'ın Kitabı'na göre yakın akrabalar birbirlerine** (varis olmaya) **daha uygundur."** ayeti nazil oldu ve mirasın kimlere verileceğini açıkladı.

"Bunun delilini zikreder misin?" dedi.

Dedim ki: **"Allah'ın Kitabı'na göre yakın akrabalar birbirlerine** (varis olmaya) **daha uygundur."** Allah, mirasın öncelikle onlara verileceğini belirlemiştir. Görmez misin akrabalardan kimi mirasçı oluyor, kimi de mirasçı olmuyor? Koca, bazı akrabadan daha çok miras almıyor mu? Rahim akrabalığını temel alarak mirasçı yapacak olsan, kızın babaya yakınlık derecesi oğulunki gibi olduğu için ikisine de eşit miras vermen gerekmez mi? Aynı derecede olan akrabalar da eşit mirasçı olurlardı. Ayrıca ölen kimseyle kan bağı bulunmayan kocaya göre daha çok miras alma hakkı doğmaz mıydı?!

Ayet, senin söylediğin manada olsaydı sen, bize muhalefet etmekle, olana da ters düşerdin. Şöyle ki kız kardeşini ve azatlılarını hayatta bırakarak ölen kimsenin terekesinin yarısını kız kardeşine, yarısını da azatlılarına verirdin. Oysa azatlıları, ölen kimsenin akrabası olmadıkları gibi, Allah'ın Kitabı'nda da onlar için belirlenmiş bir pay yoktur.

Dedenin Mirasçı Olmasıyla İlgili İhtilaf

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi: Dedenin mirasçı olmasıyla alakalı olarak ihtilaf edilmiştir: Zeyd b. Sabit şöyle dedi: "Dede, ölenin kız kardeşleriyle mirasçı olur." Bu; Ömer, Osman, Ali ve İbn Mes'ud'dan da böyle rivayet edilmiştir.

Ebû Bekir es-Sıddık ve İbn Abbas, dedeyi baba gibi görmüşler ve onun varlığının kız kardeşinin mirasçı olmasına engel olduğunu saymışlardır. Aişe, İbn ez-Zübeyr ve Abdullah b. Utbe'nin de bu görüşte olduğu rivayet edilmiştir.

Muhatabım, "Kız kardeşlerin, dede ile birlikte mirasçı olacakları sonucuna nasıl ulaşıp bunu sabitleştirdiniz? Bunu Allah'ın Kitabı'ndan bir delille mi, yoksa bir sünnetle mi yaptınız?" dedi.

Dedim ki: Kitap ve sünnette bu konuda açık bir hüküm bulunduğunu bilmiyorum.

Dedi ki: Bu konudaki rivayetler çelişkilidir. Kıyas ile deliller de dedeyi baba gibi görüp o varken kardeşlerinin miras almayacaklarını söyleyenlerin lehindedir.

"Bunun delili nelerdir?" dedim.

Şöyle dedi: Bence babalık sıfatı, bunu gerektirir. Babayla ve dedeyle anabir kardeşlerin mirasçı olmayacakları konusunda sizin de ittifak ettiğinizi görüyorum. Siz de dedeye altıda birden az hisse vermiyorsunuz. İşte bütün bunlar baba ile ilgili hükümlerdir.

Ona şöyle dedim: Sırf babalık (atalık) sıfatına dayanarak dedeyi mirasçı yapmıyoruz.

"Bunu nasıl yapıyorsunuz?" dedi.

Dedim ki: Bazen babalık sıfatı kendinde olmasına rağmen dede miras almıyor.

"Bu hangi durumlarda böyle oluyor?" dedi.

Şöyle dedim: Dede ile birlikte baba da hayatta olabilir. Oysa (büyük) babalık sıfatı yine onda mevcuttur. Bu durum, böylece Adem'e kadar gider. Eğer baba hayattaysa onunla birlikte dede mirasçı olmaz. Ayrıca dede; köle, kâfir veya miras bırakanı öldürmüş olursa mirastan mahrum edilir. Hâlbuki bütün bu hallerde baba ismini taşımaktadır. Eğer babalık sıfatı mirasçı olmak için tek başına yeterli bir sebep olsaydı, bütün bu hallerde onun miras alması gerekirdi.

Sadece dede hayattayken ana tarafını mirastan mahrum edişimiz, babalık sıfatından dolayı değil, bir haber gereğidir. O haber de: "Biz ana bir kardeşleri oğlun, oğlun... kızıyla, mirasçı olmasına engel olduğunu kabul ederiz. Bu kızın nesebi ne kadar aşağıya doğru giderse durum değişmez." şeklindeki rivayettir.

Dedenin hissesini altıda birden aşağı indirmediğimiz gibi ninenin hissesini de altıda birden aşağı düşürmeyiz.

Bütün bunları bir şeye dayanarak böyle yapmaktayız. Yoksa sadece dede, her anlamda baba hükmünde olduğu için değildir. Dede, bazı yön-

lerden baba hükmünde ise de her anlamda aynı hükme tâbi değildir. Eğer öyle olsaydı, uzaktan oğlun kızı (torun) da dede gibi olurdu. Gerçi biz bu kızla da ana-bir kardeşleri mirastan mahrum bırakıyoruz. Ninenin hükmü de dedeninki gibi olup ona altıda birden az hisse vermiyoruz.

Dedi ki: Bizim, "Dede hayattaysa kardeşlere miras vermeyiz." görüşümüzü kabul etmeme konusundaki deliliniz nedir?

"Görüşünüzün kıyastan uzak oluşudur." dedim.

Dedi ki: Biz, onu kıyasın ta kendisi olarak görmekteyiz.

Dedim ki: Sana göre dede ve kardeşten her biri, ölen kimseye, kendiliğinden mi, yoksa başka birisi yoluyla mı yakın oluyor?

"Bununla neyi kastediyorsun?" dedi.

Dedim ki: Dede "Ben ölenin babasının babasıyım." kardeş de "Ben ölenin babasının oğluyum." demez mi?

"Evet" dedi.

Dedim ki: Her ikisi de baba yoluyla yakınlık derecesine göre mirasçı oluyorlar mı?

"Evet" dedi.

Dedim ki: Faraza bir baba ölmüş, geride oğlunu ve babasını bırakmıştır. Bunların mirasları nasıl taksim edilecektir?

"Altıda beş oğlana, altıda bir de babaya verilir." dedi.

Şöyle dedim: Oğulun, babadan fazla miras almaya hakkı olduğuna göre, kardeş ve dede de ölene babası yoluyla mirasçı olduğuna göre, sen nasıl dede hayatta diye kardeşi mirastan mahrum edersin? Eğer bunlardan birisi, diğeri sağ olduğu için mirastan mahrum olması gerekseydi, dedenin kardeş sebebiyle mirastan mahrum bırakılması daha uygun olurdu. Çünkü kardeşin daha çok miras almaya hakkı vardır. Zira her ikisinin de ölene yakınlıkları vardır. Ya da daima kardeşe altıda beş, dedeye de altıda bir hisse vermen gerekir.

Dedi ki: Bu görüşü almana engel olan nedir?

Şöyle dedim: Bu konuda ihtilaf edenlerin hepsi dedenin kardeşle birlikte aynı miktarda veya kardeşten daha fazla mirastan pay alacağına dair

ittifak etmişlerdir. Benim onlara muhalefet etme hakkım yoktur. Burada kıyasa da başvurmam söz konusu değildir. Çünkü kıyas, onların görüşlerinin hepsinin üstündedir.

Dede ile birlikte kardeşlerin de mirasçı olacaklarını söyledim. Bu, belirttiğim gibi, kıyasın delaletiyle sahip olduğum kanaattir.

Benim kabul ettiğim bu görüş, İslam ülkesindeki fakihlerin eski ve yeni görüşlerini yansıtmaktadır. Bununla beraber kardeşlerin mirasçı oldukları Kur'ân'da mevcuttur; dedenin mirasçı olduğuna dair Kur'ân'da bir hüküm yoktur. Sünnette de kardeşlerin mirasçı olma hususu, dedenin mirasçı olmasına nisbetle daha kuvvetli bir meseledir.

SAHABÎLERİN SÖZLERİ

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi:

Soru soran kişi şöyle dedi: Senin Kitap ve sünnetten sonra icma ve kıyas hakkındaki görüşlerini dinledim. Bu konuyla ilgili olarak ihtilaf halinde olan sahabîlerin sözleri hakkında ne düşünüyorsun?

Şöyle dedim: Sahabîlerin bu tür sözlerinden Kitap ve sünnete veya icmaya uygun düşeni ya da kıyas açısından daha doğru olanı kabul ederiz.

Dedi ki: Sahabîlerden biri eğer bir görüş ileri sürse ve ona uygun yahut aykırı bir şey nakledilmezse, Kitap, sünnet ve icmada ona uymayı gerektiren bir delilin var mı ki senin bir habere uyarak onu benimsemen için bir sebep olma mahiyeti taşısın?

Ona şöyle dedim: Bu konuda herhangi bir ayet ve sabit bir sünnet bulamadık. Ama biz, âlimlerin bazen sahabîlerden birinin görüşünü kabul ettiklerini, bazen de onu kabul etmediklerini, bazı hallerde de bu konuda ihtilafa düştüklerini görüyoruz.

Dedi ki: Sen, bu görüşlerden hangisini benimsiyorsun?

Şöyle dedim: Kitap, sünnet, icma ve bu manaya gelecek ve bu hüküm kapsamına girecek bir şey bulamazsam yahut bunda kıyas da yoksa bir sahabînin görüşüne uyarım. Bu manada bir sahabînin görüşüne başkasının muhalefet etmemiş olması da nadirdir.

İCMA VE KIYASIN KONUMU

Muhatabım şöyle dedi: Kitap ve sünnete göre hüküm verdin; peki, icma ve sonra kıyas ile nasıl hüküm verdin? Kitap ve sünnetin yanında bunlara nasıl bir yer verdin?

Şöyle dedim: Kitap ve sünnet gibi onlara göre hüküm versem de kıyas ve icma ile verdiğim hükmün esası farklıdır.

"Hüküm bir olmasına rağmen sebepleri bakımından farklı esasların bulunması caiz olur mu?" dedi.

Dedim ki: Evet, Kitap ve sünnet üzerinde icma edilen, yani ihtilaflı olmayan Kitap ve sünnetle hüküm verilir. Böyle bir hüküm için biz; "Zahirde ve batında gerçeğe göre hükmettik." deriz.

Bir kişi tarafından rivayet edilen ve üzerinde insanların icma etmediği sünnetle de hüküm verilir. Böyle bir hüküm için biz, "Zahirde gerçeğe göre hükmettik." deriz; çünkü bu hadisi rivayet eden kimsenin yanılma ihtimali vardır.

İcma ve sonra da kıyas ile hüküm veririz, ama bunlar öncekilere oranla daha zayıf olup zaruret gereği bunlarla hüküm veririz. Çünkü hadis varken kıyas ile hüküm vermek caiz değildir.

Bu hal, yolculukta su bulamayınca teyemmümle temizlik yapan kişinin durumuna benzer. Su bulununca teyemmümle temizlik olmaz. Ancak teyemmümle temizlik, zaruretten dolayıdır.

Aynı şekilde sünnet bulunmazsa, onu takip eden delillere göre amel edilir. Kıyas ve onun dışındakilerle ilgili gerekli delilleri daha önce anlattım.

İmam Şafiî *(Allah rahmet etsin)* şöyle dedi:

O kişi, "Bana, buna benzer bir şey zikredebilir misin?" dedi.

Dedim ki: Evet. Ben biri hakkında kendi bilgime göre veya onun ikrarı üzerine kendisine yöneltilen iddianın doğru olduğuna karar veririm. Bilgim yoksa ve o kimse de ikrarda bulunmuyorsa, iki şahide dayanarak hükmederim. Şüphesiz bu şahitler yanılmış ve gerçekten uzak şeyler söylemiş olabilirler. Şahsî bilgim ve onun ikrarı, iki şahidin ifadesinden daha kuvvetlidir. O kimse hakkında bir şahit ve kendi yeminine dayanarak da hüküm veririm. Bu hüküm ise, iki şahidin ifadesinden daha zayıftır. Sonra onun yeminden kaçınılması ve hasmının yemin etmesini göz önüne alarak hüküm veririm. Bu da bir şahit ve kendi yemininden daha zayıftır. Çünkü o, teşhir edilmekten korkmuş ve yemin edeceği meseleyi küçümsediği için yeminden kaçınmış olabilir. Bazen de yemin eden kimse, kendine güveni olmayan, hırslı ve günahkâr biri de olabilir.

er-Risale kitabı sona ermiştir. Hamd, Allah'a; salât ve selam, Hz. Muhammed'in üzerine olsun.

(Bu *el-Umm* kitabına giriş mahiyetindedir, başarıya ulaştıran Allah'tır.)

İÇİNDEKİLER

YAYINCIDAN 5
TAHKİK EDENİN ÖNSÖZÜ 7
İMAM ŞAFİÎ'NİN HAYATI 9
İlim Tahsili 10
Bağdad'da Kitap Tasnifi 15
İmam Şafiî'nin Mısır'a Gitmesi 16
Mısır'da Kitap Tasnifi 17
İmam Şafiî'nin Özellikleri 18
EL-UMM KİTABI 21
Kitabın Konusu 27
Kitapta Kullanılan Yöntem 27
Kitabın Usulü 29
El-Umm Kitabını Tahkik Etmeye İten Sebepler 32
EL-UMM KİTABININ EL YAZMASI NÜSHALARI 43
1- Türkiye'de Bulunan III. Ahmed Kütüphanesi'ndeki Nüsha 43
2- Medine'deki el-Mahmudiye Nüshası 44
3- İrlanda (Teşsetribiti) Kütüphanesi'ndeki Nüsha 44
4- Teşsetribiti Kütüphanesi'ndeki İkinci Nüsha 46
5- Şam'daki Mecmua ez-Zahire Nüshası 46
6- Mekke-yi Mükerreme Nüshası 48
EL-UMM KİTABINA HİZMETİM 49

İMAM ŞAFİÎ'YE KADAR OLAN SENEDİM 56
KİTABIN TAHKİKİ SIRASINDA İSTİFADE ETTİĞİMİZ
EL YAZMASI NÜSHALARDAN ÖRNEKLER 61
TAHKİK EDENİN ÖNSÖZÜNÜN EKİ 67

EL-UMM'A GİRİŞ
(*ER-RİSALE* / USUL)

GİRİŞ 95
BEYAN'IN MAHİYETİ 105
Birinci Beyan 108
İkinci Beyan 109
Üçüncü Beyan 111
Dördüncü Beyan 111
Beşinci Beyan 112
KUR'ÂN'IN ARAPÇA OLUŞU VE FAZİLETLERİ 117
ZAHİRİ GENEL OLAN VE KAPSAMINA
ÖZEL DE GİREN AYETLER 125
Zahiri Genel Olan Hem Geneli Hem de Özeli Aynı
Manada Toplayan Ayetler 126
Zahiri Genel Olduğu Halde Tamamen Özel Kastedilen Ayetler 127
SİYAKI, MANASINI AÇIKLAYAN AYETLER 131
LAFZI ZAHİRİNE DEĞİL DE BATININA
DELALET EDEN AYETLER 133
GENEL OLARAK İNEN, SÜNNETİN ONUNLA
ÖZEL İSTENDİĞİNİ GÖSTEREN AYETLER 135
ALLAH'IN KİTABI'NDA PEYGAMBERİNİN
SÜNNETİNE UYMANIN FARZ KILINIŞININ BEYANI 139
Allah, Kendisine İtaatle Birlikte Peygamber (s.a.v)'e
İtaati de Farz Kılmıştır 141
Peygamber (s.a.v)'e İtaati Emreden Ayetler 143
Peygamber (s.a.v)'in Kendisine Vahyedilene
Uymasının Farz Kılınışı ve Hidayet Rehberi Oluşu 145
NASİH VE MENSUH 151

Bir Kısmı Kitabın, Bir Kısmı da Sünnetin Delaletiyle Anlaşılan Nasih ve Mensuh 155
ÖZÜR İLE SAKIT OLACAĞI VE MASİYET ÜZERE EDA EDİLİRSE KABUL OLMAYACAĞI KİTAP VE SÜNNETLE BİLDİRİLEN FARZ NAMAZLAR 159
Sünnet ve İcmanın Delalet Ettiği Nasih ve Mensuh 167
ALLAH'IN NAS HALİNDE İNDİRDİĞİ FARZLAR 171
HAKKINDA KUR'ÂN NASSI VE HZ. PEYGAMBER'İN SÜNNETİ DE BULUNAN FARZLAR 177
KUR'ÂN'DA YER ALAN VE ÖZEL OLDUĞU SÜNNET TARAFINDAN BEYAN EDİLEN FARZLAR 181
Mücmel Olan Farzlar 184
ZEKÂT 191
HAC 195
KADINLARIN İDDETLERİ 197
EVLENİLMESİ HARAM OLAN KADINLAR 199
YENİLMESİ HARAM OLAN ŞEYLER 201
KOCASININ ÖLÜMÜ DOLAYISIYLA İDDET BEKLEYEN KADININ SAKINMASI GEREKEN HALLER 203
HADİSLERDEKİ İLLETLER 205
NASİH VE MENSUH'UN BİR DİĞER ÇEŞİDİ 221
Nasih ve Mensuha Bir Başka Örnek 223
Nasih ve Mensuh ile İlgili Bir Örnek Daha 226
İhtilaflı Hallerin Diğer Bir Çeşidi 232
İhtilaflı Rivayetlerin Önceki Çeşidinden Farklı Bir Çeşidi 236
Muhtelif Sayılan Fakat Bize Göre Muhtelif Olmayan Durum 238
Muhtelif Sayılan Bir başka Cihet 242
İHTİLAFLI HADİSLERİN BAŞKA BİR ÇEŞİDİ 245
Cuma Guslü 247
BİR HADİSTE YER ALAN VE BAŞKA BİR HADİSİN İŞARET ETMESİYLE ANLAŞILAN YASAK 251
Önceki Beyandan Daha Açık Olan Beyanın Yasak Etme Şekli 254

Önceki Beyanla Bir Yönüyle Mutabık Bir Yönüyle
Muhalif Bir Yasaklama Şekli 256
Başka Bir Konu 261
Bir Önceki Başlığa Mana Olarak Benzeyen Bir Beyan 262
YÜCE ALLAH VE HZ. PEYGAMBER'İN YASAKLARININ
MAHİYETİ 265
İLİM 271
HABER-İ VÂHİD 277
Haber-i Vâhidin Delil Oluşu 289
İCMA 319
KIYAS 323
İCTİHAD 329
İSTİHSAN 337
İHTİLAF KONUSU 363
MİRASLA İLGİLİ İHTİLAFLAR 373
Dedenin Mirasçı Olmasıyla İlgili İhtilaf 375
SAHABÎLERİN SÖZLERİ 379
İCMA VE KIYASIN KONUMU 381

KAVRAM İNDEKSİ 383
YER ADLARI İNDEKSİ 393
ŞAHIS ADLARI İNDEKSİ 394
İÇİNDEKİLER 397